

DECORUL ZOOMORF PICTAT PE CERAMICA CUCUTENI—TRIPOLIE

1. INTRODUCERE

Pe ceramica pictată Cucuteni — Tripolie decorul zoomorf pictat este precedat de un decor zoomorf plastic, comun pe ceramica tuturor culturilor neo-eneolitice din Europa sud-estică și centrală¹.

Temele plastice ale acestui decor, modelate rotund sau în relief, comportă teme figurate cu funcții diferite în ornamentația ceramicii. Figurinele și protomele de animale modelate în *ronde-bosse* îndeplinesc în același timp o funcție tectonică și decorativă, fiind legate de forma vasului și suplinind funcția utilă a proeminențelor și tortilor. Chiar funcția lor decorativă, completând forma vasului cu forme organice și continuând astfel vasele zoomorfe modelate integral în formă de animale, rămâne de fapt exterioară decorului geometric, a cărui organizare și dispoziție țin seama în primul rând de părțile vasului și numai în al doilea rând de poziția proeminențelor și tortilor obișnuite sau înlocuite de figurine și protome. Totuși, prin agățarea decorului spiralic și eliptic cucutenian în jurul proeminențelor și prin înlocuirea proeminențelor cu figurine și protome, acestea rămân închise în ochiul spiralelor sau în elipse, anticipând astfel regula introducerii siluetei pictate în anexele decorului geometric pe ceramica cucuteniană. Dacă temele plastice rotunde nu se însușesc unor structuri stilistice decât în raport cu plastica specifică diferitelor culturi neo-eneolitice și nu în raport cu stilurile decorative ale ornamentației ceramicii diverselor culturi, în schimb aceste teme animaliere se însușesc structurii unui sistem general al tematicii de conținut a reprezentărilor zoomorfe, temele plastice anticipând și implicând o semnificație care va fi amplificată și va deveni explicită prin temele figurate ale decorului zoomorf pictat. În felul acesta, temele zoomorfe plastice inițiază evoluția stilului animalier al ceramicii neo-eneolitice carpato-balcanice în general și al ceramicii Cucuteni — Tripolie în special.

Numai temele modelate în *basorelief* au o funcție strict decorativă și se juxtapun decorului geometric, stabilind astfel o primă modalitate a raportului dintre decorul zoomorf și ornamentația ceramicii. Dacă protomele în relief pe ceramica Criș, Vinča și Cucuteni C se comportă la fel cu protomele rotunde, înlocuind sau dublând, fără utilitate practică, proeminențele obișnuite, în schimb siluetele în relief capătă discursivitatea unor compoziții tematice, unele proprii ceramicii Criș, altele amplificate ulterior de compozițiile decorului zoomorf pictat pe ceramica Cucuteni — Tripolie. Pe ceramica Criș, decorul zoomorf în relief este înconjurat de decorul geometric al vasului, siluetele zoomorfe plutind în spațiile libere de pe suprafața vasului². Ceramica Criș prezintă o ornamentație mixtă, cu decor zoomorf *juxtapus* decorului geometric, *stilul Criș* definind astfel prima structură a stilului zoomorf pe ceramica neo-eneolitică balcano-carpatică.

Decorul în relief comportă totuși proiectarea tridimensională inerentă modelării sculpturale. Prima proiecție bidimensională, strict în planul suprafeței decorate a vasului, o constituie decorul zoomorf *incizat* al ceramicii neo-eneolitice carpato-dunărene³. Pe ceramica Vinča — Turdaș din Transilvania, decorul incizat continuă tematica decorului zoomorf plastic, prin siluete izolate și *integrate* în centrul *compoziției decorului geometric* de la exteriorul vasului, deci făcând parte din compoziția decorului geometric și întregind semnificația unei compoziții decorative simbolice, după concepția compoziției geometrice și zoomorfe din interiorul cupelor ceramicii pictate orientale. Integrarea decorului zoomorf incizat în contextul compoziției simbolice a decorului geometric, dar fără raportarea motivelor zoomorfe la structura formală a decorului geometric, definește *stilul Vinča* al reprezentărilor zoomorfe pe ceramica neo-eneolitică balcano-carpatică, în perfect paralelism cu concepția decorului zoomorf pe ceramica pictată orientală. Pe ceramica Rössen din bazinul Dunării superioare și al

¹ A. Nițu, *Reprezentările zoomorfe plastice pe ceramica neo-eneolitică carpato-dunăreană*, AM, VII, 1972, p. 7 și urm.

² I. Kutzian, *The Körös Culture*, DissPann, ser. II, 23, Budapesta, 1944, pl. XX/1b; XXI/2.

³ A. Nițu, *Decorul zoomorf incizat pe ceramica neo-eneolitică carpato-dunăreană*, MemAntiq, I, 1969, p. 67 și urm., fig. 1; 3/3.

Rinului, decorul zoomorf incizat rămâne juxtapus în spațiile libere ale decorului geometric, dar manifestă tendințe compoziționale străine ceramicii pictate orientale, inspirate direct din concepția stilului zoomorf heraldic al glipticii mesopotamiene.

Decorul zoomorf *pictat* al ceramicii Cucuteni — Tripolie sintetizează concepțiile stilului animalier al ceramicii neo-eneolitice din Europa și Orient și al glipticii mesopotamiene, încheind evoluția stilului zoomorf al ceramicii neo-eneolitice balcano-carpătice prin crearea *stilului Cucuteni* al reprezentărilor zoomorfe, în perfect paralelism cu evoluția stilului animalier de la concepția ornamentației ceramicii la concepția glipticii orientale. Stilul zoomorf cucutenian manifestă însă o structură proprie, care definește originalitatea lui ca fenomen de artă decorativă.

Pe ceramica pictată orientală compoziția geometrică din interiorul cupelor este transpusă concentric numai rareori la exteriorul vaselor, ca pe ceramica susiană⁴, în genere compoziția geometrică și zoomorfă este proiectată orizontal la exteriorul vaselor, alternarea motivelor zoomorfe cu motivele geometrice ale compoziției decorative constituind decorul zoomorf caracteristic al ceramicii tuturor culturilor orientale. Raportarea decorului zoomorf la contextul compoziției decorului geometric apare clară pe peretele vaselor din prima perioadă susiană⁵, dar decorul zoomorf exprimă semnificația unei tematici proprii reprezentărilor zoomorfe, prin corelarea categoriilor de motive zoomorfe sub forma juxtapunerii lor în decorul aceluiași vas⁶ sau a confruntării lor într-un grup compozițional⁷, ambele modalități fiind axate pe conceptul „grupului de luptă” între-carnasiere și-cornute, păsări rapace și acvatice, redată totdeauna în dispoziții naturale. Uneori pe ceramica orientală se manifestă tendința unui decor zoomorf pur⁸. Stilizarea schematică sau naturalistă a decorului zoomorf pictat pe ceramica orientală nu este determinată de raportarea lui la factura decorului geometric, ci de viziunea modelării animalului în cadrul stilurilor proprii diferitelor culturi și chiar diferitelor perioade ale unei culturi (Samarra, Halaf, Susa I și II). Stilizării decorului zoomorf i se impune numai redarea atitudinilor necesitate de corelarea categoriilor de animale în cadrul compoziției „grupului de luptă”.

Pe ceramica perioadei a doua susiene, grupul animalier capătă o dispoziție heraldică⁹, care nu este inerentă evoluției decorului zoomorf pe ceramica orientală, ci a fost creată de stilul animalier al glipticii mesopotamiene¹⁰ și transpusă apoi în ornamentația ceramicii. Cu deosebire pe cilindrii mesopotamieni din perioada Djemdet-Nasr¹¹, compozițiile unui decor zoomorf pur sau introdus ca simbol în scenele de cult dau „grupului de luptă” o structură heraldică, cu infinite modalități ale dispoziției animalelor, pentru a exprima clar opoziția a două categorii de animale, în conformitate cu sistemul general de gândire în societățile primare. Stilul heraldic al decorului zoomorf din gliptica mesopotamiană va influența, prin difuzarea cilindrilor mesopotamieni, atît stilul animalier al artei culturilor din Orientul mediteranean, inclusiv Egiptul protodinastic¹², cît și stilul zoomorf al ceramicii bandate dunărene.

Ceramica Cucuteni — Tripolie n-a adoptat decorul zoomorf pur, ca pe ceramica și în gliptica orientală. Decorul zoomorf pictat însoțește totdeauna decorul geometric al ceramicii¹³. Însă decorul zoomorf cucutenian nu este inițial integrat compoziției concentrice a decorului geometric din interiorul vaselor (fig. 1/2,5), ca pe ceramica orientală, sau de la exteriorul vaselor (fig. 1/1; 28/4), ca pe ceramica Vinča — Turdaș. Decorul zoomorf pictat este integrat la început în decorul geometric dispus în zone decorative suprapuse pe peretele vasului și diversificat după formele diferite ale ceramicii Cucuteni — Tripolie. Decorul geometric desfășurat în zonele orizontale manifestă și pe ceramica Cucuteni — Tripolie contextul unei compoziții în același timp decorative și simbolice, ca pe ceramica orientală, prin prezența motivelor vegetale și a motivelor cruciforme în anexele decorului spiralic sau eliptic (fig. 10/8; 11/1—2; 12/12; 13/3, 10, 12; 26/1; 27/5). Integrarea decorului zoomorf pictat pe ceramica cucuteniană nu este însă raportată numai la contextul compoziției decorului geometric, ca pe ceramica orientală, ci direct la structura și evoluția decorului geometric, determinînd caracterul original al stilului cucutenian. Aspectele decorului zoomorf cucutenian sînt condiționate de aspectele decorului geometric, motivele zoomorfe imitînd factura motivelor geometrice anexe și fiind antrenate în variațiile aspectelor decorative după regulile stilistice ale decorului geometric. Compozițiile decorului zoomorf adoptă însă dispoziția antitetică a stilului heraldic oriental, iar canonul original al stilizării motivelor zoomorfe implică și atitudinile tematiche ale „grupului de luptă animalier” din arta și gândirea orientală. Aspectele de decor geometric create în zonele suprapuse pe peretele diferitelor forme ceramice sînt reprojectate concentric în interiorul cupelor (fig. 1/i; 28/

⁴ G. Contenau, *Manuel d'archéologie orientale*, I, Paris, 1927, fig. 225.

⁵ *Ibidem*, fig. 171—185.

⁶ *Ibidem*, fig. 172, 175, 185.

⁷ H. Müller-Karpe, *Handbuch der Vorgeschichte*, II, *Jungsteinzeit*, München, 1968, pl. 298/G1.

⁸ G. Contenau, *op. cit.*, I, fig. 185, 193; H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 64/15—18.

⁹ G. Contenau, *op. cit.*, I, fig. 237; II, p. 604, fig. 409.

¹⁰ V. Christian, *Allertumskunde des Zweistromlandes*, I, Leipzig, 1940, pl. 239/8.

¹¹ H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 86.

¹² H. Kantor, *The Relative Chronology of Egypt and Its Foreign Correlations before the Late Bronze Age*, în R. Ehrlich, *Chronologies in Old World Archaeology*, Chicago—Londra, 1965, p. 10 și urm., fig. 3; 8.

¹³ M. Rostovtzeff, *Le centre de l'Asie, la Russie, la Chine et le style animal*, Praga, 1929, *passim*.

1—2, 9—10) sau la exteriorul capacelor (fig. 28/4), readucând aspectele decorului geometric la compoziția cruciformă și simbolică a reprezentării conceptuale originare (fig. 1/1—2). La sfârșitul evoluției decorului zoomorf pictat, aspectele de decor zoomorf create inițial la exteriorul vaselor sînt de asemenea reprojctate cruciform în interiorul străchinilor (fig.16), readucînd decorul zoomorf la compoziția simbolică a decorului geometric, după concepția originară a ceramicii orientale. Acest circuit în cadrul ceramicii Cucuteni — Tripolie închide însă întreaga evoluție a stilului zoomorf pe ceramica neo-eneolitică balcano-carpatică și însumează evoluția stilului animalier de la concepția ceramicii la gliptica orientală.

Vasele pictate în stil metopic cu decor zoomorf antitetic de la Valea Lupului (fig. 22 ; 23/1), fără replică în întreaga ceramică pictată orientală, reprezintă sinteza finală a stilului zoomorf al ceramicii cucuteniene și încheie evoluția stilului animalier pe ceramica neo-eneolitică a Europei sud-estice și centrale. Pentru definirea decorului lor geometric este suficientă analiza ornamentației ceramicii bandate din bazinul Dunării. Pentru înțelegerea evoluției stilului zoomorf al ceramicii cucuteniene, ca fază finală a evoluției stilului zoomorf pe ceramica neo-eneolitică europeană, este necesară urmărirea stilului animalier în arta Orientului mediteranean. Pentru explicarea semnificației decorului zoomorf atât pe ceramica cucuteniană, cît și în arta preistorică a Orientului, în raport cu gîndirea unor societăți primare, este necesară coroborarea retrospectivă a textelor istorice ale Orientului clasic și confruntarea reprezentărilor zoomorfe figurate și conceptuale în arta și gîndirea societăților primitive ale culturilor matriarhale din ariile continentale ale globului ¹⁴. Structura stilului animalier pe ceramica neo-eneolitică europeană sau pe ceramica și în gliptica orientală reflectă structura „perechilor de opoziții” a unui sistem clasificator și explicativ al realității cosmice și umane, permanent și general în gîndirea umanității primitive ¹⁵.

În studiul de față vor fi exemplificate aspectele de decor geometric și zoomorf din ornamentația ceramicii Cucuteni — Tripolie și analizate sumar modalitățile integrării decorului zoomorf în decorul geometric, care definesc stilul animalier pictat. Decorul zoomorf pictat este limitat la cele două grupe stilistice, ε și ζ, ale ceramicii din perioada *Cucuteni B* și comportă în fiecare grupă cele două aspecte, liber și metopic, ale decorului geometric. Cele două stiluri, liber și metopic, ale decorului zoomorf sînt repartizate pe forme ceramice specifice, care se repetă în cele două grupe ceramice, dar devin alternativ reprezentative pentru cele două faze, B1 și B2, ale ceramicii Cucuteni B. Ultima fază stilistică a ceramicii Cucuteni — Tripolie se desfășoară, cu aspecte caracteristice de decor geometric și zoomorf de stil ε și ζ, pe ceramica Gorodsk-Usatovo (Horodiștea-Foltești) din perioada de tranziție de la epoca neolitică la cea de bronz și constituie de fapt faza B3 a evoluției stilistice a ceramicii pictate Cucuteni — Tripolie.

În cadrul unității fundamentale a ornamentației ceramicii pictate din perioada Cucuteni B, în spațiul ei de răspîndire între Carpații orientali și Nipru, se diferențiază inevitabil particularități și preferințe în aspectele decorative pe ariile mari, cucuteniană, galițiană și tripoliană. Ceramica tripoliană prezintă constant variante la toate aspectele decorative ale ceramicii cucuteniene, sub raportul decorului geometric și zoomorf, al integrării decorului zoomorf în decorul geometric și al repartizării lor pe formele ceramice. Stațiunile limită, ca Petreni, prezintă elemente din ariile vecine, dar contaminările aspectelor decorative se pot stabili direct între marile arii ale ceramicii pictate.

Prin originalitatea concepției, rigoarea derivației aspectelor decorului geometric și zoomorf, varietatea compoziției și frumusețea culorilor, ornamentația ceramicii Cucuteni — Tripolie constituie unul din marile stiluri de artă decorativă.

2. GRUPA ε : STILUL ZOOMORF LIBER

Pe de o parte, în grupa ε aspectul metopic al decorului geometric constituie un moment tranzițoriu în desfășurarea decorului de aspect liber. Pe de altă parte, în grupa ζ aspectul metopic al decorului zoomorf realizează sinteza celor două stiluri, liber și metopic, ale decorului geometric și zoomorf. Între acești termeni extremi se înscriează modalitățile integrării decorului zoomorf în aspectele decorative de stil liber sau metopic, care însumează variațiile decorului geometric și zoomorf în cadrul fiecărei grupe ceramice și consumă evoluția decorului geometric și zoomorf între cele două faze ale ceramicii din perioada Cucuteni B. De aceea, analiza decorului în cele două grupe ceramice trebuie să înceapă cu stilul zoomorf liber.

¹⁴ O interpretare a stilului animalier bazat pe tematica grupului de luptă și simbolismul ei cosmologic în arta primitivă, preistorică și etnografică, a Europei și Africii și în arta antică a Orientului, la L. Frobenius, *Kulturgeschichte*

Afrikas, Zürich, 1933, p. 63 și urm., 101 și urm., 127 și urm.

¹⁵ Cf. Lévi-Strauss, *Gîndirea sălbatică*, București, 1970, *passim*.

Pentru ceramica grupei ϵ limitată la faza *Cucuteni B1* de la Șipeniți¹⁶, descrierea decorului în seria formelor ceramice, inversă față de expunerea globală a ceramicii de la Cucuteni¹⁷, face inteligibilă evoluția decorului geometric de la o formă ceramică la alta și constituie astfel suportul analizei decorului zoomorf de stil liber sau metopic.

★

Decorul zoomorf de stil liber evoluează pe formele ceramice cu profil înalt și umăr arcuit, vasele piriforme cu o singură zonă decorativă și amforele cu una sau două zone decorative.

Decorul zoomorf apare pe vasele piriforme cucuteniene de la Șipeniți și este introdus pe formele inițiale ale decorului cu „elipse și tangentă serpentiformă” cu „perle” în anexe (fig. 2/1—4)¹⁸. Motivele zoomorfe sînt închise în „perlele circulare”, ca niște medaloane, de la gura pîlnilor inferioare (fig. 2/1), sau sînt izolate în „perlele” pîlnilor superioare (fig. 2/2), cu o tendință de a ocupa spațiul liber deasupra tangentei (fig. 2/4), desigur sub influența decorului zoomorf de pe amfore (fig. 3/3). Animalele izolate în perle au totuși aparența unui șir orientat spre dreapta. Într-un singur caz, în perlele care flanchează aceeași elipsă animalele sînt orientate față în față (fig. 2/3).

Pe vasele piriforme galițiene de la *Bilce-Zlote*, motivele zoomorfe sînt introduse în decorul cu „elipse și tangentă serpentiformă”, „dar cu „volute cu ochi de prindere” în anexe, și anume în „perlele alungite” dintre elipse și tangentă la baza pîlnilor inferioare (fig. 4/4)¹⁹. Decorul geometric apare și pe vasele piriforme de la Șipeniți, dar totdeauna fără decor zoomorf²⁰.

Pe amforele cucuteniene, decorul zoomorf este dispus în genere în zona secundară a gîtului, numai rareori este introdus și în zona principală a umărului. La Șipeniți, amforele cu decor zoomorf aparțin seriei decorate pe umăr cu „spirale agățate cu ochi de prindere ajurat” (fig. 2/5)²¹ sau „cu ochi de prindere opac” (fig. 3/1—3)²² și seriei decorate pe umăr cu „spirala continuă cu ochi de prindere” (fig. 3/4)²³. Amforele cu spirale agățate sînt decorate pe linia mediană a zonei gîtului cu „elipse opace cu ghirlande”, ca motiv simplificat în zona secundară din „elipsele cu tangente” (fig. 11/4). Motivul decorativ dă naștere la forme derivate prin procedee *ad-hoc*, atît pe amforele cu decor zoomorf (fig. 3/1—3), cît și pe gîtul amforelor cu decor geometric (fig. 11/11 ; 13/13—15)²⁴. Motivele zoomorfe sînt introduse pe forma inițială (fig. 2/5 ; 3/1) și sînt păstrate pe formele derivate ale motivului geometric (fig. 3/2—3), fiind dispuse totdeauna în spațiul unghiular corespunzător „pîlniei” inferioare a elipselor cu ghirlande.

Amforele șipenițiene decorate pe umăr cu spirala continuă au în zona gîtului un decor vegetal și zoomorf (fig. 3/4). Această modalitate nu s-a constituit prin integrarea decorului zoomorf într-un decor geometric și prin antrenarea motivelor zoomorfe în derivațiile decorului geometric, ci prin înlocuirea decorului geometric secundar din zona gîtului amforelor decorate pe umăr cu spirale (fig. 10/1—7)²⁵ întîi cu un decor vegetal (fig. 10/8)²⁶, care păstrează dispoziția oblică a decorului geometric (fig. 10/7) și este apoi asociat cu decorul zoomorf (fig. 3/4). Deși evoluția decorului secundar în zona gîtului amforelor comportă dizolvarea decorului geometric (fig. 12/12—14)²⁷, numai motivele vegetale înlocuiesc singure motivele geometrice (fig. 10/8), în timp ce motivele zoomorfe alternează cu cele vegetale (fig. 3/4), creînd o asociație de „decor vegetal și zoomorf”, care va fi adoptată și în decorul paharelor ϵ șipenițiene (fig. 7/3) și va reapare în decorul craterelor ζ de la Valea Lupului (fig. 22—23/1,3).

Modalitatea introducerii decorului cu carnasiere în pîlunile decorului secundar cu „ghirlande” apare identică și pe gîtul amforelor de la *Bilce-Zlote* (fig. 4/5)²⁸. Ghirlandele au înlocuit însă lentilele de la capete prin cercuri, indicînd mai curînd o formă simplificată a motivului „spiralelor agățate cu ochi opaci”, ca în metopele paharelor și craterelor (fig. 32/10—12 ; 33/2).

Pe amfora de la *Valea Lupului* (Iași), decorată pe umăr cu „spirala continuă cu ochi de prindere” (fig. 4/6)²⁹, decorul zoomorf din zona secundară a gîtului alternează cu „elipse”, a căror factură indică clar o formă simplificată a „elipselor cu tangente” de pe gîtul amforelor (fig. 11/4)³⁰. Pe amforele șipenițiene din seria cu decorul principal în zona gîtului (fig. 11/1—2)³¹, decorul cu „elipse și tangente” dă naștere la forme derivate de aspect liber prin dispariția tangentelor : elipse alternează cu „perle ovale” sintetizate din perlele anexe originare. Pe amforele din seria cu două zone decorative principale

¹⁶ O. Kandyba, *Schipentz*, „Bücher zur Ur- und Frühgeschichte”, V, Viena, 1937.

¹⁷ H. Schmidt, *Cucuteni*, Berlin—Leipzig, 1932.

¹⁸ O. Kandyba, *op. cit.*, p. 50, fig. 19—21, 23, 28, 180.

¹⁹ B. L. Bogaevsky, *Oružija proizvodstva i domašnje životnje Tripol'ja* (Les instruments de production et les animaux domestiques de Tripolié), Leningrad, 1937, p. 223, pl. XV/2.

²⁰ O. Kandyba, *op. cit.*, fig. 22.

²¹ *Ibidem*, p. 64, fig. 65.

²² *Ibidem*, p. 70, fig. 63, 67, 72.

²³ *Ibidem*, p. 72, fig. 75.

²⁴ *Ibidem*, p. 60, 70, fig. 49—51 ; 73, 201.

²⁵ *Ibidem*, p. 57 și urm., fig. 57, 61—62, 66, 74, 76—77.

²⁶ *Ibidem*, p. 68, fig. 59.

²⁷ *Ibidem*, p. 62, fig. 53—55.

²⁸ H. Cebak, *Plastyka eneolitycznej kultury ceramiki malowanej w Polsce* (L'art plastique dans la culture énéolithique de la céramique peinte en Pologne), *Światowit*, XIV, 1930—1931, p. 226, 247, pl. XIX/1.

²⁹ M. Dinu, *Santierul arheologic Valea Lupului, Materiale*, III, 1957, p. 165, fig. 4/5.

³⁰ *Ibidem*, fig. 2/1.

³¹ O. Kandyba, *op. cit.*, p. 56, fig. 39—40.

(fig. 11/3)³², elipsele alternează cu motive spiralice sintetizate din volutele anexe originare (fig. 14/1—2). Forma derivată cu „elipse și perle” apare și în zona umărului pe vasele piriforme șipenițiene (fig. 11/5)³³. Pe seriile de amfore cucuteniene și tripoliene decorate cu „elipse și tangente” (fig. 10/11; 12/5), seria derivației de aspect liber lasă pe umăr sau pe gît elipse legate cu „arcuri superioare”, ca la Kasenovka (fig. 11/12)³⁴, provenite din anexele decorului inițial (fig. 12/9), sau elipse izolate, ca la Petreni (fig. 11/13)³⁵. Pe amfora de la Valea Lupului, decorul zoomorf este antrenat în seria derivativă de aspect liber a „elipselor cu tangente”, motivele zoomorfe înlocuind motivele geometrice originare din anexele decorului.

Pe fragmentul de amforă cucuteniană de la *Găureni* (Iași), decorul zoomorf apare singur în zona secundară a gîtului (fig. 4/3)³⁶. Stilizarea cozii animalului în formă de „scară”, ca la benzile oblice de pe gîtul amforelor cu decor geometric (fig. 10/7), arată că decorul zoomorf a înlocuit decorul geometric secundar al amforelor, păstrînd factura motivelor geometrice.

Decorul zoomorf, cu animale dispuse în „șir” și orientate spre dreapta, constituie singur decorul zonei libere cu deosebire pe gîtul amforelor de la *Petreni*, din seria cu decorul principal în zona umărului decorat cu „spirale cu o vîlută secționată” (fig. 5/3)³⁷. Decorul zoomorf nu devine însă decorul principal al vasului, ci rămîne subordonat decorului geometric din zona principală a umărului. În adevăr, pe amforele de la *Petreni* din seria cu zona principală pe umăr, decorul zoomorf apare singur în zona secundară a gîtului, dar este introdus și în decorul geometric principal din zona umărului, în interiorul „ochilor ajurați” ai spiralelor agățate (fig. 5/4)³⁸. Decorul zoomorf din zona gîtului este astfel subordonat decorului geometric și zoomorf din zona umărului. Totuși, în zona liberă a gîtului compoziția decorului zoomorf poate desfășura gruparea antitetică a animalelor.

La *Petreni* și pe amforele tripoliene de la *Stena*, pe Nistrul mijlociu, decorul zoomorf apare și pe seria amforelor cu o singură zonă decorativă, al cărei decor geometric îl constituie „elipsele cu tangentă orizontală” (fig. 5/1—2,5c)³⁹. Decorul geometric este frecvent pe amforele ϵ cucuteniene (fig. 5/5; 11/6—10)⁴⁰ și tripoliene (fig. 12/1—4,6)⁴¹, cu torțile pe umăr sau pe gît și cu una sau două zone decorative. Decorul, cu elipsele dispuse totdeauna în jurul torților, apare în forma inițială (fig. 11/6,9; 12/1—3) și dă naștere, prin dispariția tangentelor, la o serie derivată de aspect liber, care păstrează elipsele și motivele anexe sintetizate, selectate pentru variația aspectelor decorative: elipse flancate de „perle contopite” (fig. 11/8), provenite din perlele îngemănate deasupra și dedesubtul tangentelor (fig. 11/6—7); elipse alternînd cu „benzi verticale” (fig. 12/4), derivate prin unirea benzilor oblice de deasupra și dedesubtul tangentelor (fig. 12/2); „elipse flancate de perle contopite” alternînd cu „benzi unghiulare” (fig. 12/6), provenite din anexele decorului inițial (fig. 12/2—3); „elipse flancate de perle” și suprapuse de „arcade” (fig. 5/5), derivate prin unirea „benzilor unghiulare” de deasupra tangentelor (fig. 12/2) etc. Dispariția elipselor în seria derivativă de aspect liber pe aceste amfore⁴² se produce printr-un accident: pe forma inițială elipsele sînt dispuse în jurul torțelor (fig. 11/9; 12/1—3), iar pe formele derivate sînt flancate de perlele circulare, care le pot suplini, resorbția și suspendarea elipselor făcîndu-se treptat (fig. 5/5 a—b; 19/1,3).

Decorul zoomorf pe seria cu o singură zonă decorativă a acestor amfore este uneori introdus pe forma inițială a decorului geometric și anume în interiorul „elipselor”, ca pe amfora de la *Stena* (fig. 5/1), prin simetrie cu motivele zoomorfe introduse în ochiul spiralelor de pe umărul amforelor (fig. 5/4). Alteori, decorul zoomorf este introdus pe formele derivate de aspect liber ale decorului geometric și anume în spațiul gol din partea superioară a zonei decorative, sub motivele unghiulare dispuse în „arcade” pe amfora de la *Stena* (fig. 5/2), sau înlocuind motivele geometrice anexe de deasupra tangentelor dispărute pe amfora de la *Petreni* (fig. 5/5 c), amintind tendința decorului zoomorf de a ocupa partea superioară mai liberă a zonei cu decor compact de pe vasele piriforme șipenițiene (fig. 2/4). Compoziția decorului zoomorf repetă temele anterioare, cu siluete înșirate sau grupate antitetic, dar introduce o temă nouă și unică în decorul ceramicii Cucuteni — Tripolie: o pasăre cu aripioare ridicate deasupra unui animal cu două capete și picioare multiplicat (fig. 5/1), frecventă pe ceramica pictată iraniană⁴³.

Pe amforele tripoliene cu decorul principal în zona umărului, decorul zoomorf apare rar pe amforele decorate pe umăr cu „spirale agățate” și comportă numai modalitatea integrării lui în

³² *Ibidem*, p. 58, fig. 48.

³³ *Ibidem*, p. 46, fig. 15.

³⁴ T. Passek, *La céramique tripolienne*, Moscova—Lenin-grad, 1935, pl. XV/9.

³⁵ *Ibidem*, pl. IX/6.

³⁶ N. Zaharia, M. Petrescu-Dimbovița și Em. Zaharia, *Așezări din Moldova de la paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea*, București, 1970 p. 241, pl. CXXVI/7.

³⁷ T. Passek, *op. cit.*, pl. XXII/5—6.

³⁸ *Ibidem*, p. 57, 154; R. Stern, *Die prämykenische Kultur in Süd-Russland*, *Trudy*, XIII, 1, 1907, pl. IX/5; I. P. Frantsev și col., „Istoria universală” (ed. rom.), I, București, 1959, pl. de la p. 232 jos mijloc.

³⁹ B. A. Ritbakov, *Kosmogoniia i mifologija zemledel'cev eneolita*, II, SA, 1965, 2, p. 19; fig. 31/3 (*Petreni*); M. L. Makarevič, *Issledovaniia v raione s. Stena na srednem Dnestre*, KS, 10, 1960, p. 24, fig. 2/2—3; 4.

⁴⁰ O. Kandyba, *op. cit.*, p. 52 și urm., fig. 30—36; T. Passek, *op. cit.*, pl. XXIX/1—4.

⁴¹ *Ibidem*, pl. IX/14; XXIII/7—8; XIX/7—10; XXX/1—8.

⁴² M. Petrescu-Dimbovița, *Cucuteni*, „Monumentele patriei noastre”, București, 1966, fig. 19.

⁴³ C. Schaeffer, *Stratigraphie comparée de l'Asie Occidentale (IIIe et IIe millénaires)*, Londra, 1948, fig. 248/4,6.

decorul geometric al zonei umărului. Pe fragmentul de la *Tripolie* (fig. 6/2)⁴⁴, zona gîtului este decorată cu „ghirlanda continuă cu puncte deasupra”, care pe amforele tripoliene cu decor geometric este prevăzută în pilniile inferioare cu „unghiuri cu benzi de legătură” (fig. 12/5)⁴⁵, demonstrînd derivația ei din „elipsele cu tangente orizontale” (fig. 12/1—3). Decorul cu „spirale agățate cu ochi ajurat” de pe umăr este identic ca pe amfora cu decor zoomorf de la Petreni (fig. 5/4). Păstrarea „ghirlandei cu puncte deasupra” pe gîtul amforei a determinat integrarea decorului zoomorf în zona umărului. Motivele zoomorfe izolate sînt introduse în „ochiul” de prindere al spiralelor, ca și pe amfora de la Petreni.

Decorul zoomorf pe amforele tripoliene aparține seriei amforelor decorate pe umăr cu „elipse cu tangente” și comportă modalități paralele ale integrării decorului zoomorf, dar prezintă astfel variante la aspectele decorului geometric și zoomorf de pe amforele cucuteniene decorate pe umăr cu spirale. În zona limitrofă, amforele de la *Varvarovca*, decorate pe umăr cu forma inițială a „elipselor cu tangente”, repartizează decorul zoomorf în zona gîtului, decorată la limita superioară cu „ghirlande” largi sau strînse (fig. 4/2)⁴⁶. Decorul geometric și zoomorf al zonei gîtului este aparent analog aceluia de pe amforele șipenițiene (fig. 2/5; 3/1), dar ghirlandele au pierdut elipsele lenticulare. Cea mai simplă explicație a decorului geometric de pe gîtul amforei de la *Varvarovca*, în cadrul ceramicii ε din secvențele avansate ale fazei B1, este derivarea lui din „lentilele cu ghirlande”, documentată pe amforele cu decor geometric de la Șipeniți (fig. 11/11; 13/13). Dispunerea ghirlandelor la limita superioară a zonei decorative lasă spațiu liber pentru compoziția decorului zoomorf, cu o tematică nouă a dispoziției heraldice: grupul „cerbului atacat de carnasier” este încadrat de un grup de carnasieri la dreapta și de un singur carnasier la stînga, toate în dispoziție antitetică.

Pe amfora tripoliană de la *Tomașevka* (Uman), decorul zoomorf este rezervat zonei libere a gîtului (fig. 6/4)⁴⁷, ca pe amfora cu decor spiralic pe umăr de la Petreni (fig. 5/3). Decorul geometric de pe umăr constituie o formă derivată în seria de aspect metopic a „elipselor cu tangente” pe amforele tripoliene (fig. 14/5—7,9)⁴⁸, după cum decorul de pe umărul amforei de la Petreni derivă prin secționarea „spiralelor agățate” pe amforele tripoliene și cucuteniene⁴⁹. Pe cele două amfore cu decor zoomorf, zona liberă a gîtului cadrează cu derivația decorului geometric principal din zona umărului și s-a constituit prin dizolvarea decorului geometric secundar de pe gîtul amforelor tripoliene cu decor spiralic sau eliptic (fig. 14/9 a), la fel ca pe amforele cucuteniene (fig. 10/5). Pe ambele amfore decorul zoomorf a înlocuit decorul geometric al zonei gîtului. Însă, pe amforele șipenițiene decorul geometric dizolvat poate fi înlocuit cu un decor vegetal (fig. 10/8), apoi cu un decor vegetal și zoomorf (fig. 3/4). Pe amforele tripoliene, decorul geometric dispărut este înlocuit de un decor vegetal (fig. 14/7 a) sau direct prin decorul zoomorf, ca la *Tomașevka*. Totuși, modalitatea asocierii decorului „vegetal și zoomorf” apare pe gîtul unui fragment de amforă de la *Tripolie* (fig. 6/1)⁵⁰. Decorul zoomorf stilizat al amforei de la *Tomașevka* prezintă siluete izolate, prevăzute la ambele capete cu apendice miriapode, după modelul carnasierelor cu picioare pectinate de pe ceramica pictată iraniană⁵¹.

Un al doilea fragment de amforă de la *Tripolie* prezintă modalitatea integrării motivelor zoomorfe în decorul cu „elipse și tangente” din zona umărului și anume în interiorul „elipselor” pe forma inițială a motivului geometric (fig. 6/3)⁵². Motivul geometric din zona gîtului poate fi tot „ghirlanda cu puncte deasupra”, ca pe fragmentul cu decor spiralic și zoomorf de la *Tripolie* (fig. 6/2), deoarece el apare și pe amforele tripoliene decorate pe umăr cu elipse și tangente (fig. 12/5), dar el putea lipsi, deoarece amforele tripoliene decorate pe umăr cu elipse au zona gîtului liberă chiar pe forma inițială a decorului geometric (fig. 14/5 a). Păstrarea decorului secundar pe gîtul amforei a determinat integrarea decorului zoomorf în decorul eliptic din zona umărului. Siluetele izolate în elipse sînt orientate constant spre dreapta, ca și pe ceramica cucuteniană.

Ultima modalitate, aceea a integrării decorului zoomorf în zonele suprapuse ale decorului geometric pe amforele cucuteniene cu decor spiralic (fig. 5/4), apare pe amfora tripoliană de la *Luka-Vrublevkaia* (Podolia) (fig. 6/5)⁵³. Amfora aparține seriei cu decorul principal în zona umărului, dar prezintă trei zone decorative. Zona umărului și a corpului sînt decorate respectiv cu forma inițială a „elipselor cu tangente” și decor antropomorf în elipsele de pe umăr, sau cu o formă derivată de aspect liber cu „elipse” și „benzi arcuite” pe corp. Decorul zoomorf este introdus în zonele secundare ale decorului, în zona liberă a gîtului și în spațiul liber deasupra benzilor arcuite de pe corp, reprezentînd șerpi în dispoziție antitetică, pe gît, sau un șarpe urmărind probabil un animal rudimentar, pe corp.

Pe ceramica galițiană este reprezentată și silueta neagră a bovidului, asociată cu silueta obișnuită a carnasierului (fig. 4/1)⁵⁴.

★

⁴⁴ B. L. Bogaevsky, *op. cit.*, fig. 79 stînga jos.

⁴⁵ T. Passek, *op. cit.*, pl. XXVI₁/3—4.

⁴⁶ B. A. Ribakov, *op. cit.*, II, p. 25, fig. 40; N. A. Chelraru și L. L. Polevoj, *Moldavia ol kamnja do bronzy*, Chișinău, 1971, fig. de la p. 50.

⁴⁷ T. Passek, *op. cit.*, pl. XXVI₂/9—10.

⁴⁸ *Ibidem*, pl. XXVI₂/1—8.

⁴⁹ *Ibidem*, pl. XXVI₁/5—10; O. Kandyba, *op. cit.*, fig. 71, 73.

⁵⁰ B. L. Bogaevsky, *op. cit.*, fig. 79 dreapta jos.

⁵¹ H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 305/B6.

⁵² B. L. Bogaevsky, *op. cit.*, fig. 79 stînga sus.

⁵³ B. A. Ribakov, *op. cit.*, II, fig. 34/4.

⁵⁴ B. L. Bogaevsky, *op. cit.*, fig. 74/1.

Aspectele decorative ale stilului zoomorf liber se definesc prin modalitățile integrării decorului zoomorf în aspectele decorului geometric de stil liber pe ceramica grupei ϵ , determinate de seriile derivativă de aspect liber ale motivelor geometrice principale și de comportarea motivelor zoomorfe față de motivele geometrice anexe.

Diversele aspecte ale decorului geometric și zoomorf sînt diferențiate atît după cele două forme ceramice specifice, vasele cu umăr proeminent și amforele din seriile cu decorul principal pe umăr sau cu o singură zonă decorativă pe umăr și gît, cît și după seriile decorative ale amforelor în funcție de ierarhia zonelor decorative și seriile derivativă ale motivelor geometrice principale. Grupa ϵ a ceramicii tripoliene comportă aceleași modalități ale integrării decorului zoomorf în aspectele decorului geometric, dar prezintă constant variante la aspectele decorului geometric și zoomorf de pe amforele cucuteniene.

Decorul zoomorf comportă numai *siluete negre*, integrate seriilor decorative ale celor două motive principale ale ceramicii ϵ : „spiralele agățate” pe umărul amforelor și diferitele forme ale „elipselor cu tangente” pe umărul vaselor piriforme și pe umărul sau gîtul amforelor.

Decorul zoomorf este integrat decorului cu „spirale agățate” pe umărul amforelor cucuteniene (fig. 5/4) sau tripoliene (fig. 6/2), decorului cu „elipse cu tangență serpentiformă” pe vasele piriforme cucuteniene (fig. 2/1—4) și galițiene (fig. 4/4), decorului cu „elipse cu tangență orizontală” pe amforele cucuteniene (fig. 5/5) sau tripoliene (fig. 5/1—2) și decorului cu „elipse cu tangente (normale)” pe umărul sau corpul amforelor tripoliene (fig. 6/3,5). Decorul spiralic sau eliptic este prevăzut totdeauna cu motive geometrice anexe în pîlnii, „perle”, „volute”, „arcuri” și „arcade”; „benzi de legătură” etc.

Decorul zoomorf este integrat decorului cu „lentile cu ghirlande” pe gîtul amforelor cu cuteniene decorate pe umăr cu spirale (fig. 2/5 ; 3/1—3) și decorului cu „ghirlande” pe gîtul amforelor tripoliene decorate pe umăr cu elipse (fig. 4/2), sau decorului cu „elipse cu tangente” pe gîtul amforelor cucuteniene decorate pe umăr cu spirale (fig. 4/6). Decorul geometric din zona gîtului reprezintă forme simplificate, fără motive anexe, ale motivului „elipselor cu tangente” (fig. 11/4) sau, eventual, ale motivului „spiralelor agățate cu ochi opaci” pe amforele galițiene (fig. 4/5), după regula stilistică generală a „simplificării decorului geometric în zonele decorative suprapuse”.

Toate aceste modalități sînt determinate de integrarea decorului zoomorf pe forma inițială sau pe formele derivate ale motivelor geometrice principale din cele două zone decorative.

Decorul zoomorf este asociat cu un decor vegetal pe amforele cucuteniene din seria cu decor spiralic pe umăr (fig. 3/4) și pe amforele tripoliene cu decor eliptic (fig. 6/1), sau constituie singur decorul zonei libere a gîtului pe amforele cucuteniene cu decor spiralic pe umăr (fig. 4/3 ; 5/3—4) și pe amforele tripoliene cu decor eliptic pe umăr (fig. 6/4—5). Aceste două modalități sînt determinate de înlocuirea decorului geometric secundar din zona gîtului printr-un decor vegetal sau zoomorf.

Integrarea decorului zoomorf de stil liber în decorul geometric al grupei ϵ se conformează *regulilor stilistice* generale ale decorului geometric pe ceramica Cucuteni — Tripolie. În decorul spiralic al amforelor, decorul zoomorf este introdus numai pe forma inițială a motivului principal din zona umărului și anume în *ochiul* de prindere al spiralelor (fig. 5/4 ; 6/2). În decorul eliptic al vaselor piriforme, decorul zoomorf este introdus de asemenea numai pe forma inițială a motivului principal, dar în *perla* pîlنیilor inferioare sau superioare (fig. 2/1—3). În decorul eliptic de pe umărul amforelor, decorul zoomorf este introdus atît pe forma inițială a motivului principal și anume în interiorul *elipsei* (fig. 5/1 ; 6/3), cît și pe formele derivate și anume în *pîlnia superioară* de deasupra tangentei dispărute, alături de motivele anexe geometrice (fig. 5/2,5).

În decorul eliptic simplificat de pe gîtul amforelor, decorul zoomorf este introdus în spațiul corespunzător *pîlniilor inferioare* pe forma inițială și pe formele derivate ale motivului decorativ lipsit de motive anexe (fig. 2/5 ; 3/1—3 ; 4/2), sau în spațiul *pîlniilor contopite* pe forma finală a decorului derivat, în locul motivelor anexe geometrice (fig. 4/6).

În decorul geometric secundar de pe gîtul amforelor, decorul zoomorf înlocuiește treptat decorul geometric dizolvat (fig. 4/3), apoi constituie singur decorul zonei libere (fig. 5/3—4 ; 6/4—5).

Decorul cu spirale sau elipse prevăzute cu motive anexe antrenează în seria derivativă de aspect liber motive geometrice eterogene, de funcție simbolică, cu deosebire motive „cruciforme”, introduse pe forma inițială a decorului și anume în „ochiul” spiralelor (fig. 26/1), în „perla” pîlniilor (fig. 26/1 ; 28/4) sau în „elipse” (fig. 12/12), apoi păstrate pe formele derivate de aspect liber sau metopic și anume în „perlele contopite” după dispariția tangentei (fig. 11/1—2 ; 13/3). Motivele geometrice eterogene se comportă la fel cu motivele anexe originare, de exemplu „volutele” inițiale din pîlniile elipselor cu tangentele (fig. 12/9 ; 14/1) sînt păstrate pe forma derivată de aspect liber și sintetizate prin dispariția tangentei (fig. 11/3), sau pe forma derivată de aspect metopic și unificate în perlele contopite prin dispariția tangentei (fig. 12/11 ; 14/2). Seria derivativă de aspect liber a elipselor cu tangente comportă păstrarea elipselor și dispariția tangentei (fig. 11/1—2, 6—8), după regula generală a „dispariției motivului principal și a trecerii pe primul plan a motivelor anexe” (fig. 11/2 ; 12/6 ; 19/3). Motivele anexe, originare sau eterogene, decorează una sau ambele anexe pe forma inițială a decorului

eliptic, după regula stilistică a „decorării simetrice sau asimetrice a celor două pîlnii (superioară și inferioară) sau a celor două anexe (elipsa și pîlnia)”, apoi sînt sintetizate prin dispariția tangentei, după regula generală a „reîntregirii motivelor parțiale” (fig. 11/3 ; 12/4 ; 19/3). În decorul spiralic, pîlniile sînt de asemenea decorate simetric sau asimetric cu motive anexe (fig. 2/5 ; 3/1—3), iar motivele eterogene decorează la fel una sau ambele anexe (ochiul și pîlnia) pe forma inițială a decorului (fig. 26/1 ; 27/5), dar motivele cruciforme apar cu deosebire în decorul spiralic al grupelor ϵ și ζ din faza B2, iar pe grupa ϵ din faza B1 decorul spiralic nu generează forme derivate prin dispariția motivului principal.

Motivele zoomorfe sînt introduse în cele două anexe ale decorului geometric inițial, ochiul sau elipsa și perla, pe forma completă a motivului principal prevăzut cu motive anexe, deci ca motive eterogene alături de motivele anexe (fig. 2/1 ; 5/1,4 ; 6/2—3), sau direct în spațiul unghiular al pîlniilor pe forma simplificată a motivului principal lipsit de motive anexe, deci ca motive eterogene în locul motivelor anexe (fig. 3/1 ; 4/2). În seria liberă a derivației decorului eliptic, motivele zoomorfe sînt păstrate în pîlniile originare, singure (fig. 5/5), sau alături de motivele anexe geometrice (fig. 5/2), sau înlocuind motivele anexe sintetizate (fig. 4/6). În seria variată a decorului geometric secundar, motivele zoomorfe sînt introduse prin evoluția normală a decorului geometric, dizolvat pentru a lăsa zona gîtului liberă (fig. 4/3 ; 5/3 ; 6/4).

Integrarea decorului zoomorf în decorul geometric de stil liber al grupei ϵ se face prin introducerea motivelor zoomorfe după regula strictă a motivelor anexe, care determină „decorarea identică a celor două anexe (pîlnia și ochiul sau elipsa)”, și prin antrenarea motivelor zoomorfe în evoluția decorului geometric, care necesită „dispariția motivului principal și trecerea pe primul plan a motivelor anexe și eterogene”.

În ansamblul ornamentației vasului, decorul zoomorf din zona secundară a gîtului sau corpului rămîne subordonat decorului geometric sau decorului geometric și zoomorf din zona umărului (fig. 5/3—4 ; 6/4—5).

★

Modalitățile stilistice ale decorului zoomorf liber sînt determinate de integrarea decorului zoomorf în structura decorului geometric liber și de repartitia zonelor decorative pe suprafața formelor ceramice :

1. *Decor zoomorf integrat și compact*, cu motivele zoomorfe integrate în spațiile libere ale decorului geometric, pe vasele piriforme (fig. 2/1—4 ; 4/4) și pe amforele cu o singură zonă decorativă (fig. 5/1—2,5) ;

2. *Decor zoomorf integrat și repartizat în zona principală și secundară*, cu motive zoomorfe integrate în decorul geometric principal de pe umăr și un decor zoomorf rezervat în zona liberă a gîtului, pe amforele cu două zone decorative și decorul principal în zona umărului (fig. 5/4) ;

3. *Decor zoomorf integrat și repartizat în zonele secundare*, cu un decor zoomorf integrat în decorul geometric secundar din zona corpului și un decor zoomorf rezervat în zona liberă a gîtului, pe amforele cu trei zone decorative și decorul principal în zona umărului (fig. 6/5) ;

4. *Decor zoomorf integrat și repartizat în zona umărului*, cu motive zoomorfe integrate decorului geometric principal de pe umărul amforelor cu două zone decorative (fig. 6/2—3) ;

5. *Decor zoomorf integrat și repartizat în zona gîtului*, cu motive zoomorfe integrate decorului secundar de pe gîtul amforelor cu două zone decorative (fig. 2/5 ; 3/1—3 ; 4/2,5—6).

6. *Decor zoomorf rezervat zonei gîtului*, cu motive zoomorfe asociate cu motive vegetale (fig. 3/4) sau numai cu motive zoomorfe (fig. 4/3 ; 5/3 ; 6/4), pe amforele cu două zone decorative și cu decorul principal în zona umărului.

Aspectele decorative ale stilului zoomorf liber pe ceramica grupei ϵ se desfășoară în friza zonei unice sau a zonelor suprapuse pe formele vaselor. În ariile extreme ale ceramicii Cucuteni — Tripolie, se observă o preferință a decorului zoomorf pentru zona gîtului pe amforele cucuteniene și pentru zona umărului pe amforele tripoliene. În aria intermediară, decorul zoomorf acoperă ambele zone decorative pe amforele de la Petreni.

3. GRUPA ϵ : STILUL ZOOMORF METOPIC

Decorul zoomorf de stil metopic este limitat la formele ceramice cu profil carenat și de obicei cu o singură zonă decorativă, craterile și paharele cucuteniene sau paharele tripoliene. Decorul zoomorf comportă cele două aspecte metopice ale decorului geometric, fiind introdus în „metope contigui” pe craterile (fig. 7/1) și paharele cucuteniene (fig. 7/2—4 ; 8/1,4), sau în „metope separate” pe paharele cucuteniene (fig. 8/3) și în „zona intermediară” a metopelor separate pe paharele tripoliene (fig. 8/2).

Deși cadrul metopic pe ceramica grupei ϵ este determinat de structura motivului principal al decorului geometric, nu de organizarea prealabilă a suprafeței decorate a vasului, cele două aspecte metopice nu sînt create pe formele ceramice caracteristice decorului zoomorf metopic, ci sînt inițiate pe formele ceramice cu decor geometric liber, vasele piriforme și amforele, apoi continuate pe cratere

și adoptate pe pahare. Cadrul metopic se amplifică pe paharele cucuteniene prin etajarea „metopelor contigui deasupra unei zone cu decor liber” (fig. 9/11) și este de asemenea adoptat din decorul amfo-
relor.

Ordinea logică a descrierii decorului zoomorf metopic trebuie să înceapă cu crateretele, deoarece aspectul metopic al decorului zoomorf este determinat de evoluția aspectelor metopice ale decorului geometric pe formele ceramice. Cu toate acestea, aspectul cu metope contigui al decorului zoomorf a fost creat pe paharele cucuteniene (fig. 7/2—3) și transpus pe cratere (fig. 7/1). Aspectele cu metope separate ale decorului zoomorf au fost create de asemenea pe paharele cucuteniene sau tripoliene (fig. 8/2—3), iar aspectul decorului zoomorf în metope contigui suprapuse a fost creat pe paharele cucuteniene (fig. 9/11), dar n-au fost transpuse pe cratere, deoarece aspectele cu metope separate sau suprapuse n-au fost adoptate de decorul geometric al craterelor cucuteniene sau tripoliene.

Craterul unic de la *Șipeniți* (fig. 7/1)⁵⁵ prezintă două „metope contigui cu tangentă”, decorate în partea superioară cu „benzi liniare orizontale” și în partea inferioară cu un „arc negativ”, cruțat cu culoare neagră. Benzile verticale ale metopelor sînt mărginite de șiruri zimțate de culoare neagră. Decorul zoomorf prezintă o singură siluetă neagră de carnasier, dispusă sub tangentă, în colțul drept al metopei. Motivul zoomorf din cealaltă metopă este desigur șters.

Cele două pahare de la *Șipeniți* (fig. 7/2—3)⁵⁶ prezintă același decor geometric și zoomorf. Cîmpul metopelor este decorat sus cu „benzi liniare orizontale” și la bază cu motivul „arcului negativ”, sau este acoperit cu „linii groase verticale” de culoare brună. Decorul geometric este completat în colțurile inferioare cu un decor vegetal, în formă de liniuțe oblice. Decorul zoomorf prezintă cîte o siluetă neagră de carnasier în ambele metope, dispuse de asemenea în colțul inferior din dreapta, sub tangentă, și orientate constant spre dreapta.

Cele două pahare de la *Ghelăiești* (Piatra Neamț) (fig. 7/4 ; 9/11)⁵⁷ prezintă două „metope contigui fără tangentă” în aspecte metopice diferite. De asemenea decorul geometric al metopelor și poziția celor două siluete negre diferă atît față de paharele șipenițiene, cît și între cele două pahare. Primul pahar (fig. 7/4) are metopele dispuse într-un singur etaj, ca pe paharele șipenițiene, iar al doilea pahar (fig. 9/11) are „metopele contigui suprapuse zonei libere a umărului”. Decorul geometric al metopelor repetă „banda liniară orizontală” și la limita inferioară, sub „arcul negativ”, dar pe al doilea pahar motivul „arcului” dispăre în metopele suprapuse. Pe primul pahar, cele două siluete sînt orientate spre dreapta, ca pe paharele șipenițiene, dar sînt dispuse în colțul superior din stînga, deasupra tangentei dispărute. Pe al doilea pahar, siluetele sînt orientate în același sens, dar dispuse în colțurile opuse ale metopelor, respectiv în colțul superior stînga sau în colțul inferior drept, deasupra și dedesubtul tangentelor dispărute. La capătul opus siluetele, metopele sînt decorate cu un „pătrat hașurat în grătar”, a cărui derivație în funcție de decorul geometric cucutenian este neclară, dar care s-ar putea explica în funcție de decorul zoomorf, deoarece pe ceramica pictată orientală și pe cilindrii mesopotamieni siluetele sînt adesea separate prin „panouri hașurate”. Zona liberă a umărului este decorată cu „spirale libere cu bucle secționate” și dispuse alternativ la limita de sus sau de jos a zonei decorative.

Decorul geometric al primului pahar și decorul zoomorf al celui de al doilea pahar de la *Ghelăiești* se repetă pe paharul de la *Petreni* (fig. 8/1)⁵⁸. Însă motivele zoomorfe din colțurile opuse ale metopelor sînt orientate în sens invers și dispuse „față în față”, indicînd de o parte și alta a limitei dintre metope o dispoziție antitetică intenționată, ca în perlele decorului liber cu elipse pe vasele piriforme șipenițiene (fig. 2/3), și anticipînd animalele afrontate în interiorul metopelor pe crateretele ζ (fig. 22).

Pe paharul de la *Frumușica* (Piatra Neamț) (fig. 8/4)⁵⁹, în cîmpul liber al metopelor decorate la fel se introduce un „șir de trei animale”.

Paharul de la *Văleni* (Piatra Neamț) prezintă un alt aspect metopic al decorului geometric și zoomorf (fig. 8/3)⁶⁰. Motivul zoomorf este dispus în cîmpul „metopelor separate fără tangentă”. Metopele sînt decorate în partea superioară cu „banda liniară orizontală”, mărginită jos printr-o linie groasă, delimitînd astfel spațiul liber pentru decorul zoomorf. Cîmpul metopei este conturat printr-un șir de puncte, care înconjoară și silueta animalului. Zona intermediară a metopelor are un decor geometric cu elipse sau perle, dispus vertical, ca în zona intermediară a metopelor separate pe vasele piriforme șipenițiene (fig. 13/12).

⁵⁵ O. Kandyba, *op. cit.*, p. 74, fig. 80.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 80, fig. 95—96.

⁵⁷ A. Nițu, Șt. Cuceș și D. Monah, *Ghelăiești (Piatra Neamț) I, MemAntiq*, III, 1971, fig. 5/1 și 17/2; A. Nițu, *Ceramica cucuteniană cu decor zoomorf plastic sau pictural, MemAntiq*, IV, fig. 2.

⁵⁸ T. Passek, *Tripil'ska kul'tura*, Kiev, 1941, p. 48 și urm., fig. 22/6. Carnasierul din dreapta este redat fără ochi la B. L. Bogaevsky, *op. cit.*, fig. 77/1 jos mijloc.

⁵⁹ C. Matasă, *Frumușica*, București, 1946, p. 131, pl. XL/310.

⁶⁰ H. Dumitrescu, *Cercetări arheologice la Văleni (jud. Neamț)*, SCIV, I, 1950, 2, p. 37, fig. 14/1.

Paharul de la *Tripolie* (fig. 8/2)⁶¹ comportă ultima modalitate a integrării decorului zoomorf în aspectul metopic al decorului geometric. Motivul zoomorf este izolat în „zona intermediară” a metopelor separate, care păstrează intact decorul geometric al metopelor de pe paharele tripoliene cu decor geometric (fig. 13/10).

★

Structura decorului geometric pe craterele și paharele cu decor zoomorf metopic ale grupeii e arată clar derivația celor două aspecte metopice cu benzi verticale cu sau fără tangente din motivul principal al „elipselor cu tangente”. Seria continuă și dihotomică a formelor derivate este repartizată în serii limitate pe diferitele forme ceramice. Seria derivativă a aspectului cu *metope contigui* este inițiată pe formele ceramice cu decor geometric liber, pe vasele piriforme (fig. 12/7–11)⁶² sau în zona principală a umărului pe amforele cucuteniene (fig. 10/9–10, 12)⁶³, care explică chiar derivația „elipselor cu tangente” din motivul fundamental al decorului cucutenian, „spiralele agățate” (fig. 10/9–10; 12/7,9), prin procedeul care declanșează variația motivului principal și constituie prima regulă stilistică a decorului geometric, „secționarea orizontală a zonei decorative”⁶⁴. „Ochiul” de prindere al spirelor, devenit „elipsa” noului motiv principal, prezintă „benzile verticale” păstrate în elipse (fig. 12/7,9; 13/11). Seria formelor derivate de aspect metopic continuă pe vasele piriforme (fig. 12/10–11) și pe umărul amforelor (fig. 10/12) și comportă dispariția conturului elipsei: „benzile verticale” ale elipselor (fig. 11/1; 13/1; 14/1) determină două „metope contigui cu tangentă”, care pierd motivele anexe originare (fig. 12/13) sau sînt decorate cu motivele anexe ale decorului inițial, pe vasele piriforme „perle” sau „volute cu ochi de prindere” (fig. 12/10–11), iar pe amfore „arcuri” și „segmente” cruțate cu culoare neagră (fig. 10/12). Seria derivativă se oprește pe vasele piriforme, dar continuă pe umărul amforelor prin dispariția tangentelor din metope (fig. 12/14). Seria amforelor cu decorul principal în zona gîtului nu prezintă seria derivativă cu metope contigui (fig. 11/1–2). Pe o singură amforă din seria cu două zone principale apare direct forma finală cu „metope fără tangentă” (fig. 12/15)⁶⁵. În schimb, metopele fără tangentă se repetă stereotipic în zona secundară a umărului amforelor (fig. 11/1–2; 14/2–3). Decorul zoomorf nu este integrat decorului metopic al acestor vase, deoarece el aparține stilului liber și apare numai pe formele inițiale ale decorului, în perlele „elipselor cu tangentă serpentiformă” pe vasele piriforme (fig. 2/1–4) sau în pîlniile „lentilelor cu ghirlande” pe amfore (fig. 3/1–3).

Seria formelor derivate de aspect metopic este reluată pe cratere (fig. 13/1–6)⁶⁶, pornind numai de la forma inițială a „elipselor cu tangente” (fig. 13/1), dar continuînd cu formele finale ale derivației. Formele de aspect metopic comportă „benzile verticale cu tangente” (fig. 13/2) și „benzile verticale fără tangente” (fig. 13/3–4), care determină cele două faze ale derivației „metopelor contigui”, grupate cîte două sau trei. Dispariția conturului elipselor se poate produce incidental odată cu a „benzii verticale” (fig. 13/6), determinînd o formă de aspect liber cu „tangente și arcuri superioare”, care anticipează forma finală de aspect liber a seriei derivate pe cratere (fig. 13/5): prin dispariția benzilor verticale, la limita superioară și inferioară a zonei decorative rămîn două „șiruri de arcuri” cruțate prin segmente negre și conturate cu arcuri liniare. Formele derivate păstrează motivele anexe ale decorului inițial, „perle ovale” (fig. 13/3–4) formate prin contopirea perlelor originare (fig. 13/2) și „arcuri” (fig. 13/5–6) provenite de la gura pîlniilor (fig. 12/9; 13/1). Trecerea aspectului metopic la forme libere, prin dispariția treptată a motivului principal, constituie un caz de aplicare a regulii generale, „concordanța planurilor evolutive în seriile derivate de aspect liber sau metopic ale decorului geometric”. Aceeași regulă stilistică explică trecerea aspectului liber la forme metopice în seria derivativă de aspect liber a „elipselor cu tangente orizontale” (fig. 12/4).

Motivele eterogene „cruciforme”, introduse în anexe pe forma inițială a „elipselor cu tangente” (fig. 12/12), sînt păstrate pe formele derivate de aspect metopic, cu deosebire în „perlele ovale” ale metopelor de pe cratere (fig. 13/3), unde dau naștere la forme reduse (fig. 13/4), sau în „perlele conturate” ale metopelor de pe amfore (fig. 11/1–2). În metopele din zona secundară a amforelor perlele sînt decorate cu „volute liniare”, simplificate din volutele cu ochi de prindere din anexele decorului inițial (fig. 14/2), și dau naștere de asemenea la forme simplificate, prin trecerea la forma finală de aspect liber (fig. 14/1)⁶⁷. Motivele zoomorfe nu sînt introduse în „metopele cu sau fără tangentă” de pe cratere, deoarece ele sînt introduse numai în „perlele” elipselor cu tangentă serpentiformă ale stilului liber pe vasele piriforme (fig. 2/1–3). Motivele zoomorfe ale stilului metopic sînt introduse numai în metopele fără perle de pe cratere și anume după resorbția spațiului perlat cruțat cu culoare neagră, după cum indică șirurile „dinților de lup” pe benzile verticale ale metopelor cu tangentă pe cratere (fig. 7/1) și „arcurile zimțate” din metopele fără tangentă pe pahare⁶⁸. Decorul geometric

⁶¹ B. L. Bogaevsky, *op. cit.*, pl. XI/2.

⁶² O. Kandyba, *op. cit.*, p. 40, 42, 44, 46, 50, fig. 4–7, 12–13, 26.

⁶³ T. Passek, *La céramique...*, pl. XXII/1–2; XXIV/1–2, 7–8.

⁶⁴ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 15.

⁶⁵ O. Kandyba, *op. cit.*, p. 70, fig. 70.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 72 și urm., fig. 78–79, 81–90.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 58, fig. 45–46.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 80, fig. 98.

și zoomorf al craterului șipenițian, cu motive zoomorfe introduse în două metope decorate la bază cu „arcul negativ”, este de altfel preluat direct din decorul paharelor șipenițiene.

Aspectul cu „două metope contigui” nu este derivat în decorul paharelor șipenițiene, ci se înscrie în seria derivativă a formelor de aspect metopic de pe cratere (fig. 13/2—5). Paharele prezintă „metopele cu tangentă” (fig. 13/7—8) și „metopele fără tangentă” (fig. 13/9)⁶⁹. Cîmpul metopelor este decorat la limita superioară, uneori și la limita inferioară, cu „benzi liniare horizontale” și la bază cu motivul „arcului negativ”, cruțat cu culoare neagră și conturat cu arcuri liniare. „Arcul negativ” trebuie considerat ca un motiv caracteristic metopelor de pe pahare, selectat *ad-hoc* din „arcurile” anexe ale decorului inițial, păstrate pe formele derivate de aspect metopic (fig. 10/12) și pe formele finale de aspect liber (fig. 13/5). În felul acesta, aspectul metopic al paharelor, limitat la formele de aspect metopic ale craterelor, sugerează un element al formei finale de aspect liber de pe cratere și se înscrie în seria derivativă de aspect metopic a craterelor. În cîmpul metopelor se pot introduce diverse motive eterogene, fie geometrice: „linii hașurate” oblice sau verticale (fig. 13/8) și „benzi liniare” oblice⁷⁰ sau verticale (fig. 13/9), fie vegetale, simplificate la liniuțe oblice în colțurile metodelor⁷¹.

Decorul zoomorf în metope contigui este creat pe paharele cucuteniene, siluetele fiind introduse în „metopele cu tangentă” (fig. 7/2—3) și păstrate în „metopele fără tangentă” (fig. 7/4; 8/1,4). Motivele zoomorfe apar alături de motivele eterogene geometrice și vegetale (fig. 7/3) sau rămîn singure (fig. 7/2,4). Integrarea decorului zoomorf este limitată la aspectul metopic al decorului geometric și s-a făcut în cursul derivării formelor de aspect metopic, animalele fiind integrate motivului principal în metope înainte a căderii tangentelor (fig. 7/2—3) și antrenate în evoluția decorului geometric prin dispariția tangentelor (fig. 7/4). Motivele zoomorfe, solidare cu motivele anexe geometrice și vegetale, sînt introduse în „pîlniile” motivului principal, ca în decorul zoomorf de stil liber pe formele inițiale sau derivate ale motivului principal pe vasele piriforme (fig. 2/1—3) și amfore (fig. 3/1—3). Pe formele de aspect metopic, motivele zoomorfe sînt introduse în *pîlniile inferioare* de sub tangentă pe pahare (fig. 7/2—3) și cratere (fig. 7/1), după cum arată poziția lor în colțul din dreapta jos pe pahare și cratere, dar au fost introduse și în *pîlniile superioare* deasupra tangentei, după cum indică poziția lor în colțul din stînga sus în metopele fără tangentă pe pahare (fig. 7/4), sau au fost introduse alternativ în „pîlnia superioară și inferioară”, deasupra și dedesubtul tangentelor, pe pahare (fig. 8/1). Introducerea separată sau asociată a motivelor vegetale și zoomorfe în metopele paharelor repetă compoziția decorului „vegetal și zoomorf” (fig. 7/3) a stilului liber de pe amfore (fig. 3/4).

Derivația aspectului cu „metope separate prin zone intermediare” nu este documentată pe paharele și craterele cucuteniene și tripoliene. Paharele cucuteniene (fig. 8/3) au preluat direct aspectul cu metope separate din decorul geometric al zonei unice de pe vasele piriforme (fig. 13/12), iar paharele tripoliene (fig. 13/10) au avut ca model metopele separate din zona principală a umărului pe amfore (fig. 14/6—7). În ambele cazuri, aspectul cu metope separate a fost adaptat la forma clasică a cadrului cu metope contigui de pe pahare, care comportă două metope înalte pe partea superioară a vasului, de la carena umărului la gură.

Seria derivativă a aspectului cu *metope separate* este inițiată pe vasele piriforme cucuteniene (fig. 13/11—12)⁷² și continuată pe seriile de amfore, în zona principală pe gîtul amforelor cucuteniene (fig. 14/1—4)⁷³ sau în zona principală pe umărul amforelor cucuteniene (fig. 13/13—15) și tripoliene (fig. 14/5—9)⁷⁴. Derivația aspectului metopic comportă însă izolarea prealabilă a elipsei prin „două benzi verticale” introduse *ad-hoc* (fig. 13/11—14; 14/2—3). În zona intermediară, în jurul elipsei se constituie un decor anex cu elipse și perle (fig. 13/12), care anticipează decorul spiralic complet în zonele intermediare ale metopelor separate pe craterele ζ (fig. 22—23). Conturul elipsei dispăre, lăsînd „banda verticală”, prevăzută de obicei cu „segmente negre” la capete (fig. 13/15; 14/4 sus), apoi numai spațiul perlat (fig. 14/4 jos), cruțat cu culoare neagră și conturat ca perlele obișnuite (fig. 14/3).

Pe umărul amforelor tripoliene (fig. 14/5—7) dispar benzile verticale ale zonei intermediare și conturul elipsei (fig. 14/8), apoi „banda verticală” a elipsei (fig. 14/9), creînd real o formă finală de aspect liber, paralelă cu forma finală a seriei derivate cu metope contigui pe craterele cucuteniene (fig. 13/5), dar avînd aparența unei noi forme de aspect metopic, prin deplasarea „volutelor cu ochi de prindere inelar” din pîlniile metopelor (fig. 14/7) în spațiul corespunzător zonei intermediare (fig. 14/8—9). În realitate, „benzile verticale”, care par a forma aspectul metopic (fig. 14/9), nu reprezintă benzile zonei intermediare (fig. 14/6—7), ci „benzile de legătură” ale tangentelor (fig. 14/8), frecvente și în decorul spiralic tripolian⁷⁵. Această formă derivată cu „tangente cu benzi de legătură” este paralelă cu forma de aspect liber a „tangentelor cu arcuri” pe craterele cucuteniene (fig. 13/6), derivată printr-un procedeu incidental în seria formelor cu „metope contigui” pe cratere, adică prin dispariția concomitentă a conturului elipsei și a benzii ei mediane. „Benzile de legătură” verticale ale

⁶⁹ *Ibidem*, p. 78 și urm., fig. 91—94, 97—101.

⁷⁰ *Ibidem*, fig. 92.

⁷¹ C. Matasă, *op. cit.*, pl. XXXVIII/301.

⁷² O. Kaudyba, *op. cit.*, p. 44, fig. 8—11.

⁷³ *Ibidem*, p. 54 și urm., fig. 37—38, 41—46.

⁷⁴ T. Passek, *op. cit.*, pl. XXVI₂/1—10.

⁷⁵ *Ibidem*, pl. XXVI₁/7—10.

tangentelor pe amforele tripoliene dau însă decorului aparența unui aspect cu „metope separate” (fig. 14/9).

Procedeul derivației se va repeta și în decorul amforelor *Gorodsk-Usatovo*, determinând aspecte paralele în seria derivativă a „elipselor cu tangente”: aspect cu „metope contigui” cu tangente și benzi de legătură, derivat prin dispariția conturului elipselor (fig. 34/1—2)⁷⁶, sau decor cu „tangente cu benzi de legătură” de aspect liber în seria derivativă de aspect metopic, derivat prin dispariția benzii verticale a elipselor (fig. 34/4—5)⁷⁷. Aceste aspecte decorative paralele constituie alt caz de „concordanță a seriilor evolutive de aspect liber sau metopic” ale decorului geometric.

În evoluția aspectului cu metope separate pe amforele cucuteniene și tripoliene, jocul motivelor geometrice anexe, originare sau eterogene (perle, volute, arcuri, motive cucuteniene), este identic ca în evoluția aspectului cu metope contigui.

Paharele cu „metope separate” cucuteniene (fig. 8/3) decorează metopele cu „benzile liniare horizontale” ale metopelor contigui din decorul paharelor (fig. 8/1,4). În zona intermediară se constituie decorul eliptic cu perle din zona intermediară a metopelor separate de pe vasele piriforme (fig. 13/12). Aspectul metopic este deci derivat în seria „elipselor cu tangente (normale)”. Această derivație este confirmată de circumscrierea siluetei zoomorfe și a cîmpului metopic cu șirul de puncte, care delimitează cîmpul metopei pe paharul B1 de la Drăgușeni (Fălticeni)⁷⁸ și mărginește motivul principal și perlele anexe ale „elipselor cu tangente” pe vasul cu umăr proeminent de la Cucuteni⁷⁹. Decorul zoomorf cu siluete în spațiul liber al metopelor pe paharul de la *Văleni* (fig. 8/3) este deci integrat evoluției decorului geometric după procedeele decorului zoomorf în decorul cu metope contigui al paharelor (fig. 7/2—4): motivele zoomorfe sînt păstrate ca motive eterogene în spațiul *pîlînilor unificate* după dispariția tangentelor. Decorul zoomorf nu putea fi introdus în zona intermediară, deoarece numai decorul zoomorf de stil liber este integrat în decorul perlat al vaselor piriforme (fig. 2/1—3).

Paharele cu „metope separate” tripoliene (fig. 13/10)⁸⁰ adoptă cadrul metopic de pe umărul amforelor (fig. 14/6). Metopele păstrează decorul cu tangente în formă de bandă arcuită din metopele contigui ale craterelor tripoliene⁸¹, dar motivele anexe, „arcuri cu segmente hașurate” prinse pe tangentă, „pîlnia unghiulară” de culoare neagră din colțul inferior al metopelor, închizînd în ea „volute inelare” etc., sînt preluate deopotrivă din metopele contigui de pe cratere și din metopele separate de pe amfore (fig. 14/7). Pe paharele tripoliene, dispariția elipsei în zonele intermediare lasă numai „segmentele” negre de la capetele benzii verticale mediane (fig. 13/10). În spațiul cruțat al zonei intermediare se introduce, deasupra segmentului de la bază, un motiv vegetal. Decorul zoomorf este introdus pe paharul de la *Tripolie* numai după resorbirea culorii negre prin anularea segmentelor din zona intermediară (fig. 8/2), ca și în cazul resorbției treptate a culorii negre în pîlniile metopelor pe craterele și paharele cucuteniene (fig. 7/1—2). Din cauza decorului încărcat al metopelor, decorul zoomorf este introdus în „zona intermediară”, a cărei îngustime permite o singură siluetă. Înlocuirea decorului geometric prin cel vegetal și apoi prin cel zoomorf în zona intermediară a metopelor pe paharele tripoliene repetă seria rectiliniară a succesiunii decorului geometric, vegetal și zoomorf de stil liber în zona secundară pe gîtul amforelor cucuteniene (fig. 3/4; 5/3; 10/7—8), nu seria alternantă a decorului geometric, vegetal sau zoomorf pe gîtul amforelor cucuteniene (fig. 4/3; 10/7—8) și tripoliene (fig. 6/4; 14/7 a, 9 a). Însă, asocierea decorului „vegetal și zoomorf” se constituie numai în stilul liber al amforelor cucuteniene și tripoliene (fig. 3/4; 6/1) sau în stilul cu metope contigui al paharelor cucuteniene (fig. 7/3). „Concordanța evoluției decorului geometric și zoomorf de stil liber sau metopic” pe amforele cucuteniene și pe paharele tripoliene determină iarăși aspecte decorative paralele.

Aspectul cu *metope contigui deasupra zonei libere a umărului* pe paharele cucuteniene (fig. 9/11) a putut fi adoptat direct din decorul amforelor ϵ decorate pe gît cu „metope contigui multiple” și pe umăr cu „spirale agățate” (fig. 12/15) și adaptat de asemenea la cadrul clasic cu două metope suprapuse al paharelor (fig. 32/12). Derivația aspectului metopic și a decorului geometric și zoomorf în zona gîtului este evident aceeași ca în aspectul cu un singur rînd de metope contigui. Dispariția „arcului negativ” în metopele suprapuse se conformează procedeei obișnuit pe paharele cu „metope contigui suprapuse” (fig. 32/12).

Derivația celor trei aspecte metopice ale decorului geometric în grupa ϵ stabilește o triplă filiație cu craterele, vasele piriforme și amforele pentru paharele cucuteniene, sau o dublă filiație cu craterele și amforele pentru paharele tripoliene. Acest procedeu va fi reluat pe ceramica grupei ζ , pentru crearea cadrului metopic pe craterele și paharele cu decor zoomorf.

Cele patru aspecte ale decorului zoomorf metopic se constituie prin integrarea decorului zoomorf în structura decorului geometric după aceleași reguli stilistice ca în decorul zoomorf de stil liber. În

⁷⁶ *Ibidem*, pl. XXVII/1—4; V. G. Zbenovič, *Arh*, XXI, 1968, p. 64, fig. 4/2, 4.

⁷⁷ T. Passek, *op. cit.*, pl. XXVII/5—8.

⁷⁸ Vl. Dumitrescu, *Une nouvelle station à céramique peinte*,

Dacia, III—IV, 1927—1932, p. 132, fig. 9/1.

⁷⁹ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 38, 40, pl. 17/3.

⁸⁰ T. Passek, *op. cit.*, pl. XXXI/5—8.

⁸¹ *Ibidem*, pl. XXV/5—12.

ambele stiluri, decorul zoomorf urmează paralel evoluția decorului geometric, spiralic sau eliptic, dar este prezent în diferitele momente succesive ale seriilor derivative de aspect liber sau metopic și este totdeauna integrat decorului geometric ca motive eterogene anexe. În stilul metopic, decorul zoomorf este integrat decorului cu „elipse și tangente (normale)”, dar numai pe formele derivate de aspect metopic ale motivului principal. Motivele zoomorfe sînt introduse numai în „pîlniile” motivului principal, alături de motivele anexe, și pot constitui singure decorul, în conformitate cu regula „treccerii pe primul plan a motivelor anexe” în constituirea aspectelor decorative. Motivele zoomorfe sînt antrenate în evoluția decorului eliptic alături de motivele anexe în metopele contigui și separate pe paharele cucuteniene, sau sînt izolate fără motive anexe în zonele intermediare pe paharele tripoliene. Supraviețuirea motivelor zoomorfe ca formă finală în zonele intermediare se explică prin stilul liber al evoluției decorului geometric în zonele intermediare ale metopelor separate pe vasele piriforme cucuteniene și prin stilul liber al evoluției decorului geometric și zoomorf în zonele secundare pe amforele cucuteniene și tripoliene. Decorul geometric al metopelor și dispoziția decorului zoomorf în metopele contigui constituie stilul clasic al decorului zoomorf metopic creat pe paharele cucuteniene și va fi adoptat atît în metopele separate pe paharele grupei ϵ , cît și în metopele separate ale paharelor sau în metopele separate și suprapuse ale craterelor grupei ζ (fig. 15/2 ; 22—23).

Motivele zoomorfe sînt integrate ca motive eterogene, la fel cu cele cruciforme și vegetale. Motivele cruciforme sînt introduse ca motive anexe pe formele inițiale ale decorului cu elipse și pe formele derivate de aspect metopic, dar nu supraviețuiesc pe formele finale alături de motivele geometrice originare. Motivele vegetale, introduse cu sau fără motive zoomorfe în pîlniile motivului principal în metopele contigui pe paharele cucuteniene sau în seria rectilinie a înlocuirii decorului geometric în zonele intermediare pe paharele tripoliene, se intercalează între motivele geometrice și cele zoomorfe și constituie decorul anex în metope sau decorul unic al zonei intermediare. Comportarea celor trei categorii de motive eterogene, integrate ca motive anexe în evoluția decorului geometric de stil liber sau metopic al grupei ϵ , se explică prin raportul diferit al motivelor eterogene cu decorul geometric al ceramicii Cucuteni—Tripolie. Motivele „cruciforme” constituie la origine motivul central al „compoziției decorative” dispuse concentric pe formele ceramice emisferice, în interiorul cupelor (fig. 1/2)⁸² sau la exteriorul cupelor (fig. 1/1)⁸³ și capacelor (fig. 28/4)⁸⁴. În dispoziția compoziției geometrice în zone orizontale la exteriorul vaselor înalte, motivele cruciforme sînt introduse în cele două anexe ale decorului inițial cu spirale sau elipse (fig. 12/12 ; 26/1). Prin proiectarea compoziției orizontale de pe peretele vaselor înalte pe suprafața vaselor emisferice, decorul spiralic sau eliptic este adaptat compoziției concentrice originare, prin dispoziția cruciformă a „spiralei serpentiforme” (fig. 1/5)⁸⁵ sau prin readucerea motivului cruciform din perlele „elipselor cu tangentă serpentiformă” ca motiv central al compoziției geometrice (fig. 28/4). Motivele „vegetale” sînt introduse ca decor în zonele secundare, dar par înfipte în decorul spiralic inițial din zonele orizontale pe peretele vaselor (fig. 10/8). Rostul integrării motivelor cruciforme și vegetale stă în determinarea unor compoziții, al căror sens decorativ și semnificație simbolică se întregesc în contextul decorului geometric inițial. Antrenate în evoluția decorului geometric, aceste două categorii de motive anexe apar ca motive eterogene, dar rămîn legate de motivul principal și dispar în cursul evoluției decorului liber sau metopic, pentru a lăsa locul decorului zoomorf. Spre deosebire de motivele cruciforme și vegetale, „motivele zoomorfe” sînt antrenate în evoluția decorului geometric ca motive eterogene anexe și supraviețuiesc singure ca formă finală a decorului liber sau metopic. Finalitatea decorului zoomorf se explică nu numai prin valoarea decorativă, ci și prin valoarea unei „semnificații” de ordin conceptual înalt a compozițiilor animaliere liber desfășurate, atît în cadrul metopei cît și în friza zonei decorative.

★

Modalitățile *stilistice* ale decorului zoomorf metopic se definesc în funcție de structura cadrului metopic și de repartizarea decorului zoomorf în spațiul decorat al metopelor sau de rezervarea lui în spațiul epurat al zonei intermediare :

1. Decor zoomorf în metope contigui cu tangentă, pe craterele și paharele cucuteniene (fig. 7/1—3) ;
2. Decor zoomorf în metope contigui fără tangentă, pe paharele cucuteniene (fig. 7/4 ; 8/1, 4) ;
3. Decor zoomorf în metope contigui suprapuse, pe paharele cucuteniene (fig. 9/11) ;
4. Decor zoomorf în metope separate fără tangentă, pe paharele cucuteniene (fig. 8/3) ;
5. Decor zoomorf în zona intermediară a metopelor separate, pe paharele tripoliene (fig. 8/2).

Pe ceramica cucuteniană a grupei ϵ , metopa se anunță ca un cadru destinat decorului zoomorf, dar păstrează în interior rudimentele decorului geometric. Pe ceramica tripoliană, decorul zoomorf din zona liberă intermediară este dominat de decorul geometric încărcat al metopelor. În ambele cazuri, decorul zoomorf de stil metopic rămîne subordonat decorului geometric al vasului, ca și decorul zoomorf de stil liber.

⁸² A. Nițu, Șt. Cucoș și D. Monah, *op. cit.*, fig. 16/11.

⁸³ La Trușești. Institutul de istorie și arheologie din Iași (IIAI), inv. nr. III—3382.

⁸⁴ A. Nițu, *op. cit.*, *MemAntiq*, I, 1969, p. 78, fig. 5/9.

⁸⁵ V. Dumitrescu, *Dacia*, III—IV, 1927—1932, p. 133, fig. 16.

4. GRUPA ζ : STILUL ZOOMORF LIBER

Grupa ζ a ceramicii cucuteniene aparține stratigrafic și tipologic fazei *Cucuteni B2*. În stadiul actual al publicării complexelor ceramice din așezările tripoliene, ceramica cu decor geometric sau zoomorf a grupei ζ nu poate fi definită decât prin comparația ei tipologică cu ceramica cucuteniană.

Decorul zoomorf pe ceramica cucuteniană a grupei ζ prezintă cele două stiluri, liber și metopic, și apare pe cele două forme ceramice, cu profil arcuit, dar numai pe amfore, sau cu profil carenat, pe pahare și cu deosebire pe cratere. Ceramica tripoliană cunoaște numai stilul liber al decorului zoomorf pe amfore. Cele două motive principale ale decorului geometric de pe formele ceramice ale grupei ϵ , „spiralele agățate” și „elipsele cu tangente”, sînt înlocuite pe amforele și craterele grupei ζ cu două motive spiralice, „spiralele agățate” și „spiralele legate prin tangență”. Motivul „elipselor cu tangente” decorează rar amforele sau craterele cucuteniene și este caracteristic decorului străchinelor și capacelelor. Decorul zoomorf pe ceramica ζ cucuteniană este însă integrat numai decorului spiralic. Amforele tripoliene păstrează încă „elipsele cu tangente” și decorul zoomorf este integrat cu predilecție acestui decor eliptic. Decorul zoomorf integrat decorului geometric pe aceste forme ceramice comportă deci aspecte decorative diferite pe ceramica celor două arii culturale.

Evoluția decorului spiralic sau eliptic este dirijată de aceleași reguli stilistice ca în grupa ϵ , dar modalitatea aplicării lor determină procedee și aspecte decorative proprii grupei ζ . Motivele zoomorfe sînt integrate motivului principal caracteristic după regulile stilistice ale motivelor anexe, ca și în grupa ϵ , dar motivele anexe geometrice sînt specifice grupei ζ și impun factura lor și motivelor zoomorfe. Factura celor două categorii de motive anexe, geometrice și zoomorfe, este de asemenea diversificată pe ceramica cucuteniană și tripoliană.

Procedeele stilistice inițiate pe ceramica grupei ϵ din faza B1 pentru crearea cadrului cu metope separate se transmit grupei ζ , dar caracteristică pentru această grupă este crearea cadrului cu „metope suprapuse” pentru decorul zoomorf. Modalitatea integrării decorului zoomorf în decorul geometric de stil liber este identică în cele două grupe ceramice, dar grupa ζ introduce decorul zoomorf de stil liber și în cadrul metopic, realizînd sinteza celor două stiluri zoomorfe prin integrarea lor în evoluția decorului geometric în funcție de motivul fundamental și primordial al ornamentației ceramicii Cucuteni-Tripolie, „spirală în S”.

De aceea analiza decorului zoomorf al grupei ζ trebuie să înceapă tot cu stilul zoomorf liber.

★

Decorul zoomorf de stil liber apare pe umărul *amforei* de la *Trușești* (Botoșani) din seria cu decorul principal pe umăr (fig. 15/1)⁸⁶. Limita dintre zonele decorative o constituie o bandă formată dintr-o linie roșie încadrată de două linii negre. Zona decorativă a gîtului este liberă, în acord cu forma derivată a decorului de pe umăr. Zona umărului prezintă un decor geometric format din „cercuri cu contur gros și bandă liniară oblică” pictate cu negru și din „benzi semilunare” conturate cu negru și umplute cu o linie lată roșie, dispuse în partea superioară la stînga fiecărui cerc. Decorul zoomorf prezintă un „șir” de *siluete roșii cu contur negru*, fiecare ocupînd spațiul dintre două cercuri. Culoarea roșie a siluetelelor lasă un spațiu liber în interiorul conturului, ca și pe benzile semilunare sau pe banda orizontală dintre zonele decorative, indicînd o resorbție a culorii roșii.

Derivarea decorului geometric al amforei de la *Trușești* se poate urmări pe seria amforelor cu decor geometric ale grupei ζ de la *Valea Lupului* (fig. 26/1—4; 30/5)⁸⁷. Amforele sînt decorate cu forma inițială a „spiralelor agățate cu ochi de prindere ajurat” și prevăzute cu „benzi de legătură” la exteriorul buclelor. „Ochiul” spiralelor este delimitat prin două cercuri concentrice subțiri sau groase și poate fi decorat cu „motive cruciforme”, repetate și în „perle” (fig. 26/1), sau cu punct central roș (fig. 26/3), prin reducerea culorii roșii a ochilor opaci (fig. 22). Ceea ce caracterizează decorul spiralic al acestor amfore este în primul rînd decorarea corpului spiralelor pe direcția mediană cu una sau două „benzi serpentiforme” cu contur negru și umplute cu roș (fig. 26/1, 3), însoțite de „benzi în S” (fig. 26/2) sau „benzi semilunare” (fig. 26/3) de aceeași factură, care se repetă și în „perlele” pîlنیوں (fig. 26/2). Zona superioară a gîtului este liberă sau are un decor geometric secundar cu „benzi oblice”. Limita interzonală este formată de o bandă orizontală umplută cu roș (fig. 26/1) sau de „acolade” conturate cu negru și umplute cu roș (fig. 26/3), ca formă simplificată a motivelor spiralice în zonele secundare, benzile oblice de deasupra putînd fi „benzile de legătură” ale motivelor spiralice. În zona secundară, benzile serpentiforme de pe corpul spiralelor sau izolate pierd culoarea roșie din interior (fig. 26/4; 30/5).

⁸⁶ M. Petrescu-Dimbovița, *Șantierul arheologic Trușești*, SCIV, V, 1954, 1—2, p. 16, fig. 9; idem, *op. cit.*, PZ, XLI, 1963, p. 186, fig. 14.

⁸⁷ M. Dinu, *Descoperirile arheologice de la Valea Lupului-Iași*, AȘU-Iași, I, 1955, 1—2, p. 68 și urm., fig. 1/1—2; idem, *Șantierul Hlincea-Iași. Cercetări arheologice la Valea*

Lupului, SCIV, V, 1954, 1—2, p. 247, fig. 8; amfora a doua (fig. 26/2) a figurat la Expoziția de artă românească de la Londra și Paris și a fost oferită de R. S. România ca dar simbolic organizației UNESCO: I. Grigorescu, „Contemporanul”, nr. 39 (1946) din 25 sept. 1970.

Tot atât de caracteristică este variația decorului prin secționarea simetrică sau asimetrică a zonei decorative, care inițiază de fapt seria derivativă de aspect liber a „spiralelor agățate” pe amforele grupei ζ. Pe ceramica grupei ε din faza B1, „secționarea orizontală a zonei decorului spiralic” generează „elipsele cu tangente” și inițiază seria derivativă de aspect metopic, care comportă „dispariția motivului principal și trecerea pe primul plan a motivelor anexe” (fig. 12/7, 9—11; 13/1—5). Foarte rar, ca o variație incidentală a procedurii, „elipsele cu tangente” sînt derivate prin simpla desfășurare a buclei inferioare a spiralelor din jurul „ochiului” de prindere, în timp ce bucla superioară a spiralelor rămîne înfășurată pentru a forma „elipsa” (fig. 12/8). Pe ceramica cucuteniană din fazele A2—A3, dispariția spiralei ca motiv principal se produce instantaneu, seria derivativă prezentînd de fapt numai aspectele decorative extreme, forma inițială a „spiralelor agățate” și forma finală cu „ove suprapuse”⁸⁸. Pe ceramica grupei ε, dispariția „elipselor cu tangente” ca motiv principal se face treptat prin formele derivate intermediare de aspect metopic. La fel, pe amforele de la Valea Lupului dispariția motivului principal și trecerea pe primul plan a motivelor anexe se face gradat pe formele inițiale ale „spiralelor agățate” sub acțiunea acelorași reguli stilistice, dar prin procedee de aplicare proprii grupei ζ. Secționarea asimetrică a buclelor spiralice (fig. 26/1—2) determină mărirea pîniilor inferioare și realizează concomitent două reguli stilistice, „decorarea asimetrică a pîniilor” inferioare față de cele superioare și tendința „trecerii pe primul plan a motivelor anexe” din pîniile inferioare. Secționarea simetrică a buclelor spiralice determină „dizolvarea motivului principal spiralic” (fig. 26/3). Corpul lat al spiralelor se confundă cu spațiul zonei decorative și numai „benzile serpentiforme” păstrînd dispoziția lor originală indică structura inițială a decorului spiralic. Motivele anexe par detașate și sintetizate, prezentînd „ochii” circulari flancați de „pîniile superioare și inferioare”, decorate la gură cu „perle” negative și la fund cu „benzile liniare exterioare” ale buclelor spiralice. Aspectul dizolvat al decorului spiralic apare și pe bolul de la Valea Lupului (fig. 29/2)⁸⁹.

Motivele geometrice anexe ale ceramicii ζ apar deosebite de acelea ale ceramicii ε și sînt introduse printr-un circuit diferit. „Benzile serpentiforme” de pe corpul spiralelor (fig. 26/1—3) dau naștere la forme derivate, „benzi în S” (fig. 30/5) sau „benzi semilunare” (fig. 26/3), care trec în interiorul „perlelor” din pîinii (fig. 26/2). Regula „decorării identice a celor două anexe” determină introducerea acestor motive și în interiorul „elipselor” din decorul craterelor de la Valea Lupului (fig. 26/5)⁹⁰. La rîndul lor, formele derivate dau naștere la forme simplificate, „benzi cu contur negru” prin pierderea culorii roșii (fig. 27/1—2)⁹¹, „benzi cu contur brun” sau „linii serpentiforme” de culoare brună (fig. 21/2), culoarea brună înlocuind culoarea neagră după procedeu obișnuit în pictura ceramică cucuteniană și suplinind astfel deopotrivă culoarea neagră a conturului și cea roșie din interiorul benzilor serpentiforme. De fapt, motivele serpentiforme sînt inițiate pe ceramica ε, dar numai ca „benzi cu contur” sau „linii serpentiforme” de culoare neagră, fiind de asemenea introduse de pe corpul spiralelor (fig. 28/5, 8) în interiorul „elipselor” sau „perlelor” (fig. 1/3—4)⁹². Însă crearea unei serii tipologice de benzi serpentiforme, cu forme derivate și simplificate, ca și integrarea lor în jocul regulilor stilistice ale motivelor anexe și ale culorii roșii constituie caracteristica decorului grupei ζ.

Amfora cu decor zoomorf de la Trușești (fig. 15/1) prezintă în zona umărului un aspect final de decor geometric derivat din „spiralele agățate” prin dispariția motivului principal și selectarea motivelor anexe originare, cerul „ochilor” alterînd cu „benzile semilunare” din pîniile superioare. Ca și motivele semilunare, motivele zoomorfe sînt introduse în anexele decorului geometric, ca motive decorative în spațiul corespunzător pîniilor pe forma finală a decorului. De aceea, factura motivelor zoomorfe reproduce și factura motivelor geometrice anexe în formă de „bandă roșie cu contur negru”. Siluetele redau însă specia carnasierului în poziție încordată și orientat spre dreapta, ca și pe ceramica ε. În stilul liber al amforei, evoluția decorului geometric cu motive serpentiforme și antrenarea decorului zoomorf în jocul motivelor anexe determină derivarea unui aspect decorativ final, în care motivele serpentiforme și cele zoomorfe devin solidare și constituie un decor geometric și zoomorf cu „siluete și semilune”. Acest decor sintetic și definitiv, de stil liber, va fi transmis stilului zoomorf metopic și transpus *tale quale* în cadrul metopic al paharelor și craterelor ζ.

Integrarea decorului zoomorf pe forma inițială a „spiralelor agățate” este documentată de asemenea pe un fragment de umăr de amforă, provenit de la Valea Lupului (fig. 18/3)⁹³. Decorul fragmentului păstrează numai o bandă serpentiformă longitudinală, flancată la stînga de o siluetă de bovidu. Dispoziția acestor două elemente arată clar structura decorului spiralic: banda serpen-

⁸⁸ A. Nițu, *Cu privire la derivația unor motive geometrice în ornamentația ceramicii bandate*, AM, VI, 1969, p. 36, fig. 11/5, 7.

⁸⁹ M. Dinu, *op. cit.*, AȘU-Iași, I, 1955, 1—2, p. 73, fig. 1/2.

⁹⁰ Col. Seminar. arh. Fac. ist. din Iași.

⁹¹ T. Passek, *op. cit.*, pl. XXXI/9—10; M. Petrescu-Dimbovița, *Cucuteni*, fig. 18.

⁹² T. Passek, *op. cit.*, pl. XXXIII/2—8; A. Nițu, *Ceramica Cucuteni B de la Miorcani (Boloșant)*, MemAntiq, I, 1969, p. 292, fig. 7/1—2, 4—7, 9.

⁹³ Descoperit în 1955 în locuința 3, IIAI, inv. nr. II—3060.

tiformă este dispusă pe direcția mediană a corpului unei spirale, cu bandă lată și neconturată ca pe amforele cu decor geometric (fig. 26/3); silueta înlocuiește motivele în *S* sau semilunare, care flanchează nervura serpentiformă pe corpul spiralelor (fig. 26/2—3). Introducerea siluetei pe corpul spiralelor pe amfora de la Valea Lupului și asocierea siluetei cu motivele semilunare în pînile spiralelor dispărute pe amfora de la Trușești dovedesc că motivele zoomorfe integrate și antrenate în evoluția decorului spiralic urmează circuitul motivelor anexe: motivele zoomorfe sînt introduse pe corpul spiralelor pe forma inițială a decorului și trec în anexe pe forma derivată a decorului spiralic, ca și motivele serpentiforme. Silueta stilizată a bovideului are coarnele redată din față, în „perspectivă torsionată”, și poartă barbeluri scurte și verticale, indicînd barba și coama de pe greabăn caracteristice speciei sălbatice, dar nu bourului, ci zimbrului⁹⁴. Culoarea roșie în interiorul conturului negru este trasată sumar în zigzag, prin striuri groase longitudinale pe corp și transversale pe picioare.

Integrarea decorului zoomorf pe o formă inițială a decorului spiralic apare și în interiorul unei străchini descoperită recent la Cucuteni (fig. 16)⁹⁵. Decorul constituit de „spiralele agățate cu ochi cu pată de culoare roșie” (fig. 26/3) este însă adaptat suprafeței circulare a vasului sub forma unei compoziții cruciforme. Doi ochi flancați fiecare de două pînii sînt dispuși lateral pe perete și legați de o singură bandă spiralică dispusă în diametru pe peretele și fundul vasului. Pînile umplute cu culoare neagră sînt decorate lateral cu „banda unghiulară” de linii subțiri și cu o „perlă cu pată circulară roșie”. Conturul ochilor și chenarul corpului spiralei sînt formate de o bandă roșie cu margini negre, încadrînd simetric pînile și contopindu-se cu banda roșie cu chenar negru a limitei interzonale, care desparte compoziția concentrică din interiorul străchini de zona decorativă secundară a buzei răsfrînte. Corpul spiralei este decorat cu două „benzi în *S*” cu contur negru și umplute cu roș, dispuse pe fundul străchini, corespunzătoare benzilor serpentiforme (fig. 30/5) care însoțesc sau nu „banda serpentiformă mediană” pe corpul spiralelor și trec în pînile inferioare în decorul amforelor (fig. 26/2). Decorul zoomorf prezintă un șir de „patru siluete roșii cu contur negru” orientate spre dreapta, dispuse cîte una în ochii ajurați și la extremitățile corpului spiralei.

Ochiul cu pată de culoare și flancat de pînile superioară și inferioară, decorate cu banda liniară de legătură și cu perlă cruțată cu negru, constituie decorul sintetic al celor două motive anexe pe amforele cu decor geometric de la Valea Lupului (fig. 26/3). Pînile cu „benzi unghiulare” și „perle” cruțate cu negru se întîlnesc în decorul spiralic al amforelor (fig. 26/4), iar pînii decorate cu „benzi unghiulare” dar umplute cu culoare roșie sînt obișnuite în decorul spiralic pe umărul craterelor amforoide de la Valea Lupului (fig. 22). Pe strachina cu decor zoomorf de la Cucuteni, „pata de culoare roșie” a fost deplasată în perla pînii, suplinind triunghiul de culoare roșie din interiorul „benzii unghiulare”, pentru a face loc siluetei zoomorfe introduse în „ochii” spiralelor. Siluetele introduse pe corpul spiralei înlocuiesc banda serpentiformă mediană, lăsînd numai „benzile în *S*” pe fundul vasului. „Spiralele agățate” pe umărul amforelor de la Podei (fig. 30/2) au ochii înconjurați cu o bandă roșie cu contur negru și „benzile unghiulare” ale pînii umplute cu roș, constituind totodată chenarul spiralelor contopit cu banda ochilor și cu banda limitei interzonale. Pe amforele de la Valea Lupului „banda serpentiformă mediană” de pe corpul spiralelor are uneori un chenar în formă de bandă roșie cu contur negru (fig. 27/6)⁹⁶, care a fost aplicat corpului spiralei de pe strachină. Banda spiralei, agățată inițial în jurul ochilor, are bucele secționare de limita interzonală. Secționarea bucelor spiralei taie și marginea superioară (exterioară) a ochilor, corespunzător secționării asimetrice a decorului spiralic pe amfore (fig. 26/1—2). Decorul exterior al străchini este constituit de „benzi roșii cu contur negru” grupate cîte două și dispuse oblic, ca „benzile serpentiforme” în decorul secundar pe gîtul craterului cu decor spiralic de la Cucuteni (fig. 30/7) sau în decorul serpentiform derivat în interiorul străchini de la Valea Lupului (fig. 29/1). Dispuse în jurul fundului, aceste benzi refac decorul „în vîrtej” caracteristic ceramicii cucuteniene⁹⁷.

Structura și factura decorului geometric al străchini indică decorul cu „spirale agățate cu ochi ajurați”, iar compoziția decorativă indică proiectarea decorului spiralic de pe peretele amforelor în interiorul străchini. Cu toate acestea, secționarea ochilor ajurați și măriți ai spiralelor dă decorului aparența „elipselor cu tangente”, care continuă să constituie decorul caracteristic, prevăzut chiar cu motive serpentiforme, la exteriorul străchinilor ζ⁹⁸, iar „perle cu pată roșie circumscrisă de un cerc punctat” apar în decorul cu „elipse și tangente orizontale” proiectat în interiorul străchinilor ζ de la Trușești⁹⁹. Proiectarea decorului spiralic sau eliptic de pe amfore în interiorul străchinilor între-

⁹⁴ Exemple de bizoni cu linia dreaptă a spinării, dar cu barba și coama redată prin striuri paralele dese, în arta paleolitică franco-cantabrică. De asemenea „perspectiva torsionată” a coarnelor este caracteristică artei paleolitice de stil perigordian și prelungirilor ei în arta epocii neolitice și de bronz în Africa și Orientul clasic mediteranean.

⁹⁵ A. Nițu, *Strachina cu decor zoomorf de la Cucuteni*, Iași, 1973, fig. 1.

⁹⁶ Muzeul de istoria Moldovei din Iași (MIM), inv. nr. II—2154.

⁹⁷ R. Vulpe, *Izvoare*, București, 1957, p. 68, fig. 36/3; 38.

⁹⁸ M. Dinu, *Cercelările de la Valea Lupului*, SCIV, VI, 1955, 3—4, p. 703, fig. 14/3; idem, *op. cit.*, AȘU-Iași, I, 1955, 1—2, p. 72, fig. 3.

⁹⁹ MIM, inv. nr. 688.

bunțeață procedee diferite sau identice, dar aspectele decorative ale motivelor spiralice sau eliptice proiectate sînt deosebite, atît pe străchinile grupei ϵ cît și ale grupei ζ . Decorul cu „elipse și tangente (oblice)” cunoaște o singură proiectare, prin îndoirea circulară a benzii motivului, în interiorul unei străchini ϵ din faza B1, păstrînd două tangente dispuse paralel și trei elipse și o perlă dispuse alternativ de o parte și alta a tangentelor¹⁰⁰. Decorul cu „elipse și tangentă orizontală” este proiectat orizontal, prin secționarea circulară a zonei orizontale de pe amfore (fig. 11/6, 8), pentru a da o poziție cruciformă a compoziției cu două elipse și două perle pe străchinile ϵ din faza B1 (fig. 1/3—4). Decorul zoomorf este integrat în elipsele acestui motiv pe amforele ϵ (fig. 5/1), dar niciodată în elipsele motivului proiectat în interiorul străchinilor. Același decor proiectat pe străchinile ζ de la Trușești prezintă „pata roșie cu cerc punctat” în perle și elipse, dar fără decor zoomorf. Dealtfel, decorul zoomorf al grupei ζ nu este integrat acestui decor geometric, deși el constituie singurul motiv eliptic pe amforele ζ cucuteniene (fig. 19/1)¹⁰¹.

Străchinile și bolurile din fazele B1 și B2 creează un decor propriu, constituit de cele două motive spiralice preluate din decorul amforelor ϵ și ζ , proiectate pe străchini după aceleași procedee ca în decorul eliptic. La Valea Lupului, „spiralele agățate” prevăzute cu benzi serpentiforme decorează exteriorul străchinilor (fig. 29/2), avînd factura decorului inițial al amforelor (fig. 26/1—3), sau exteriorul și interiorul bolurilor, fiind dispus în zone paralele separate prin benzi roșii cu chenar negru și avînd forma inițială la exterior și forma derivată cu „benzi serpentiforme” în interior (fig. 29/1)¹⁰². Această poziție a decorului spiralic în zone paralele și decorate alternativ cu motive spiralice sau serpentiforme este de asemenea preluată din decorul cu zone oblice de pe gîtul craterelor amforoide de la Valea Lupului¹⁰³. Decorul cu „spirale agățate”, dispus într-o singură zonă lată pe diametrul bolului, este proiectat orizontal ca în zonele exterioare ale amforelor, dar este secționat de capetele zonei decorative, prezentînd o singură spirală cu cei doi ochi de prindere a buclelor dispuși pe perete și cu motivul serpentiform de pe corp dispus pe fundul vasului. Decorul spiralic al acestui bol constituie unul din modelele proiectării decorului spiralic pe strachina cu decor zoomorf de la Cucuteni. La Podei, străchinile și castroanele sînt decorate la exterior și în interior cu „motivul cordiform cu tangente” (fig. 28/10)¹⁰⁴, ca formă derivată din „spiralele cu tangente” în zona secundară de pe corpul craterelor¹⁰⁵ și amforelor ϵ și ζ (fig. 30/2—3) și proiectată circular în interiorul vasului. Decorul spiralic proiectat în interiorul sau la exteriorul străchinilor și bolurilor din faza B2 antrenează deci cele două motive principale din decorul amforelor ϵ și ζ , „spiralele agățate” și „spiralele cu tangente (diagonale)”, urmînd regula generală a antrenării seriilor evolutive ale celor două motive spiralice de pe amfore (fig. 30/1—2) pe craterile cu decor geometric liber (fig. 31/1—3, 5).

Decorul spiralic în interiorul străchinilor ϵ cucuteniene și tripoliene din faza B1 oferă al doilea model pentru proiectarea decorului cu „spirale agățate” pe strachina cu decor zoomorf de la Cucuteni. Aceste străchini sînt decorate cu „două volute agățate cu spațiu de prindere” rezervate prin „două benzi de legătură” cu sau fără punct terminal (fig. 28/3)¹⁰⁶, derivate prin secționarea „spiralelor agățate cu spațiu de prindere delimitat prin două puncte” de pe umărul amforelor tripoliene (fig. 10/13)¹⁰⁷. Pe direcția mediană a volutelor se trasează cîte o „linie serpentiformă cu punct terminal” (fig. 28/7)¹⁰⁸, care indică clar că este vorba de două volute, deoarece liniile serpentiforme sînt agățate și păstrează cele două puncte marginale ale spațiului de acroșare a spiralelor originare. Paralel, spațiul liber al pîlîilor la exteriorul volutelor este umplut cu celelalte motive anexe, cu deosebire „arcuri” și „perle” cruțate prin culoarea neagră (fig. 28/6)¹⁰⁹. Pe umărul amforelor șipețiene „spiralele agățate” cu ochi de prindere opac sau ajurat generează, prin spargerea ochilor, „spirală continuă cu ochi de prindere” (fig. 10/2, 6—7), după cum „spiralele agățate” cu buclele distanțate sau contigui pe ceramica din fazele anterioare se contopesc într-o „spirală continuă” în formă de serpentină¹¹⁰. Pe străchinile ϵ , „volutele agățate” (fig. 28/3) se contopesc la fel într-o bandă continuă (fig. 28/6), iar nervurile mediane ale volutelor (fig. 28/7) se unesc într-o singură linie serpentiformă (fig. 28/8)¹¹¹. Banda volutelor contopite nu mai are capetele retezate de marginea străchini (fig. 28/3, 7), ci închise de motivele anexe ale pîlîilor (fig. 28/6, 8), transformîndu-se de fapt într-o spirală continuă cu capetele libere, în formă de „bandă în S”. Nervura serpentiformă

¹⁰⁰ VI. Dumitrescu, *Arla neolitică în România*, București, 1968, fig. 53.

¹⁰¹ IIAI, inv. nr. II—1975.

¹⁰² M. Dinu, *op. cit.*, AȘU-Iași, I, 1955, 1—2, p. 73, fig. 4/1; idem, *op. cit.*, SCIV, V, 1—2, 1954, p. 247, fig. 9.

¹⁰³ Idem, *op. cit.*, AȘU-Iași, I, 1—2, 1955, p. 71, fig. 2/3.

¹⁰⁴ C. Matasă, *Așezarea eneolitică Cucuteni B de la Tirgu Ocna-Podei*, AM, II—III, 1964, fig. 11/1—2; 16/1; 21/4.

¹⁰⁵ *Ibidem*, fig. 14/5 și 24/6.

¹⁰⁶ T. Passek, *op. cit.*, pl. XXXII/1, 4; O. Kandyba, *op. cit.*, fig. 105—111, 114. Pe alte străchini, volutele sînt

rezervate prin „benzi de legătură cu capetele ramificate” derivate din pîlîile cu baza ramificată la subsnoara volutelor spiralice: T. Passek, *op. cit.*, pl. XII/7, 9; XXXII/13; R. Vulpe, *Izvoare*, fig. 15/2; 69/1; 112; 126/1.

¹⁰⁷ T. Passek, *op. cit.*, pl. XX/8—9.

¹⁰⁸ *Ibidem*, pl. XXXII/11.

¹⁰⁹ O. Kandyba, *op. cit.*, fig. 112, 115.

¹¹⁰ R. Vulpe, *Izvoare*, fig. 15/2; 21; 33/2; 153/1; VI. Dumitrescu, *Hăbășești*, București, 1954, pl. LXXV/2—3; LXXVII/1.

¹¹¹ O. Kandyba, *op. cit.*, fig. 116—119; T. Passek, *op. cit.*, pl. XXXII/8—10.

mediană, în formă de bandă sau de linie, este prescurtată în fine la o linie în *S*, dispusă ca motiv central pe fundul vasului (fig. 28/5)¹¹². Unele procedee sînt inițiate pe străchinile din faza Cucuteni A, prin proiectarea în formă de *S* a „spiralei serpentiforme” și dispunerea uneia din spiralele anexe ca motiv central al compoziției concentrice (fig. 28/1), procedeul fiind aplicat și „spiralelor conjugate” (fig. 28/2)¹¹³ de pe vasele piriforme și amfore¹¹⁴.

În interiorul străchinii cu decor zoomorf de la Cucuteni, compoziția decorului cu „spirale agățate cu ochi de prindere ajurați” este proiectată prin combinarea acestor aspecte decorative și a procedeelelor proiectării lor. Banda spiralelor agățate, secționată orizontal de limitele zonei decorative la exteriorul amforelor ζ (fig. 26/3), este secționată circular de circumferința străchinii, după cum indică secționarea marginii exterioare a ochilor, și proiectată orizontal, cu corpul spiralei pe direcția diametrului (fig. 16). Secționarea decorului spiralic din zona orizontală de pe amfore n-a separat două volute agățate în jurul ochiului de prindere ca pe străchinile ϵ (fig. 28/3, 5—8), ci o singură spirală cu cei doi ochi la capete ca pe bolurile ζ (fig. 29/1). Ochiul spiralei sînt flancați de cele patru pîlnii interioare și exterioare buclilor, iar motivele serpentiforme păstrează poziția originală pe corpul spiralei, ca pe amfore, dar sînt dispuse pe fund, ca pe străchinile ϵ și ζ . Integrarea decorului zoomorf combină de asemenea modalitatea introducerii siluetelor în ochii spiralelor ca pe amforele ϵ (fig. 5/4) și a introducerii siluetelor pe corpul spiralei ca pe amforele ζ (fig. 18/3), determinînd asocierea motivelor zoomorfe și serpentiforme chiar pe forma inițială a decorului spiralic, antrenat apoi în evoluția decorului cu siluete și semilune pe amfore (fig. 15/1) sau numai cu motive serpentiforme pe străchini (fig. 17). Prin proiectarea compoziției cruciforme a decorului geometric și zoomorf pe strachina de la Cucuteni, dispoziția decorului serpentiform în formă derivată pe fundul vasului și a decorului zoomorf în formă inițială în anexe și pe corpul spiralei reface în sens invers filiera introducerii motivelor serpentiforme de pe corpul spiralelor în anexe pe amforele cu decor geometric (fig. 26/2—3) și a antrenării motivelor zoomorfe alături de motivele serpentiforme în anexele decorului spiralic pe amforele cu decor zoomorf (fig. 15/1). Totodată dispoziția crucială a siluetelor introduse în ochii și pe capetele spiralei redau dispoziția cruciformă a compoziției geometrice originare pe străchinile orientale și cucuteniene (fig. 1/1—2) și dispoziția cruciformă a decorului zoomorf pur pe cupele orientale.

O strachină mare de la *Valea Lupului* (fig. 17)¹¹⁵ este decorată în interior cu „linii serpentiforme de culoare neagră”, patru fiind dispuse pe perete și una în diagonală pe fund. Aparența derivării lor ca motive anexe, rămase singure după dizolvarea decorului spiralic inițial, după regulile stilistice ale decorului serpentiform anex, este confirmată de benzile în *S* cu contur roșu și de „liniile serpentiforme de culoare roșie” ale decorului serpentiform din metopele craterelor cu decor zoomorf (fig. 21/2). Culoarea roșie a liniilor serpentiforme suplinește pe aceea din interiorul benzilor serpentiforme cu contur negru, reduse la benzi în *S* cu contur brun sau roș și apoi la o linie serpentiformă roșie. Pe ceramica ζ , numai decorul cu benzi în zigzag cu chenar negru generează forme reduse la motive liniare de culoare neagră (fig. 27/7). Trebuie însă să se țină seama că și „benzile serpentiforme cu contur negru” (fig. 26/4; 27/1—2) ar putea fi simplificate direct la „linii serpentiforme negre”.

Diferența tratării liniilor serpentiforme în funcție de culoarea neagră pe strachina de la Valea Lupului poate implica o schimbare intenționată de sens. Liniile serpentiforme negre nu sînt motive geometrice, ci redau traseul negru al motivelor zoomorfe. Trasarea lor, cu un capăt îngroșat, ar indica în cazul acesta singura reprezentare a motivului „șarpelui” în decorul ceramicii cucuteniene, cunoscut pe amforele tripoliene (fig. 6/5) și Gorodsk-Usatovo¹¹⁶. Motivele zoomorfe au urmat regula derivării motivelor serpentiforme în decorul spiralic și au adoptat culoarea neagră a conturului siluetelor de stil ζ . Motivul serpentiform central suplinește totodată „banda în *S*” de pe corpul spiralei (fig. 16).

Fragmentul ceramic de la *Bilce-Zlote* (fig. 18/2)¹¹⁷ este decorat cu o bandă circulară și la exteriorul ei cu o siluetă roșie cu protomă și contur negre, redînd factura completă a motivelor zoomorfe de stil ζ , cunoscută și pe ceramica de la Valea Lupului (fig. 23/3). Silueta redă însă specia bovidului, în profil dar cu coarnezle din față, ca pe fragmentul de la Valea Lupului (fig. 18/3). Dacă banda geometrică formează conturul unui „ochi” de prindere a spiralelor, silueta este introdusă în spațiul „pîlniilor”, pe o formă derivată a „spiralelor agățate”, ca pe amfora de la Trușești (fig. 15/1).

Amforele galițiene și tripoliene continuă preferința grupei ϵ pentru integrarea decorului zoomorf pe seriile de amfore cu decor eliptic și manifestă tendința repartizării decorului zoomorf în zona secundară a gîtului. Amforele tripoliene din seria cu zona principală pe umărul decorat cu „elipse

¹¹² T. Passek, *op. cit.*, pl. XXXII/6.

¹¹³ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, pl. XCIV/1—4.

¹¹⁴ *Ibidem*, pl. LXXVII/2, 11; LXXXVIII/1, 3, 7.

¹¹⁵ M. Dinu, *Șantierul arheologic de la Valea Lupului, Materiale*, V, 1959, p. 250, fig. 2.

¹¹⁶ T. G. Movša, *Periodizacija i chronologija sredn'ogo*

ta pizn'ogo Tripillja, Arh, 1972, 5, p. 16, fig. 6/7.

¹¹⁷ C. Hadaczek, *La colonie industrielle de Koszylowce de l'époque néolithique. Album des fouilles*, „Les monuments archéologiques de la Galicie, I”, Léopol, 1914, p. 15, pl. XXI/190; H. Cehak, *op. cit.*, p. 226, 246, pl. XVIII/2; B. I. Bogacvsky, *op. cit.*, pl. XIII/4.

cu tangente” introduc decorul zoomorf în interiorul „elipselor”, după modelul amforelor ϵ (fig. 6/3). Pe fragmentul de la *Tripolie* (fig. 20/1)¹¹⁸, silueta cu „protomă și contur negre” este orientată spre stînga și are *capul întors înapoi*.

Acceași modalitate a integrării decorului zoomorf în „elipsele cu tangente”, prevăzute cu „benzi de legătură” pe mijlocul tangentelor, apare pe amforele galițiene din seria cu două zone decorative egale, la *Bilce-Zlote* (fig. 18/1)¹¹⁹. Interiorul elipselor din zona gîtului și spațiile unghiulare ale pîlنیilor divizate de benzile de legătură ale tangentelor pe gîtul și umărul vasului sînt decorate cu „benzi în zigzag”. Interiorul elipselor din zona umărului este decorat cu motivul bovideului orientat spre dreapta, cu silueta din profil și coarneau în perspectivă răsucită. Decorul geometric și zoomorf este pictat cu linii brune, ca modalitate a înlocuirii culorii negre în pictura ceramică, iar „benzile în zigzag” sînt umplute cu culoare brună-roșie¹²⁰, prin analogie cu „benzile serpentiforme” de culoare roșie de pe ceramica cucuteniană. *Silueta cu contur brun* constituie deci o variantă a „siluetei cu contur negru” de pe ceramica tripoliană. Factura siluetei este în acord cu pictura decorului geometric al amforei și silueta este introdusă în elipse ca motiv anex, în locul „benzilor în zigzag” din elipsele zonei superioare și din pîlنیile tangentelor cu elipsele din cele două zone decorative.

În adevăr, decorul cu „benzi în zigzag” nu este decît o variantă a decorului cu „benzi serpentiforme” și ambele categorii constituie în mod egal sau preferențial motivele anexe ale decorului geometric pe ceramica ζ în diferitele așezări din ariile culturii Cucuteni—Tripolie. La Cucuteni și la Darabani pe Nistru apar pe direcția mediană a spiralelor sau tangentelor „benzi în zigzag” de culoare brună cu contur negru (fig. 27/5)¹²¹ sau de culoare roșie cu contur negru (fig. 27/4)¹²². Benzile se simplifică la „linii în zigzag” de culoare neagră pe corpul tangentelor la *Jvanet* (fig. 25/4) sau se fragmentează în „benzi în W” cu nervură roșie pe corpul spiralelor la *Podai* (fig. 30/4)¹²³, dînd astfel naștere la forme derivate și simplificate, care trec în anexe: „benzi în N” (fig. 31/8)¹²⁴ sau „benzi în W”¹²⁵; „benzi romboidale” în interiorul elipselor (fig. 27/3)¹²⁶, prevăzute uneori cu apendice țepoase (fig. 27/4); „benzi cu contur în zigzag” deschise la capete și pictate cu culoare neagră, dispuse orizontal pe buză și în interiorul elipselor (fig. 27/7)¹²⁷, echivalente cu „benzile în S” delimitate prin linii roșii în decorul serpentiform (fig. 21/2). Seria motivelor liniare, cu deosebire pe ceramica *Gorodsk-Usatovo*, comportă „linii în W sau în M” în elipse și „linii în zigzag” de aspect serpentiform în pîlنیile tangentelor (fig. 28/9)¹²⁸, care corespund liniilor de culoare roșie din decorul serpentiform (fig. 21/2). Apendicele liniare ale motivelor în zigzag (fig. 27/4) explică și apendicele țepoase ale motivelor semilunare în decorul zoomorf (fig. 20/2; 22). Motivele în zigzag prezintă o serie tipologică de motive anexe cu forme derivate și simplificate în funcție de culoarea roșie sau brună întinsă, redusă la o linie mediană și apoi resorbită în interiorul benzilor, sau în funcție de culoarea neagră a conturului benzilor. Seria motivelor în zigzag este inițiată pe ceramica grupei ζ și este paralelă cu seria motivelor serpentiforme, atît prin derivația formelor reduse sau simplificate, cît și prin jocul resorbției treptate a culorii brune sau roșii.

Paralelismul formal și funcțional al celor două categorii de motive anexe, serpentiforme sau în zigzag, în decorul grupei ζ se explică prin originea comună a celor două motive inițiale: atît banda în zigzag, cît și cea serpentiformă, derivînd una din alta, au înlocuit nervura mediană rectilinie pe corpul spiralelor (fig. 5/3), realizînd sinteza celor două motive primordiale ale decorului geometric cucutenian, „spirală” și „zigzagul” (fig. 27/5). Formele derivate ale motivelor anexe serpentiforme și în zigzag apar de asemenea sintetizate în decorul aceluiași vas, ca pe amfora de la Valea Lupului (fig. 27/6). Proliferarea motivelor anexe în decorul grupei ζ se explică atît prin regulile stilistice generale ale decorului geometric din toate fazele, „complexitatea tehnică a decorului și polimorfismul motivelor decorative” și „dispariția motivelor principale și trecerea pe primul plan a motivelor anexe”, cît și prin amplitudinea jocului acestor reguli, „trecerea pe primul plan a motivelor anexe” în aspectele decorative ale grupelor ϵ și ζ determinînd caracterul *baroc* al decorului geometric pe ceramica din fazele B1 și B2.

Amforele tripoliene decorate cu „elipse cu tangentă orizontală” din seria cu două zone decorative introduc decorul zoomorf în zona secundară a gîtului, ca pe amfora de la *Krutoborodînți* (fig. 20/2)¹²⁹. Zona îngustă a umărului este decorată cu o formă derivată de aspect liber a „elipselor cu tangentă orizontală”, ca pe amforele ϵ (fig. 12/1—3, 6), păstrînd „elipsele” alternînd cu „benzile unghi-

¹¹⁸ B. L. Bogaevsky, *op. cit.*, fig. 79 dreapta sus.

¹¹⁹ C. Hadacek, *op. cit.*, p. 14, pl. XIX/162; H. Cehak, *op. cit.*, p. 226, 246, pl. XVIII/3; B. L. Bogaevsky, *op. cit.*, pl. XIII/3.

¹²⁰ La *Bilce-Zlote* decorul geometric prezintă deopotrivă „benzi roșii cu contur negru” și „benzi roșii cu contur brun”: C. Hadacek, *op. cit.*, pl. XVIII/153, 155; VIII/52, 54, 57 și XVIII/152.

¹²¹ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 41, pl. 37/2.

¹²² T. Passek, *op. cit.*, pl. XV/4.

¹²³ C. Matasă, *op. cit.*, p. 43, 45, fig. 27/4.

¹²⁴ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 42, pl. 20/5.

¹²⁵ C. Matasă, *op. cit.*, p. 45, fig. 12/2; 25/2; 26/2.

¹²⁶ T. Passek, *op. cit.*, pl. XV/3.

¹²⁷ MIM, inv. nr. II—2087.

¹²⁸ T. G. Movša, *Zobražennja plachiv na rozpisnomu posudi Tripil'skoi kul'turi*, *Arh.* XIX, 1965, p. 102, fig. 1/4—5.

¹²⁹ T. Passek, *op. cit.*, p. 71, n. 1, 72, pl. XXIII/6; idem, *Tripil'ska kul'tura...*, p. 49, fig. 24.

lare” din pînile superioare și „perlele îngemănate” din pînile inferioare ale decorului inițial (fig. 11/9 ; 12/2). Decorul geometric este de stil ϵ prin pictura cu culoare neagră, dar decorul zoomorf este de stil ζ și amfora este corespunzătoare fazei Cucuteni B2. În adevăr, decorul cu „elipse și arcade” caracteristic amforelor ϵ cucuteniene de la Petreni (fig. 5/5) și Cucuteni¹³⁰ este pictat și în stil ζ , avînd banda unghiurilor și arcadelor umplută cu culoare roșie pe amfora de la Trușești (fig. 19/1).

Decorul zoomorf nu este însă introdus în spațiile libere ale decorului eliptic de pe umăr, ca pe amforele ϵ cu o singură zonă decorativă (fig. 5/2, 5), ci se desfășoară liber în friza gîtului decorată cu „ghirlande” în feston, ca pe amforele ϵ cu decor eliptic pe umăr (fig. 4/2). De aceea zona umărului este îngustată și decorul eliptic are spațiul pînii umplut cu negru, ca în decorul inițial (fig. 11/6—8 ; 12/1—2). Compoziția decorului zoomorf prezintă un „șir de două capridee, un cervideu și un carnasier”, asociat cu motivul „semilunei”. Acest decor „geometric și zoomorf” este identic cu decorul cu „siluete și semilune” de pe amfora ζ de la Trușești (fig. 15/1), dar banda semilunară și siluetele au pierdut culoarea roșie, ca și „benzile cu contur negru” ale decorului serpentiform pe gîtul amforelor (fig. 26/4) sau în metopele paharelor și craterelor cucuteniene și tripoliene (fig. 27/1—2). Decorul zoomorf prezintă numai „siluete cu protomă și contur negru”, ca formă simplificată a siluetelelor umplute cu roș pe ceramica galițiană (fig. 18/1—2).

Decorul cu „ghirlande” din zona gîtului este o formă derivată a „lentilelor cu ghirlande” ca pe gîtul amforelor cucuteniene (fig. 11/11 ; 13/13) și cadrează cu forma derivată a decorului eliptic din zona umărului. Însă decorul „zoomorf cu semilună” nu putea fi derivat în seria decorului eliptic de pe gîtul amforei, ci a fost adoptat de pe umărul amforelor cucuteniene cu decor spiralic, în care a fost derivat (fig. 15/1). Pierderea culorii roșii în decorul serpentiform determină o variantă a decorului geometric de stil ζ și, consecvent, decorul zoomorf cu siluete redată numai prin conturul negru constituie o variantă a decorului zoomorf cu siluete roșii al stilului ζ galițian și cucutenian.

Această modalitate a repartizării decorului zoomorf în zona secundară a gîtului apare și pe amforele decorate cu „elipse cu tangentă orizontală” din aria de interferență. Pe altă amforă de la *Varvarovca XV* (fig. 19/2)¹³¹, decorul zoomorf este însă rezervat în zona liberă a gîtului, ca pe amforele cu decor spiralic de la Petreni (fig. 5/3). Decorul geometric derivat în zona largă a umărului prezintă o contaminare a celor trei motive cu elipse și tangente de pe amforele cucuteniene și tripoliene. Aspectul final al seriei derivative a „elipselor cu tangentă orizontală” pe umărul amforei prezintă cele „două perle circulare” grupate de o parte și alta a elipselor suspendate în dreptul torților, „arcele” superioare, care delimitează totodată zonele decorative, și „benzile unghiulare” la limita inferioară. Pe amforele ϵ de la Petreni (fig. 5/5), perlele circulare sînt conturate la exterior cu o linie groasă prelungită din culoarea neagră a pînii decorului inițial (fig. 11/6—8), iar pe amfora ζ de la Trușești (fig. 19/1) sub benzile unghiulare se constituie, printr-o bandă arcuită orizontală, o „perlă ovală”, ca în interiorul unghiurilor dintre perlele îngemănate inferioare ale decorului inițial (fig. 12/1). Pe prima amforă de la *Varvarovca* (fig. 4/2), decorul zoomorf de stil ϵ este dispus pe gît deasupra umărului decorat cu „elipse cu tangente” prevăzute deasupra și dedesubt cu „benzi de legătură liniare” multiple, oblice și arcuite. Pe amfora a doua de la *Varvarovca* (fig. 19/2), cele două grupe de perle circulare sînt izolate lateral prin două din benzile arcuite de la capetele tangentelor, care reconstituie astfel cele două elipse originare din dreptul torților (fig. 12/6). Benzile unghiulare inferioare devin tangente la elipsele formate de benzile de legătură de la capetele tangentelor și sugerează astfel „tangentele serpentiforme” ale elipselor de pe vasele piriforme de la Șipeniți (fig. 2/1—4) și Caracușani¹³². Aspectul decorativ fiind însă constituit de forma derivată cu „elipse flancate de perle”, refacerea elipselor este însoțită de refacerea „perlelor circulare” la exterior, dar sub benzile unghiulare, prin două din benzile liniare prinse dedesubt pe mijlocul tangentelor oblice (fig. 4/2), dezvoltînd perla din interiorul benzilor unghiulare de pe amfora de la Trușești (fig. 19/1) și sugerînd totodată alternanța elipselor de o parte și alta a tangentei serpentiforme (fig. 2/1). Spațiile libere deasupra și dedesubtul benzilor unghiulare iau forma „perlelor îngemănate” de la limitele superioară și inferioară din decorul originar (fig. 12/1—2) și de aceea reintroduc punctele inițiale în interiorul lor și al elipselor. Decorul geometric este pictat cu culoare șocolatie, dar introduce culoarea brună-roșie întinsă în unghiurile arcadelor, pe benzile perlelor din elipse și în centrul perlelor din benzile unghiulare, determinînd stilul ζ al decorului geometric, ca pe amfora de la Trușești (fig. 19/1).

Decorul zoomorf prezintă „siluetele cu contur brun” ale bovideelor de pe amforele galițiene, redată în profil cu coarnele în perspectivă torsionată și orientate spre dreapta ca pe amforele galițiene și cucuteniene (fig. 18/1, 3), dar dispuse „în șir” ca siluetele cu contur negru pe amforele tripoliene (fig. 20/2) și fără decorul cu ghirlande ca pe amforele cucuteniene (fig. 5/3).

★

¹³⁰ M. Petrescu-Dîmbovița, *Cucuteni*, fig. 19.

¹³¹ B. I. Markevič, *Issledovanija Moldavskoi neoliticheskoj Ekspedicii, Archeologičeskie otkrytija 1969 goda, Moscova*, 1970, p. 349, fig. de la p. 349.

¹³² N. A. Chetraru și L. L. Polevoj, *op. cit.*, fig. de la p. 47.

Decorul zoomorf de stil ζ liber este integrat decorului spiralic al amforelor și străchinilor cucuteniene sau decorului eliptic al amforelor galițiene și tripoliene. Ambele grupe de amfore continuă decorul zoomorf de stil ϵ liber, completându-l cu modalități proprii stilului ζ . De asemenea, aspectele de decor geometric și zoomorf ale amforelor ζ cucuteniene și tripoliene prezintă variante față de aspectele decorative ale amforelor ϵ respective, iar amforele tripoliene prezintă variante la aspectele decorului geometric și zoomorf al amforelor ζ cucuteniene.

În decorul spiralic cucutenian, decorul zoomorf este introdus în *ochiul* spiralelor inițiale pe străchini (fig. 16), ca pe amforele ϵ (fig. 5/4 ; 6/2), dar este antrenat în evoluția decorului spiralic și anume în spațiul *pîlniilor contopite* pe umărul amforelor (fig. 15/1) și în interiorul străchinilor (fig. 17), ca în decorul eliptic al amforelor ϵ (fig. 4/6). În decorul eliptic al amforelor galițiene și tripoliene, decorul zoomorf este introdus numai în *elipsele* decorului inițial din zona umărului (fig. 18/1 ; 20/1), ca pe amforele ϵ (fig. 6/3), sau în decorul secundar din zona gîtului (fig. 20/2), ca pe amforele ϵ (fig. 4/2), dar nu este antrenat în evoluția decorului eliptic sau secundar. Decorul cu „siluete și semilună” din zona gîtului pe amforele tripoliene (fig. 20/2) este adoptat din decorul amforelor ζ cucuteniene (fig. 15/1).

Ceramica grupei ζ cucuteniene prezintă modalitatea unică a integrării decorului zoomorf de stil liber în decorul spiralic, după modelul grupei ϵ . Evoluția decorului zoomorf este însă amplificată față de evoluția lui pe amforele ϵ și diversificată pe formele ceramicii ζ . Decorul zoomorf apare pe forma inițială a decorului geometric, pe „corpul spiralelor” de pe amfore (fig. 18/3) ; trece în anexele decorului geometric pe formele inițiale sau derivate, în „ochiul” spiralelor agățate pe străchini (fig. 16) sau în „pîlnia” spiralelor dispărute pe amfore (15/1) și străchini (fig. 17) ; revine pe „corpul spiralelor” inițiale (fig. 16) sau dispărute (fig. 17) pe străchini ; supraviețuiește singur pe forma finală a decorului geometric, după dispariția motivului principal și a motivelor anexe pe străchini (fig. 17). Aspectele de decor geometric și zoomorf se explică prin seria derivativă de aspect liber a decorului spiralic prevăzut cu motive anexe serpentiforme pe amforele ζ (fig. 26/1—3) și prin poziția cruciformă a decorului spiralic, cu sau fără motive serpentiforme, proiectat de pe amfore în interiorul străchinilor (fig. 1/5 ; 16). Motivele zoomorfe urmează circuitul motivelor serpentiforme în decorul spiralic al amforelor, trecînd de pe corpul spiralelor în cele două anexe, ochiul și pîlnia (fig. 15/1 ; 16 ; 18/3). Proiectarea cruciformă a decorului spiralic și zoomorf, cu rezervarea motivelor serpentiforme pe fundul străchinilor (fig. 16 ; 28/5), readuce motivele zoomorfe alături de cele serpentiforme pe corpul spiralelor (fig. 16), iar identitatea motivelor zoomorfe cu cele serpentiforme înlătură motivele serpentiforme din anexe și le înlocuiește pe fundul străchinii (fig. 17). Deci, pe umărul amforelor evoluția decorului spiralic antrenează motivele zoomorfe după regula motivelor geometrice anexe și creează asocierea decorului cu „siluete și semilune”, ca o modalitate proprie stilului zoomorf ζ , documentată numai pe amforele cucuteniene (fig. 15/1). Decorul zoomorf rezervat în interiorul străchinilor (fig. 17) este derivat tot în seria evolutivă a decorului spiralic, în care a fost integrat (fig. 16—17).

Pe amforele ϵ decorul zoomorf rezervat înlocuiește treptat decorul geometric secundar din zona gîtului (fig. 4/3 ; 10/7). Ceramica ζ din aria de interferență cunoaște și această modalitate a rezervării decorului zoomorf de stil tripolian pe amforele decorate pe umăr cu „elipse cu tangentă orizontală” (fig. 19/2), după moda amforelor tripoliene (fig. 20/2), dar în urma dispariției decorului geometric secundar din zona gîtului (fig. 19/3)¹³³, ca pe amforele cucuteniene (fig. 5/3).

Ceramica grupei ζ tripoliene comportă două modalități ale integrării decorului zoomorf de stil liber în decorul eliptic al amforelor. Pe de o parte, prin păstrarea decorului eliptic, decorul zoomorf este integrat în decorul eliptic din zona umărului (fig. 20/1) sau în decorul secundar din zona gîtului (fig. 20/2), după modelul amforelor ϵ (fig. 4/2 ; 6/3). Pe de altă parte, integrarea decorului zoomorf numai pe formele inițiale ale decorului eliptic nu determină asocierea motivelor zoomorfe cu motivele geometrice anexe. Decorul cu „siluete și semilună” pe gîtul amforelor tripoliene (fig. 20/2) este preluat din decorul spiralic al amforelor cucuteniene, unde a fost derivat.

Ceramica grupei ζ galițiene prezintă modalitatea integrării decorului zoomorf în decorul eliptic inițial de pe umărul amforelor (fig. 18/1), ca pe amforele tripoliene. Dacă pe fragmentul de amforă banda geometrică reprezintă cercul ochilor (fig. 18/2), atunci decorul zoomorf este integrat în decorul spiralic derivat, ca pe amforele cucuteniene (fig. 15/1).

Introducerea decorului zoomorf în decorul spiralic sau eliptic și antrenarea decorului zoomorf în evoluția decorului spiralic pe ceramica grupei ζ sint dirijate de aceleași reguli stilistice ca pe ceramica grupei ϵ . Motivele zoomorfe „decorează deopotrivă cele două anexe” ale decorului geometric inițial, ochiul sau elipsa (fig. 16 ; 18/1 ; 20/1), apoi sint antrenate în seria derivativă de aspect liber a decorului spiralic de pe corpul spiralelor în pîlnii, alături de motivele anexe serpentiforme (fig. 15/1 ; 18/2—3), și în fine supraviețuiesc singure ca motive anexe eterogene (fig. 17). Evoluția decorului spiralic comportă „dizolvarea motivului principal și trecerea pe primul plan a motivelor anexe și eterogene”, după modelul evoluției decorului eliptic și zoomorf de aspect liber pe ceramica grupei ϵ (fig. 4/6 ; 5/1—2, 5 ; 6/3). Faptul se explică prin dispariția „elipselor cu tangente (normale)” din deco-

¹³³ La Varvarovca. Muzeul din Chișinău.

rul amforelor și craterelor din faza B2 : discursivitatea seriei derivativă de aspect liber a decorului eliptic pe ceramica ϵ din faza B1 (fig. 11/1—5, 6—8 ; 12/1—2, 6) este preluată de seria derivativă de aspect liber a decorului spiralic pe amforele ζ (fig. 26/1—3). Aspectele finale de decor geometric și zoomorf pe amforele grupei ϵ (fig. 4/6 ; 11/12—13) și ale grupei ζ (fig. 15/1 ; 26/3) se explică astfel prin „concordanța planurilor evolutive” ale decorului eliptic și spiralic. Această concordanță este anticipată prin integrarea decorului zoomorf în decorul eliptic și spiralic simplificat în zona secundară pe gîtul amforelor ϵ din faza B1 (fig. 3/1—2 ; 4/5). De asemenea, decorul zoomorf rezervat în seria evolutivă a decorului spiralic pe străchinile ζ (fig. 17) înlocuiește normal decorul zoomorf rezervat în seria succesivă a decorului geometric secundar pe gîtul amforelor ϵ și ζ (fig. 5/3 ; 19/2), deoarece evoluția decorului spiralic și zoomorf pe amforele ζ (fig. 15/1) asigură „trecerea pe primul plan a motivelor zoomorfe ca motive anexe eterogene”. Decorul spiralic al ceramicii ζ realizează sinteza motivelor fundamentale ale decorului geometric, spirala și zigzagul (fig. 27/5—6 ; 30/4), iar decorul zoomorf realizează *sinteza stilului zoomorf liber al grupelor ϵ și ζ* . În evoluția decorului spiralic și zoomorf de stil ζ , comportarea identică a motivelor zoomorfe și a celor serpentiforme, după regulile stilistice ale motivelor anexe ale decorului spiralic, determină factura lor în formă de „bandă cu contur negru” umplută sau nu cu culoare roșie.

Decorul spiralic și zoomorf a fost creat în zonele decorative de la exteriorul amforelor ζ , în continuarea aspectelor decorului zoomorf pe amforele ϵ , dar este apoi proiectat de pe amfore (fig. 15/1) în interiorul străchinilor (fig. 16), urmînd regula generală a proiectării aspectelor decorului geometric pe străchinile ϵ și ζ (fig. 1/3—4 ; 27/3—4, 7 ; 28/5, 10 ; 29/1). Crearea decorului cu „siluete și motive serpentiforme” rămîne unica modalitate proprie decorului zoomorf de stil ζ și va fi transpusă de pe amforele cucuteniene deopotrivă pe friza amforelor tripoliene (fig. 20/2) sau în cadrul metopic al paharelor și craterelor cucuteniene (fig. 15/2 ; 21—23).

★

Modalitățile *stilistice* ale decorului zoomorf liber, caracteristice străchinilor și amforelor cu decorul principal în zona umărului sau cu două zone egale, comportă următoarele aspecte de decor geometric și zoomorf :

1. *Decor zoomorf integrat și repartizat în zona umărului :*

a) Decor cu siluete și motive serpentiforme sau semilune integrate decorului spiralic din zona principală a umărului pe amforele cucuteniene (fig. 15/1 ; 18/3) și galițiene (fig. 18/2) ;

b) Decor cu siluete integrate decorului eliptic din zona principală sau egală a umărului pe amforele galițiene și tripoliene (fig. 18/1 ; 20/1) ;

2. *Decor zoomorf integrat și repartizat în zona gîtului*, cu siluete și semilună integrate decorului geometric secundar de pe gîtul amforelor tripoliene cu decor eliptic (fig. 20/2) ;

3. *Decor zoomorf rezervat în zona gîtului*, cu siluete fără motive serpentiforme în zona secundară a gîtului pe amforele cucuteniene cu decor eliptic (fig. 19/2) ;

4. *Decor zoomorf integrat în compoziția concentrică a decorului spiralic*, cu siluete și motive serpentiforme în dispoziție cruciformă pe străchinile cucuteniene (fig. 16) ;

5. *Decor zoomorf rezervat în compoziția concentrică a decorului spiralic*, cu siluete serpentiforme în dispoziție evinconcială pe străchinile cucuteniene (fig. 17).

În cadrul modalităților stilistice principale și al subdiviziunilor determinate atît de cele două modalități ale integrării decorului zoomorf, după procedeul grupei ϵ sau ζ , cît și de repartizarea decorului zoomorf în funcție de specificitatea decorului geometric din zona umărului sau a gîtului, spiralic, eliptic sau secundar, *decorul zoomorf de stil ζ liber rămîne subordonat decorului geometric principal din zona umărului.*

5. GRUPA ζ : STILUL ZOOMORF METOPIC

Stilul zoomorf metopic al grupei ζ , caracteristic formelor ceramice cu profil carenat, continuă procedeele grupei ϵ , dar numai în raport cu decorul geometric, prin adoptarea cadrului și a decorului metopic al ceramicii ϵ din faza B1 (fig. 15/2 ; 22 ; 23/3) și prin introducerea decorului geometric liber în cadrul metopic (fig. 33/2—4) ca pe ceramica ϵ din fazele B1 și B2 (fig. 32/10—12), care determină filiera introducerii decorului zoomorf liber în cadrul cu metope suprapuse al ceramicii ζ . Numai în cadrul metopelor separate pe pahare (fig. 15/2), decorul zoomorf de stil liber ia aparent o dispoziție conformă cu derivarea decorului zoomorf în metopele grupei ϵ (fig. 8/1, 3). Decorul zoomorf introdus în cadrul cu metope separate al paharelor sau în cadrul cu metope suprapuse al craterelor (fig. 22) este acela derivat în stilul liber al grupei ζ (fig. 15/1), ca procedeu unic al integrării și derivării decorului zoomorf pe ceramica ζ .

Cadrul metopic însuși este adoptat din decorul cu metope separate al paharelor ϵ (fig. 32/9) pentru paharele ζ (fig. 15/2) și din decorul cu metope separate și suprapuse al amforelor ϵ (fig. 14/4) pentru craterele ζ (fig. 21—23/1—2). Cadrul metopic este deci prestabilit ca pe ceramica din fazele A și destinat decorului zoomorf. Decorul zoomorf de stil metopic al grupei ζ este integrat în structura decorului geometric al metopelor, nu în structura cadrului metopic ca pe ceramica ϵ .

Stilul metopic realizează preeminența decorului zoomorf față de decorul geometric al vasului, prin repartizarea decorului zoomorf în metopele superioare de pe gitul craterelor (fig. 22—23/1) și prin rezervarea decorului zoomorf în spațiul liber al metopelor (fig. 23/2). Decorul zoomorf metopic al grupei ζ realizează sinteza celor două stiluri, liber și metopic, ale decorului zoomorf prin introducerea decorului zoomorf de stil liber de pe amfore în cadrul metopic al decorului geometric pe pahare și cratere.

Decorul zoomorf metopic de stil ζ , ca decor principal în ornamentația vasului, definește clar caracterul specific al *stilului animalier cucutenian*. Decorul zoomorf nu este nici juxtapus decorului geometric și vegetal, nici nu constituie decorul pur ca în ornamentația ceramicii pictate orientale, ci este *integrat decorului geometric*, care constituie decorul fundamental și determină evoluția decorului zoomorf în ornamentația ceramicii Cucuteni-Tripolie.

Decorul zoomorf metopic de stil ζ apare pe un singur pahar de la *Frumușica* (fig. 15/2)¹³⁴. Decorul zoomorf prezintă o „siluetă cu semilună” de culoare roșie și contur negru în stilul amforei de la Trușești (fig. 15/1) și este introdus în „două metope separate”, dar în dispoziție inversă, cu semiluna la spatele animalului.

Cadrul cu *metope separate* și decorul geometric al metopelor sînt preluate de pe paharele grupei ϵ din faza B2 (fig. 32/9)¹³⁵, care adoptă decorul geometric al paharelor cu metope contigui din faza B1 (fig. 7/4) și B2 (fig. 32/8)¹³⁶. Banda dintre metope este prea compozită pentru a forma limita unor metope contigui și apare ca zonă intermediară a metopelor separate. Ea combină banda liniară întretăiată de grupe de trei linii transversale de pe paharele ϵ cu metope contigui ale ceramicii cucuteniene (fig. 7/4; 13/8; 32/8) și chenarul în bandă hașurată transversal al zonei intermediare de pe paharele ϵ cu metope separate ale ceramicii tripoliene (fig. 8/2; 13/10). Craterele cu umăr proeminent ale grupei ϵ sau ζ sînt decorate cu „metope separate suprapuse” și au la Cucuteni zona intermediară în formă de bandă liniară (fig. 32/2; 33/2)¹³⁷ sau decorată cu bandă roșie mărginită de puncte (fig. 32/3)¹³⁸, iar la Podei în formă de bandă liniară cu chenar dublu (fig. 32/1), de bandă decorată cu benzi oblice (fig. 32/4) sau cu bandă în zigzag (fig. 32/5)¹³⁹. Contaminarea zonei intermediare în formă de bandă liniară la metopele separate pe pahare (fig. 15/1) sau suprapuse pe cratere (fig. 32/1) cu limita în formă de bandă liniară a metopelor contigui de pe pahare (fig. 32/8) este inevitabilă și constituie un caz obișnuit al contaminării aspectelor decorative. De asemenea, adoptarea decorului zonei intermediare, cu hașuri sau benzi serpentiforme, de pe craterele ζ (fig. 21) pe paharele ϵ cu metope separate (fig. 32/9) sau suprapuse (fig. 32/6)¹⁴⁰ și pe paharele ζ cu metope separate suprapuse (fig. 32/7)¹⁴¹ urmează regula derivării decorului geometric al paharelor din decorul craterelor grupei ϵ în faza B1 (fig. 13/2—4, 7—9).

Decorul zoomorf de stil liber a fost introdus, tot după modelul craterelor, din decorul amforelor și a fost adaptat cadrului cu „metope separate” caracteristic paharelor. Decorul geometric al metopelor este însă acela din „metopele contigui” ale paharelor ϵ , care au creat stilul zoomorf al grupei ϵ (fig. 7/2—4) și l-au impus și paharelor ϵ cu „metope separate” (fig. 8/3). De aceea prin inversarea siluetei și semilunei, animalul păstrează poziția obișnuită în colțul inferior drept și semiluna în colțul superior stîng al metopelor, avînd aparența introducerii lor respectiv deasupra și dedesubtul tangentei în cursul evoluției decorului geometric și zoomorf ca pe paharele ϵ . Motivul „semilunei” ocupă o poziție simetrică cu motivul „arcului” de la baza metopelor și amîndouă au aparența derivării lor ca motive serpentiforme în pilniile decorului spiralic original (fig. 33/4). Însă decorul cu „siluetă și semilună” este preluat din stilul liber al amforelor ζ , nu derivat în decorul metopic ca pe ceramica ϵ , deoarece seria derivativă a decorului cu „elipse și tangente” prevăzute cu motive serpentiforme și semilunare nu este documentată nici pe ceramica cucuteniană, nici pe ceramica tripoliană. Forma inițială a „elipselor cu tangente” și benzi serpentiforme apare numai pe craterul de la Valea Lupului (fig. 26/5) și este completată cu forma finală de aspect metopic pe craterul de la Cucuteni (fig. 27/1),

¹³⁴ C. Matasă, *Frumușica*, p. 131, 155, pl. XXXVIII/309a și XL/309b; din vas s-a păstrat numai jumătate, cu una din metope.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 131, 155, pl. XL/308.

¹³⁶ M. Dinu, *op. cit.*, *Materiale*, III, 1957, fig. 4/4.

¹³⁷ Primul exemplar, colecția veche a IIAI, inv. nr. I—307; al doilea exemplar, săpăturile recente M. Petrescu-Dimbovița în 1962 (locuința XI).

¹³⁸ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 42, pl. 21/14.

¹³⁹ C. Matasă, *op. cit.*, *AM*, II—III, 1964, fig. 17/1—2, 4—8.

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 43, fig. 16/3; 17/3.

¹⁴¹ M. Dinu, *Șantierul arheologic de la Valea Lupului, Materiale*, VI, 1959, p. 208, fig. 6.

iar pe ceramica tripoliană este cunoscută numai forma finală de aspect metopic cu motive semilunare pe amforeta de la Kasenovka (fig. 27/2). Decorul cu semilune al craterului de la Cucuteni putea fi însă derivat în seria decorului spiralic în cadrul fiecărei metope, ca pe craterile cu decor geometric (fig. 31/8 ; 33/1), dar pe aceste forme de crater decorul spiralic cu motive serpentiforme nu antrenează și decorul zoomorf. Decorul zoomorf apare numai pe craterile amforoide de la Valea Lupului (fig. 22—23/1—2), fiind introdus în cele două metope superioare prin filiera decorului spiralic cu motive serpentiforme (fig. 33/3—4) și transpus apoi în metopele separate ale paharelor (fig. 15/2). Adoptarea decorului zoomorf de pe cratere pe paharele grupei ζ inversează raportul trecerii decorului zoomorf de pe pahare pe craterile grupei ε (fig. 7/1).

Forma ceramică predilectă pentru decorul zoomorf de stil metopic o constituie *craterile amforoide* de la Valea Lupului, cu profil înalt și umăr proeminent dar îngust ca un colac, cu gîtul larg și destinat decorului geometric și zoomorf predominant. Cadrul metopic al craterelor cu decor zoomorf prezintă o schemă constantă cu *metope separate suprapuse* în două zone decorative, pe umărul redus și pe gîtul înalt, dar comportă trei modalități repartizate celor două aspecte ale decorului geometric și zoomorf. Aspectul cu „trei metope separate printr-o zonă intermediară divizată” (fig. 21)¹⁴² are metopele superioare decorate cu o singură siluetă și motive serpentiforme variate, metopele inferioare decorate cu forme derivate din „spiralele cu diagonală” și zona intermediară decorată pe gît cu o „bandă serpentiformă” rămasă din decorul spiralic dispărut, iar pe umăr hașurată cruciș, ca zona intermediară de pe pahare (fig. 32/6) și zona liberă a gurii pe craterile cu decor geometric¹⁴³. Aspectul cu „două metope separate printr-o zonă intermediară unică” (fig. 22—23/1)¹⁴⁴ are metopele superioare decorate cu un grup de animale asociat sau nu cu motivul semilunar, metopele inferioare decorate cu forma inițială a „spiralelor agățate” prevăzute cu motive serpentiforme, iar zona intermediară decorată cu forma simplificată a motivului de pe umăr. Aspectul cu „două metope separate pe gît deasupra zonei libere a umărului” (fig. 23/3)¹⁴⁵ se încadrează în aspectele decorului geometric și zoomorf al craterelor cu două metope separate pe umăr, dar în zona liberă a umărului decorul spiralic prezintă ca motive anexe „benzi romboidale” derivate din benzile în zigzag.

Pe craterile cu decor geometric din faza B2, cadrul metopic *prestabilit* nu organizează deliberativ suprafața vasului direct în funcție numai de forma vasului, ca pe ceramica din fazele A, ci este adoptat de pe amforele grupei ε (fig. 14/4) și adaptat treptat la forma clasică a cadrului metopic de pe paharele cu un singur rând de metope contigui sau separate (fig. 32/8—9) sau cu „metope contigui suprapuse (fig. 32/12)¹⁴⁶ ale grupei ε. Cadrul cu „metope separate suprapuse” al craterelor ajustează zona intermediară a „metopelor separate”, derivate independent în cele două zone ale amforelor (fig. 14/4), și apoi este diversificat pe cele două forme ale craterelor. Pe craterile cu umărul proeminent, cadrul prezintă două metope mai înalte pe umăr și două metope mai înguste pe gît (fig. 32/2—5), limita dintre metopele suprapuse nefiind totdeauna trasată sau confundându-se cu motivul decorativ din metopele superioare (fig. 32/3). Uneori banda zonei intermediare este divizată la limita dintre zonele decorative (fig. 32/2). Acest aspect metopic este transpus și pe paharele ε și ζ (fig. 32/6—7). Pe craterile amforoide, cu umărul îngust, cadrul prezintă de asemenea câte două metope în fiecare zonă decorativă, dar inversate, metope înguste pe umăr și metope înalte pe gît (fig. 33/3—4)¹⁴⁷, în acord cu ierarhia zonelor decorative pe amforele originare (fig. 14/4). Pe craterile amforoide cu decor zoomorf, zona intermediară rămâne la început divizată între cele două zone decorative (fig. 21), ca pe amforele ε, apoi este unificată (fig. 22—23/1—2), ca pe toate craterile cu decor geometric (fig. 31/8 ; 33/3). De asemenea craterile cu decor zoomorf multiplică metopele separate, după modelul craterelor ε cu decor geometric (fig. 13/2), apoi le reduce la două după modelul craterelor (fig. 13/3—4), devenit modelul clasic al metopelor cu decor geometric și zoomorf pe paharele ε (fig. 7/2—4 ; 8/3), adoptat și de craterile ε (fig. 7/1). Aspectul cu „metope separate deasupra zonei libere a umărului” (fig. 23/3) nu este documentat în seria craterelor cu decor geometric ζ (fig. 33/3—4) sau în seriile paharelor ε și ζ cucuteniene cu „metope separate suprapuse” (fig. 32/6—7), ci apare ca o variantă creată strict în grupa craterelor cu decor zoomorf ζ, după modelul variantei cu „metope contigui deasupra zonei libere a umărului” pe paharele de la Ghelăiești (fig. 9/11) sau Cucuteni¹⁴⁸, creată în cadrul „metopelor contigui suprapuse” al paharelor ε (fig. 32/12). Pe cratere procedeul a fost înlesnit de faptul că „metopele separate suprapuse” au inițial cele două zone decorative net despărțite peste zonele intermediare (fig. 21 ; 32/2), iar zona îngustă a umărului face imperceptibilă desfășurarea decorului spiralic în spațiul liber al unei frize sau divizat în metope (fig. 23/3).

¹⁴² Idem, *op. cit.*, *Materiale*, III, 1957, p. 165, fig. 2/2 ; VI. Dumitrescu, *Arta neolitică în România*, p. 48, 103, fig. 52 ; al doilea exemplar la MIM, inv. nr. 704.

¹⁴³ C. Matasă, *op. cit.*, fig. 23/4 ; 29/2—3.

¹⁴⁴ M. Dinu, *op. cit.*, *SCIV*, VI, 3—4, 1955, p. 703, fig. 14/2 ; VI. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 103, fig. 51 ; al doilea exemplar inedit la MIM, inv. nr. 708.

¹⁴⁵ Inedit, la MIM, inv. nr. 661.

¹⁴⁶ C. Matasă, *Frumușica*, p. 154, pl. XXXVIII/302.

¹⁴⁷ M. Dinu, *op. cit.*, *AȘU-Iași*, I, 1—2, 1955, p. 69, fig. 2/2 ; primul exemplar provine din săpăturile recente de la Cucuteni (locuința XI), IIAI, inv. nr. IV—1454.

¹⁴⁸ H. Schmidt, *op. cit.*, pl. 12/2 primul plan stînga.

Decorul geometric introdus în cadrul metopic este totdeauna un decor geometric de stil liber. Procedeul a fost inițiat pe paharele ϵ cu „metope contigui” din faza B1 (fig. 32/10—11)¹⁴⁹, prin introducerea la baza metopelor a unui decor cu „spirale agățate” simplificat în formă de „benzi liniare cu ochi de prindere opac”, și pe paharele ϵ cu „metope contigui suprapuse” din faza B2 (fig. 32/12)¹⁵⁰, prin introducerea în metopele inferioare a „spiralelor agățate cu ochi opac” în forma inițială integră, cu „benzi de legătură” la exteriorul buclelor spiralice. Pe craterelor cu umăr proeminent de stil ϵ sau ζ din faza B2 se introduc în „metopele separate” din zona principală a umărului cele două motive principale ale decorului geometric liber pe amforele și craterelor ϵ și ζ : „spiralele agățate” și „spiralele cu diagonală (tangenta)”. Cele două motive apar izolate sau sînt combinate, determinînd seriile decorative ale amforelor sau craterelor. Amforele prezintă seria cu „spirale agățate” pe umăr și decor secundar pe gît (fig. 30/4—5), seria cu „spirale agățate” pe umăr și gît (fig. 30/1)¹⁵¹ și seria cu „spirale cu diagonale” pe umăr și „spirale agățate” pe gît (fig. 30/2—3)¹⁵². Seriile decorative de aspect liber ale craterelor, mai variate, includ și seriile corespunzătoare de pe amfore, avînd „spirale agățate” pe umăr și decor secundar sau serpentiform pe gît (fig. 30/6)¹⁵³; „spirale agățate” pe umăr și gît (fig. 31/3)¹⁵⁴; „spirale cu diagonale” pe umăr și decor secundar sau serpentiform pe gît (fig. 30/7); „spirale cu tangente” pe umăr și „spirale agățate” pe gît (fig. 31/5)¹⁵⁵. Craterul de la Cucuteni (fig. 30/7) combină chiar cele două motive în zona umărului, „spiralele legate cu diagonale” la un capăt sînt „agățate” la capătul celălalt. De aceea spiralele sînt prevăzute pe corp cu benzi serpentiforme, care sînt caracteristice spiralelor agățate și pot fi păstrate pe formele derivate ale spiralelor cu diagonale în metopele paharelor (fig. 32/7). În zonele suprapuse ale amforelor, cele două motive apar numai în forma inițială, integră în zona umărului (fig. 30/1—5) și simplificată în zona gîtului (fig. 30/1—3). În cele două zone ale craterelor cu decor liber, aspectele decorative prezintă atît forma inițială a celor două motive principale (fig. 31/1—2), de asemenea simplificate în zona gîtului (fig. 31/3,5), cît și formele derivate ale „spiralelor agățate” (fig. 30/8; 31/4)¹⁵⁶ sau ale „spiralelor cu diagonale” (fig. 31/6—7)¹⁵⁷. Seriile formelor derivate ale celor două motive principale nu pot genera aspectul metopic de pe cratere. De aceea, în cadrul metopic stabilit se introduc seriile decorative de aspect liber ale celor două motive spiralice, dar nu izolate, ci în asociațiile care determină cele două serii decorative ale amforelor (fig. 30/1—2), adoptate și de cratere (fig. 31/3,5). „Spiralele agățate” de pe umărul craterelor din seria cu zona gîtului liberă (fig. 31/1)¹⁵⁸ pot trece și în „metopele separate” din zona principală a umărului (fig. 31/8), dar metopele libere din zona gîtului rămîn fără consecință pentru introducerea decorului zoomorf. În mod obișnuit, în „metopele separate suprapuse” ale cadrului metopic sînt transpuse formele inițiale și formele derivate ale celor două serii decorative ale craterelor cu decor liber (fig. 31/3,5), determinînd aceleași serii decorative pe craterelor cu decor metopic: „spirale agățate” în metopele inferioare și superioare (fig. 33/1—2), sau „spirale cu diagonale” în metopele inferioare și „spirale agățate” în metopele superioare (fig. 32/4—5). Astfel „spiralele agățate” decorează constant metopele superioare din zona secundară și dau naștere unui motiv stereotipic în formă de „bandă unghiulară cu ochi la capete” (fig. 32/4—5; 33/1—2), derivată din „benzile unghiulare” ale pilniilor inferioare și din „ochii opaci” ai spiralelor inițiale (fig. 30/1; 31/1,3). Motivul este paralel cu acela al „ghirlandelor cu puncte deasupra” de pe ceramica ϵ din faza B1 (fig. 6/2; 12/5), derivat însă în decorul cu elipse din „benzile unghiulare” inferioare și punctele perlelor din anexe (fig. 12/1—3). În metopele inferioare din zona principală a umărului, „spiralele agățate” prezintă forma derivată a „ochilor opaci cu benzi de legătură” prinse alternativ în sus sau în jos (fig. 33/2), ca în pilniile inferioare și superioare ale spiralelor originare (fig. 32/12; 33/3). Spiralele agățate antrenează în metopele de pe umăr motivele „în zigzag” în formă de N la Cucuteni (fig. 31/8) și dau naștere la forme derivate finale cu motive în V la Gura Văii (fig. 33/1)¹⁵⁹. „Spiralele cu diagonale” se comportă la fel în cadrul metopic, trecînd de pe umărul craterelor din seria cu zona gîtului liberă (fig. 31/2) în metopele din zona principală a umărului pe exemplarul unic de la Costișa (Fălticeni) (fig. 31/9)¹⁶⁰, generînd apoi forme derivate (fig. 32/2—3), similare acelor de pe craterelor cu decor liber (fig. 31/6—7). În asociere cu spiralele agățate în zona superioară, „spiralele cu diagonale” desfășoară în metopele principale numai formele derivate, diversificate după motivele anexe selectate, „diagonalele și benzile de legătură” (fig. 32/4), „benzile de legătură” de la interiorul sau exteriorul buclelor spiralice (fig. 32/5) etc., provenite din decorul inițial de pe amforele și craterelor de la Podei (fig. 30/2—3; 31/2) sau Costișa (fig. 31/9). Limita zonelor metopice o constituie banda cu unghi la mijloc (fig. 32/3—5; 33/1), care separă inițial zonele decorative pe craterelor cu decor liber (fig. 30/7) și este păstrată

¹⁴⁹ M. Petrescu-Dîmbovița, *Cucuteni*, fig. 21 stînga; A. Nițu, Șt. Cucoș și D. Monah, *op. cit.*, fig. 18/3.

¹⁵⁰ C. Matasă, *op. cit.*, pl. XXXVIII/302.

¹⁵¹ Idem, *op. cit.*, AM, II—III, 1964, fig. 27/1.

¹⁵² *Ibidem*, fig. 27/2; 29/1.

¹⁵³ M. Dinu, *op. cit.*, p. 69, fig. 2/1.

¹⁵⁴ C. Matasă, *op. cit.*, AM, II—III, 1964, fig. 18/E.

¹⁵⁵ *Ibidem*, fig. 26/1.

¹⁵⁶ *Ibidem*, fig. 12/2; 26/2; VI. Dumitrescu, *La civilisation de Cucuteni*, *BerROB*, 9, 1959, fig. 8/3.

¹⁵⁷ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 41—2, pl. 21/12—13.

¹⁵⁸ *Ibidem*, pl. 20/6; C. Matasă, *op. cit.*, fig. 18/7.

¹⁵⁹ A. Nițu, C. Buzdugan și C. Eminovici, *Descoperirile arheologice de la Gura Văii (Municipiul Gh. Gheorghiu-Dej)*, *Carpica*, IV, 1971, fig. 22/1; 23/3.

¹⁶⁰ Muzeul din Fălticeni.

sub formă liniară și în cadrul metopic al paharelor (fig. 32/6). Zona intermediară a metopelor are forma de bandă liniară (fig. 32/1—2; 33/2), prin contaminare cu metopele contigui suprapuse ale paharelor ϵ (fig. 32/12), sau prezintă un decor geometric secundar cu benzi oblice (fig. 32/4; 33/1) ori în zigzag (fig. 32/5), preluat din zonele secundare ale amforelor (fig. 30/2) și craterelor tronconice¹⁶¹. Zona intermediară poate fi decorată cu forme derivate din decorul cu „spirale agățate” (fig. 31/9; 32/3), cu deosebire în cazul introducerii în metopele de pe umăr a decorului spiralic prevăzut cu motive serpentiforme sau în zigzag deopotrivă pe cratere și pahare (fig. 31/8; 32/7). Procedul va deveni constant pe craterelor amforoide cu decor geometric (fig. 33/3—4) sau zoomorf (fig. 21—23). Aspectele decorative ale craterelor cu umăr proeminent sînt adoptate și pe *paharele* ϵ sau ζ (fig. 32/6—7). Seriile derivate ale „spiralelor cu tangente” de pe craterelor cu decor liber (fig. 31/6—7) sînt transpuse și diversificate în cadrul metopic al craterelor și paharelor, „diagonale și benzi de legătură” pe cratere (fig. 32/2—5) și „diagonale cu benzi serpentiforme” pe pahare (fig. 32/7), derivate din decorul spiralic inițial al amforelor și craterelor (fig. 30/5,7).

Cele două serii decorative ale craterelor cu umăr proeminent sînt transpuse și în cadrul metopic inversat al *craterelor amforoide*. Decorul cu „spirale agățate” prevăzute cu motive serpentiforme în metopele suprapuse constituie aspectul decorativ al cadrului metopic pe craterelor amforoide cu decor geometric (fig. 33/3—4). Decorul cu „spirale și diagonale” în metopele de pe umăr apare numai pe craterelor amforoide cu decor zoomorf (fig. 21). Decorul geometric în metopele superioare pe craterelor amforoide nu putea fi constituit decît de motivul „spiralelor agățate”. Însă în cadrul inversat al craterelor amforoide, „spiralele agățate” sînt introduse ca motiv principal al metopelor înalte din zona gîtului; în metopele înguste ale umărului „spiralele agățate” pot alterna cu „spiralele cu diagonale”; zonele intermediare sînt decorate în ambele cazuri cu forme simplificate sau derivate ale decorului din metopele umărului; decorul geometric identic din zonele intermediare și din zona umărului încadrează și izolează metopele superioare, decorate cu motive geometrice sau zoomorfe. Diferențierea aceluiași decor în spațiile înguste ale cadrului metopic subliniază caracterul electiv al metopelor din zona gîtului chiar pe craterelor amforoide cu decor geometric (fig. 33/4). Decorul geometric al metopelor inferioare și al zonelor intermediare este transformat în chenar pentru metopele superioare, destinate decorului zoomorf. Introducerea decorului cu „spirale agățate” și benzi serpentiforme în metopele superioare precede introducerea decorului cu „siluete și benzi serpentiforme” pe craterelor amforoide, deoarece decorul zoomorf este derivat în decorul liber cu spirale agățate și benzi serpentiforme al amforelor ζ (fig. 15/1). Pe craterul cu decor geometric (fig. 33/4), formele derivate ale „spiralelor agățate” constituie decorul în toate spațiile cadrului metopic: în metopele superioare, „benzile unghiulare prinse de ochii opaci”, provenite din pilniile inferioare (fig. 30/1), subliniază traseul spiralelor dispărute și sînt identice cu forma derivată ca motiv secundar în zona gîtului pe craterelor cu decor liber (fig. 31/4); în metopele de pe umăr și în zonele intermediare, numai „ochii” cu „benzile de legătură” din pilniile inferioare și superioare, ca pe craterelor cu umăr proeminent (fig. 33/2), păstrînd între punctele ochilor traseul liniar simplificat al spiralelor inițiale; la limitele zonelor decorative sînt dispuse formele variate ale motivelor serpentiforme anexe. Stadiul avansat al derivării decorului păstrează factura spiralică a motivului principal și benzile serpentiforme în pilniile superioare și inferioare, nelăsînd spațiul liber necesar decorului zoomorf. Pe craterul amfoid mic de la Cucuteni (fig. 33/3), în metopele principale de pe gît „spiralele agățate” au lăsat ca motive decorative numai „benzile serpentiforme”, anticipînd introducerea siluetei zoomorfe asociate sau nu cu motive serpentiforme. Pe craterelor cu decor zoomorf (fig. 21/1—2), identitatea motivelor geometrice din metopele cu siluete și din metopele cu spirale de pe umăr lasă impresia derivării decorului zoomorf în seria evolutivă a „spiralelor cu diagonale”, care decorează zona umărului. Dar acest motiv principal nu este introdus niciodată în metopele superioare pe cratere, iar derivația decorului zoomorf în decorul liber cu spirale și diagonale nu este documentată pe amfore. Decorul zoomorf n-a fost antrenat în evoluția decorului cu spirale agățate și derivat în cadrul metopelor superioare, deși pe unul din craterelor cu decor zoomorf (fig. 23/1) metopa din dreapta păstrează în colțul superior „pîlnia” tipică a decorului spiralic ca în metopele de pe umăr, sugerînd ca o siglă introducerea unui decor geometric înlocuit cu decorul zoomorf derivat. Evoluția decorului spiralic cu motive serpentiforme pe craterelor amforoide arată numai posibilitatea introducerii decorului zoomorf de stil liber în cîmpul metopelor superioare. Decorul cu „spirale agățate” și benzi serpentiforme a fost introdus în metopele superioare, tocmai pentru că de evoluția lui este legată derivarea decorului cu „siluete și benzi serpentiforme”. Decorul zoomorf a înlocuit un decor geometric identic ca factură și evoluție. Derivația *ad-hoc* a decorului cu „siluete și motive serpentiforme” în cadrul metopic al craterelor va putea fi documentată numai prin descoperirea decorului zoomorf integrat pe forma inițială a „spiralelor agățate” în metopele craterelor, după exemplul străchinii de la Cucuteni (fig. 16). Dar chiar în cazul acesta, în cadrul metopic al craterelor s-ar fi introdus tot un decor zoomorf de stil liber, după modelul amforelor ζ . Izolarea siluetei individuale pe craterelor cu metope triple (fig. 21) și a grupurilor naturale (fig. 23/2)

¹⁶¹ C. Matasă, *op. cit.*, fig. 25/2.

sau heraldice (fig. 22—23/1) pe craterile cu metope duble transformă fiecare metopă din zona gitului într-un cadru *repartizat* decorului zoomorf. Decorul zoomorf devine decorul principal al vasului. Înlocuirea decorului spiralic cu motive serpentiforme (fig. 33/3—4) printr-un decor cu siluete și semilune gata format în decorul amforelor (fig. 15/1) antrenează și introducerea motivelor similare motivelor serpentiforme din decorul geometric al metopelor de pe umăr (fig. 21). Decorul zoomorf cu motive semilunare este introdus după modelul craterelor și în metopele paharelor (fig. 15/2).

Decorul geometric al metopelor superioare pe craterile cu decor zoomorf comportă trei categorii de motive geometrice și vegetale, a căror origine este diferită. Aceste categorii de motive decorative sînt sesizate în ordinea inversă a provenienței lor. Siluetele sînt asociate cu formele prescurtate ale „benzilor serpentiforme”, rămase ca *motive anexe* alături de motivele zoomorfe după dizolvarea decorului spiralic pe amfore și diferențiate după aspectele decorative ale celor două grupe de cratere cu decor zoomorf. Metopele cu o singură siluetă (fig. 21) au „benzi în S” umplute cu roș sau numai cu contur roș și „linii serpentiforme” roșii, însoțite de motive înrudite, „perechile de lentile”, toate dispuse regulat în partea superioară sau inferioară a metopelor, corespunzător spațiului pîlniilor din decorul originar. „Perechile de lentile” apar în tehnică pozitivă în perlele spiralelor agățate pe amforele ζ cucuteniene cu decor geometric (fig. 30/5), în elipsele amforelor ϵ și ζ tripoliene cu decor zoomorf (fig. 5/2; 20/2) și pe corpul spiralelor cu diagonale pe craterile ζ cu decor zoomorf (fig. 21/2), după moda motivelor serpentiforme, apoi sînt antrenate la fel ca motive anexe ale decorului spiralic pe bolurile ζ cu zone paralele (fig. 29/3)¹⁶² și ale decorului zoomorf în metopele superioare ale craterelor. Introducerea lor în decorul zoomorf al craterelor cu metope multiple asigură unitatea stilistică a aspectelor decorative din metopele suprapuse și sugerează aparența derivării decorului zoomorf din decorul spiralic de pe umăr. Metopele cu un grup de animale au numai banda „semilunei” cu contur negru și cili (fig. 22), ca în decorul uniform al amforelor (fig. 15/1; 20/2). Siluetele cu semilună apar și în metopele paharelor (fig. 15/2). A doua categorie de motive geometrice o constituie *motivele de umplutură* , care decorează cîmpul și sînt de asemenea diversificate după cele două aspecte ale decorului zoomorf. Metopele triple au cîmpul presărat cu „grupe de trei liniuțe” negre prezente pe buclele spiralelor din metopele de pe umăr (fig. 21/1—2) și în zonele decorate cu motive serpentiforme pe străchinile ζ (fig. 29/1). Metopele duble au cîmpul iradiat cu „șiruri de puncte” roșii (fig. 22—23/1), provenite tot de pe corpul spiralelor din decorul amforelor (fig. 30/4) și păstrate în decorul craterelor (fig. 30/7) și străchinilor (fig. 29/2) ale grupei ζ . Aceste două categorii de motive geometrice însoțesc decorul zoomorf, „benzile serpentiforme” fiind derivate odată cu siluetele în decorul amforelor, „perechile de lentile” fiind asimilate acestui procedeu de derivație, dar direct în cadrul metopelor, iar „motivele de umplutură” fiind antrenate în cadrul metopice urmînd procedeul introducerii decorului zoomorf. În afară de motivele serpentiforme asociate originar decorului zoomorf, motivele variate care îl însoțesc provin din decorul cu spirale și diagonale de pe umărul craterelor sau cu spirale agățate în interiorul străchinilor și, în ultimă analiză, sînt derivate în decorul cu „spirale agățate” al amforelor, ca și decorul zoomorf. Aceste două categorii de motive decorative sînt introduse și în metopele separate ale paharelor, „semilunele” pe paharele cu decor zoomorf ζ (fig. 15/2), iar șirurile de puncte sînt dispuse în „motive unghiulare” pe paharele cu decor geometric ϵ (fig. 32/9). Pe cele două grupe de cratere cu decor zoomorf, ultima categorie de motive decorative în metopele superioare o constituie motivele geometrice și vegetale *legate de cadrul metopic* . În metopele triple (fig. 21), apar la limita inferioară „banda liniară orizontală” sau șirul „dînților de lup”, iar la limita superioară „arcuri” negre sau „segmente” umplute cu roș, cunoscute în metopele contigui sau separate ale ceramicii ϵ cucuteniene și tripoliene. Șirul dînților de lup limitează cîmpul metopelor pe craterile cu decor zoomorf și este dispus pe banda verticală (fig. 7/1), sau cîmpul frizei și este dispus pe banda orizontală dintre umărul și gitul amforelor ϵ (fig. 3/1—4). Arcurile și segmentele decorează limita superioară a metopelor separate pe pahare (fig. 13/10) și a metopelor contigui pe amforele trase din paharele tripoliene¹⁶³, iar pe amforele și craterile cucuteniene aceste motive apar la limita superioară sau la ambele limite deopotrivă pe formele libere sau metopice ale seriei derivate de aspect metopic a decorului eliptic, care generează cadrul metopic (fig. 10/12; 12/9; 13/1, 5—6). Banda liniară orizontală este comună la limitele metopelor contigui sau separate ale paharelor tripoliene și cucuteniene (fig. 32/8—9). În metopele duble (fig. 22—23/1,3), apar numai „benzile liniare orizontale” la ambele limite și motivele vegetale, schematiche sau în formă de ramură, înfipte în colțurile inferioare ale metopelor, ca în metopele contigui cu decor zoomorf pe paharele cucuteniene (fig. 7/3). Motivul caracteristic al „arcului” negativ la baza metopelor contigui sau separate ale paharelor ϵ cu decor geometric (fig. 13/7—9; 32/8—9) sau zoomorf (fig. 7/2—4), a metopelor contigui pe craterile ϵ cu decor zoomorf (fig. 7/1) și a metopelor separate pe paharele ζ cu decor zoomorf (fig. 15/2) nu este păstrat în metopele duble suprapuse ale craterelor ζ cu decor zoomorf. Faptul poate avea o triplă explicație: pe de o parte, paharele ϵ și ζ și craterile ϵ cu decor zoomorf metopic

¹⁶² Al. Audronic, E. Neamțu și M. Dinu, *Săpăturile arheologice de la Curtea Domnească din Iași*, AM, V, 1967, p. 188, fig. 10/3.

¹⁶³ T. Passck, *La céramique . . .*, pl. XX/6 și XXV/3—4.

au un singur rînd de metope contigui sau separate și păstrează „arcu” caracteristic metopelor de pe paharele ϵ ; pe de altă parte, arcu și banda liniară orizontală de la limita inferioară a metopelor dispar prin introducerea motivului spiralic la baza metopelor chiar pe paharele ϵ cu metope contigui (fig. 32/10—11) și, consecvent, în metopele inferioare pe paharele cu metope contigui suprapuse (fig. 32/12); în fine, metopele separate suprapuse au limita interzonală formată de banda sau linia cu „unghi” la mijloc, care a înlocuit „arcu” negativ în metopele superioare pe paharele ϵ (fig. 32/6) și pe craterelor cu umăr proeminent ϵ și ζ (fig. 32/4—5). Etajarea metopelor și introducerea decorului spiralic principal în metopele superioare determină dispariția „arcu” în aspectele decorative ale craterelor amforoide. Aspectul final al decorului geometric și zoomorf în metopele superioare are aparența transpunerii aspectului celor două metope separate de pe paharele cu decor zoomorf ζ (fig. 15/2) și a izolării lor în cadrul geometric general al craterelor amforoide cu decor zoomorf. Faptul fundamental îl constituie însă crearea aspectului clasic al stilului zoomorf metopic pe paharele cu metope contigui ale grupei ϵ (fig. 7/2—4), care se impune constant craterelor cu metope contigui (fig. 7/1) și paharelor cu metope separate (fig. 8/3) ale grupei ϵ , apoi paharelor cu metope separate (fig. 15/2) și craterelor cu decor zoomorf în metope duble (fig. 22—23) ale grupei ζ .

Cîmpul încărcat al metopelor duble elimină treptat cele trei categorii de motive geometrice, în ordinea inversă a introducerii lor. Întîi sînt înlăturate motivele de umplură, lăsînd numai „motivele cadrului” (fig. 23/3), apoi benzile liniare sînt înlocuite prin „două linii orizontale” pe craterul de la *Cucuteni* (fig. 23/4)¹⁶⁴ sau „o singură linie” la limita superioară (fig. 23/1), care dispar și lasă liber cîmpul metopelor pe craterul de la *Valea Lupului* (fig. 23/2)¹⁶⁵. Dispariția motivelor de umplură sau legate de cadrul metopic este urmată sau însoțită de înlăturarea motivelor semilunare ale decorului zoomorf, care sînt deplasate ca motive serpentiforme unice în anexele decorului spiralic de pe umăr (fig. 23/2), sugerînd asocierea lor indirectă cu decorul zoomorf derivat tot în decorul cu „spirale agățate”. În adevăr, în derivarea decorului zoomorf pe amfore și cratere, decorul cu siluete de carnasiere rămîne asociat cu motivele semilunare pe amforele de la Trușești și Krutoborodînți (fig. 15/1; 20/2) și de aceea le păstrează pe craterelor cu metope duble și decor geometric încărcat (fig. 22), apoi le elimină treptat pe craterelor cu decor geometric aerat (fig. 23/1—2). În acest caz, selectarea semilunelor ca motive serpentiforme ale „spiralelor agățate” pe umărul acestui crater cu decor zoomorf apare obligatorie, dat fiind faptul că decorul spiralic pe umărul craterelor amforoide cu decor geometric sau zoomorf este prevăzut indiferent cu motive serpentiforme sau semilunare (fig. 22—23/1; 33/3). Decorul geometric în friza amforelor cu decor zoomorf păstra și „ochii” spiralelor dispărute (fig. 15/1). Pe cratere, acest motiv a fost eliminat inițial din metopele cu decor zoomorf, deoarece ochii spiralelor în formă de cercuri concentrice în decorul ceramicii ζ (fig. 16; 26/1—3) sînt similari cu conturul bandat al „elipselor” pe ceramica ϵ și ζ (fig. 11/9—10; 12/2—3; 17; 26/5), iar derivarea cadrului metopic pe ceramica ϵ necesită dispariția elipselor, atît în metope (fig. 12/9—14; 13/1—4), cît și în zonele intermediare (fig. 13/13—15; 14/4). Originea comună și factura identică a celor două motive (ochiul și elipsa), elipsele derivînd prin secționarea buclelor (fig. 12/7,9) sau desfășurarea buclelor spiralice în tangente (fig. 12/8) și păstrînd pata de culoare (fig. 10/11)¹⁶⁶ din centrul ochilor (fig. 26/3; 30/1), fac incompatibilă prezența ochilor spiralelor cu cadrul metopic prestabilit al decorului zoomorf pe craterelor ζ . Faptul se repetă chiar pe craterelor amforelor cu decor geometric din N Moldovei, la Glăvănești Vechi (Iași)¹⁶⁷, care introduc în metopele superioare un decor cu „tangente cu benzi mediane” și „benzi în zigzag” de culoare brună-roșie în anexe, derivat din „elipsele cu tangente și benzi mediane” (fig. 10/10), sugerînd derivarea normală a cadrului cu metope separate pe amforele ϵ cucuteniene (fig. 13/13—15; 14/4) și tripoliene (fig. 14/5—7). Decorul cu tangente a fost însă introdus direct fără elipse și nu necesită dizolvarea elipselor în zonele intermediare (fig. 13/15; 14/4,8—9), fiind incompatibile cu cadrul metopic prestabilit al craterelor ζ . Astfel, forma derivată a decorului eliptic în metopele superioare are aparența unui decor de aspect liber, echivalent cu forma liberă derivată în seria de aspect metopic pe craterelor cucuteniene cu metope contigui (fig. 13/6), sau cu forma liberă de aspect pseudo-metopic derivată în seria de aspect metopic pe amforele tripoliene cu metope separate (fig. 14/9) și cu forma liberă în seria de aspect metopic pe amforele Usatovo (fig. 34/4—5). Decorul eliptic pe craterul de la Glăvănești înlocuiește decorul cu „spirale agățate”, care antrenează decorul zoomorf de pe amfore în metopele superioare pe craterelor cucuteniene și de fapt a fost preluat tot din decorul amforelor, dar sub influența amforelor galițiene. Forma inițială a decorului cu „elipse și tangente cu benzi mediane” prevăzute cu benzi în zigzag apare pe amforele ζ galițiene și integrează chiar decorul zoomorf în elipsele din zona umărului (fig. 18/1), dar nu generează serii derivate de aspect liber sau metopic cu decor zoomorf. Pe amforele și craterelor cucuteniene din faza B2 decorul cu „elipse și tangente” lipsește, iar decorul zoomorf este antrenat de pe amfore pe craterelor amforoide numai în funcție de decorul spiralic. De aceea, introducerea

¹⁶⁴ A. Nițu, *Ceramică cucuteniană cu decor zoomorf plastic sau pictural*, *MemAntiq*, IV, fig. 3/1.

¹⁶⁵ Col. Sem. arh. Fac. ist. din Iași.

¹⁶⁶ T. Passek, *op. cit.*, pl. XXVII/7—8.

¹⁶⁷ I. Nestor și colab., *Săpăturile de pe șantierul Valea Jiței (Iași-Boloșani-Dorohoi) în anul 1950*, *SCIV*, II, 1951, 1, p. 63, fig. 11.

decorului eliptic cu benzi în zigzag în metopele superioare pe craterul de la Glăvănești rămâne fără consecință pentru decorul zoomorf. Prin eliminarea decorului geometric al metopelor, decorul zoomorf devine decorul unic al metopelor și rămâne atașat cadrului metopic. Preeminența decorului zoomorf în metopele epurate determină un decor *rezervat* în cadrul metopic al craterelor (fig. 23/2), la fel ca în friza amforelor ϵ (fig. 5/3). Prin poziția decorului zoomorf în metopele superioare și prin transformarea decorului geometric din metopele de pe umăr și din zonele intermediare într-un chenar al metopelor de pe gît, decorul zoomorf devine nu numai decorul *principal* al vasului, ci inversează raportul dintre decorul geometric și cel zoomorf de pe ceramica grupei ϵ . Adaptarea cadrului și decorului geometric la forma craterelor amforoide determină preeminența metopelor superioare și a decorului zoomorf asupra decorului geometric pe ceramica grupei ζ . Decorul zoomorf rămâne integrat decorului general al vasului, dar decorul *geometric* devine *subordonat* decorului zoomorf.

Contaminarea aspectelor decorative în metopele separate suprapuse ale craterelor ζ și în metopele separate ale paharelor ϵ și ζ din faza B2 refac, în dublu sens, atît pentru decorul geometric cît și pentru cel zoomorf, filiația stabilită în sens unic de grupa ϵ din faza B1 între aspectele cu metope contigui ale decorului geometric sau zoomorf pe cratere și pahare. În grupa ϵ din faza B1, aspectul metopic al paharelor cu decor geometric se înscrie în seria evolutivă a decorului de pe cratere (fig. 13/1—5, 7—9), iar aspectul zoomorf metopic al paharelor este transpus pe cratere (fig. 7/1—2). În grupa ζ , introducerea decorului zoomorf de stil ζ liber în aspectul metopic al paharelor ϵ (fig. 15/2) se explică prin evoluția decorului geometric și zoomorf în cadrul metopic al craterelor amforoide (fig. 22—23; 33/3—4). Aspectul metopic al decorului geometric și zoomorf de pe paharele ϵ (fig. 7/4; 8/1—4) din faza B1 este transmis paharelor și craterelor ζ cu decor zoomorf (fig. 15/2; 22), dar numai sub raportul decorului geometric al metopelor și printr-o selectare a elementelor caracteristice celor două forme ceramice. Procedul introducerii decorului geometric și zoomorf de stil liber în cadrul metopic al craterelor ζ (fig. 21—23; 33/3—4) este inițiat de decorul spiralic introdus în cadrul metopic al paharelor ϵ (fig. 32/10—12) și este adoptat de paharele ζ (fig. 15/2). Însă, atît pe pahare cît și pe cratere, cadrul metopic este preluat din decorul grupei ϵ după procedee comune, deoarece în ultimă analiză cadrul cu metope separate al paharelor sau cu metope separate suprapuse al craterelor este adoptat din decorul vaselor piriforme (fig. 13/12) sau al amforelor (fig. 14/4) și adaptat pe cele două forme ceramice după modelul clasic al paharelor ϵ (fig. 32/9,12). Decorul geometric al cadrului cu metope separate suprapuse pe paharele de stil ϵ și ζ reproduce decorul craterelor (fig. 32/6—7,9).

Contaminarea și diversificarea aspectelor decorative și a procedeelelor stilistice sînt determinate de formarea „cadrului metopic prestabilit” pentru decorul geometric sau zoomorf pe ceramica grupelor ϵ și ζ , care conferă ceramicii din faza B2 caracterul *stilului metopic autentic*.

★

Aspectele decorului zoomorf metopic pe paharele și craterele grupei ζ se diferențiază în limitele modalității *stilistice* unice a *decorului zoomorf în metope separate fără tangentă*, în funcție de structura cadrului metopic pe pahare și cratere și de evoluția decorului zoomorf în cadrul metopic pe cratere :

1. *Decor zoomorf repartizat în două metope separate*, cu un singur animal și motivul semilunar introduse în decorul geometric de stil ϵ al metopelor, pe pahare (fig. 15/2) ;
2. *Decor zoomorf repartizat în trei metope superioare*, cu un singur animal și motive serpentiforme introduse în decorul geometric de stil ϵ și ζ al metopelor, pe cratere (fig. 21) ;
3. *Decor zoomorf repartizat în două metope superioare*, cu grupe heraldice de animale cu sau fără motivul semilunar, introduse în decorul geometric și vegetal de stil ϵ și în decorul geometric de stil ζ al metopelor, pe cratere (fig. 22—23/1) ;
4. *Decor zoomorf repartizat în două metope superioare*, cu șiruri de animale fără motivul semilunar, introduse în decorul geometric sau vegetal de stil ϵ al metopelor, pe cratere (fig. 23/3—4) ;
5. *Decor zoomorf rezervat în două metope superioare*, cu șiruri de animale fără motivul semilunar, introduse în metope fără decor geometric și vegetal, pe cratere (fig. 23/2).

Modalitățile stilului zoomorf metopic al grupei ζ se definesc clar în raport cu stilul zoomorf metopic al grupei ϵ . Decorul zoomorf cu metope separate pe paharele ζ (fig. 15/2) este paralel cu decorul zoomorf în metopele separate fără tangentă pe paharele ϵ (fig. 8/3). Decorul zoomorf cu metope suprapuse este caracteristic craterelor grupei ζ , dar aspectul final cu decorul zoomorf rezervat în metopele craterelor (fig. 23/2) este paralel cu decorul zoomorf rezervat în zonele intermediare ale metopelor pe paharele ϵ tripoliene (fig. 8/2). Identitatea aspectului decorativ cu metope separate pe paharele ϵ și ζ și cu metope suprapuse pe craterele ζ cu decor zoomorf comportă însă o deosebire fundamentală a procedurii de integrare a decorului zoomorf în cel geometric. Decorul zoomorf de stil ϵ este integrat în cursul evoluției „elipselor cu tangente” și însoțește evoluția cadrului cu tangente și fără tangente în metopele contigui sau separate pe paharele cucuteniene (fig. 7/2—4; 8/3)

și în zona intermediară pe paharele tripoliene (fig. 8/2). Decorul zoomorf rămâne integrat în structura decorului și cadrului metopic și este subordonat decorului geometric al vasului. Decorul zoomorf metopic al paharelor cucuteniene este transmis apoi craterelor (fig. 7/1). Aspectul metopic pe ceramica ζ îl constituie cadrul inițial al suprafeței decorate. În cadrul metopic s-a introdus pe cratere și apoi pe pahare un decor zoomorf de stil liber însoțit de motive serpentiforme. În cadrul cu metope separate al paharelor (fig. 15/2), decorul zoomorf cu motive similare este adaptat la structura decorului geometric și rămâne subordonat decorului geometric, ca pe ceramica ε. În cadrul cu metope suprapuse al craterelor, evoluția decorului zoomorf în metopele superioare comportă dispariția decorului geometric al metopelor și a decorului serpentiform asociat decorului zoomorf (fig. 23/2). Compozițiile libere ale decorului zoomorf constituie decorul unic al metopelor. Metopele au devenit *cadrul rezervat* decorului zoomorf, care capătă demnitatea supremă a rolului decorativ. Inversarea raportului între decorul geometric și cel zoomorf determină *subordonarea decorului geometric față de cel zoomorf*, care caracterizează faza finală a stilului zoomorf pe ceramica cucuteniană.

Stilul zoomorf metopic al grupei ζ realizează *sinteza* evoluției celor două stiluri, liber și metopic, ale decorului geometric și zoomorf pe ceramica Cucuteni B, asigurând preeminența decorului zoomorf față de cel geometric și integrând evoluția decorului zoomorf în structura decorului geometric original al ceramicii cucuteniene.

Amplitudinea acestei sinteze multiple și simultane pe ceramica ζ comportă sintetizarea *planului de evoluție* a celor două stiluri ale decorului geometric și zoomorf în raport cu ceramica grupei ε. Evoluția stilului liber sau metopic al decorului geometric și zoomorf pe ceramica ε se desfășoară în planuri paralele, dar unificarea planurilor evoluției lor este inițiată tot pe ceramica ε. Sinteza stilului liber și metopic pe ceramica ζ însumează sinteze parțiale, antrenate simultan în planul unitar al evoluției decorului geometric și zoomorf. Sinteza realizată de stilul zoomorf metopic este anticipată de sinteza realizată de stilul zoomorf liber pe ceramica ζ.

Stilul zoomorf liber al grupei ζ sintetizează modalitățile stilului zoomorf liber al grupei ε, diversificate în funcție de decorul spiralic, eliptic sau secundar al amforelor cucuteniene și tripoliene. Prin eliminarea decorului eliptic pe amfore și cratere, decorul geometric al amforelor ζ unifică *planul evoluției* decorului *eliptic* de aspect liber și metopic pe amforele ε (fig. 11/1—4; 12/12—14) și de aspect metopic pe crateretele ε (fig. 13/1—5) cu acela al decorului *spiralic* pe amforele ζ (fig. 26/1—3). Unificarea seriilor evolutive ale decorului geometric caracteristic amforelor cucuteniene și tripoliene cu decor zoomorf determină unificarea seriilor evolutive ale decorului zoomorf pe cele două grupe de amfore. Decorul zoomorf de stil ζ, integrat și derivat în decorul spiralic al amforelor (fig. 15/1) și străchinilor (fig. 16), sintetizează decorul zoomorf de stil liber integrat în decorul spiralic (fig. 5/4; 6/2) sau eliptic al amforelor ε (fig. 5/1; 6/3) și ζ (fig. 18/1; 20/1) și al vaselor piriforme ε (fig. 2/1) cu decorul zoomorf derivat în decorul eliptic al amforelor ε (fig. 4/6; 5/2,5). Decorul zoomorf de stil ζ rezervat și derivat în decorul spiralic al străchinilor (fig. 17) sintetizează decorul zoomorf de stil liber rezervat și derivat în seria succesivă a decorului geometric secundar pe amforele ε (fig. 4/3; 5/3; 6/4). Decorul zoomorf de stil ζ al amforelor tripoliene (fig. 20/2) sintetizează decorul cu „siluete și semilună” derivat în decorul spiralic al amforelor cucuteniene (fig. 15/1) cu decorul zoomorf de stil ε integrat decorului secundar cu „ghirlande” de pe amforele tripoliene (fig. 4/2). Sinteza decorului zoomorf de stil liber în funcție de decorul spiralic comportă și sinteza decorului geometric în funcție de decorul spiralic (fig. 27/5—6) și sinteza decorului spiralic în funcție de motivul fundamental al ceramicii cucuteniene, *spirala în S* (fig. 16; 28/5,8).

Stilul zoomorf metopic al ceramicii ζ realizează prin sinteze parțiale și simultane sinteza finală a evoluției decorului geometric și zoomorf de aspect liber și metopic pe cele două grupe ceramice, ε și ζ, și încheie evoluția stilului animalier pe ceramica neo-eneolitică carpato-dunăreană. Stilul zoomorf metopic al ceramicii ζ sintetizează evoluția *stilului zoomorf liber* și evoluția *stilului zoomorf metopic* al grupelor ε și ζ. Preeminența decorului zoomorf în ansamblul ornamentației craterelor ζ (fig. 23/2) este anunțată de preeminența decorului zoomorf rezervat în zona liberă pe gîtul amforelor ε și ζ (fig. 5/3; 6/4; 19/2) și în interiorul străchinilor ζ (fig. 17). Crearea cadrului cu metope suprapuse pe crateretele amforoide (fig. 33/4), după modelul amforelor ε (fig. 14/4), este inițiată de formarea cadrului cu metope separate pe paharele ε cucuteniene și tripoliene (fig. 8/2—3; 13/10; 32/9) respectiv după modelul vaselor piriforme cucuteniene și al amforelor tripoliene (fig. 13/12; 14/6).

Evoluția stilului liber sau metopic al decorului geometric și zoomorf pe ceramica ε se desfășoară în planuri paralele și pe forme ceramice diferite, prin seriile derivate de aspect liber pe amfore (fig. 3/4—4/3—5/3; 4/6—6/3; 5/1—2,5) sau de aspect metopic pe pahare (fig. 7/2—4; 8/2; 8/3). „Concordanța planurilor evolutive în seriile derivate de aspect liber sau metopic”, care domină evoluția decorului geometric și zoomorf, determină numai aspecte decorative paralele, atît în seriile evolutive ale decorului geometric, de exemplu forme de aspect liber derivate în seria formelor de aspect metopic (fig. 13/5—6; 14/9), sau forme libere de aspect metopic în seria derivativă de aspect liber (fig. 12/4),

cît și în seriile evolutive ale decorului zoomorf, de exemplu asocierea decorului vegetal și zoomorf de aspect liber (fig. 3/4) sau metopic (fig. 7/3). Succedarea alternativă a formelor de aspect liber sau metopic în planul evolutiv al aceleiași serii derivativă a decorului geometric pe craterile ϵ cucuteniene (fig. 13/1—6) și pe amforele ϵ tripoliene (fig. 14/5—9) anticipează antrenarea seriilor derivativă de aspect liber (fig. 31/3—4, 5—7) sau metopic (fig. 31/8—9; 32/2—5; 33/1—2,3—4) în același plan evolutiv pe craterile ϵ și ζ cucuteniene. Ciclul seriilor derivativă de aspect metopic ale decorului geometric, cu forme inițiale și finale de aspect liber și forme intermediare de aspect metopic, se desfășoară pe formele de vase tipice ale ceramicii ϵ : seria aspectului cu metope contigui pe vasele piriforme (fig. 12/7—11), amforele (fig. 12/12—14) și craterile cucuteniene (fig. 13/1—5), sau pe craterile și paharele tripoliene¹⁶⁸; aspectul cu metope separate pe vasele piriforme (fig. 13/11—12) și amforele cucuteniene (fig. 13/13—15; 14/1—4), sau pe amforele tripoliene (fig. 14/5—9). Absența aspectului cu metope separate pe craterile cucuteniene și tripoliene obligă paharele (fig. 32/6—7,9) și craterile ϵ și ζ (fig. 31/8—9; 33/3—4) să adopte cadrul metopic direct de pe vasele piriforme sau amfore (fig. 13/12; 14/4).

Forma sintetică a craterelor amforoide participă direct la sinteza evoluției decorului geometric și zoomorf din cadrul metopic adoptat (fig. 33/4). Sinteza stilului zoomorf liber și a stilului geometric metopic implică însă sinteza prealabilă a *stilurilor liber și metopic ale decorului geometric*, prin antrenarea seriilor derivativă de aspect liber ale decorului spiralic în cadrul metopic al craterelor cu decor geometric (fig. 33/1—4). Juxtapunerea planurilor evolutive ale decorului geometric de stil liber și metopic este inițiată pe paharele ϵ cucuteniene, prin introducerea formei inițiale a decorului cu „spirale agățate” alături de decorul geometric al metopelor contigui (fig. 32/12), și devine normativă pe craterile ϵ și ζ , prin antrenarea decorului spiralic ca decor geometric al cadrului metopic. Dispariția „elipselor cu tangente (normale)” din decorul amforelor și craterelor cucuteniene din faza B2 și, consecvent, adoptarea cadrului metopic al craterelor din decorul amforelor ϵ atrag decorul spiralic al amforelor ϵ și ζ (fig. 30/1—5) în seriile decorative de aspect liber (fig. 30/6—7; 31/1—2) și metopic ale craterelor (fig. 31/8—9). Seriile decorative ale craterelor antrenează deopotrivă cele două motive spiralice ale amforelor, „spiralele agățate” și „spiralele cu diagonale (tangente)”, dar nu izolate, ci în asociațiile caracteristice celor două serii decorative (fig. 31/3,5). În ambele serii, decorul cu spirale agățate în zona superioară formează un motiv stereotipic (fig. 32/5; 33/2). Seria cu „spirale cu diagonale și spirale agățate” generează forme derivate identice pe craterile cu decor liber (fig. 31/6—7) și metopic (fig. 32/2—5). Seria numai cu „spirale agățate” dă naștere la forme derivate diferite sau identice, în zona umărului sau a gîtului, pe craterile cu decor liber (fig. 30/8; 31/4) sau metopic (fig. 33/1—2). Antrenarea seriilor decorative de aspect liber de pe craterile cu decor liber în cadrul metopic al craterelor și uniformizarea decorului în metopele superioare au o dublă importanță. Pe de o parte, regula „concordanței aspectelor decorative”, derivate în planuri evolutive paralele sau succedate alternativ în același plan evolutiv pe ceramica ϵ , atinge pe ceramica ζ amplitudinea maximă prin *unificarea planului evolutiv* al decorului geometric de stil metopic și liber. Pe de altă parte, diversificarea aspectelor decorului cu „spirale agățate” pe craterile cu decor liber sau metopic determină selecția decorului cu „spirale agățate și benzi serpentiforme” în metopele inferioare sau superioare ale craterelor, în vederea introducerii decorului cu „siluete și motive serpentiforme” în metopele superioare. Seria derivativă a „spiralelor agățate” în metopele inferioare pe craterile cu umăr proeminent (fig. 33/2) se leagă de formele inițiale ale decorului spiralic fără motive serpentiforme sau în zigzag din metopele suprapuse ale paharelor ϵ (fig. 32/12), sau antrenează motivele în zigzag de pe amfore (fig. 30/4) în metopele craterelor (fig. 31/8; 33/1). Pe craterile amforoide cu decor geometric, prin inversarea raportului zonelor decorative se introduc deopotrivă în metopele suprapuse „spiralele agățate cu benzi serpentiforme”, care prezintă în metopele inferioare forma inițială sau derivată (fig. 33/3—4), iar în metopele superioare forma derivată cu motive geometrice anexe (fig. 33/4) sau numai cu motive serpentiforme (fig. 33/3). Filiația decorului cu „spirale agățate și motive serpentiforme” și filiera introducerii lui pe craterile amforoide au interferat cu procedeele seriilor decorative de aspect metopic ale craterelor cu umăr proeminent, dar anticipează și inițiază introducerea decorului zoomorf de stil liber al amforelor (fig. 15/1) în metope superioare (fig. 21—23).

Juxtapunerea stilului zoomorf liber și a stilului geometric metopic este inițiată pe paharele ϵ tripoliene, prin rezervarea decorului zoomorf în zonele intermediare (fig. 8/2). Pe craterile amforoide, decorul zoomorf rezervat, cu un șir de siluete de stil ζ (fig. 23/2), este antrenat în metope de decorul spiralic cu „siluete și semilune” (fig. 22), dar, prin pierderea motivelor semilunare, are aparența derivării lui după procedeele decorului zoomorf în metopele contigui sau separate ale paharelor ϵ cu o siluetă sau un șir de animale (fig. 8/3—4). Suprapunerea decorului zoomorf de stil ζ peste decorul geometric de stil ϵ în metopele separate pe pahare (fig. 15/2) sau peste decorul geometric și vegetal în metopele suprapuse pe cratere (fig. 23/3) întărește sugestia derivării lui în cadrul metopic.

¹⁶⁸ T. Passek, *op. cit.*, pl. XIII/3,5—6, 11—14; XXV/5—12.

În realitate, stilul zoomorf metopic al craterelor ζ a realizat, prin combinarea tuturor acestor procedee stilistice, sinteza celor două *stiluri zoomorfe, liber și metopic*, ale ceramicii ϵ și ζ . Stilul zoomorf liber în cadrul metopic al paharelor ϵ tripoliene (fig. 8/2) este antrenat în seria succesivă a decorului geometric și vegetal din zona intermediară a metopelor separate pe paharele tripoliene (fig. 13/10), după modelul stilului zoomorf liber din zona secundară a gîtului pe amforele ϵ cucuteniene și tripoliene (fig. 3/4 ; 6/4). Această serie derivativă a stilului zoomorf liber pe ceramica ϵ a fost sintetizată de seria derivativă a stilului zoomorf liber pe amforele și străchinile ζ (fig. 15/1—17) și este inclusă în sinteza stilului zoomorf metopic pe crateretele ζ . Modelul clasic al stilului zoomorf metopic a fost creat de stilul zoomorf derivat în cadrul cu metope contigui al paharelor ϵ cucuteniene (fig. 7/2—4), adoptat de crateretele ϵ (fig. 7/1) și păstrat în cadrul cu metope separate al paharelor ϵ (fig. 8/3). Aspectele stilului zoomorf metopic al ceramicii ϵ s-au impus ceramicii ζ , în modalități decalate pe cele două forme ceramice, transmițînd paharelor cadrul cu metope separate, decorul geometric al metopelor și dispoziția decorului zoomorf cu semilune (fig. 15/2), iar craterelor numai decorul geometric și vegetal de stil ϵ al metopelor superioare (fig. 21—23/1,3). Ceramica ζ a adoptat stilul metopic, dar, pe de o parte, a creat forma craterului amforoid și cadrul cu metope separate suprapuse după modelul amforelor cu decorul principal în zona gîtului (fig. 14/4), iar pe de altă parte a păstrat aspectul liber al decorului zoomorf introdus de pe amforele ζ în cadrul metopic al paharelor și craterelor, prin asocierea directă (fig. 21—22) sau indirectă (fig. 23/2) a siluetei cu decorul serpentiform și prin adăugarea unui decor geometric de stil ζ liber în metopele superioare (fig. 21—23/1). Decorul geometric cu arcuri și segmente superioare în metopele cu siluete (fig. 21) este luat din metopele amforelor și craterelor cucuteniene cu decor geometric ϵ (fig. 10/12 ; 13/1), dar el este frecvent mai ales în decorul spiralic sau eliptic de aspect liber al amforelor și craterelor (fig. 2/5 ; 3/3 ; 11/3,12 ; 13/5—6), ca și în zona secundară sub gura amforelor ϵ și ζ (fig. 30/1,3—4). În metopele craterelor amforoide, acest decor amintește totodată decorul liber cu ghirlande de pe gîtul amforelor ϵ cu decor zoomorf (fig. 4/2) și astfel are aparența integrării sintezei stilului zoomorf liber de pe amforele ζ tripoliene (fig. 20/2) în sinteza finală a stilului zoomorf metopic pe crateretele cucuteniene. Aspectele finale ale stilului zoomorf metopic pe ceramica celor două grupe prezintă următoarele modalități stilistice în funcție de derivarea cadrului și a decorului zoomorf : pe ceramica ϵ , un cadru pseudometopic cu decor zoomorf de stil metopic autentic (fig. 7/4 ; 8/3) și un cadru pseudometopic cu decor zoomorf de stil liber (fig. 8/2) ; pe ceramica ζ , un cadru metopic autentic cu decor zoomorf de stil liber în dispoziția decorului zoomorf de stil metopic (fig. 15/2) și un cadru metopic autentic cu decor zoomorf de stil liber (fig. 23/2). În cadrul metopic al suprafeței vasului, sinteza celor două stiluri zoomorfe constă în suma și diferența lor.

Sinteza stilului zoomorf liber realizată pe ceramica ζ a integrat evoluția decorului zoomorf în evoluția decorului cu „spirale agățate” (fig. 15/1—17), reduse chiar la motivul structural fundamental, „spirala în S” (fig. 16). Sinteza stilului zoomorf liber și metopic pe ceramica ζ integrează, consecvent, evoluția stilului zoomorf metopic în funcție de decorul cu „spirale agățate”, care constituie motivul primordial al ornamentației ceramicii Cucuteni—Tripolie. Această integrare este condiționată de repartizarea și evoluția decorului geometric pe formele ceramicii ϵ și ζ din faza B2 și de sintezele simultane ale stilului zoomorf liber sau metopic pe ceramica ζ .

Stilul liber al decorului zoomorf derivat cu „ochii” spiralelor pe umărul amforelor ζ (fig. 15/1) nu are corespondent în decorul spiralic al amforelor ϵ , dar este paralel cu stilul liber al decorului zoomorf derivat cu „elipse” pe gîtul amforelor ϵ (fig. 4/6). Aceste aspecte finale ale stilului zoomorf liber aparțin unor serii evolutive diferite, în funcție de integrarea și evoluția decorului zoomorf în cele două motive principale ale decorului geometric, „elipsele cu tangente” pe amforele ϵ din faza B1 și „spiralele agățate” pe amforele ζ . Stilul zoomorf liber integrat în cadrul metopelor pe crateretele ζ pierde „ochii” spiralelor (fig. 21—23), după cum stilul zoomorf liber integrat în cadrul metopic al paharelor ϵ pierde „elipsele” izolate în zonele intermediare (fig. 8/2). Aceste aspecte ale stilului zoomorf metopic pe ceramica ϵ sau ζ sînt rezultatul sintezei parțiale a stilurilor zoomorfe liber și metopic pe ceramica ϵ , în funcție de unificarea seriei evolutive a decorului geometric și zoomorf în zona secundară (fig. 4/3 ; 8/2) ; rezultatul sintezei ample a stilului zoomorf liber al ceramicii ϵ pe ceramica ζ , în funcție de unificarea seriilor evolutive ale decorului eliptic și zoomorf (fig. 2/1 ; 4/6—6/3 ; 5/1—2) sau spiralic și zoomorf de pe ceramica ϵ (fig. 5/4) în seria evolutivă a decorului spiralic și zoomorf pe ceramica ζ (fig. 15/1—17) ; în fine, rezultatul sintezei finale a stilurilor zoomorfe liber și metopic pe ceramica ζ (fig. 23/2). Prin integrarea decorului zoomorf în decorul geometric, evoluția stilului zoomorf este condiționată de evoluția paralelă și diferită a decorului spiralic sau eliptic pe ceramica ϵ și de evoluția unitară a decorului spiralic pe ceramica ζ . Sinteza finală a celor două stiluri zoomorfe pe ceramica ζ anulează condiționarea stilului zoomorf metopic de evoluția decorului eliptic. Evoluția stilului zoomorf liber sau metopic pe ceramica ζ este condiționată numai de evoluția decorului cu „spirale agățate” în friza zonei decorative sau în cadrul metopic prestabilit.

Pe amforele cu decor eliptic, decorul zoomorf este integrat formei inițiale a „elipselor cu tangente” (fig. 6/3 ; 20/1) și a „elipselor cu tangentă orizontală” (fig. 5/1) și antrenat în seriile derivate de aspect liber ale acestor motive (fig. 4/6 ; 5/2,5). Decorul zoomorf integrat pe forma inițială a „elipselor

cu tangentă serpentiformă” pe vasele piriforme cucuteniene și galițiene (fig. 2/1—3; 4/4) nu este antrenat într-o serie derivativă, deoarece el este introdus în pilnii ca pe formele derivate ale celorlalte motive eliptice, iar acest decor eliptic nu generează forme derivate și are aspectul serpentiform al decorului spiralic (fig. 1/5; 28/1). Decorul zoomorf este integrat și în decorul inițial cu elipse și benzi în zigzag pe amforele ζ galițiene (fig. 18/1), dar nu este antrenat într-o serie derivativă de aspect liber sau metopic cu siluete și motive anexe în zigzag, deoarece decorul zoomorf cu motivele anexe caracteristice pe ceramica ζ se desfășoară în funcție de decorul spiralic și nu comportă motive în zigzag. Numai pe craterile amforoide decorul zoomorf metopic asociază în zona umărului un decor spiralic cu motive anexe în zigzag (fig. 23/3), ca o aluzie la factura stilului zoomorf liber galițian, integrată direct sintezei finale a stilului zoomorf metopic cucutenian. Seriile evolutive ale decorului zoomorf liber în decorul eliptic caracterizează amforele ε cucuteniene și tripoliene din faza B1, decorate pe umăr cu elipse (fig. 5/1; 6/3) sau spirale (fig. 4/6), și amforele ζ tripoliene decorate pe umăr cu elipse (fig. 20/1). Decorul zoomorf este diversificat în funcție de zonele decorative și de decorul eliptic în care a fost derivat, pe gîtul amforelor decorate pe umăr cu spirale (fig. 4/6) sau pe umărul decorat cu elipse (fig. 5/2,5; 25/3).

Pe amforele cu decor spiralic, decorul zoomorf este integrat de asemenea în ochiul spiralelor inițiale de pe umărul amforelor ε (fig. 5/4; 6/2), dar este antrenat în evoluția decorului spiralic împreună cu motivele serpentiforme anexe numai pe umărul amforelor ζ cucuteniene (fig. 15/1) și transpus pe gîtul amforelor ζ tripoliene (fig. 20/2). Seria evolutivă a decorului zoomorf în decorul cu „spirale agățate” este caracteristică amforelor ζ și este diversificată numai în funcție de zonele decorative, în zona umărului pe amforele cucuteniene, unde a fost derivată (fig. 15/1), sau în zona gîtului pe amforele tripoliene, unde a fost transpusă, indiferent de decorul spiralic sau eliptic de pe umăr (fig. 20/2; 25/1—2).

Formele simplificate ale celor două motive se pot confunda pe amforele ε cu decor zoomorf: „lentilele cu ghirlande” pe gîtul amforelor cucuteniene (fig. 3/1—3) și „ghirlandele cu ochi de prindere” pe gîtul amforelor galițiene (fig. 4/5) nu se deosebesc decât prin forma lenticulară sau circulară, dar indică suficient factura reală a „elipselor cu tangente” pe gîtul amforelor (fig. 11/4,13) sau a „spiralelor agățate” în metopele contigui și suprapuse ale paharelor ε (fig. 32/10—12). Seriile derivative de aspect liber ale acestor motive simplificate se diferențiază și pe amforele cu decor geometric: „ghirlanda continuă” generează „banda serpentiformă” fără lentile pe amforele cu decor eliptic pe umăr (fig. 13/13—14), sau „ghirlandele cu ochi de prindere” iau forma „spiralelor cu ochi de prindere” pe amforele cu decor spiralic pe umăr (fig. 10/14)¹⁶⁹. Ambiguitatea facturii simplificate a celor două motive, care produce prin contaminare forme derivate comune (fig. 3/2; 4/5), se răsfrișe și asupra „arcadelor cu ochi de prindere” introduse ca decor spiralic la baza metopelor pe pahare (fig. 32/10), avînd aparența „lentilelor cu ghirlande” și sugerînd astfel forma simplificată a decorului cu „elipse și tangente” care a generat aspectul metopic după procedeul grupei ε. Alternarea formelor derivate în aspectele cu decor eliptic și zoomorf (fig. 3/1—3) sau limitarea lor în aspectele cu decor spiralic și zoomorf (fig. 4/5) sînt paralele cu seriile decorului zoomorf în decorul eliptic și spiralic integrat, cu seria evolutivă a decorului eliptic și zoomorf sau cu fixitatea decorului spiralic și zoomorf (fig. 4/6; 5/4), și implică o diversificare compozițională în seriile evolutive de aspect liber ale acestui decor geometric și zoomorf pe gîtul amforelor ε, în funcție de analogia decorului eliptic și spiralic simplificat și de diversificarea seriei evolutive a decorului zoomorf și eliptic (fig. 4/6 și 6/3; 5/1—2,4) sau spiralic (fig. 5/4; 6/2) în zonele decorative pe amforele ε. Seria evolutivă a decorului spiralic și zoomorf pe amforele ε este blocată în zona principală a umărului (fig. 5/4; 6/2) și va fi continuată pe ceramica ζ (fig. 15/1—17). Decorul zoomorf și spiralic simplificat schițează acest proces prin mutarea lui în zona secundară a amforelor și prin asimilarea lui cu decorul zoomorf și eliptic simplificat de pe gîtul amforelor ε (fig. 3/2; 4/5). Evoluția decorului eliptic sau spiralic simplificat nu ajunge la forma finală cu decor zoomorf pur, care aparține seriei decorului rezervat în zona secundară a amforelor (fig. 5/3).

Seriile evolutive paralele de aspect liber ale decorului zoomorf rezervat în zonele secundare, pe gîtul amforelor ε cucuteniene (fig. 4/3; 5/3) și tripoliene (fig. 6/4) și în zona intermediară a paharelor ε tripoliene (fig. 8/2), au înlocuit complet decorul geometric secundar al amforelor (fig. 10/1—7) sau decorul eliptic al zonei intermediare (fig. 13/15; 14/4), unificînd planul lor evolutiv în zona secundară a cadrului metopic (fig. 8/2). Însă seria evolutivă de aspect metopic a decorului zoomorf în metopele separate ale paharelor ε cucuteniene păstrează urma decorului eliptic în zonele intermediare (fig. 8/3), îndicînd derivarea cadrului metopic și a decorului zoomorf în funcție de decorul eliptic, după modelul decorului geometric cu metope separate (fig. 13/11—12). Seriile evolutive de aspect metopic ale decorului zoomorf pe paharele ε cucuteniene și tripoliene (fig. 8/2—3) rămîn diversificate prin compoziția aspectelor decorative ale zonei intermediare și prin planurile evolutive diferite ale decorului zoomorf.

¹⁶⁹ O. Kandyba, *op. cit.*, fig. 68.

Pe ceramica ϵ din faza B1 „elipsele cu tangente” sînt derivate în ultimă analiză din „spiralele agățate” pe vasele piriforme (fig. 12/7—9) și amfore (fig. 10/9—11). Aceste două motive principale determină seriile decorative ale amforelor, în funcție de care sînt antrenate și diversificate seriile evolutive ale stilului zoomorf liber. Seriile evolutive de aspect metopic ale „elipselor cu tangente” sînt derivate pe vasele piriforme (fig. 12/9—11; 13/11—12), amfore (fig. 12/12—14; 13/13—15; 14/5—8), cratere (fig. 13/1—5) și pahare (fig. 13/7—9), dar seriile evolutive ale stilului zoomorf metopic se desfășoară numai pe pahare (fig. 7/2—4; 8/2—3), adică în serii evolutive paralele și pe forme ceramice diferite față de stilul zoomorf liber. Cadrul pseudometopic este derivat în seriile evolutive de aspect metopic ale decorului geometric.

Pe ceramica ϵ și ζ din faza B2, elipsele cu tangente obișnuite dispar din decorul amforelor și al craterelor cu umăr proeminent. Seriile decorative ale acestor forme ceramice le constituie numai motivele spiralice, „spiralele agățate” și „spiralele cu diagonale”. Aceste două motive principale nu pot genera cadrul metopic pe cratere și pahare, ci seriile lor evolutive sînt transpuse de pe amfore (fig. 30/1—2) pe craterele cu decor liber (fig. 31/3,5) și introduse în cadrul metopic autentic pe craterele cu umăr proeminent (fig. 31/8—9) și pe craterele amforoide (fig. 33/3—4). Cadrul metopic autentic este creat tot după modelul amforelor ϵ și forma craterului cu decor zoomorf este de asemenea amfoidă. Seria evolutivă a stilului zoomorf liber nu putea fi creată decît în decorul spiralic al amforelor ζ (fig. 15/1) și antrenată în cadrul metopic al craterelor (fig. 21—23). Dispariția „elipselor cu tangente” amplifică ritmul seriei evolutive a „spiralelor agățate” pe amforele ζ (fig. 26/1—3), în care se integrează seria evolutivă a decorului zoomorf cu motive serpentiforme. Evoluția decorului spiralic al ceramicii ζ declanșează evoluția decorului zoomorf pe amfore, preluînd modalitățile antrenării decorului zoomorf în pîlniile decorului spiralic (fig. 15/1; 18/2), după modelul decorului eliptic (fig. 2/1—3; 4/6; 5/2,5), anulînd evoluția decorului zoomorf în decorul eliptic și unificînd astfel planul evolutiv al decorului geometric și zoomorf de stil liber în funcție numai de decorul spiralic. Dispariția decorului eliptic determină adoptarea unui cadru gata format pentru a crea pe cratere un aspect metopic decorului zoomorf liber de pe amfore. Stilul zoomorf metopic al craterelor ζ este determinat de uniformizarea evoluției decorului spiralic și zoomorf în friza amforelor și în cadrul metopic al craterelor. Această uniformizare este, pe de o parte, rezultatul convergenței prin recurență a evoluției decorului geometric pe ceramica ϵ și ζ din perioada B (prin reductibilitatea decorului cu elipse pe ceramica din faza B1 la motivul spiralelor de pe amforele ϵ , reductibilitatea decorului cu spirale liber sau metopic pe ceramica din faza B2 la decorul spiralelor de pe amforele ϵ și ζ , în urma dispariției motivului elipsei, ca și prin reductibilitatea cadrului metopic al craterelor ζ la modelul amforelor ϵ), iar pe de altă parte rezultatul convergenței seriilor evolutive ale decorului eliptic și zoomorf de pe amforele ϵ și ζ spre sinteza stilului zoomorf liber pe amforele ζ și al convergenței seriilor evolutive ale decorului spiralic și zoomorf de pe amforele ϵ și ζ spre sinteza stilului zoomorf metopic pe craterele ζ .

Factura identică a „ochilor” spiralelor pe amforele ζ (fig. 26/3) și a „elipsei” pe ceramica ϵ din fazele B1 (fig. 10/11) și B2¹⁷⁰ determină o diversificare de compoziție a aspectelor decorative în seria evolutivă unitară a decorului geometric și zoomorf de stil ζ , de aspect liber pe amfore și de aspect metopic pe cratere. Decorul zoomorf din zona principală a umărului amforelor ζ păstrează ochii spiralelor (fig. 15/1), dar antrenează în metopele principale ale craterelor amforoide numai decorul serpentiform și elimină cercurile ochilor (fig. 21—23). Decorul geometric de stil ϵ pe amforele cu metope separate (fig. 13/15; 14/4) și pe paharele cucuteniene cu decor zoomorf în metopele separate (fig. 8/3) păstrează în zonele intermediare urma elipselor dispărute, deoarece aspectul metopic derivă din elipsele cu tangente. Însă, pe de o parte, eliminarea decorului eliptic din zonele intermediare ale metopelor separate pe paharele ϵ tripoliene cu decor zoomorf (fig. 8/2), prin antrenarea în cadrul metopic a seriei evolutive a decorului zoomorf de stil liber din zona secundară a amforelor ϵ (fig. 5/3; 6/4), iar pe de altă parte antrenarea stilului zoomorf metopic al paharelor ϵ cucuteniene (fig. 8/3) în sinteza stilului zoomorf metopic pe craterele ζ (fig. 22—23/1,3) și antrenarea stilului zoomorf liber al amforelor ζ în cadrul metopic prestabilit anulează derivația aspectului metopic al decorului geometric și zoomorf în funcție de decorul eliptic. Prezența ochilor circulari în aspectul metopic al stilului zoomorf pe craterele ζ menține o analogie formală cu aspectele finale ale decorului zoomorf cu elipse de stil liber (fig. 4/6) sau metopic (fig. 8/3) de pe ceramica ϵ .

Stilurile liber și metopic ale decorului zoomorf pe ceramica grupei ζ integrează decorul zoomorf în evoluția decorului spiralic. În stilul liber al amforelor, decorul spiralic prezintă „spiralele agățate” cu motive serpentiforme (fig. 15/1). În stilul metopic al craterelor, decorul spiralic păstrează numai motivele serpentiforme (fig. 21—22). La sfîrșitul evoluției stilului zoomorf pe ceramica ζ , decorul spiralic este reprojectat în compoziția concentrică din interiorul străchinilor și redus la motivul *spiralei în S* (fig. 16), ca simbol pur al decorului fundamental al ceramicii liniare și cucuteniene. În interiorul

¹⁷⁰ C. Matasă, *op. cit.*, fig. 20/4.

străchinilor ceramicii liniare, „voluta” suplinește decorul spiralic integral al ceramicii¹⁷¹. În interiorul străchinilor Cucuteni A, proiectarea decorului spiralic redus la banda serpentiformă rezervă în centrul compoziției una din „spiralele anexe” (fig. 28/1), indicând derivarea decorului serpentiform din decorul spiralic original. În interiorul străchinilor ζ , „banda în S” din centrul compoziției este derivată ca motiv anex al decorului zoomorf (fig. 16), rezumând evoluția decorului spiralic și zoomorf pe ceramica ζ . Evoluția stilurilor liber și metopic ale decorului zoomorf în funcție de decorul spiralic pe ceramica ζ angajează motivul fundamental al decorului geometric cucutenian, „spiralele în S agățate”, în jocul regulilor stilistice care determină și explică infinita varietate a aspectelor decorative în cadrul fiecărei perioade și evoluția decorului geometric de-a lungul perioadelor ceramicii Cucuteni-Tripolie. Decorul cu spirale în S constituie decorul original al ceramicii Cucuteni—Tripolie, deoarece el formează și decorul geometric al ceramicii liniare, care reprezintă rădăcina originală și autentică a ornamentației ceramicii Cucuteni—Tripolie. Atât antrenarea decorului zoomorf în evoluția decorului spiralic sau eliptic și subordonarea decorului zoomorf rezervat față de decorul geometric pe ceramica ϵ (fig. 5/3—4; 6/4) și ζ (fig. 19/2), cât și antrenarea decorului zoomorf în evoluția decorului spiralic și preeminența decorului zoomorf în decorul general al vasului pe ceramica ζ (fig. 23/2), definesc ceramica pictată Cucuteni—Tripolie prin *integrarea decorului zoomorf în decorul geometric al ornamentației ceramicii*, în opoziție cu stilul animalier pur pe ceramica și în gliptica orientală.

Cele două sinteze simultane realizate de stilul zoomorf liber și metopic pe ceramica grupei ζ cucuteniene sînt diferite și paralele. Stilul zoomorf liber a creat modalitatea unică și definitivă a decorului zoomorf, sintetizînd evoluția decorului zoomorf în decorul liber spiralic și eliptic al ceramicii ϵ . Stilul zoomorf metopic a angrenat sinteza stilului zoomorf liber în evoluția decorului geometric metopic al ceramicii ϵ și ζ . Stilul zoomorf liber caracterizează cu exclusivitate ceramica tripoliană (fig. 20/2) și supraviețuiește celui metopic pe ceramica cucuteniană tîrzie (fig. 24) și pe ceramica pictată de tradiție Cucuteni—Tripolie din perioada de tranziție Gorodsk—Usatovo (fig. 25).

6. STILUL ZOOMORF PE CERAMICA VARIANTEI MONTEORU

Grupa ceramică denumită *variantea Monteoru*, determinată în nivelul tîrziu Cucuteni B de la Sărata Monteoru (Buzău), în aria de răspîndire a culturii cucuteniene în depresiunea subcarpatică din cotul Carpaților orientali, dar întîlnită și în așezările din faza B2 în Moldova, la Cucuteni¹⁷², Podei¹⁷³ și Gura Văii¹⁷⁴, constituie totodată o grupă stilistică finală a ceramicii pictate cucuteniene, caracterizată prin decorul pictat cu alb pe fondul negru lustruit al vasului.

O *amforă* de la Sărata Monteoru (fig. 24)¹⁷⁵ prezintă un decor zoomorf cu *siluete albe*, integrat într-un decor spiralic pictat cu linii albe pe lustrul negru al suprafeței. Vasul are profilul piriform, dar este lipsit de pragul canelat de sub gură și prezintă două zone decorative ca pe amfore. Zona secundară a gîtului este decorată cu „spirale îmbucate” simplificate ca pe amforele șipenițiene (fig. 10/6)¹⁷⁶. Zona principală a umărului este lată și limitată la partea inferioară de linia continuă a „motivelor unghiulare” din pîlniile inferioare ale motivelor spiralice, ca pe amforele de la Podei¹⁷⁷. Decorul spiralic derivat în zona umărului păstrează „ochii cu pată albă”, redați în formă de bandă prin cercuri duble ca ochii cu pată de culoare roșie pe amforele de la Valea Lupului (fig. 26/3), dar alăturați, în cît motivele anexe geometrice și zoomorfe nu pot alterna cu cercurile ochilor, ci sînt integrate pe banda lată a cercurilor. În interiorul ochilor s-a introdus „motivul cordiform” în formă de ω , redat pozitiv printr-o linie albă, ca motivele similare de culoare neagră pe ceramica ϵ de la Podei¹⁷⁸. În partea superioară pe banda cercurilor se desfășoară „linia serpentiformă” sau „în zigzag” de culoare albă, identică cu „liniile serpentiforme” roșii sau „liniile în zigzag” negre din anexele decorului spiralic sau eliptic pe ceramica ζ (fig. 21/2; 27/7). Pîlniile superioare sînt umplute cu culoare albă, indicînd crușarea decorului pictat cu alb, ca pîlniile negre sau roșii ale decorului spiralic sau eliptic pictat cu culoare neagră pe amforele ζ (fig. 19/2; 26/4). La nivelul pîlniilor albe, sînt dispuse pe banda ochilor circulari patru siluete, „trei capridee sau cervidee și un carnasier”, reeditînd șirul de capridee, cerbul și carnasierul de pe gîtul amforei de la Krutoborodînți (fig. 20/2).

Derivarea decorului geometric și zoomorf în seria „spiralelor agățate cu ochi de prindere cu pată de culoare” este paralelă cu aceea de pe amfora cu decor zoomorf de stil ζ de la Trușești (fig. 15/1). Decorul geometric conservă textura decorului de pe amforele cucuteniene, însă ușor alterată prin apropierea cercurilor mărite ale ochilor și prin transpunerea motivelor cordiforme din zona se-

¹⁷¹ B. Soudský și I. Pavlů, *Interprétation historique de l'ornement linéaire*, P.A, LVII, 1, 1966, p. 96, 100, fig. 6/9; 10/3,5; 12/12—15.

¹⁷² H. Schmidt, *op. cit.*, p. 45, pl. 24/5 (*D-Keramik*).

¹⁷³ C. Matasă, *op. cit.*, p. 45, fig. 28/11; 32/1,3—5,7; 33/11.

¹⁷⁴ A. Nițu, C. Buzdugan și C. Eminovici, *op. cit.*, p. 65 și urm., fig. 24/2—3.

¹⁷⁵ I. Nestor și E. Zaharia, *Șantierul arheologic Sărata-Monteoru (1954)*, SCIV, VI, 1955, 3—4, p. 499, fig. 3.

¹⁷⁶ O. Kandyba, *op. cit.*, p. 72, fig. 77.

¹⁷⁷ C. Matasă, *op. cit.*, fig. 14/6,9—10; 26/3.

¹⁷⁸ *Ibidem*, fig. 11/3.

cundară a corpului (fig. 30/2—4) în zona principală a umărului, contractînd zonele decorative în acord cu profilul piriform al vasului și cu decorul încărcat al vaselor piriforme cu două zone decorative (fig. 12/7), dar totodată antrenînd în seria liberă a decorului spiralic și zoomorf al amforei motive anexe derivate în decorul spiralic, ca în zonele paralele ale bolurilor (fig. 29/1) sau în metopele cu decor zoomorf ale craterelor (fig. 21). Aproximarea ochilor și multiplicarea motivelor geometrice pe banda conturului și în interior anticipează decorul încărcat din interiorul elipselor grupate pe ceramica Gorodsk-Usatovo (fig. 25/4; 28/9). Contiguitatea ochilor spiralici determină dispunerea motivelor anexe, „siluetele și liniile serpentiforme”, pe banda ochilor, menținînd asocierea decorului cu „siluete și motive serpentiforme” al grupei ζ, dar nu în spațiul dintre ochii spiralelor ca pe amfora de la Trușești (fig. 15/1), ci readucînd pe banda motivului spiralic, ca pe strachina de la Cucuteni (fig. 16), decorul cu siluete și motive serpentiforme sau în zigzag, introdus pe corpul spiralelor în decorul inițial al amforelor (fig. 18/3; 26/3; 30/4). Pe strachina de la Cucuteni, numai decorul zoomorf este readus pe corpul spiralei, deoarece decorul serpentiform a fost păstrat inițial în centrul compoziției prin proiectarea concentrică a decorului spiralic (fig. 28/5).

Derivația decorului geometric și zoomorf păstrează deci regulile riguroase ale seriei evolutive a decorului spiralic și zoomorf de pe amforele ζ cucuteniene, dar în jocul regulilor stilistice ale motivelor anexe, zoomorfe și geometrice, funcția culorii roșii este înlocuită cu culoarea albă a decorului monocrom. Amfora de la Sărata Monteoru prezintă astfel aceeași modalitate stilistică a aspectului cu decor zoomorf liber integrat și repartizat zonei principale a umărului, ca și amfora de la Trușești.

Siluetele pictate cu alb constituie o inovație pe ceramica variantei Monteoru, cu care se încheie evoluția stilului zoomorf pe ceramica cucuteniană din faza B2. Siluetele albe, fără contur, anunță revenirea decorului zoomorf la siluetele de stil ε, pictate cu negru sau brun, pe ceramica Gorodsk-Usatovo (fig. 25/1, 3).

7. STILUL ZOOMORF PICTAT PE CERAMICA GORODSK—USATOVO

Ceramica tripoliană nu cunoaște, pînă în prezent, nici stilul metopic, nici siluetele albe ale decorului zoomorf al ceramicii cucuteniene din faza B2. În aria de interferență a ceramicii cucuteniene și tripoliene, în bazinul Nistrului mijlociu, stilul zoomorf liber cunoaște o fază finală de evoluție în cadrul decorului spiralic sau eliptic pe ceramica pictată din perioada de tranziție de la epoca neolitică la epoca bronzului. Complexul ceramicii *Gorodsk-Usatovo* prezintă și o categorie ceramică cu decor incizat sau imprimat cu șnurul, pe care de asemenea apare un decor zoomorf în tehnica inciziei¹⁷⁹, care lipsește pe ceramica tripoliană și cucuteniană din faza B2.

Categoria ceramicii pictate Gorodsk-Usatovo este de caracter și tradiție Cucuteni-Tripolie. Decorul geometric pictat preia motivele anexe serpentiforme sau în zigzag și jocul culorii roșii pe banda motivelor principale și cu deosebire pe banda motivelor anexe sau chiar acoperă suprafața anexelor decorului eliptic, în interiorul elipselor și în pîniile tangentelor (fig. 34/6—7)¹⁸⁰. Aceste caracteristici dovedesc geneza ceramicii pictate Gorodsk-Usatovo simultan în ariile tripoliană și cucuteniană, deoarece funcția culorii roșii în decorul geometric este caracteristică cu deosebire grupei ζ a ceramicii cucuteniene. Decorul eliptic caracteristic amforelor tripoliene devine în schimb dominant pe amforele Gorodsk-Usatovo. Proliferarea motivelor în zigzag și amplificarea funcției culorii roșii în anexele decorului eliptic dau decorului geometric al ceramicii Gorodsk-Usatovo un caracter de exagerare și caricaturizare, care determină organic faza stilistică finală a evoluției ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie. Această fază finală se desfășoară pe ceramica Gorodsk-Usatovo în cadrul perioadei de tranziție și este definită prin caracterul *expresionist* al decorului geometric pictat. De aceea, ceramica pictată Gorodsk-Usatovo trebuie considerată, din punct de vedere stilistic, ca fază B3 a ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie.

Evoluția aspectelor decorului geometric pe ceramica pictată Gorodsk-Usatovo păstrează încă rigoarea seriilor evolutive ale decorului geometric de pe grupele ε și ζ ale ceramicii Cucuteni-Tripolie, dar procedeele seriilor derivative sînt schimbate față de seriile clasice ale ceramicii Cucuteni-Tripolie, ca o inovație sau preferință a ceramicii Gorodsk-Usatovo, deoarece aceste procedee sînt inițiate pe ceramica din faza B2 și devin normative pe ceramica Gorodsk-Usatovo. Procedul dominant îl prezintă seria derivativă a decorului eliptic pe amforele Gorodsk-Usatovo: „elipsele cu tangente” prevăzute cu „benzi de legătură” pe mijlocul tangentelor (fig. 34/1) generează două serii derivative succesive, una de aspect metopic prin dispariția conturului elipselor (fig. 34/2), cealaltă de aspect liber prin dispariția conturului și a benzii verticale ale elipselor (fig. 34/4). Decorul ultimei serii prezintă numai „tangentele cu benzile de legătură”, constituind un decor cu pîniile elipsoidale sau romboidale

¹⁷⁹ V. G. Zbenovič, *Keramika Usatovskogo tipu*, Arh., XXI, 1968, p. 59—60, fig. 3/5; A. Nițu, *op. cit.*, MemAntiq, I, 1969, p. 70 și urm., fig. 1/9.

¹⁸⁰ V. G. Zbenovič, *op. cit.*, fig. 6/1—5.

de aspect liber derivat în seria de aspect metopic (fig. 34/4—5). Acest procedeu apare incidental în seria derivativă de aspect metopic pe craterile cucuteniene (fig. 13/6) și pe amforele tripoliene (fig. 14/9) ale grupeii ϵ . Decorul cu „elipse și tangente” pe ceramica Gorodsk-Usatovo comportă și o serie derivativă de aspect liber, prin dispariția tangentelor: desprinderea tangentelor de elipse lasă un aspect derivat cu „elipse originare” alternând cu „elipse secundare”, formate de benzile de legătură prinse pe tangente (fig. 34/6); dispariția tangentelor lasă ca aspect final „elipsele” multiplicat alternând cu „benzi unghiulare” inferioare, formate tot de benzile de legătură multiple ale tangentelor (fig. 34/7). Constituirea acestor motive din benzile de legătură oblice și arcuite ale tangentelor dispărute continuă procedeu reconstituirii „elipselor” dispărute și a „perlelor circulare” pe amfora ζ de la Varvarovca (fig. 19/2), determinând și pe amforele Gorodsk-Usatovo o contaminare între aspectele decorative derivate ale elipselor cu tangente oblice și orizontale, chiar dacă este vorba numai de o continuare a aspectelor decorative cu motive grupate și nu de prezența „elipselor cu tangente orizontale” pe ceramica Gorodsk-Usatovo. Crearea acestor motive întregite se subordonează regulii stilistice generale a „sintetizării motivelor anexe” în decorul geometric al ceramicii Cucuteni—Tripolie din perioada B (fig. 11/3—12/9; 11/6—8—19/1, 3). „Concordanța planurilor evolutive”, liber și metopic, ale decorului eliptic (fig. 34/2, 4—5) cadrează cu stilul liber al decorului zoomorf pictat. Decorul zoomorf incizat pe paharul de la Tudorovo poate fi introdus și în aspectul metopic al acestei serii derivate.

Decorul zoomorf pictat pe ceramica Gorodsk-Usatovo este deopotrivă integrat în aspectele decorului eliptic de factură Gorodsk-Usatovo (fig. 25/3—4) sau rezervat în aspecte de decor eliptic sau poate spiralic de factură Cucuteni—Tripolie (fig. 25/1—2), care apar legate de decorul zoomorf și continuate de pe amforele tripoliene cu decor zoomorf. Frecvența motivelor ornotomorfe în tematica decorului zoomorf, necunoscute încă pe ceramica cucuteniană, ci numai pe cea galițiană¹⁸¹, constituie o noutate și o revelație pe ceramica Gorodsk-Usatovo. Factura motivelor zoomorfe și ornotomorfe conservă conturul siluetei tripoliene și galițiene de stil ζ , dar se reîntoarce la siluetele de culoare neagră sau brună de stil ϵ ale ceramicii cucuteniene sau tripoliene.

Stilul decorului geometric pictat al ceramicii Gorodsk-Usatovo din aria de interferență în bazinul mijlociu al Nistrului este definit de ceramica pictată de tip *Vihvatintși*, iar amforele cu decor zoomorf pictat sînt datate în etapa γ 1 a perioadei de tranziție.

★

Decorul zoomorf pe amforele așezărilor de la est și vest ale Nistrului mijlociu este constant de stil liber și comportă modalitățile de integrare în decorul geometric caracteristic amforelor tripoliene cu decor zoomorf de stil ζ .

Amfora de la *Jvaneț* (Kamenet-Podolsk) (fig. 25/2)¹⁸² prezintă în zona secundară a gîtului un decor cu „siluete și semilună”, ca pe amfora de la Krutoborodintși (fig. 20/2). Decorul geometric din zona principală a umărului poate fi eliptic, ca pe amforele tripoliene, sau chiar spiralic, ca pe amforele cucuteniene. Decorul ornotomorf prezintă „silueta cu contur brun” a unei păsări cu coada lungă și picioare scurte, amintind factura siluetei de păsări sau de bovidee cu contur brun de pe amforele galițiene și cucuteniene (fig. 18/1; 19/2).

Amfora de la *Stari Karakușani* (fig. 25/1)¹⁸³ prezintă în zona gîtului pasărea cu aripioarele ridicate ca pe ceramica galițiană, dar redată prin „silueta neagră” de stil ϵ a ceramicii cucuteniene și tripoliene. Zonele decorative sînt delimitate prin banda umplută cu culoare roșie preluată din decorul de stil ζ . Zona gîtului păstrează urma limitei de sus a unui decor secundar.

Pe umărul unei alte amfore de la *Jvaneț* (fig. 25/4)¹⁸³, două „siluete negre” de păsări acvatice cu picioarele lungi sînt dispuse antetic de o parte și alta a benzii mediane în interiorul „elipselor cu tangente”, după modalitatea integrării decorului zoomorf pe forma inițială a elipselor pe umărul amforelor tripoliene de stil ϵ (fig. 6/3) și ζ (fig. 20/1). Compoziția decorului ornotomorf ține de asemenea de stilul heraldic al decorului zoomorf pe ceramica ϵ și ζ cucuteniană și tripoliană (fig. 5/2, 4; 22).

Pe amfora de la *Sușkivka* (fig. 25/3)¹⁸⁴ silueta brună, extrem de stilizată a carnasierului, alternează cu „elipse libere” deasupra „ghirlandei continui”, trasată printr-o linie groasă. Decorul geometric este aparent acela de pe umărul amforelor cu decor geometric sau cu decor zoomorf de la Krutoborodintși (fig. 12/6; 20/2), derivat în seria de aspect liber a „elipselor cu tangentă orizon tală” de pe amforele tripoliene, după cum ar indica traseul continuu al „ghirlandei” pe sub elipse (fig. 12/1, 3), dar forma derivată prezintă „elipse flancate de perle” (fig. 12/6). Nici forma inițială, nici forma derivată a „elipselor cu tangentă orizontală” nu sînt documentate pe amforele Gorodsk-Usatovo. Decorul geometric este în realitate acela de pe amforele Gorodsk-Usatovo (fig. 34/7), derivat în seria de aspect liber a „elipselor cu tangente (normale)” (fig. 34/6), dar avînd „benzile unghiulare” unite în ghirlandă ca pe amfora de la *Vihvatintși* (fig. 34/3)¹⁸⁵. Decorul zoomorf a fost antrenat în evoluția

¹⁸¹ H. Cehak, *op. cit.*, p. 226, 246, pl. XVII/6.

¹⁸² T. G. Movša, *op. cit.*, p. 102, fig. 1/1.

¹⁸³ *Ibidem*, p. 103, 105, fig. 2 și 3/1.

¹⁸⁴ *Ibidem*, p. 104, fig. 3/2.

¹⁸⁵ T. S. Passek, *Rannzemledel'českie (Tripol'skie) plemena Podnestro'ja*, MIA, 84, Moscova, 1961, fig. 40/9.

decorului eliptic, ocupind spațiul lărgit dintre elipse prin dispariția rețelei tangentelor și benzilor de legătură și înlocuind panourile încărcate cu motive geometrice anexe sau umplute cu culoare roșie. „Silueta brună” se explică prin culoarea brună a decorului geometric, ca modalitate generală a înlocuirii culorii negre și, consecvent, a înlocuirii siluetelelor negre (fig. 25/1, 4) prin siluete brune.

Stilul liber al decorului zoomorf pe ceramica pietată Gorodsk-Usatovo integrează decorul zoomorf cu *predilectie* în funcție de evoluția decorului eliptic și *diversifică* decorul zoomorf pe cele două zone decorative ale amforelor în funcție de cele două modalități ale integrării și repartizării decorului zoomorf în decorul geometric, după modelul amforelor tripoliene de stil ζ.

Revenirea la siluetele negre sau brune și păstrarea decorului eliptic accentuează atât integrarea și derivarea decorului zoomorf în cele două anexe, *elipsa* și *pîlnia*, ale decorului din zona principală a umărului (fig. 25/3—4), cât și repartizarea decorului zoomorf în zona secundară a gîtului (fig. 25/1—2), după procedeele grupei ε, păstrate și pe amforele tripoliene de stil ζ (fig. 20). Pe amforele tripoliene și galițiene, decorul zoomorf rămîne fixat pe forma inițială a decorului eliptic (fig. 18/1; 20/1), în timp ce pe amforele Gorodsk-Usatovo antrenarea decorului zoomorf în evoluția decorului eliptic prezintă un aspect final cu „siluete și elipse” (fig. 25/3), paralel cu acela de pe amforele ε cucuteniene (fig. 4/6).

Repartizarea decorului cu „siluete și semilună” în zona secundară a gîtului (fig. 25/2) constituie procedeele adoptate pe amforele ζ tripoliene (fig. 20/2).

Modalitățile *stilistice* ale decorului zoomorf pietat pe ceramica Gorodsk-Usatovo se definesc clar în raport cu acelea ale stilului liber de pe amforele tripoliene ale grupei ζ:

1. *Decor zoomorf integrat și repartizat în zona umărului*, cu siluete integrate decorului eliptic principal de pe umăr (fig. 25/3—4);

2. *Decor zoomorf repartizat sau rezervat în zona gîtului*, cu siluete integrate în decorul geometric secundar sau rezervate în zona liberă pe gîtul amforelor cu decor eliptic sau spiralic pe umăr (fig. 25/1);

3. *Decor zoomorf repartizat sau rezervat zonei gîtului*, cu siluete și semilună pe gîtul amforelor cu decor eliptic sau spiralic pe umăr (fig. 25/2).

Starea fragmentară a vaselor nu permite nici definirea sigură a unei serii de amfore Gorodsk-Usatovo cu decor spiralic pe umăr și decor zoomorf pe gît, ca pe amforele ε cucuteniene (fig. 5/3), nici precizarea caracterului liber sau decorat al zonei gîtului pentru definirea decorului zoomorf repartizat sau rezervat, ca pe gîtul amforelor ζ cucuteniene și tripoliene (fig. 19/2; 20/2).

★

Sensul „modalităților stilistice” ale decorului zoomorf pe ceramica pietată de tip Cucuteni—Tripolie, în cadrul duratei acestei culturi și al continuării în cadrul culturii Gorodsk-Usatovo, se referă la aspectele *formale* determinate de modalitățile stilistice ale decorului geometric în care este integrat decorul zoomorf, adică la modalitățile decorului zoomorf sub raportul *compoziției decorului geometric*.

Modalitățile aspectelor *compoziționale* ale decorului geometric și zoomorf nu epuizează sensurile formale ale decorului zoomorf, deoarece ele lasă libertatea *viziunii modelării* animalului cucutenian, ca primă valoare proprie decorului zoomorf, sub raportul *forme*.

Decorul geometric al ceramicii Cucuteni—Tripolie implică și funcția unui simbolism cosmologic. Decorul zoomorf introduce de asemenea valori de *conținut*, care determină „modalități tematice” definite sub raportul *compoziției decorului zoomorf* și care completează sensurile formale cu funcțiile simbolice ale unei *semnificații* proprii. Compozițiile tematice sînt adaptate modalităților stilistice ale decorului geometric și zoomorf.

Modalitățile *compoziționale* de formă și conținut ale decorului zoomorf și raportul decorului zoomorf față de decorul geometric de-a lungul evoluției aspectelor decorative determină deopotrivă *valoarea decorativă* a ornamentației ceramicii Cucuteni—Tripolie.

8. STILIZARE ȘI TEMATICĂ

Analiza decorului geometric, ale cărui aspecte decorative determină modalitățile stilistice ale decorului zoomorf pietat pe ceramica Cucuteni—Tripolie, este necesară și din punctul de vedere al încercărilor făcute pentru stabilirea originii decorului zoomorf, prin raportarea modurilor de *stilizare* a motivelor zoomorfe la factura decorului geometric cucutenian sau a decorului zoomorf oriental.

Pe de o parte, a fost analizată amănunțit silueta neagră a animalului de stil ε¹⁶, stabilindu-se direct *analogii* de stilizare cu animalele corespunzătoare de pe ceramica pietată *Susa I și II* (Elam).

¹⁶ Idem, *La céramique...*, p. 67.

S-a comparat tratarea capului, înălțat și cu urechile ascuțite, la animalul de la Petreni (fig. 9/1) cu capul animalului de la Susa I¹⁸⁷ și tratarea corpului, în formă de triunghi prevăzut numai cu două din cele patru picioare, cu animalul de la Susa II¹⁸⁸. Stilul zoomorf cucutenian ar imita prototipuri elamite¹⁸⁹. Stilizarea animalului cucutenian și tripolian a fost în general raportată la simplificările stilului animalier de pe ceramica Susa II¹⁹⁰. Stilul zoomorf cucutenian trebuie explicat printr-un proces de difuzare dintr-un centru cultural asiatic¹⁹¹. Dar se pot face și alte apropieri stilistice. Animalul de la Văleni (fig. 8/3) are corpul orizontal și de aceeași grosime în toată lungimea și este prevăzut cu toate patru picioarele, întocmai ca silueta neagră a animalului de la Susa I. Animalul de la Susa II prezintă numai conturul și protoma de culoare neagră, ca animalele de la Krutoborodînți (fig. 20/2). Caprideele de la Krutoborodînți poartă o coadă lungă și stufoasă, ca și caprideele de pe ceramica susiană¹⁹². Scena de pe vasul sumerian arhaic de la Chafadje (Mesopotamia)¹⁹³ are animalele pictate cu culoare roșie stacojie în interiorul conturului negru, ca siluetele de stil ζ pe ceramica cucuteniană și galițiană (fig. 15—16; 18/2). Însă, din cauza decalajului mare în timp între ceramica Susa I și ceramica Cucuteni B1, analogiile de stilizare între stilul ε cucutenian și stilul zoomorf elamit rămân pur *formale*¹⁹⁴, deoarece nu corespund unor conexiuni genetice sau unor influențe culturale certe, ci unor convergențe stilistice inerente siluetei sumare ale celor două stiluri zoomorfe. Totuși, animalul miriapod de la Tomaševka (fig. 6/4), apropiat de carnasierul cu picioare pectiniforme de pe ceramica de la Tell-i-Gap I (Iran)¹⁹⁵, sau grupul „păsării atacind animalul cu protomă dublă și picioare pectinate” de la Stena (fig. 5/1), identic ca pe ceramica de la Tepe-Giyan IV (Iran)¹⁹⁶, reproduc real teme zoomorfe tipice pe ceramica pictată orientală, a căror stilizare nu putea apărea întâmplător sau obligator pe ceramica Cucuteni — Tripolie¹⁹⁷. De asemenea, elementele formale ale stilizării animalelor pe ceramica Susa II sau Chafadje și pe ceramica de stil ζ Cucuteni — Tripolie rămân *contingente*, cu toată apropierea în timp a acestor stiluri, deoarece factura siluetei roșii sau cu contur negru se explică direct prin factura decorului geometric al grupei ζ cucuteniene și tripoliene.

Pe de altă parte, s-au accentuat unele caracteristici ale stilizării animalului cucutenian și tripolian, pentru a determina într-un mod special *raportul* motivelor zoomorfe cu motivele *decorului geometric*. Arcuirea părții posterioare a siluetei de la Petreni în forma unei bucle spiralice (fig. 9/1) a sugerat derivarea animalului și implicit a poziției lui prin degenerarea „spiralelor” decorului geometric¹⁹⁸. Motivele zoomorfe s-au născut spontan, prin jocul formal al motivelor geometrice. Invers, forma triunghiulară a părții anterioare a corpului animalului a determinat forma specifică a „pîl-niilor” de culoare neagră din decorul spiralic cucutenian de stil ε¹⁹⁹. Ambele concepții cuprind observații reale cu privire la raportul dintre factura motivelor zoomorfe și a celor geometrice, dar interpretarea acestei corelații formale denaturează sensul și valoarea ei stilistică. În primul caz, procesul transformării spiralei în siluetă zoomorfă rămîne pur *teoretic*, iar evoluția decorului zoomorf pe ceramica ε și ζ este raportată constant la motivele anexe, nu la motivul spiralic principal al decorului geometric. În al doilea caz, originea independentă a decorului zoomorf este reală, dar forma triunghiulară a pîlniei spiralei în decorul geometric al ceramicii Cucuteni — Tripolie este anterioară apariției siluetei zoomorfe pictate. Dacă stilizarea celor două motive comportă o influență reciprocă, atunci decorul geometric a influențat pe cel zoomorf și această determinare este cea reală. Însă derivarea unui motiv din celălalt, indiferent de sens, rămîne tot atît de teoretică.

Cele două stiluri geometrice ale grupelor ε și ζ au două stiluri zoomorfe corespunzătoare. Modurile de comportare a motivelor zoomorfe în raport cu regulile stilistice ale decorului geometric, care determină modalitățile de integrare a decorului zoomorf în aspectele decorului geometric al celor două grupe ceramice, arată că motivele zoomorfe sînt introduse pe formele inițiale ale decorului geometric, deci coexistă cu motivul principal al spiralei în factura ei pură, și apoi supraviețuiesc pe formele derivate ale decorului spiralic sau eliptic, iar factura stilistică a motivelor zoomorfe reproduce consecvent și constant pe aceea a motivelor geometrice anexe. În evoluția decorului „geometric

¹⁸⁷ G. Contenau, *op. cit.*, I, fig. 200.

¹⁸⁸ J. de Morgan, *La Préhistoire orientale*, III, Paris, 1927, p. 76, pl. III/3.

¹⁸⁹ Vl. Dumitrescu, *Notes concernant l'ornementation zoomorphe et humaine dans les civilisations à céramique peinte de Roumanie et de la Susiane*, București, 1931, p. 7—9, 15, fig. 1—5.

¹⁹⁰ E. Pottier, *Céramique de l'Asie occidentale*, V, *Journal des Savants*, déc. 1930, p. 443; cf. Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 17.

¹⁹¹ V. Christian, *Untersuchungen für Paläoethnologie des Orients*, V, *Das erste Auftreten der Indogermanen in Vorderasien*, *Mitt. Anthropol. Gesell. Wien*, LVIII, 1928 p. 229.

¹⁹² G. Contenau, *op. cit.*, I, fig. 185.

¹⁹³ V. Christian, *Altertumskunde des Zweistromlandes*, I, pl. 157/2.

¹⁹⁴ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, în *BerROB*, 9, 1959, p. 24.

¹⁹⁵ H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 305/B6.

¹⁹⁶ C. Schaeffer, *op. cit.*, fig. 248/4,6.

¹⁹⁷ Pe ceramica tripoliană de pe Nistrul mijlociu se cunoaște încă o stilizare de animal cu dublă protomă și picioare pectiniforme: T. G. Movša, *Periodizacija i kronologija sredn'ogo Tripillja*, *Arh*, 1972, 5, p. 15, fig. 6/3.

¹⁹⁸ C. Schuchhardt, *Alteuropa*, Berlin-Leipzig, 1935, p. 177—78, fig. 93 a-b; cf. R. Vulpe, *Figurine thériomorphe de la civilisation Cucuteni B*, *JPEK*, 12, 1938, p. 59—60, fig. 4—5.

¹⁹⁹ V. G. Childe, *The East-European Relations of Dimini-Culture*, *JHS*, 42, 1922, p. 259—60; cf. Vl. Dumitrescu, *Notes concernant l'ornementation zoomorphe*..., p. 7, n. 15; idem, *op. cit. Dacia*, III—IV, 1927—1932, p. 136.

și zoomorf” pe ceramica Cucuteni — Tripolie, *motivele zoomorfe se conformează regulilor stilistice ale motivelor geometrice anexe și reproduc factura lor stilistică*. În stilul ε, unitar, *silueta neagră* a animalelor cadrează cu *pîlniile triunghiulare negre* ale decorului geometric (fig. 3). Stilul ζ comportă câteva variante, dar în toate cazurile silueta animalului corespunde motivelor anexe în formă de *bandă cu contur* și cele două motive rămîn în genere asociate. În stilul cucutenian, „silueta roșie cu contur negru” corespunde „benzilor semilunare umplute cu roș” ale decorului geometric (fig. 15). În stilul tripolian, „silueta cu contur negru” corespunde „benzilor semilunare cu contur negru” din decorul geometric cucutenian și tripolian (fig. 20). În stilul galițian, prin alternanța culorii negre și brune, „benzile roșii cu chenar brun” din decorul geometric și executarea integrală a decorului geometric și zoomorf cu culoare brună determină „silueta cu contur brun” a animalului (fig. 18/1). Stilul zoomorf din Galiția prezintă o factură proprie, legată de decorul geometric variat al grupei ζ, și în același timp comportă caractere de interferență între stilul zoomorf cucutenian, legat de factura pură a ceramicii ζ din Moldova, și stilul zoomorf tripolian din bazinul Niprului și Bugului, legat de decorul simplificat al ceramicii ζ în acest spațiu extrem. Elemente formale ale stilului zoomorf galițian se extind în aria de interferență cucuteniană și tripoliană din bazinul Nistrului (fig. 19/2). Prin abundența decorului zoomorf, așezarea de la Valea Lupului este reprezentativă pentru grupa ζ, după cum așezările de la Șipeniți și Petreni sînt reprezentative pentru grupa ε. Aceste așezări aparțin însă ariei vestice de răspîndire a culturii Cucuteni — Tripolie și indică gena stilului zoomorf mai curînd în spațiul cucutenian, decît în cel estic, tripolian. *Modalitățile stilizării animalului în raport cu factura decorului geometric al ceramicii ε și ζ definesc valoarea decorativă a motivelor zoomorfe în cadrul decorului respectiv al celor două grupe ceramice. Integrarea decorului zoomorf în cel geometric a atins, sub raportul stilizării, unitatea stilistică a modelării, inerentă oricărui stil autentic de artă.*

Juxtapunerea unui decor zoomorf pe ceramica pictată orientală, al cărei decor geometric nu cunoaște spirala, arată clar că decorul zoomorf pictat pe ceramica Cucuteni — Tripolie constituie un fenomen paralel, care corespunde unei concepții fundamentale identice. Chiar în spațiul carpato-dunărean, decorul zoomorf apare pe ceramica celor mai vechi culturi neolitice, Criș și Vința, al căror decor original și caracteristic nu se bazează pe spirală. De altfel, torțile în formă de figurine zoomorfe pe amfora de la Podei dovedesc că pe ceramica cucuteniană modalitatea picturală a fost precedată de modalitatea plastică a decorului zoomorf, care nu este reducibilă la derivațiile decorului spiralic. Apariția decorului zoomorf este *independentă* de prezența spiralei pe ceramica cucuteniană și de evoluția decorului geometric pe ceramica neo-eneolitică carpato-dunăreană.

Stilizarea animalului se referă numai la elementele de modelare, care determină un *canon stilistic* propriu decorului zoomorf cucutenian și tripolian. Descrierea făcută animalului de stil ε comportă elementele esențiale ale stilizării²⁰⁰ și este valabilă și pentru animalul de stil ζ. Silueta neagră sau roșie cu contur negru redă deopotrivă animalul în *profil absolut*, cu picioarele alipite cîte două, dar cu amîndouă urechile; corpul arcuit, cu crupa supraînălțată și cu picioarele de dinainte întinse, înfățișează animalul în *poziție de atac*; apendicele siluetei redau unele *detalii morfologice*, ghiarele la extremitatea picioarelor, urechile, coada ridicată sau aplecată, stufoasă sau terminată în măciulie, și sexul, pentru specia animalului care trebuie definit drept carnasier, în fine coarnele de bovideu, caprideu sau cervideu.

Această descriere nu epuizează însă modurile multiple ale stilizării siluetei carnasierului, atît sub raportul detaliilor morfologice, cît și al poziției corpului. Ceramica cu decor zoomorf din diferitele așezări prezintă asemănări și deosebiri în stilizarea animalului, accentuînd anumite detalii morfologice sau preferînd o anumită schemă a siluetei, întîlnite în aceeași așezare sau în așezări din arii diferite, dar reducibile în ultimă analiză la o concepție generală, care definește *viziunea modelării* propriie stilului zoomorf Cucuteni — Tripolie. Ceramica de la Șipeniți prezintă un repertoriu aproape complet al formelor întîlnite pe ceramica ε din diferitele arii culturale: carnasierul cu ghiarele în forma „dinților de pieptene” (fig. 9/10)²⁰¹, ca pe ceramica de la Tripolie (fig. 9/3); carnasierul cu silueta suplă (fig. 9/9)²⁰², ca pe amforele de la Petreni (fig. 9/1), sau cu corpul gros și coada terminată cu măciulie (fig. 9/8)²⁰³, ca pe ceramica de la Bilce-Zlote (fig. 9/2); carnasierul schițat tahigrafic ca un vircolac (fig. 9/6)²⁰⁴, ca pe vasele tripoliene (fig. 6/1; 8/2); carnasierul schematizat, cu corpul rigid în formă de bandă orizontală și picioarele cu ghiare pectinate (fig. 9/7)²⁰⁵, de o factură geometrizată proprie Șipeniților. Silueta carnasierului frecventă pe ceramica șipenițiană se caracterizează prin corpul aproape orizontal, avînd piciorul din față întins și partea anterioară, pieptul, gîtul și capul, îngroșată (fig. 2—3; 7/1—3). Detaliile și modul stilizării se reduc însă la scheme generale ale siluetei zoomorfe, care redau atitudinea tematică a animalului pe ceramica ε: banda corpului

²⁰⁰ T. Passek, *op. cit.*, p. 67; C. Schuchhardt, *op. cit.*, p. 178; Vl. Dumitrescu, *Notes concernant l'ornementation zoomorphe...*, p. 7—8.

²⁰¹ O. Kandyba, *op. cit.*, fig. 234.

²⁰² *Ibidem*, fig. 255.

²⁰³ B. L. Bogaevsky, *op. cit.*, pl. X/2 și XI/4.

²⁰⁴ *Ibidem*, fig. 62.

²⁰⁵ *Ibidem*, pl. X/1 și XI/3,6; O. Kandyba, *op. cit.*, fig. 237.

este îndoită în jos, pentru a forma crupa și piciorul posterior (fig. 9/9), ori în sus, pentru a forma coada (fig. 9/6), sau se termină cu un arc, pentru a forma partea posterioară a siluetei, cu coada ridicată în prelungirea piciorului (fig. 7/1; 9/7). Silueta de tip Șipeniți accentuează *partea anterioară și ghiarele*. Însă picioarele totdeauna întinse și crupa câteodată înălțată (fig. 9/9) arată că și carnasierul șipenițian este conceput în poziția de atac sau pîndă.

Pe ceramica de la *Tripolie*, stilizarea schematică dă siluetei o formă triunghiulară (fig. 9/3)²⁰⁶, terminată cu arcul posterior (fig. 6/3), dar apare și silueta suplă arcuită în sus (fig. 6/2). Singulară pe ceramica Gorodsk-Usatovo este stilizarea siluetei de la *Suškiivka* (fig. 25/3), care redă poziția încordată a carnasierului în funcție de accentuarea piciorului posterior. Silueta este redusă la schema arcului posterior, cu coada arcuită și terminată în măciulie, dar îngroșarea piciorului include și crupa animalului, ca în schema siluetei cu două triunghiuri de la Petreni (fig. 9/1). Piciorul anterior prelungit în față și corpul minuscul cu țepii urechilor sînt reduse la simple apendice liniare ale piciorului posterior. Această modalitate a stilizării explică silueta schematică cu un singur picior de la Șipeniți (fig. 9/6) și mai ales exagerarea ghiarelor piciorului posterior la unele siluete de la Petreni (fig. 9/4)²⁰⁷. Cu totul proprie ceramicii tripoliene este stilizarea fantezistă a siluetei cu două protome și picioare multiplicat de la *Tomașevka* și *Stēna* (fig. 5/1; 9/5), care se întîlnesc numai pe ceramica pictată iraniană și se explică prin sintetizarea motivelor zoomorfe și pectiniforme din compoziția decorativă și simbolică a ornamentației. Siluetele de tip *Tripolie* accentuează *partea anterioară sau posterioară și ghiarele*.

Pe ceramica de la *Petreni* apare și silueta schematică de tip șipenițian (fig. 5/5), dar caracteristică rămîne suplețea siluetei cu partea posterioară a corpului înălțată și arcuită ca bucla unei spirale, lipsită uneori de apendicele cozii, cu partea anterioară, pieptul și piciorul, în formă de triunghi, cu ghiarele desfăcute ca o „labă de pasăre” (fig. 9/1)²⁰⁸. Alteori, subțierea liniară a pîntecului dă și părții posterioare, crupei și piciorului, o formă triunghiulară, determinînd astfel schema cu două triunghiuri a siluetei²⁰⁹. Silueta de tip *Petreni* prezintă forma cea mai elegantă și totodată clasică a stilului ε, fiind păstrată și simplificată și pe ceramica ζ din Moldova. Caracteristică pentru siluetele de la *Petreni* este îndoirea sau frîngerea (fig. 5/4) corpului, pentru a forma crupa înălțată cu piciorul posterior, adăugîndu-se sau nu coada ridicată sau aplecată și cu pămătuf stufos la capăt. Silueta de tip *Petreni* accentuează *poziția corpului și ghiarele* carnasierului.

Pe ceramica galițiană, o factură proprie au siluetele de la *Bilce-Zlote*, cu corpul masiv și coada terminată în „măciulie” (fig. 9/2)²¹⁰. Siluetele se reduc însă la schemele obișnuite pe ceramica de la *Petreni*, cu banda corpului îndoită în jos (fig. 4/4), sau cu cele două părți, anterioară și posterioară, ale corpului juxtapuse (fig. 9/2).

Carnasierul de stil ζ este mai uniform ca siluetă. Totuși forma de bandă cu contur a siluetei redă clar schema dublă a siluetei de stil ε, prin frîngerea sau îndoirea în buclă a crupei (fig. 16; 22) sau prin arcul cozii și al piciorului posterior (fig. 21). Schema a doua determină și o variantă, prin bifurcarea arcului părții posterioare (fig. 15/1). Picioarele se termină cu ghiare redat natural, sau sînt retezate de limita zonei decorative. Coada poate fi stufoasă sau cu țepi rari (fig. 20/2; 23/4). Pe ceramica tripoliană apare o variantă a animalului în profil absolut, prin redarea „siluetei cu capul întors înapoi” (fig. 20/1). Ceea ce se subliniază la silueta carnasierului cucutenian este *poziția corpului*. Carnasierul tripolian păstrează încă ghiare desfăcute și are gura deschisă (fig. 20/2).

Deși fiecare așezare crează o factură proprie pentru motivul zoomorf pictat, cu toate acestea nu există modalitate a stilizării, care să nu apară în mai multe stațiuni, asigurînd astfel unitatea de concepție a stilului zoomorf, atît în cadrul fiecăreia dintre cele două grupe ceramice, cît și în ansamblul lor. Canonul stilizării motivului zoomorf implică o concepție fundamentală cu privire la realitatea naturii și a mijloacelor formale de expresie. Transpus în planul artei, animalul cucutenian nu prezintă nici aspectul naturalist din arta cretană, care țintește vivacitatea mișcării și exactitatea atitudinii animalului surprins în intimitatea lui²¹¹, nici aspectul geometrizat din primul stil al artei susiene, care conservă determinismul tehnic al stilului „textil” sau al „coșurilor împletite”, recunoscut în genere la originea decorului geometric al ceramicii pictate orientale²¹². Silueta zoomorfă din pictura ceramicii cucuteniene apare ca expresia elementară a animalului observat în mișcarea lui și redus la caracterele esențiale ale individualității lui. *Viziunea obiectivă* a realității, inerentă oricărei arte europene²¹³, trece prin tiparul unei viziuni stilistice, care determină în arta cucuteniană o mode-

²⁰⁶ B. L. Bogaevsky, *op. cit.*, fig. 80 mijloc.

²⁰⁷ *Ibidem*, fig. 77/2 jos dreapta.

²⁰⁸ *Ibidem*, fig. 77/1 jos stînga.

²⁰⁹ *Ibidem*, fig. 77/2 sus.

²¹⁰ *Ibidem*, fig. 74/2—5. Pe ceramica iraniană la Sialk III, felinul pictat în siluete negre are la fel, coada terminată cu o măciulie în formă de punct: H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 302/38, 66.

²¹¹ G. Glotz, *La Civilisation égéenne*, „L'Evolution de l'Humanité, 9”, Paris, 1923, p. 352—53, 390—91.

²¹² V. G. Childe, *New Light of the Most Ancient East*, Londra, 1954, p. 108, 138—39; J. Mellaart, *Earliest Civilizations of the Near East*, „Library of the Early Civilizations”, Londra, 1965, p. 107, 113, 120, 122.

²¹³ E. Faure, *Histoire de l'art*, V, *L'Esprit des formes*, Paris, 1927, p. 354—56.

lare stilizată a animalului²¹⁴, redus la expresia *elementară și organică* a naturii lui. Integrată decorului geometric al ceramicii, silueta zoomorfă este ușor adaptată unei funcții decorative în cadrul decorului spiralic, care subliniază caracterul organic al stilizării. Decorul geometric al ceramicii dunăreună a fost dominat originar de linia curbă a spiralei. Decorul zoomorf pictat apare în ultima etapă a ceramicii cucuteniene și exprimă direct concepția stilizării libere a animalului.

Această viziune a modelării animalului se manifestă întâi în decorul zoomorf plastic al ceramicii cucuteniene. Felinele aplicate în *ronde-bosse* pe ceramica Cucuteni B prezintă aceeași modelare a siluetei, iar protomele naturaliste aplicate pe ceramica Cucuteni A prezintă totdeauna o ușoară stilizare, care le deosebește de modelarea naturalistă a protomelor de stil balcanic și care transpune și la protomele de pe ceramica gumelnițeană.

Viziunea naturalistă a animalului stilizat în arta decorativă a ceramicii cucuteniene se definește, prin caracterul ei obiectiv, atât în raport cu viziunea naturalistă directă a stilului zoomorf din plastica neolitică balcanică²¹⁵, cât și în raport cu viziunea realistă a stilului animalier în arta creto-miceniă. Caracterul obiectiv al artei creto-miceniene se opune caracterului subiectiv al artei realiste orientale²¹⁶, a cărui expresie plastică va determina aspectul violent și feroce al stilului animalier, atât pe cilindrii din perioada protoistorică și dinastică arhaică a Mesopotamiei²¹⁷, cât și în basoreliefurile asiriene²¹⁸.

Modelarea elementară și organică a animalului, ca o entitate generică a carnasierului, comportă evident caractere de natură conceptuală. Elementele de stilizare proprii canonului zoomorf cucutenian nu implică determinarea atitudinii stereotipe a animalului sau dispoziția antiteticeă a siluetei. La fel, reprezentarea animalului în profil absolut nu necesită redarea siluetei cu capul întors înapoi pe ceramica tripoliană. „Poziția încordată” animalul cu capul întors” și „gruparea antiteticeă” a animalelor sint *intenționate* și implică elementele conceptuale și figurative ale unei *tematici* proprii reprezentărilor zoomorfe din arta orientală. Canonul zoomorf a inclus în viziunea modelării și unele valori de *confinanță*, care depășese valorile formale ale stilizării animalului individualizat.

Interpretarea dată figurinei de la Podei²¹⁹, la care trebuie asociată aceea de la Valea Lupului²²⁰, constituie de fapt prima încercare de a explica sensul reprezentărilor zoomorfe de pe ceramica cucuteniană: animalul care a servit ca prototip este „felinul la pîndă”, în momentul de încordare care precede saltul asupra prăzii; figurina este identică cu imaginile pictate pe vase; originea temei trebuie căutată în Orientul irano-mesopotamian²²¹. Prin această interpretare, elementele tematicii zoomorfe cucuteniene sint schițate și ancorate în tematica artei animaliere orientale. Însă această interpretare s-a limitat la considerarea izolată a animalului în poziție încordată și la comportarea cu piesele analoge din arta egeeană și orientală. Ceea ce a scăpat analizei, din moment ce a definit identitatea reprezentărilor plastice cu cele picturale, a fost în primul rînd „stilul heraldic” al reprezentărilor picturale, pentru a stabili pe această bază analogiile directe cu Orientul, și în al doilea rînd „asocierea” speciilor de animale diferite pe același vas sau în aceeași compoziție, pentru a descifra sensul felinului redat izolat în poziție de atac.

Modelarea figurinelor de la Podei și Valea Lupului se conformează stilizării sumare a imaginilor zoomorfe pictate. Însă mijloacele directe ale modelării plastice permit sugerarea speciei *felinului*. Stilizarea picturală accentuează grafic detalii specifice felinului: coada subțire și terminată cu un jînțuf în formă de *măciulie* a carnasierului de tip Bilec-Zlote (fig. 7/4; 9/2; 8; 25/3) și *ghiarele* gestuțate și exagerate ale carnasierului de stil ε (fig. 9/3—4, 10). Hotărîtoare este modelarea siluetei arcuite a felinului, redat plastic și pictural. Adăugarea apendicelor, care completează sensul implicat de poziția corpului, nu alterează stilizarea elementară a carnasierului cucutenian, nici nu împiedică asimilarea lui cu specia felinului. Simplitatea siluetei a determinat unanim definirea carnasierului de pe ceramica cucuteniană ca reprezentare a „ciinelui”. Este clar că integrarea speciei canine în tematica reprezentărilor zoomorfe este un fapt general în arta egeo-orientală: „ciinele în poziție încordată” pe capatul cretan de la Mochlos²²², sau ciinii figurați în „scenele de vînătoare” pe cilindrii elamiți²²³. Însă poziția încordată a ciinelui sau eventual a lupului, celălalt carnasier din fauna locală, nu necesită pe ceramica cucuteniană redarea ghiarelor exagerate, care caracterizează manifestarea tipică a felinului. Tematica grupării heraldice a animalelor pe cilindrii mesopotamieni, ca și pe gemele cretane,

²¹⁴ L. Blaga, *Trilogia culturii*, „Bibl. de filoz. rom.”, București, 1944, p. 120, 128, 280, 284.

²¹⁵ Tipul de protome naturaliste de la piesele de mobilier în lut ale culturii Marita: G. Georgiev, în *L'Europe à la fin de l'âge de la pierre*, XX 1—2 este adoptat ca protome stilizate pe ceramica gumelnițeană și cucuteniană: A. Nițu, *op. cit.*, AM, VII, p. 34, 40, fig. 12 2; 30 3; A. Nițu, Șt. Cocos și D. Monah, *op. cit.*, 1971, p. 59, 62, fig. 23 1; H. Čehák, *op. cit.*, p. 246, pl. XVI 5.

²¹⁶ E. Faure, *op. cit.*, p. 354—56.

²¹⁷ V. Christian, *op. cit.*, I, pl. 123 9; 238 3.

²¹⁸ J.-Cl. Margueron, *Mésopotamie*, „Archaeologia Mundi”, Geneva, 1965, p. 210, 221, fig. 77.

²¹⁹ R. Vulpe, *op. cit.*, JPEK, 12, 1938, p. 58—9, fig. 3 și pl. 33/1—2.

²²⁰ M. Dinu, *op. cit.*, *Materialle*, III, 1957, p. 168, fig. 6/5; A. Nițu, *op. cit.*, fig. 22—23.

²²¹ R. Vulpe, *op. cit.*, 12, 1938, p. 59, 61.

²²² R. Dussaud, *Les civilisations préhelléniques dans le bassin de la mer Egée*, Paris, 1914, p. 41, fig. 20.

²²³ G. Contenau, *op. cit.*, I, p. 48, fig. 20—21.

comportă în genere reprezentarea „felinului”. Mijloacele tehnice și de expresie ale artei evoluată a acestor culturi superioare asigură caracterul maiestos și puternic al animalului pe gemele cretane, sau caracterul feroce al animalelor încleștate în luptă pe cilindrii mesopotamieni. Reprezentările animaliere din gliptica minoico-miceniă și mesopotamiană transpun pe monumentele unei categorii de artă minoră stilul animalier creat de marea artă decorativă a palatelor cretane sau a templelor sumeriene. Grupul carnasierului mușcând crupa cerbului pe vasul cu decor tripolian de la Varvarovca (fig. 4/2) a fost interpretat ca „scenă de vânătoare”²²⁴. Dar grupul este încadrat antitetic de un carnasier la stînga (suprimîndu-se al doilea din cauza spațiului redus) și de două carnasiere antitetic la dreapta, unele avînd coada terminată cu pămătuf stufos. Singura scenă de vânătoare pe ceramica neo-eneolitică dunăreană este figurată pe fragmentul ceramic din mormîntul unui vîntor de la Salzmünde (Saxonia), aparținînd culturii „paharelor cu gura în pilnie”²²⁵. Scena implică în primul rînd prezența vîntorului cu arcul, ca pe ceramica pictată susiană²²⁶ și pe cilindrii elamiți, iar cîinii de vîntoare pe cilindri încercuiesc animalul vînat, în dispoziție naturală, nu heraldică²²⁷. Pe vasul de la Varvarovca, detaliile morfologice sînt obișnuite carnasierului cucutenian de stil ε, iar dispoziția în grupe antitetică este caracteristică stilului heraldic din gliptica mesopotamiană.

Stilizarea stihială a carnasierului este determinată de viziunea modelării formei, proprie stilului zoomorf cucutenian, dar ea implică o reducere a proprietăților concrete ale realului și se integrează astfel fenomenului estetic general al *reducerii modelului*, prin care cunoașterea întregului precede pe aceea a părților, iar *renunțarea la unele calități sensibile este compensată prin dobîndirea unor dimensiuni inteligibile*²²⁸, în raport cu modelarea intrinsecă a formei și integrarea unor valori extrinsece de conținut conceptual. Tocmai simplificarea siluetei animalului cucutenian accentuează poziția corpului și detaliile anatomice ale carnasierului, prin sinteza unei structuri naturale și a unei structuri conceptuale, realizînd structura comună a unei totalități²²⁹, în care *forma integrează conținutul unei semnificații*²³⁰. Pornind de la reprezentarea animalului și a funcției lui simbolice, modelarea elementară a carnasierului integrează, ca atribute semnificante, detaliile morfologice ale *atitudinii lui tematică*.

Prin caracterul stilizării ei elementare, silueta pictată a carnasierului cucutenian accentuează o valoare decorativă în acord cu decorul spiralic al ceramicii, iar prin implicațiile ei tematice împlinește virtual o funcție simbolică în acord cu semnificația conceptuală a acestei tematice figurate. Asocierea carnasierului cucutenian cu specii antagoniste și gruparea naturală sau heraldică a animalelor se încadrează structurii unei teme centrale a reprezentărilor zoomorfe în arta universală. Symbolismul decorului zoomorf cucutenian se integrează polivalenței unui sistem simbolic și clasificator, bazat pe structura tematică a reprezentărilor zoomorfe, pentru explicarea structurii și fenomenelor cosmice sau a structurii și relațiilor societăților umane, sistem conceptual universal în gîndirea umanității primitive și antice²³¹.

9. ORIGINE ȘI SEMNIFICAȚIE

Prezența animalelor și păsărilor pe ceramica pictată orientală, din epoca chalcolitică pînă în perioada dinastică arhaică a epocii istorice, lipsa spiralei în decorul geometric și crearea unui decor zoomorf pur pe ceramica orientală arată clar că apariția decorului zoomorf pictat pe ceramica Cucuteni—Tripolie nu este dependentă de decorul geometric, ci constituie un fenomen paralel, care corespunde unei concepții fundamentale identice. Deci, originea tematicii decorului zoomorf cucutenian trebuie, pe de o parte, căutată în ordinea unor reprezentări conceptuale și figurate proprii culturilor neo-eneolitice europene și orientale, dar echivalente cu acelea ale culturilor matriarhale din ariile continentale, iar pe de altă parte trebuie considerată ca o influență directă a evoluției acestor reprezentări în arta Orientului mediteranean, dar realizată în factura stilului Cucuteni—Tripolie. Corespondențele stilistice de detaliu, luate în considerație pentru raportarea stilului cucutenian la arta orientală, sînt insuficiente. Influența artei orientale la geneza stilului zoomorf cucutenian se întemeiază pe concepte fundamentale, în raport cu *tematica și semnificația stilului animalier* de-a lungul evoluției lui în arta și religia Orientului antic. Dealtfel, cu toată dezvoltarea suprastructurii marilor religii ale Orientului, funcția simbolică a reprezentărilor zoomorfe axate pe tematica structurii „grupului de luptă” în arta orientală rămîne echivalentă cu aceea din culturile neolitice și matriarhale. Stilul animalier al ceramicii pictate orientale și al glipticii mesopotamiene, în cadrul culturilor neo-eneolitice și protoistorice ale Asiei anterioare, și stilul zoomorf al ceramicii pictate Cucuteni—Tripolie, în cadrul culturilor neo-eneolitice ale Europei sud-estice, constituie două performanțe fenomenologice,

²²⁴ B. A. Ribakov, *op. cit.*, II, p. 25.

²²⁵ H. Kühn, *Die vorgeschichtliche Kunst Deutschlands*, „Propyläen-Kunstgeschichte”, Berlin, 1935, fig. de la p. 258.

²²⁶ G. Contenau, *op. cit.*, I, fig. 211.

²²⁷ *Ibidem*, fig. 20—21.

²²⁸ Cl. Lévi-Strauss, *op. cit.*, p. 164—166.

²²⁹ *Ibidem*, p. 167—69.

²³⁰ *Ibidem*, p. 108, 171, 172, 438.

²³¹ *Ibidem*, p. 207, 305, 318, 435, 438, 440.

sub raportul reprezentării figurate și conceptuale, care se paralizează cu sistemele simbolismului zoomorf, sub raportul reprezentării figurate, conceptuale și simbolice, ale culturilor etnologice ale globului.

Deoarece reprezentările zoomorfe pictate pe ceramica cucuteniană sînt precedate de reprezentările plastice sau incizate pe ceramica Starčevo-Criș și Vinča, este clar că tematica acestor reprezentări de-a lungul epocii neo-eneolitice s-a stabilit pe încetul și corespunde la cicluri de reprezentări conceptuale și figurate diferențiate în timp și spațiu. Reprezentările zoomorfe plastice apar în compoziții tematice diferite, cu deosebire pe ceramica Criș sau chiar Gumelnița²³², dar reprezentările plastice și apoi cele incizate au integrat și tematica categoriilor de animale antagoniste, care definesc reprezentarea „grupului de luptă animalier” din arta orientală. Ciclul reprezentărilor plastice și incizate pe ceramica neolitică timpurie a spațiului carpato-dunărean, Criș, Vinča și Precucuteni, se caracterizează prin „stilul zoomorf liber”, bazat pe *gruparea naturală* a animalelor, iar ciclul reprezentărilor pictate pe ceramica neolitică înfloritoare, Cucuteni — Tripolie, se caracterizează prin „stilul zoomorf heraldic”, întemeiat pe *gruparea simetrică* a animalelor. Cele două cicluri corespund la două etape de formare a stilului animalier carpato-dunărean, însumind un proces continuu de asimilare a reprezentărilor figurate, realizate de evoluția stilului animalier în arta orientală, de la ceramica pictată preistorică la gliptica protoistorică și istorică.

Deci, tematica reprezentărilor zoomorfe în arta Orientului mediteranean trebuie analizată atît pe ceramica pictată a Mesopotamiei și Iranului, care a creat „stilul liber” și constituie categoria analoagă pentru compararea cu ceramica carpato-dunăreană, cît și în gliptica pecetilor plate și cilindrice, deoarece „stilul heraldic” este creat în gliptica mesopotamiană și difuzat în ariile culturale vecine, din Elan pînă în Egipt și Egeea. Temele plastice ale reprezentărilor zoomorfe pe ceramica carpato-balcenică nu au serii paralele numai pe ceramica orientală, ci trebuie completate cu temele plastice ale pecetilor plate mesopotamiene. Foarte rar, ca pe ceramica liniară dunăreană, grupa Strălice (Moravia), temele plastice implică sensul reprezentărilor zoomorfe prin asocierea figurinelor de carneiere și a protomelor de caprîde pe același vas²³³. Pecetile plate mesopotamiene din perioada Djemdet-Nasr asociază speciile antagoniste, sculptate pe corp sau gravate în cîmpul pecetei²³⁴. Temele incizate pe ceramica Vinča-Turdaș și cele pictate pe ceramica Cucuteni — Tripolie se întîlnesc în decorul de stil liber al ceramicii orientale, dar dispoziția heraldică a temelor pictate pe ceramica cucuteniană nu se găsesc decît în gliptica cilindrului mesopotamiei. Analiza reprezentărilor zoomorfe în arta orientală trebuie făcută atît din punctul de vedere al constituirii tematicii figurative pe ceramica și în gliptica orientală, cît și din punctul de vedere al influențelor între culturile egeo-orientale, care documentează originea mesopotamiană a „stilului animalier heraldic” deopotrivă în sculptura și gliptica creto-micenică sau pe ceramica carpato-dunăreană.

Primul stil heraldic al reprezentărilor zoomorfe este creația *artei murale anatoliene*, în sanctuarele din nivelurile neolitice de la Çatal-Hüyük IX—VII (6380—6050 î.e.n.), cu temele esențiale ale grupării heraldice a animalelor modelate sau decupate în stuc :

1. Un bovidu singur în sanctuarul VII, 8²³⁵;
2. Două bovidee simetrice, dispuse „spate în spate”, în sanctuarul VII, 1²³⁶;
3. Doi leopardi antitetici, despuși „față în față”, în sanctuarul VI, 44²³⁷;
4. Două capete de bovidu și felin antitetice, în sanctuarul IX, 8²³⁸.

Animalul singur sau grupat în dispoziție antitetică sau simetrică și asocierea speciilor antagoniste, felinul și cornutul, anticipează tematica „grupului de luptă” și stilul heraldic animalier din gliptica mesopotamiană. Reducerea animalului la reprezentarea capului va apare frecvent pe ceramica pictată orientală.

Ceramica pictată chalcolitică anatoliană, Hacilar V—I, și nord-mesopotamiană, Samarra și Halaf, manifestă în decorul geometric sau zoomorf tradiții inspirate de arta anatoliană murală, sculpturală și picturală²³⁹. Cu toate acestea, decorul zoomorf al ceramicii pictate din N. Mesopotamiei, Samarra (5500 î.e.n.) și Halaf (5288—4300 î.e.n.), adoptă numai *stilul zoomorf liber*, pe care-l transmit ceramicii pictate a culturilor posterioare, sporadic pe ceramica Obeid din S și N Mesopotamiei și cu o fluorescență de compoziție pe ceramica elamită a primului stil *Susa I (A)* (4325—3500 î.e.n.), contemporane cu perioada Obeid finală și Uruk timpurie din Mesopotamia. Aceste grupe ceramice sînt suficiente pentru analiza temelor decorului zoomorf liber, amplificate continuu de la o grupă la alta :

1. Patru caprîde grupate în cruce sau reduse la două caprîde diametral opuse, pe ceramica Samarra²⁴⁰. Forma a doua, cu două caprîde aparent suprapuse și inversate, redusă după procedul

²³² I. Kutzián, *op. cit.*, p. XX/1 a-b; A. Nițu, *op. cit.*, AM, VII, 1972, fig. 13.

²³³ H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 207/16.

²³⁴ V. Christian, *op. cit.*, I, pl. 111/3—6; 112/1.

²³⁵ J. Mellaart, *Excavations at Çatal-Hüyük, 1963*, AS, XIV, 1964, p. 57, 61, fig. 18—19.

²³⁶ *Ibidem*, p. 55, 57, fig. 14.

²³⁷ *Ibidem*, p. 42, fig. 5; pl. II a-c.

²³⁸ *Ibidem*, p. 70, fig. 24.

²³⁹ Idem, *Earliest civilizations of the Near East...*, p. 124.

²⁴⁰ H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 62/1,6.

general din prima formă, cu șirul de patru capridee succedindu-se în același sens, nu trebuie confundată cu „dispoziția suprapusă” a celor două animale în stilul heraldic al glipticii. Chiar în gliptică, „dispoziția suprapusă” poate fi inițial contingentă și adaptată la spațiul redus al peceților plate. În gliptica peceților plate, această dispoziție apare însă simultan cu alte modalități ale stilului heraldic și prin repetarea ei constantă, prin alternarea variată a poziției celor două animale suprapuse și prin asocierea frecventă a celor două specii sau accentuarea prin repetarea a uneia dintre specii, „dispoziția suprapusă” devine o modalitate caracteristică stilului heraldic;

2. Patru capete de caprideu sau bovideu, reduse apoi la coarne, în dispoziție cruciformă pe ceramica Halaf ²⁴¹;

3. Patru vulturi cu peștele în cioc, dispuși în cruce, fixează raportul dintre speciile antagoniste și definesc „grupul de luptă” pe ceramica Samarra ²⁴²;

4. Caprideul singur, asociat cu motivul vegetal și închis în metope, pe ceramica Susa I ²⁴³;

5. Capete de caprideu sau bovideu, închise în metope și asociate uneori cu motivul vegetal pe ceramica Halaf ²⁴⁴, sau reduse la coarne izolate pe ceramica Susa I ²⁴⁵;

6. Șirul de capridee sau onagri, orientat spre dreapta, pe ceramica Halaf ²⁴⁶;

7. Șirul de capridee culcate și cu capul întors, pe ceramica Halaf ²⁴⁷;

8. Șirul de capete de capridee, ovidee (mufloni) și bovidee, rediate din față sau privind înapoi, ca forme prescurtate din temele precedente și dispuse normal sau răsturnate vertical ori orizontal într-un singur șir sau uneori în șiruri suprapuse, pe ceramica Halaf ²⁴⁸;

9. Șirul de carnasiere, orientat spre dreapta, pe ceramica Halaf și Susa I ²⁴⁹;

10. Șirul de capridee suprapus de un șir de carnasiere, asociind speciile antagoniste pe același vas sau în aceeași compoziție, pe ceramica Susa I ²⁵⁰;

11. Șirul de păsări acvatice, în repaos, bătînd din aripi, căutînd hrana cu ciocul, înotînd sau zburînd în cîrduri sau stoluri orientate spre stînga sau dreapta, pe ceramica Halaf și Susa I ²⁵¹;

12. Șirul de vulturi planînd, redați din față, pe ceramica Halaf și pe ceramica iraniană Sialk III ²⁵²;

13. Grupul carnasierului și vulturului atacînd crupa caprideului definesc „grupul de luptă” pe ceramica Susa I ²⁵³.

Tematica decorului zoomorf pe ceramica celui de-al doilea stil susian, *Susa II (D)*, contemporan cu perioada Dinasticului arhaic a Mesopotamiei (2900—2400 î.e.n.), este cu totul diferită față de grupele ceramice anterioare. Unele teme continuă stilul liber al decorului zoomorf ceramic, cu siluete negre sau cu contur negru și chiar umplute cu roșu, dar temele noi accentuează, pe de o parte, corelațiile dintre speciile ornitorfe sau zoomorfe antagoniste, iar pe de altă parte redau dispozițiile *stilului heraldic* din gliptica mesopotamiană și elamită. Stilul naturalist al decorului ceramic nu împiedică compoziția heraldică a vulturului cu aripile întinse și chiar începutul unei viziuni teriomorfe în atitudinea animalelor gata de luptă:

1. Vulturul atacînd crupa caprideului doborît și cu capul întors pe spate ²⁵⁴;

2. Carnasierul urmărînd cornutul cu capul întors înapoi ²⁵⁵;

3. Vulturul cu aripile întinse țînînd în gînire două păsări acvatice sau două capridee cu capul întors ²⁵⁶, transpunînd pe ceramică tema „vulturului heraldic” cu aripile și picioarele desfăcute pentru a ataca două capridee doborîte și privind înapoi pe cilindrii dinastici arhaici ²⁵⁷.

Această *mutație* în concepția stilului animalier pe ceramica Susa II nu este rezultatul evoluției decorului zoomorf pe ceramica pictată orientală. Între cele două stiluri ale ceramicii susiene se interpun straturi intermediare cu orizonturi culturale, Susa B—C, corespunzătoare perioadelor Uruk și Djemdet-Nasr determinate de secvențele stratigrafice de la Uruk în sud și Tepe Gaura în nord, în care se fixează stilul heraldic animalier al glipticii mesopotamiene și, ca o influență directă și imediată, al glipticii elamite, deopotrivă pe pecețile plate și cilindrii elamiți ²⁵⁸. Ceramica pictată continuă în perioada Djemdet-Nasr a Mesopotamiei și cunoaște o înflorire în perioada dinastică arhaică, prin ceramica de stil *Billa* din N Mesopotamiei ²⁵⁹. Stilul heraldic animalier rămîne însă

²⁴¹ *Ibidem*, pl. 69/18—19.

²⁴² *Ibidem*, pl. 62/3; V. Christian, *op. cit.*, I, pl. 40/2.

²⁴³ G. Contenau, *op. cit.*, I, fig. 172, 175.

²⁴⁴ V. Christian, *op. cit.*, I, pl. 39/1—4; H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 64/22; 65/27; 66/30; 67/B10—16.

²⁴⁵ G. Contenau, *op. cit.*, I, fig. 173, 202.

²⁴⁶ V. Christian, *op. cit.*, I, pl. 35/5; 39/10; H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 63/16; 64/19; 67/B25.

²⁴⁷ V. Christian, *op. cit.*, I, pl. 35/2, 12; H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 64/16—18.

²⁴⁸ H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 64/15—16, 18; 65/24, 28, 30; 66/32—40; 67/B9, 17—21.

²⁴⁹ *Ibidem*, pl. 67/B33; V. Christian, *op. cit.*, I, pl. 39/6; G. Contenau, *op. cit.*, I, fig. 193.

²⁵⁰ G. Contenau, *op. cit.*, I, fig. 172, 185.

²⁵¹ *Ibidem*, fig. 172—173, 175—177, 179; V. Christian, *op. cit.*, I, pl. 35/7—9; 39/13, 17—21; H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 63/15, 17, 20—22, 26; 66/24—25; 67/B29—31.

²⁵² H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 66/13; 302/59.

²⁵³ *Ibidem*, pl. 298/G1.

²⁵⁴ G. Contenau, *op. cit.*, I, fig. 239.

²⁵⁵ J. de Morgan, *op. cit.*, III, p. 76, pl. III/3.

²⁵⁶ G. Contenau, *op. cit.*, I, fig. 237; II, fig. 409.

²⁵⁷ V. Christian, *op. cit.*, I, pl. 239/8.

²⁵⁸ H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 299/A—B; 300/32—49.

²⁵⁹ V. Christian, *op. cit.*, I, p. 287/1; 289/5,12—13; E. Porada, *The Relative Chronology of Mesopotamia*, în R. Ehrich, *op. cit.*, p. 159, fig. V/21—22.

caracteristic glipticii acestor perioade. Decorul zoomorf al acestei ceramici tîrzii păstrează stilul liber tradițional al ceramicii din perioadele Halaf și Obeid, adăugînd numai panourile hașurate între siluetele zoomorfe, ca pe cilindrii Djemdet-Nasr²⁶⁰. De aceea, stilul heraldic al decorului ceramicii Susa II este evident adoptat direct din gliptica mesopotamiană și elamită.

Al doilea stil heraldic al reprezentărilor zoomorfe este creația *glipticii mesopotamiene*. Paralel cu ceramica pictată din perioadele Halaf și Obeid (4325—3500 î.e.n.), decorul zoomorf este gravat în poziții heraldice pe *pecețile plate* de la Gaura XV, XIII²⁶¹. În perioada Uruk (Uruk XIV—IV) (3500—3100 î.e.n.) ceramica pictată dispăre și decorul zoomorf este transpus integral în gliptica pecetilor Gaura XI²⁶² și apoi a *cilindrilor* Uruk IV. Desăvîrșirea noului stil, prin multiplicarea inepuizabilă a pozițiilor heraldice, se realizează treptat și domină stilul animalier al pecetilor plate Gaura VIIIB²⁶³ și al cilindrilor Uruk III—II din perioada Djemdet-Nasr (3100—2900 î.e.n.) și Dinasticul arhaic (2900—2400 î.e.n.). Scenele complicate cu animale și personaje gravate pe cilindri au putut fi inspirate din arta decorativă monumentală, începînd din perioada Uruk cu frescele interioare și animalele pictate pe fațada altarului din templul de la Uqair (Acad)²⁶⁴. În perioada dinastică arhaică²⁶⁵, generalizarea templelor heraldice pe vase și în basoreliefurile stelelor și plăcilor votive sau de pe fațada templelor poate constitui o evoluție paralelă în arta generală a Mesopotamiei, dar evident influențată de fixarea stilului heraldic animalier în gliptică. Gliptica cilindrilor din perioadele Uruk, Djemdet-Nasr și Dinasticul arhaic continuă temele stilului liver ca în decorul ceramicii pictate, alături de temele stilului heraldic. Gruparea naturală și mai ales pozițiile heraldice în compozițiile animaliere ale cilindrilor sînt multiple și combinate între ele, dar este suficient să fie analizate numai acelea care, pe de o parte, definesc structura stilului natural sau heraldic mesopotamian și, pe de altă parte, explică tematica decorului zoomorf de stil natural sau heraldic pe ceramica cucuteniană. Modalitățile reprezentării *stilului liber* în gliptica cilindrilor comportă :

1. Un șir de capridee în mers liniștit sau alergînd, singure sau alternînd cu motive vegetale, orientate spre stînga, pe cilindrii Uruk III²⁶⁶ și Susa C²⁶⁷;
 2. Un șir de bovidee cu spice de grîu, orientat spre dreapta, pe cilindrii Uruk III²⁶⁸;
 3. Un șir de păsări acvatice înotînd, pe cilindrii din perioada acadiană²⁶⁹;
 4. Șirul de bovidee urmate de carnasiere, cu cele două specii grupate pereche, mascul și femelă, pe cilindrii Uruk IV²⁷⁰;
 5. Șiruri suprapuse de capridee, redată culcate, dar cu unul din picioarele anterioare ridicat, pe cilindrii Uruk III²⁷¹;
 6. Șiruri suprapuse de carnasiere pe cilindrii Uruk III²⁷²;
 7. Un șir de bovidee suprapus de un șir de carnasiere alternînd cu vulturi heraldici, pe cilindrii Susa C²⁷³;
 8. Șirul de capridee alergînd suprapus de șirul de vulturi zburînd, pe cilindrii dinastici arhaici²⁷⁴;
 9. Șirul de păsări acvatice suprapus de un șir de vulturi planînd, pe cilindrii acadieni²⁷⁵;
 10. Grupul carnasierului sîrînd pe crupa bovideului sau caprideului și repetat în șir, pe cilindrii Uruk III²⁷⁶ și Susa C²⁷⁷;
 11. Grupul bovideului sau caprideului urmat de carnasier, pe cilindrii Susa C²⁷⁸;
- Aceleași modalități de grupare tematică a reprezentărilor zoomorfe sînt transpuse în pozițiile *stilului heraldic* :
12. Șirul de carnasiere cu capul întors în poziție totodată simetrică, antitetice și încrucișată, pe cilindrii Uruk IV²⁷⁹, Uruk III²⁸² și Susa C²⁸¹;
 13. Șirul perechilor de carnasiere antitetice, grupate simetric prin alternarea masculului și femeii în cadrul perechii, pe cilindrii Uruk IV sau III²⁸⁶;

²⁶⁰ V. Christian, *op. cit.*, I, pl. 122/6.

²⁶¹ E. Porada, *op. cit.*, p. 143—44, 187, fig. VI/4—5; J. Garstang, *Prehistoric Mersin*, Oxford, 1953, p. 156, fig. 97 stînga; H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 79/33, 37.

²⁶² V. Christian, *op. cit.*, I, pl. 76/2—3, 5—10; E. Porada, *op. cit.*, fig. VI/10; H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 79/43, 65, 71, 73—75, 77, 80.

²⁶³ V. Christian, *op. cit.*, I, pl. 143/1—3; 145/2—6, 8—9; E. Porada, *op. cit.*, fig. VII/1—2.

²⁶⁴ V. G. Childe, *op. cit.*, p. 127—28; H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 94/1—6.

²⁶⁵ G. Contenau, *op. cit.*, I, fig. 351—352, 357; II, fig. 398, 406—407; V. Christian, *op. cit.*, I, pl. 192, 262, 275/3.

²⁶⁶ V. Christian, *op. cit.*, I, pl. 115/2; 122/3—4, 6; H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 86/7, 9, 14—15.

²⁶⁷ G. Contenau, *op. cit.*, I, fig. 286.

²⁶⁸ V. Christian, *op. cit.*, I, pl. 116/2.

²⁶⁹ *Ibidem*, pl. 416/5.

²⁷⁰ *Ibidem*, pl. 119/1; H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 86/20, 23.

²⁷¹ V. Christian, *op. cit.*, I, pl. 113/2.

²⁷² *Ibidem*, pl. 120/3.

²⁷³ G. Contenau, *op. cit.*, I, fig. 290.

²⁷⁴ V. Christian, *op. cit.*, I, pl. 237/1.

²⁷⁵ *Ibidem*, pl. 415/8.

²⁷⁶ *Ibidem*, pl. 120/1.

²⁷⁷ G. Contenau, *op. cit.*, I, fig. 287.

²⁷⁸ *Ibidem*, fig. 289; H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 300/34, 41.

²⁷⁹ V. Christian, *op. cit.*, I, pl. 118/2; H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 86/8.

²⁸⁰ V. Christian, *op. cit.*, I, pl. 123/9.

²⁸¹ H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 300/38.

²⁸² *Ibidem*, pl. 86/13.

14. Șirul de carnasiere dispuse transversal în poziție suprapusă și inversă, pe cilindrii dinastici arhaici ²⁸³;

15. Șiruri suprapuse de bovidee în poziție simetrică și de capridee în poziție antitetice, pe cilindrii Susa C ²⁸⁴;

16. Grupul de două carnasiere, de specii diferite dar de sex masculin, în poziție antitetice pe cilindrii Uruk III ²⁸⁵;

17. Grupul natural alternând cu grupul antitetice al carnasierului atacând cornutul, cu grupele dispuse simetric și încrucișat într-un singur șir, pe cilindrii Susa C ²⁸⁶;

18. Grupul antitetice al bovideului între două feline și grupul simetric al felinului între două bovidee, dispuse alternativ într-un singur șir, pe cilindrii Susa C ²⁸⁷;

19. Grupul natural al carnasierului atacând pe rând caprideul, cerbul sau mistrețul, cu grupele dispuse simetric și antitetice în șiruri suprapuse, pe cilindrii Uruk IV ²⁸⁸.

20. Grupe antitetice de capridee alternând sus și jos cu șiruri de vulturi heraldice, pe cilindrii Uruk IV ²⁸⁹;

21. Grupul vulturului heraldic cu ghiarele pe crupa a două capridee doborâte și cu capul întors, repetat într-un singur șir pe cilindrii dinastiei arhaice ²⁹⁰;

22. Grupul încrucișat al felinului și caprideului sau al felinului și bovideului atacând în același timp un caprideu intermediar, cele două grupe încrucișate luând astfel o poziție antitetice, cu siluetele cabrate pentru a ocupa toată lățimea cilindrului, anulând șirurile suprapuse, pe cilindrii dinastici arhaici ²⁹¹.

Tema vulturului heraldic deasupra a două cornute sau feline simetrice este tratată separat, ca o emblemă, și introdusă în câmpul cilindrului cu grupe heraldice de animale ²⁹² sau, ca basorelieu în aramă de mari dimensiuni, deasupra intrării templului din Obeid ²⁹³. Poziția în șir a grupului heraldic este incizată pe *vasul lui Entemena* de argint din perioada Dinasticului arhaic III ²⁹⁴: sub șirul de stil liber de bovidee culcate cu piciorul din față ridicat, ca la caprideele de pe cilindrii Djemdet-Nasr, patru grupuri heraldice, compuse din vulturul leontocefal atacând alternativ doi lei, doi cerbi sau două capridee, sînt dispuse totodată antitetice și simetric, leii mușcînd capul animalelor cornute din grupele alăturate. Tema vulturului heraldic de pe cilindrii mesopotamieni și elamiți este transpusă în decorul ceramicii pictate Susa II. Tema grupului antagonist al felinului, vulturului și cornutului este sculptată pe vasele de piatră din perioada Djemdet-Nasr ²⁹⁵.

Modalitățile stilistice, sub raportul *compoziției decorului zoomorf pur* în glicptică și arta monumentală din perioadele Djemdet-Nasr și dinastică arhaică, demonstrează clar *participarea grupării naturale sau a poziției heraldice a speciilor antagoniste sau a uneia dintre specii la structura „grupului de luptă”, ca temă centrală a stilului zoomorf mesopotamian*. Reprezentarea figurată a „grupului de luptă animalier” comportă două modalități tematice:

1. *Grupul complet*, carnasierul și cornutul sau pasărea rapace și pasărea acvatică. Cele două animale antagoniste redau grupul natural sau în poziție heraldică (antitetice, simetrică, încrucișată, suprapusă etc.). Grupul apare singur, în șir sau în șiruri suprapuse;

2. *Alternanța celor doi termeni*, carnasierul sau pasărea rapace, cornutul sau pasărea acvatică. Animalul izolat apare singur sau grupat în pozițiile naturale sau heraldice ale celor două animale din grupul de luptă. Dualitatea speciilor este dublată de dualitatea sexelor. Modalitățile grupării sînt perfect corespondente în seriile figurative ale celor două teme.

Împletirea strînsă a grupării libere și heraldice în glicptică asimilează structurii și tematicii „grupului de luptă” și decorul zoomorf de stil liber al ceramicii pictate din perioadele anterioare Halaf și Obeid, care figurează expres „grupul de luptă animalier” pe ceramica Samarra sau Susa I. Dualitatea modalităților tematice de stil liber sau heraldic necesită determinarea *atitudinii tematice* a celor două specii de animale sau păsări, pentru exprimarea relației speciilor antagoniste în cadrul grupului de luptă sau a raportării speciei *izolate* la tema grupului de luptă:

1. Animalul culcat cu unul din picioarele anterioare ridicat, putînd reda animalul prăbușit, sau animalul cu capul întors înapoi și gata să sară;

²⁸³ V. Christian, *op. cit.*, I, pl. 238/3.

²⁸⁴ G. Contenau, *op. cit.*, I, fig. 292.

²⁸⁵ H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 86/17.

²⁸⁶ *Ibidem*, pl. 300/49.

²⁸⁷ G. Contenau, *op. cit.*, I, fig. 115.

²⁸⁸ V. Christian, *op. cit.*, I, pl. 119/2; H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 86/18.

²⁸⁹ V. Christian, *op. cit.*, I, pl. 117/1; H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 86/16.

²⁹⁰ V. Christian, *op. cit.*, I, pl. 239/8.

²⁹¹ *Ibidem*, pl. 234/5.

²⁹² *Ibidem*, pl. 234/2,5.

²⁹³ *Ibidem*, pl. 262; G. Contenau, *op. cit.*, II, fig. 398.

²⁹⁴ L. Curtius, *Die antike Kunst*, I, Ägypten und Vorderasien (F. Burger-A. Brinckmann, *Handbuch der Kunstwissenschaft*), Berlin, 1923, fig. 164—165; G. Contenau, *op. cit.*, II, fig. 406—407; F. Guirand, *Mythologie générale*, Paris, 1935, fig. de la p. 52; V. Christian, *op. cit.*, I, pl. 192.

²⁹⁵ V. Christian, *op. cit.*, I, pl. 107/2; 108/1; H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 89/11—12; 90/14; 97/12.

2. Carnasierul în poziție de atac, sau vulturul heraldic cu picioarele desfăcute ;

3. Sintetizarea atacatorului sub forma vulturului leontocefal, sau a vulturului leontocefal deasupra a două feline simetrice. Prima modalitate sintetică este evident adoptată imediat în plastică, prin figurinele cu corp de vultur și cap de leu din perioada Djemdet-Nasr ²⁹⁶ ;

4. Sintetizarea animalului atacat sub forma caprideului cu dublă protomă pe cilindrii Susa C ²⁹⁷. Această modalitate este transpusă ca amulete sau figurine cu dublă protomă de carnasier sau berbec, care capătă inevitabil o dispoziție simetrică, în plastica din perioada acadiană (2400—2100 î.e.n.)²⁹⁸. Alternarea amuletelor cu două protome de berbec la Gaura VI și a celor cu două protome de felin la Asur G demonstrează participarea lor la tema grupului de luptă animalier.

Cu atât mai mult în gliptică dispozițiile heraldice ale celor două animale izolate reproduc dispozițiile corespunzătoare ale grupului de luptă. Stilul heraldic al decorului zoomorf s-a putut naște sub imperiul legilor simetriei ale artei gravurii pe cilindri și a sculpturii pe basoreliefuri, dar desăvîrșirea stilului heraldic a fost determinată deopotrivă de necesitatea reprezentării figurate a atitudinii tematice a celor două categorii de animale antagoniste și a corelației lor cu tema grupului de luptă. Reprezentarea conceptuală, de semnificație simbolică și de funcție magico-religioasă, a impus artei conținutul unei teme obligatorii, dar a lăsat artistului libertatea creației formei și a expresiei artistice.

Temele figurate ale „grupului de luptă” clasifică speciile antagoniste în două categorii de animale sau păsări de esență diferită, carnasierul și pasărea rapace sau cornutul și pasărea acvatică, al căror simbolism cosmologic corespunde celor două categorii cosmice și divine, uranicul și chtonicul, formulate conceptual în sistemul de gândire al cosmogoniei mesopotamiene : *An-shār*, principiul masculin din care decurg forțele și divinitățile cerului, și *Ki-shār*, principiul feminin din care decurg forțele și divinitățile pământului²⁹⁹. Simbolismul grupului de luptă și al celor două categorii de animale decurge din participarea lor la sistemul celor două categorii de principii, Universul ceresc și Universul terestru, care explică atât structura și funcționarea fenomenelor naturale sau esența și manifestarea divinităților, cât și reflectarea acestui sistem de forțe cosmice și divine în viața societăților. Unitatea universului fizic și uman se rezolvă prin categorii antitetice și poate fi cuprinsă deopotrivă în totalitatea a două categorii, uranică și chtonică, sau din perspectiva unei singure categorii, uranică sau chtonică. Totalitatea realității poate fi detotalizată și retotalizată prin integrarea grupului animalier și alternanța speciilor antagoniste ³⁰⁰. Practica peceților Djemdet-Nasr, cu corpul în formă de animal modelat plastic și cu timpul gravat constant cu imaginea speciei adverse, implică totdeauna concepția „grupului de luptă”, deoarece animalul imprimat suplinește și prezența animalului celălalt. Pe cilindri, gruparea antitetică a carnasierelor este dedublată de reprezentarea perechii masculului și femelei, pentru semnificarea participării dispoziției heraldice prin dimorfismul sexual la tema conceptuală și figurată a „grupului de luptă”. În adevăr, cele două principii categoriale ale cosmografiei mesopotamiene, *anšar-kišar*, sînt în același timp principiul masculin și feminin al structurii de opoziții binare, care se integrează tuturor sistemelor primitive de corelații semnificative ³⁰¹. Prin simbolismul zoomorf, reprezentările figurate în formele atitudinii tematice îndeplinesc funcția de *semnificant*, care vehiculează un conținut *semnificat* ³⁰², ca sistem structural și funcțional al simbolismului în gândirea umanității primitive și antice. Cele două principii categoriale ale gândirii și practicii magico-religioase mesopotamiene sînt perfect paralele cu cele două principii ale gândirii filozofice chineze, *in* și *iang*, care construiesc treptat totalitățile relative din diversele ordini ale realității, *tao*, prin opoziții și corelații binare, care integrează final într-o formulă ternară realitatea absolută, *Tao* ³⁰³: „oricare aspect *yin*, oricare aspect *yang*, aceasta este *Tao*”, adică o totalitate constituită din două totalități, care se pot substitui în întregime una alteia, *Tao* fiind regulatorul *alternanței* lor ³⁰⁴.

Multiplicarea dispozițiilor heraldice în gliptica peceților și cilindrilor demonstrează clar difuzarea stilului heraldic mesopotamian în ariile culturale apropiate sau mai depărtate în spațiu și timp. Circulația peceților și cilindrilor mesopotamieni, atât în Elam, ca zonă anexă a civilizației mesopotamiene, cât și în Egipt ³⁰⁵, Egeea ³⁰⁶ și Asia Mică hitită ³⁰⁷, a determinat imitarea cilindrilor meso-

²⁹⁶ V. Christian, *op. cit.*, I, pl. 100/5.

²⁹⁷ G. Contenau, *op. cit.*, I, fig. 303.

²⁹⁸ V. Christian, *op. cit.*, I, pl. 327/1,5.

²⁹⁹ Ed. Dhorme, *Les religions de la Babylonie et d'Assyrie* („Mana” : Introduction à l'Histoire des religions, I, 2), Paris, 1949, p. 23—4, 157, 304; F. Guirand, *op. cit.*, p. 44.

³⁰⁰ Cl. Lévi-Strauss, *op. cit.*, p. 304.

³⁰¹ *Ibidem*, p. 182, 190, 192, 201, 229, 240 urm., 296.

³⁰² *Ibidem*, p. 159, 171.

³⁰³ M. Granet, *La pensée chinoise* „L'Evolution de l'Humanité, 25 bis”, Paris, 1934, p. 24 și urm., 83 și urm.,

116 și urm., 198 și urm., 280, 300 și urm., 325, 335; Cl. Lévi-Strauss, *op. cit.*, p. 111.

³⁰⁴ M. Granet, *op. cit.*, p. 325.

³⁰⁵ H. Kantor, *op. cit.*, p. 10—11, fig. 8.

³⁰⁶ F. Schachermeyr, *Ägäis und Orient*, „Österr. Akad. d. Wiss., Denkschriften”, 93, Viena, 1967, p. 54 și n. 142, fig. 183—184.

³⁰⁷ G. Contenau, *La glyptique syro-hittite*, „Bibl. arch. et hist.”, II, Paris, 1922, p. 62 și urm., fig. 4—45; p. 92 și urm., fig. 52—80; M. J. Mellink, *Anatolian Chronology*, în R. Ehrich, *op. cit.*, p. 118.

potamieni în stilul artei locale, în Egipt ³⁰⁸ și Egeea ³⁰⁹, și reproducerea tuturor dispozițiilor heraldice ale peceților mesopotamiene pe gemele și pecețile cretane, datate în genere în perioadele M.M. III (1700 — 1550) și M. R. I—II (1550—1375 î.e.n.) ³¹⁰. Influența glipticii Djemdet-Nasr explică stilul heraldic animalier în arta Egiptului protodinastic (perioada gerzeană târzie) și dinastic timpuriu (Dinastia I a, 3000 î.e.), care stilizează local temele mesopotamiene și elamite sau transpune grupul animalier în speciile faunei nilotice: ercul între doi lei artitetic, grifonul cu aripile orizontale, vulturul cu cap de elefant, taurul cu două protome, grupul antitetic al animalelor fantastice cu gîtul în formă de șerpi încolăciți, grupul antitetic al carnasierelor sau girafelor ³¹¹. În epoca dinastică, arta egipteană clasică va înlătura stilul heraldic asiatic și va fixa tema grupului animalier sub forma „șoimului pe spatele gazelei”, *Horus și Seth*, ca sinteză a concepției unității antitetice a universului fizic, divin și uman ³¹². Influența glipticii orientale în Egeea se manifestă de la începutul perioadei palatelor cretane (2000 î.e.), prin pecetea de la Phaistos gravată cu un grup de două feline încrucișate din perioada M.M. I—II ³¹³. Înflorirea stilului animalier heraldic este însă târzie, în arta monumentală din perioada H.R. III (1375—1200 î.e.n.) ³¹⁴.

Acest fenomen general și constant în arta civilizațiilor din bazinul oriental al Mediteranei explică și originea și geneza stilului heraldic animalier pe ceramica carpato-dunăreană. Polarizarea culturilor neo-eneolitice carpato-dunărene față de influențele egeene și orientale și, pe de altă parte, constituirea posterioară a stilului heraldic animalier în arta minoico-miceniiană din epoca bronzului demonstrează *originea orientală* directă a stilului zoomorf heraldic pe ceramica Cucuteni-Tripolie. Complexul cilindrilor și tabletelor pictografice de tip Djemdet-Nasr a circulat real pînă la Dunăre, și a determinat adoptarea *dispoziției antitetice* în decorul zoomorf pictat pe ceramica cucuteniană sau incizat pe ceramica Rössen din bazinul Rinului ³¹⁵. Raportarea felinului modelat pe vasul de la Podei la silueta ciinelui sculptat pe capacul de la Mochlos din perioada M.A.II (2800—2400 î.e.n.) ³¹⁶ rămîne valabilă pentru atitudinea încordată a corpului, dar hotărîtoare pentru stilul heraldic cucutenian este „dispoziția antitetice a animalelor”. Una din tabletele de tip Uruk III de la *Tărtăria* (Transilvania) reprezintă grupul natural al „caprideului urmat de un carnasier cabrat” (fig. 35/1) ³¹⁷. Amprenta cilindrului de stil Uruk III pe placa de la *Turdaș* (fig. 35/2) ³¹⁸ reprezintă în „dispoziție simetrică” două animale cu capul întors, în atitudine de luptă. Primul animal este un felin cu coada ridicată și îngroșată la capăt, atacînd cu *picioarele de dinapoi*, ca pe cilindrul Djemdet-Nasr ³¹⁹. Al doilea animal este mai difil de definit: prin simetrie, picioarele de dinapoi sînt la fel desfăcute, dar animalul este vădit atacat și prăbușit pe picioarele de dinainte; gîtul alungit și capul numai cu urechi pot reda o femelă de cervideu fără coarne, dar coada lungă, subțire și terminată cu măciulia pămătufului poate indica un bovideu tînăr de asemenea fără coarne, ca pe un cilindru Djemdet-Nasr ³²⁰. Amprenta de cilindru de la *Turdaș* arată clar că felinul de stil naturalist cu coada înălțată și capătul îngroșat din gliptica mesopotamiană explică specia carnasierului cucutenian și constituie modelul pentru stilizarea siluetei cu coada terminată în măciulie pe ceramica Cucuteni-Tripolie. Poziția de atac a felinului, sfîșind cu picioarele de dinapoi crupa sau capul animalului, pe cilindrul Djemdet-Nasr explică redarea atitudinii încordate a carnasierului, prin accentuarea piciorului posterior, la silueta de pe vasul de la *Sușkivka* (fig. 25/3).

★

Pe ceramica Cucuteni—Tripolie, stilizarea animalului se reduce la modelarea elementară a siluetei pictate, inițiată de modelarea plastică a figurinelor, prin redarea atenuată a formelor naturaliste. Stilizarea plastică sau picturală nu implică atitudinile tematice ale reprezentărilor zoomorfe. La fel ca în gliptica mesopotamiană din perioadele Djemdet-Nasr și Dinastică arhaică, modalitățile tematice ale decorului zoomorf pictat pe ceramica Cucuteni-Tripolie sînt determinate de introducerea unui conținut-de-ordin conceptual, care este exprimat figurativ prin atitudinile animalului izolat sau grupat. Definirea acestor atitudini și a modurilor de grupare constituie de fapt tematica deco-

³⁰⁸ J. de Morgan, *op. cit.*, II, Paris, 1926, p. 182, 287 și urm., fig. 224, 332.

³⁰⁹ F. Schachermeyr, *op. cit.*, p. 54 și urm., fig. 187, 189, 193—197.

³¹⁰ H. Th. Bossert, *Alt-kreta* (Die ältesten Kulturen des Mittelmeerkreises, I), Berlin, 1937, p. 36 urm., fig. 390 b, c, g—h; 392 c; 393 b—c; 398 c; 401 a—c.

³¹¹ J. de Morgan, *op. cit.*, II, p. 144 urm., 284 urm., fig. 326; Idem, *L'Humanité préhistorique*, „L'Evolution de l'Humanité”, 2, Paris, 1924, fig. 124; E. Baumgartel, *The Cultures of Prehistoric Egypt*, II, Oxford, 1960, p. 77 urm., 90, 96 urm., 126, pl. VII/1; H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 23/15, 18; 25/1; 26/1,3; 27/4.

³¹² A. Moret, *Le Nil et la Civilisation égyptienne*, „L'Evolution de l'Humanité, 7”, Paris, 1926, p. 74 urm., 92 urm., fig. 11.

³¹³ F. Schachermeyr, *op. cit.*, p. 56, 62, 80, fig. 199.

³¹⁴ H. Th. Bossert, *op. cit.*, p. 20—1, fig. 10, 31.

³¹⁵ H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 235/B16: A. Nițu, *op. cit.*, *MemAntiq*, IV, p. 69 și urm., 76, 80, fig. 3/3.

³¹⁶ R. Vulpe, *op. cit.*, *JPEK*, 12, 1938, p. 62, pl. 33/8.

³¹⁷ N. Vlăsa, *Chronology of the Neolithic in Transylvania, in the Light of the Tărtăria Settlement's Stratigraphy, Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 490 urm., fig. 7/1 și 8/1.

³¹⁸ Idem, *Kulturelle Beziehungen des Neolithikums Siebenbürgens zum Vorderen Orient*, *ActaMN*, VII, 1970, p. 30 urm., fig. 24—25.

³¹⁹ H. Müller-Karpe, *op. cit.*, II, pl. 86/19.

³²⁰ *Ibidem*, pl. 86/9.

rului zoomorf pictat. Modalitățile stilistice, care redau atitudinile și gruparea naturală sau heraldică a animalelor, exprimă corelația unor specii diferite la tema centrală a *grupului de luptă animalier*, ca în gliptica mesopotamiană. Tematica decorului zoomorf pictat se răsfringe direct asupra decorului zoomorf plastic al ceramicii cucuteniene, prin felinele în poziție încordată sau atitudine maiestooasă de la Podei și Valea Lupului, și retrospectiv asupra decorului zoomorf plastic al ceramicii neolitice carpato-balcanice și dunărene, prin alternarea figurinelor și protomelor de specii diverse pe vase diferite, sau prin asocierea lor pe același vas. Libertatea desfășurării compozițiilor în reprezentarea picturală exprimă explicit ceea ce era implicat în reprezentarea plastică.

Temele multiple ale compoziției decorului zoomorf pe ceramica Cucuteni — Tripolie, continuate în parte pe ceramica Gorodsk-Usatovo, sînt determinate de modalitățile figurării lor în funcție de *stilul natural* sau *heraldic* al grupării animalelor și în funcție de adaptarea grupării naturale sau antitetice în aspectele decorului geometric și zoomorf de *stil liber* sau *metopic* al celor două grupe ceramice ϵ și ζ . Modalitățile tematice și stilistice ale decorului zoomorf se desfășoară însă în funcție de cele două teme centrale, asocierea sau alternanța celor două categorii antagoniste în cadrul grupului de luptă animalier :

I. Reprezentarea *animalului izolat* din grupul de luptă :

1. Carnasierul încordat, redat singur și orientat constant spre dreapta în decorul spiralic al ceramicii ϵ cucuteniene (fig. 5/4) și tripoliene (fig. 6/2), sau în decorul eliptic al ceramicii tripoliene (fig. 6/3), dar repetat în ochiul spiralelor și în elipse ;

2. Carnasierul încordat, redat singur în decorul metopic, cu sau fără motive vegetale, al ceramicii ϵ cucuteniene (fig. 7/1—4 ; 8/3 ; 9/11) și tripoliene (fig. 8/2), repetat de două ori în metope sau în zonele intermediare ;

3. Carnasierul cu semilună sau motive serpentiforme, redat singur în decorul metopic al ceramicii ζ cucuteniene și repetat în metope duble (fig. 15/2) sau triple (fig. 21) ;

4. Bovideul singur în decorul eliptic al ceramicii ζ galițiene și repetat în elipse (fig. 18/1) ;

5. Animalul cu capul întors, redat singur în decorul spiralic al ceramicii ζ tripoliene (fig. 20/1), repetat în elipse ;

6. Șirul de carnasieri, în decorul eliptic al ceramicii ϵ cucuteniene (fig. 2/1—4 ; 4/6 ; 5/5) și galițiene (fig. 4/4) și al ceramicii Usatovo (fig. 25/3), sau în decorul eliptic secundar al ceramicii cucuteniene (fig. 2/5 ; 3/1—3) și în decorul spiralic secundar al ceramicii galițiene (fig. 4/5) ;

7. Șirul de carnasieri fără decor geometric pe ceramica ϵ cucuteniană (fig. 5/3) ;

8. Șirul de carnasieri în decorul spiralic cu motive serpentiforme pe ceramica ζ cucuteniană (fig. 18/3) ;

9. Șirul de carnasieri alternînd cu motivul semilunar, în decorul spiralic al ceramicii ζ cucuteniene (fig. 15/1) ;

10. Șirul de carnasieri alternînd cu motive vegetale, pe ceramica ϵ cucuteniană (fig. 3/4) și tripoliană (fig. 6/1) ;

11. Șirul de bovidee fără decor geometric pe ceramica ζ cucuteniană (fig. 19/2) ;

12. Șirul de bovidee fără motivul semilunar, în decorul spiralic al ceramicii ζ galițiene (fig. 18/2) ;

13. Șirul de păsări cu aripioarele ridicate, cu sau fără decor geometric, pe ceramica Usatovo (fig. 25/1) ;

14. Șirul (?) păsării cu motivul semilunar, pe ceramica Usatovo (fig. 25/2) ;

15. Șirul de carnasieri cu două grupe naturale dispuse antitetic, în decorul eliptic al ceramicii ϵ cucuteniene (fig. 2/3) ;

16. Șirul de patru carnasieri în dispoziție cruciformă, în decorul spiralic al ceramicii ζ cucuteniene (fig. 16) ;

17. Șirul de cinci siluete serpentiforme în dispoziție cvinconcială, pe ceramica ζ cucuteniană (fig. 17) ;

18. Grupul natural de trei carnasieri, repetat în decorul metopic al ceramicii ϵ cucuteniene (fig. 8/4) ;

19. Grupul natural de două carnasieri, repetat în decorul metopic, cu sau fără motive vegetale, al ceramicii ζ cucuteniene (fig. 23/2—4) ;

20. Grupul antitetic cu două carnasieri, în decorul eliptic al ceramicii ϵ tripoliene (fig. 5/2), repetat și în al doilea interval dintre cele două elipse ;

21. Grupul antitetic cu două carnasieri, în decorul metopic al ceramicii ϵ cucuteniene (fig. 8/1), dar reconstituit din siluete izolate în metope duble ;

22. Grupul antitetic cu două carnasieri, fără decor geometric, pe ceramica ϵ cucuteniană (fig. 5/4), probabil repetat în zona decorativă ;

23. Grupul antitetic cu două carnasieri separate prin motivul semilunar, în decorul metopic al ceramicii ζ cucuteniene (fig. 22) ;

24. Grupul antitetic cu trei carnasieri, în decorul metopic al ceramicii ζ cucuteniene (fig. 23/1) ;

25. Grupul antitetic cu două păsări acvaticе, în decorul eliptic al ceramicii Usatovo (fig. 25/4) ;

II. Reprezentarea grupului de luptă animalier :

26. Grupul bovideului urmat de carnasier, în decorul eliptic sau spiralic al ceramicii ϵ galițiene (fig. 4/1—1 a)³²¹;

27. Grupul păsării rapace pe spatele animalului, în decorul eliptic al ceramicii ϵ tripoliene (fig. 5/1), repetat probabil și în a doua elipsă;

28. Șirul de capridee și cervidee urmate de carnasier, în decorul spiralic pe ceramica variantei Monteoru (fig. 24);

29. Șirul de capridee și cervidee urmate de carnasier și împărțit în două grupe naturale prin motivul semilunar, însoțit de decorul cu ghirlande, pe ceramica ζ tripoliană (fig. 20/2);

30. Grupul natural al cervideului atacat de carnasier, încadrat de grupe antitetice de carnasieri, în decorul cu ghirlande pe ceramica ϵ cucuteniană (fig. 4/2). Grupul antitetic din stînga este redus la un carnasier, din lipsa spațiului.

În gliptica mesopotamiană, modalitățile tematice și stilistice accentuează mai puțin atitudinea tematică a animalelor, decât gruparea naturală sau heraldică a animalelor și chiar a sexelor, care se integrează direct grupului de luptă prin paralelismul grupării speciilor izolate sau asociate și care determină în genere alternarea ritmică a grupării celor două specii sau sexe, dispuse într-un singur șir sau în șiruri suprapuse. Deși compoziția se desfășoară la infinit, prin rularea cilindrului, se poate observa o preferință pentru „gruparea binară” pe cilindrii Uruk și Djemdet-Nasr, sau, pentru, gruparea ternară” pe cilindrii dinastici arhaici.

Pe ceramica Cucuteni — Tripolie, modalitățile tematice și modalitățile lor stilistice se definesc de asemenea în funcție de alternarea sau asocierea speciilor antagoniste și de gruparea lor naturală sau antitetică. Tematica decorului zoomorf pictat accentuează însă *atitudinea carnasierului* deopotrivă în modalitățile stilistice ale redării lui izolate sau grupate, ca temă preferată a decorului zoomorf. Modalitățile stilului natural sau heraldic al temelor decorului zoomorf se suprapun modalităților integrării decorului zoomorf în decorul geometric de stil liber sau metopic. Ritmul siluetelor dispuse în șir sau grup în decorul de stil liber sau al siluetelor izolate sau grupate în decorul de stil metopic decurge direct din antrenarea decorului zoomorf în seriile derivate de aspect liber sau metopic ale decorului geometric, în cadrul echilibrului între spațiul încărcat sau aerat al decorului geometric și zoomorf de stil liber (fig. 2; 4/6 și 6/3; 5/1—2,5; 15/1—17; 19/2 și 20/2) sau metopic (fig. 7—8; 21—23) și în cadrul opoziției dintre dinamismul decorului zoomorf de stil natural sau heraldic și al decorului geometric de stil liber sau metopic. În decorul liber, dinamismul șirului desfășurat în zona liberă (fig. 5/3; 19/2) este încetinit prin divizarea lui în grupe naturale sau antitetice (fig. 5/4; 20/2), prin dispersarea siluetelor în anexele decorului geometric inițial ori rămas compact (fig. 2/1; 5/4; 18/1; 24) și prin proiectarea șirului în compoziția cruciformă a decorului geometric (fig. 16), dar este accelerat din nou prin dizolvarea treptată a decorului geometric (fig. 4/6; 5/5; 15/1; 17; 25/3). În decorul metopic, mișcarea șirului este anulată prin izolarea siluetelor și a grupelor antitetice în cadrul metopic (fig. 7—8/1—3; 9/11; 21—22) și este reactivată prin introducerea grupelor naturale în metope și epurarea decorului geometric din metope (fig. 8/4; 23/2—4). Dinamismul grupului ternar desfășurat în zona liberă (fig. 4/2), ca în stilul mesopotamian, este anulat prin separarea grupelor antitetice ternare în decorul metopic cucutenian (fig. 23/1). Dinamismul decorului geometric liber al ceramicii ϵ și ζ anulează fixitatea decorului zoomorf pe formele inițiale ale decorului spiralic sau eliptic fără serii evolutive (fig. 2/1; 5/4; 18/1) și accelerează mișcarea decorului zoomorf pe formele inițiale și derivate ale decorului spiralic sau eliptic cu serii evolutive (fig. 4/6; 5/5; 15/1—17; 25/3). Dinamismul decorului zoomorf liber secundează dinamismul decorului geometric. Dinamica decorului geometric metopic al ceramicii ϵ fixează cadrul metopic și anulează mișcarea decorului zoomorf (fig. 7; 8/1—3), dar dinamismul decorului zoomorf susține dinamica decorului eliptic (fig. 8/4). Statica decorului metopic al ceramicii ζ fixează cadrul metopic al decorului zoomorf (fig. 21—23/1), dar dinamismul decorului spiralic și zoomorf suplinește evoluția decorului geometric anulată de fixitatea cadrului metopic (fig. 23/2—4). Dinamismul decorului zoomorf rezultă din suprapunerea ritmului simetriei și repetiției din stilul natural sau heraldic mesopotamian și a ritmului alternării aspectelor decorative ale stilului liber și metopic cucutenian. În această suprapunere, dinamismul decorului geometric susține dinamismul decorului zoomorf, prin ritmul alternat al spațiului și timpului plastic figurat în aspectele decorului geometric și zoomorf, definind sensul ultim al integrării decorului zoomorf în decorul geometric al ceramicii Cucuteni — Tripolie.

Modalitățile grupării naturale sau heraldice sînt combinate și corelate între ele, ca în gliptica mesopotamiană, și accentuează la fel *gruparea binară*, prin divizarea șirului în grupe de două animale, cele două grupe păstrînd dispoziția naturală (fig. 20/2) sau luînd dispoziția antitetică (fig. 2/3). Divizarea se face direct pe ceramica ϵ (fig. 2/3) sau recurge la motivul semilunar, asociat decorului zoomorf cu carnasieri, pe ceramica ζ (fig. 20/2). Grupele de două animale sînt introduse și în stilul metopic

³²¹ Compoziția decorului geometric și zoomorf al vasului nu reiese clar în textul lui B.L. Bogaevsky, *op. cit.*, p. 223,

225, fig. 74.

al ceramicii ζ, în dispoziție naturală (fig. 23/2) sau antitetică, care păstrează și motivul semilunar (fig. 22), gruparea fiind limitată în cadrul fiecărei metope separate. Pe ceramica ε, gruparea antitetică poate combina carnasierele izolate în cele două metope contigui (fig. 8/1). În toate cazurile, gruparea naturală sau heraldică a decorului zoomorf de stil liber sau metopic se desfășoară în spații limitate, friza circulară sau metopa. Ritmul pozițiilor animaliere cu grupe binare este efectul reciproc al unei simetrii axate pe dualitatea structurii elementare a grupului de luptă, pe coexistența stilurilor natural și heraldic ale decorului zoomorf sau liber și metopic ale decorului geometric și pe repetarea grupelor în factura decorului liber, cu doi sau patru ochi spiralici și cu două sau patru elipse, sau a cadrului cu două metope contigui sau separate. *Gruparea ternară* apare mai rar și este de asemenea combinată în stil natural sau heraldic și transpusă în decorul liber sau metopic al ceramicii. În decorul metopic, șirul de trei carnasiere pe ceramica ε (fig. 8/4) și grupul antitetic cu trei carnasiere pe ceramica ζ (fig. 23/1), sau izolarea carnasierelelor în metope triple pe ceramica ζ (fig. 21), păstrează același ritm al simetrii și repetiției în metope. În decorul liber, grupul natural al cerbului și carnasierele încadrat de grupe antitetică de carnasiere pe ceramica ε (fig. 4/2) capătă ritmul alternării grupelor sau perechilor din glictica mesopotamiană. Ritmul poziției libere a decorului zoomorf, determinat obișnuit de ritmul variației aspectelor decorului geometric al ceramicii Cucuteni — Tripolie, adaugă astfel ritmul pozițiilor stilului animalier pur al glicției mesopotamiene. Ritmul alternanței temelor zoomorfe în șiruri suprapuse pe cilindrul mesopotamienilor se manifestă rar pe ceramica Cucuteni — Tripolie, prin introducerea decorului zoomorf în zone decorative suprapuse și prin combinarea temelor zoomorfe în zonele suprapuse, pe ceramica ε cucuteniană și tripoliană (fig. 5/4 ; 6/5).

Temele zoomorfe sînt corelative nu numai în cadrul celor două stiluri, liber și metopic, ale decorului zoomorf din zona decorativă principală, ci și sub raportul asocierii decorului zoomorf de stil liber sau metopic cu decorul geometric cu semilune sau cu decorul vegetal, sau în cadrul decorului zoomorf de stil liber asociat cu decorul geometric cu ghirlande sau rămas singur în zona decorativă secundară. Corelațiile temelor se stabilesc în planurile paralele ale evoluției decorului zoomorf în zonele decorative, principală sau secundară, în cadrul decorului geometric respectiv și în cadrul asocierii decorului zoomorf cu decorul semilunar sau vegetal, dar corelațiile pot fi raportate de la un plan la altul. Posibilitatea acestor corelații, evidente prin ele înșile, se explică prin libertatea completă a pozițiilor tematice decorului zoomorf față de condiționarea riguroasă a stilurilor liber și metopic ale decorului zoomorf de evoluția decorului geometric al ceramicii cucuteniene. Însă, suprapunerea modalităților tematice peste modalitățile stilistice ale decorului geometric și zoomorf condiționează, pe de o parte, asocierea pozițiilor animaliere cu decorul vegetal sau semilunar derivat în cursul evoluției decorului geometric, iar pe de altă parte repartizarea pozițiilor tematice ale decorului zoomorf în cadrele aspectelor decorative determinate de evoluția stilistică a decorului geometric și zoomorf. De aceea, modalitățile poziționale ale decorului zoomorf se pot multiplica teoretic și vor putea fi confirmate prin descoperirile viitoare. Nimic nu împiedică ca pe paharele tripoliene, cu decorul zoomorf în zonele intermediare (fig. 8/2), unul din carnasiere să fie înlocuit cu cornutul, sau pe craterele cucuteniene grupul antitetic cu două carnasiere (fig. 22) să fie înlocuit cu grupul de luptă al carnasierelelor și cornutului în dispoziție antitetică etc. În zona secundară, șirul de carnasiere (fig. 5/3) sau de bovidee (fig. 19/2) se leagă tematic de șirul grupului de luptă din decorul spiralic (fig. 24). Șirul de două grupe de carnasiere antitetică (fig. 5/4) se leagă direct de cele două grupe antitetică de carnasiere din decorul eliptic (fig. 5/2) și amindouă pot fi raportate la șirul grupului de luptă încadrat între grupe antitetică de carnasiere (fig. 4/2). Dar, în același timp, șirul de bovidee fără decorație geometrică (fig. 19/2) poate fi raportat, tematic și decorativ, la șirul grupului de luptă cu decorație în ghirlande (fig. 20/2), prin similitudinea decorului geometric de pe umăr, derivat din elipsele cu tangentă orizontală, și prin moda asocierii decorului zoomorf cu decorul în ghirlande pe ceramica tripoliană (fig. 4/2 ; 20/2). În zona principală, șirul natural de carnasiere alternînd cu motive semilunare în decorul spiralic (fig. 15/1) sau șirul de carnasiere dispersate și însoțite de semilună în decorul metopic (fig. 15/2) sînt legate de șirul grupului de luptă prevăzut cu motivul semilunar (fig. 20/2). Grupul natural cu două carnasiere repetat în decorul metopic (fig. 23/2) se leagă direct de șirul liber al grupului de luptă împărțit în două grupe naturale prin motivul semilunar (fig. 20/2, dar totodată poate fi corelat cu șirul de două grupe naturale dispuse antitetic în decorul eliptic (fig. 2/3). Grupul antitetic cu două carnasiere separate prin semilună și grupul antitetic cu trei carnasiere, repetate în decorul metopic (fig. 22 ; 23/1), participă deopotrivă la gruparea ternară a grupului animalier încadrat de carnasiere antitetică (fig. 4/2). Ambele modalități ale grupului antitetic de carnasiere comportă o structură ternară, prin intercalarea motivului semilunar (fig. 22) sau a unui carnasier minuscul (fig. 23/1). Grupul antitetic de trei carnasiere se leagă totodată cu poziția liberă a grupului de luptă ternară (fig. 4/2), prin repetarea carnasierelelor minuscul și în spațiul liber al metopei (fig. 23/1). Prezența motivului semilunar corelează grupul antitetic de două carnasiere și cu șirul grupului de luptă împărțit în două grupe naturale de două animale (fig. 20/2), nu numai stilistic, sub raportul asocierii decorului zoomorf cu decorul semilunar, ci și tematic, legînd motivul semilunar de prezența carnasierelelor și

păstrind o singură semilună pentru divizarea șirului grupului de luptă în grupe binare sau pentru a corela grupul antitetice al carnasierelor cu tema grupului de luptă, marcând astfel temele corespunzătoare ale reprezentării carnasierului, dar diferențiate prin motivul semilunar de temele reprezentării bovideului. În adevăr, decorul semilunar nu însoțește niciodată șirul bovideelor din zona secundară (fig. 19/2) sau al bovideelor derivate cu cercurile spiralelor în zona principală (fig. 18/2). La fel, temele reprezentării păsării cu aripioarele ridicate (fig. 25/1 sau a păsării acvatice (fig. 25/4) nu prezintă decor semilunar. De aceea, asocierea motivului semilunar cu pasărea diferită de pe ceramica Usatovo (fig. 25/2) ar putea indica specia păsării rapace, în cadrul categoriilor antagoniste ale decorului ornitomorf, în simetrie cu categoriile antagoniste ale carnasierului și cornutului în decorul zoomorf. Această corelație ar putea implica o funcție simbolică proprie motivului semilunar în cadrul decorului zoomorf, care nu poate fi definită. Combinarea și corelarea modalităților stilistice ale temelor zoomorfe demonstrează, pe de o parte, că împărțirea șirului de animale în grupe antitetice (fig. 2/3; 4/2) se explică prin introducerea stilului heraldic în gruparea naturală a animalelor, iar pe de altă parte arată că împărțirea binară (fig. 20/2) sau ternară (fig. 4/2) a grupului de luptă explică preferința pentru grupele naturale sau antitetice de două animale (fig. 22; 23/2) sau de trei animale (fig. 8/4; 23/1) prin participarea acestor grupe la tema grupului de luptă animalier (fig. 4/2; 20/2), după concepția stilului animalier al glipticii mesopotamiene.

Paralelismul ceramicii Cucuteni — Tripolie cu ceramica pictată orientală se menține prin dispunerea decorului zoomorf uneori în zone suprapuse la exteriorul amforelor ε (fig. 5/4; 6/5) și prin reproiectarea decorului geometric și zoomorf în interiorul străchinilor ζ (fig. 16—17), după concepția originară a compoziției decorului geometric pe cupele orientale și străchinile cucuteniene (fig. 1) și a decorului zoomorf pe cupele orientale. Introducerea decorului zoomorf în decorul geometric și vegetal pe ceramica orientală integrează, prin simbolismul lor cosmologic, compoziția unor „imagini paradisiace ale lumii”, ca pe cupele susiene³²², în legătură cu structura spațio-temporală și forțele naturii în reprezentările cosmologice ale societăților agricole din Orientul protoistoric.

În gliptica mesopotamiană, rularea cilindrului repetă clar compozițiile „șirului de animale” sau ale „grupului de luptă”, desfășurate liber în cîmpul gravat al cilindrului sau al tabletei imprimată. Modalitățile tematice ale decorului zoomorf, reprezentarea grupului de luptă sau a celor doi termeni, sînt exprimate direct prin modalitățile lor stilistice, gruparea naturală sau heraldică a șirului sau grupului animalier și gruparea binară sau ternară a dispoziției naturale sau heraldice a animalelor. Corelarea celor două teme, prin corespondența grupării animalelor separate sau asociate în grupul de luptă, ca și jocul regulilor simetriei în repetarea grupelor naturale sau heraldice, binare sau ternare, cu specii variate de animale și păsări, multiplică și explică modalitățile stilistice ale temelor zoomorfe.

Pe ceramica Cucuteni — Tripolie, friza închisă a decorului zoomorf liber determină la fel compoziția clară a „șirului” sau a „grupului de luptă”. Compozițiile decorului zoomorf liber sînt introduse riguros și în cadrul limitat al metopelor și chiar combinate simetric între metope, dar întregirea ansamblului compoziției de la o metopă la alta rămîne uneori neclară, din cauza repartizării ei asimetrice între metope. „Grupul antitetice cu trei carnasiere” repetat în două metope prezintă un animal răzleț la capătul unei metope, dar care ar putea fi un animal intermediar între cele două grupe ternare (fig. 23/1). Compoziția comportă o interpretare dublă: în cadrul metopice, ea apare ca o „grupare binară cu grupe ternare” a șirului cu grupe antitetice, dar combinat în una din metope cu tema șirului de animale, prin repetarea unuia din carnasiere; transpusă în cîmpul frizei, ea devine o „grupare ternară cu două grupe ternare” a grupului antitetice, care nu poate fi introdusă în cadrul metopice decît prin repartizarea animalului intermediar în una din metope. Ca și în gliptica mesopotamiană, modalitățile tematice sînt determinate de dualitatea tematică a reprezentărilor zoomorfe, „integrearea grupului de luptă” și „alternanța termenilor izolați”, și comportă la fel modalități stilistice proprii, pentru a figura și corela temele zoomorfe prin gruparea naturală sau antitetice și binară sau ternară în cadrul compozițiilor desfășurate în șir sau dispuse în grup. Însă, modalitățile stilistice condiționate de modalitățile tematice ale decorului zoomorf sînt suprapuse modalităților stilistice ale decorului geometric și zoomorf, care condiționează derivația decorului zoomorf în aspectele decorului geometric. Modalitățile stilistice ale celor două teme sînt integrate modalităților stilistice ale decorului zoomorf de aspect liber sau metopic și asociat sau nu cu decorul serpentiform sau vegetal. Această suprapunere a compozițiilor tematice și stilistice explică aparența temelor zoomorfe multiple, analizate mai sus.

Modalitățile tematice ale decorului zoomorf pictat pe ceramica Cucuteni — Tripolie și Usatovo, determinate de modalitățile tematice și stilistice ale decorului zoomorf și de modalitățile stilistice ale decorului geometric și zoomorf, sintetizează următoarele teme:

1. *Șirul natural de carnasiere:*

a) Șirul simplu, cu două, trei sau patru animale, în decorul liber al ceramicii ε (fig. 2/1—2,4—5; 3; 4/3—6; 5/3—5; 6/1—4), ζ (fig. 15/1) și Usatovo (fig. 25/3);

³²² L. Frobenius, *op. cit.*, p. 168 și urm., fig. 114—115.

- b) Șirul simplu în decorul metopic, cu două animale pe ceramica ϵ (fig. 7 ; 8/2—3) și cu două sau trei animale pe ceramica ζ (fig. 15/2 ; 21) ;
- c) Șirul simplu în dispoziție cruciformă sau evinconcială pe ceramica ζ (fig. 16—17) ;
2. *Șirul cu grupe naturale de carnașiere* :
- a) Șirul cu două grupe binare, în decorul metopic al ceramicii ζ (fig. 23/2—4) ;
- b) Șirul cu două grupe ternare, în decorul metopic al ceramicii ϵ (fig. 8/4) ;
3. *Șirul cu grupe antitetice de carnașiere* :
- a) Șirul cu două grupe binare, în decorul liber al ceramicii ϵ (fig. 2/3 ; 5/2,4) ;
- b) Șirul cu două grupe binare, în decorul metopic al ceramicii ζ (fig. 22) ;
4. *Grupul antitetic al carnașierului* :
- a) Grupul simplu cu două carnașiere, în decorul metopic al ceramicii ϵ (fig. 8/1) ;
- b) Grupul ternar cu două grupe ternare de carnașiere, în decorul metopic al ceramicii ζ (fig. 23/1) ;
5. *Șirul natural simplu de bovidee*, în decorul liber al ceramicii ζ (fig. 18/1—3 ; 19/2) ;
6. *Șirul natural simplu de păsări*, în decorul liber al ceramicii Usatovo (fig. 25/1—2) ;
7. *Șirul cu grupe antitetice binare de păsări*, în decorul liber al ceramicii Usatovo (fig. 25/4) ;
8. *Șirul natural simplu al grupului de luptă*, în decorul liber al ceramicii variantei Monteoru (fig. 24) ;
9. *Șirul grupului de luptă cu două grupe naturale binare*, în decorul liber al ceramicii ζ (fig. 20/2) ;
10. *Șirul natural cu grupe de luptă binare*, în decorul liber al ceramicii ϵ (fig. 5/1) ;
11. *Grupul de luptă ternar cu două grupe antitetice binare de carnașiere*, în decorul liber al ceramicii ϵ (fig. 4/2).

Corelarea constantă a modalităților tematiche și stilistice existente lasă să se întrevadă clar lacunele actuale ale temelor figurate, dar totodată și posibilitățile virtuale ale apariției lor în descoperirile viitoare. Compozițiile tematiche și stilistice ale decorului zoomorf se reduc în ultimă analiză la două moduri de grupare a animalelor, „șirul” sau „grupul”, pentru fiecare din cele două teme, asocierea sau separarea speciilor opuse. Ambele modalități de grupare comportă dispozițiile naturale sau antitetice cu structură binară sau ternară, corelative între cele două teme, dar totodată corespondente în decorul liber și metopic. În decorul liber, *șirul* este clar constituit prin contiguitatea siluetelelor (fig. 5/3 ; 19/2) sau intercalarea lor în spațiile goale (fig. 2/1 ; 15/1) sau alternarea siluetelelor cu motivele vegetale (fig. 3/4), atît în cadrul alternanței animalelor componente, cît și al grupului de luptă (fig. 24). Succesiunea siluetelelor prezintă o dispoziție naturală (fig. 5/3,5), dar manifestă vădit, din cauza simetriei decorului spiralic sau eliptic, o structură cvaternară (fig. 2/1 ; 15/1 ; 19/2 ; 24), ternară (fig. 3/2—3 ; 4/6) sau binară (fig. 3/1,4 ; 6/4). Gruparea binară este menținută și în dispoziția șirului cu grupe naturale a grupului de luptă (fig. 20/2). În decorul metopic, șirul în dispoziție naturală apare dispersat prin siluetele izolate în metope (fig. 7 ; 8/3 ; 15/2 ; 21) și în zonele intermediare (fig. 8/2), sau este divizat prin siluetele grupate în metope (fig. 8/4 ; 23/2—4), reconstituind clar gruparea binară (fig. 7 ; 15/2) sau ternară (fig. 21) în cadrul șirului simplu, ca și în cadrul șirului cu grupe naturale (fig. 23/2). Șirul cu două siluete numai aparent este determinat de cadrul cu două metope (fig. 7), deoarece el corespunde grupării binare a siluetelelor în zonele decorului liber (fig. 3/4 ; 6/4) și grupului antitetic cu două siluete în cadrul cu metope duble (fig. 8/1). Dispoziția antitetică apare atît în decorul liber al șirului cu grupe naturale (fig. 2/3) sau antitetice (fig. 5/2,4 ; 25/4), cît și în decorul metopic al șirului cu grupe antitetice (fig. 22), prezentînd însă constant o structură binară, cu două grupe de două siluete în cîmpul frizei sau al metopelor. Repetarea grupului antitetic cu două păsări în decorul cu elipse multiple pe vasul fragmentar Usatovo (fig. 25/4) nu poate preciza gruparea binară sau ternară a șirului cu grupe antitetice. Structura binară sau ternară a dispoziției antitetice, cu două siluete izolate în metope (fig. 8/1) sau cu trei siluete grupate în metope (fig. 23/1), sînt rezervate modalităților stilistice ale „grupului”. Succesiunea siluetelelor și repetarea grupelor naturale sau antitetice în decorul liber asimilează repetarea siluetelelor izolate și a grupelor naturale sau antitetice din decorul metopic la modalitatea stilistică a „șirului”.

Modalitatea stilistică a *grupului* determină un ansamblu legat simetric în funcție numai de dispoziția heraldică a două siluete (fig. 8/1) sau a unor grupe heraldice de siluete (fig. 4/2 ; 23/1) în cadrul celor două teme, grupul de luptă (fig. 4/2) sau unul din termenii componenți (fig. 8/1 ; 23/1), care prezintă deci structură elementară binară (fig. 8/1) sau structură ternară (fig. 23/1) a grupului de luptă animalier (fig. 4/2) și corelează modalitățile stilistice ale grupului în cadrul celor două teme. Transpus în decorul geometric al ceramicii, ansamblul grupului este însă extins în toată lungimea zonei decorative libere (fig. 4/2) sau metopice (fig. 8/1 ; 23/1). Modalitatea stilistică a grupului este determinată direct de structura elementară binară a temei „grupului de luptă” (cornutul și carnașierul) și apare în decorul metopic cu două siluete izolate și dispuse antitetic (fig. 8/1), dar poate fi constituită prin structura ternară a „grupului de luptă” (cornutul între carnașiere antitetice) și apare deopotrivă în decorul liber, prin grupul de luptă încadrat de grupe antitetice de carnașiere (fig. 4/2), sau în decorul metopic, prin gruparea ternară a celor două grupe antitetice legate printr-un carnașier

intermediar (fig. 23/1). Corelația acestor modalități stilistice în cadrul alternanței celor două teme este evidentă, dar modalitățile tematice corespunzătoare prezintă lacune în decorul zoomorf cucutenian. Grupul cu „două carnasiere antitetice” (fig. 8/1) trebuie raportat la grupul de luptă elementar al „carnasierului afrontat cu cornutul”, care nu este încă documentat. Grupul de luptă elementar apare numai în poziția naturală a „cornutului urmat de carnasier”, dar încadrat de grupe antitetice de carnasiere (fig. 4/2). Gruparea ternară a celor două grupe antitetice de carnasiere, accentuată de structura ternară a fiecărui grup, prin intercalarea unui al treilea carnasier între cele două carnasiere afrontate (fig. 23/1), este corelată direct, în cadrul alternanței tematice, cu gruparea ternară a grupului de luptă încadrat de grupe antitetice de carnasiere (fig. 4/2). Structura tematică și stilistică a decorului zoomorf pictat pe ceramica Cucuteni — Tripolie este axată direct pe structura tematică și stilistică a reprezentărilor zoomorfe din gliptica mesopotamiană.

Astfel, modalitățile tematice ale decorului zoomorf pictat pe ceramica Cucuteni — Tripolie au numai aparența derivării lor în cursul evoluției decorului zoomorf de stil liber sau metopic în cadrul decorului spiralic sau eliptic. Derivația riguroasă a celor două stiluri ale decorului zoomorf, integrat decorului geometric de aspect liber sau metopic, a introdus în aspectele decorului zoomorf pictat compozițiile libere ale tematicii stilului animalier din gliptica mesopotamiană. Matricea decorului geometric, el însuși de funcție simbolică ³²³, antrenează în cursul evoluției motivele eterogene, geometrice sau figurate, și proiectează pe primul plan simbolismul motivelor cruciforme, vegetale și zoomorfe, prin jocul procedurilor stilistice ale decorului geometric. Stilul zoomorf pictat al ceramicii Cucuteni — Tripolie este, în dublu sens, antagonistul stilului animalier al artei orientale. Pe de o parte, stilul heraldic al decorului zoomorf cucutenian s-a constituit prin polarizarea ultimei faze a evoluției decorului zoomorf al ceramicii neo-eneolitice carpato-balcanice față de stilul animalier al glipticii mesopotamiene. Pe de altă parte, carnasierul în poziție încordată este antagonistul din „grupul de luptă”, ca temă centrală a stilului zoomorf pe ceramica Cucuteni — Tripolie și în gliptica mesopotamiană. *Carnasierul* cucutenian este în dublu sens, prin stilizarea stihială și simbolismul cosmologic, un simbol larg deschis spre porțile forțelor stihiale ale lumii, cuprinse cu predilecție din perspectiva *uranică și solară*, ca în arta și gândirea Orientului antic.

Simbolismul cosmologic al reprezentărilor zoomorfe, bazat pe „perechile de opoziții” ale speciilor antagoniste corelate cu elementele naturii și ale organizației sociale, este general în culturile primitive, preistorice sau etnologice, și servește ca factor clasificator și explicativ al unui sistem universal fizico-social, formulat de asemenea conceptual, ca în societățile evoluatice antice ³²⁴. Aceste sisteme cosmo-sociologice se întâlnesc în societățile primitive situate pe diferitele trepte ale dezvoltării culturale, vânători, păstori sau agricultori, de exemplu antiteza *kuragulu* și *kurabanna* care clasifică lucrurile „terestre” și „acvatice” la australieni ³²⁵, sau opoziția *Tsi'-zhu* „cer” și *Hon'-ga* „pământ” la amerindienii osage ³²⁶. Toate sistemele primitive concep realitatea ca totalitate și dualitate, atît în ordinea naturală cît și în ordinea socială, care se reflectă una în cealaltă ³²⁷ ca un *continuum* de opoziții succesive ³²⁸, al căror sistem polivalent de clasificare istovește deopotrivă fenomenele naturale și faptele sociale și culturale ³²⁹. Prin caracterul lui natural, ca entitate individuală în cadrul speciei și entitate a speciei în raport cu celelalte specii, animalul integrează o natură dublă, ca sistem al propriului său organism și ca termen în sistemul speciei, ca unitate a unei multiplicități și diversitate a unei unități ³³⁰, și ocupă deci o poziție intermediară între realitatea fizică și biologică a naturii și realitatea socială și culturală a grupărilor umane, stabilind între ele o omologie structurală și funcțională ³³¹. Speciile animale devin, după expresia indigenilor osage, *wa-wi'-ki-ska'-ye*, „simbolurile” ³³² care clasifică realitatea în sisteme de semnificații ³³³ polivalente, de la natură la cultură, de la concret la abstract, de la simultaneitate la evoluție, de la natural la supranatural, reflectînd ordinea naturală sau supranaturală în cea socială și proiectînd asupra corelațiilor dintre ele progresele însumate de evoluția societăților și culturilor ³³⁴, de la concepția atemporală a vieții în societățile încremenite ale umanității primitive la conștiința destinului istoric în societățile evoluatice ale Orientului antic ³³⁵. Speciile animale denumesc ca „totemuri” subdiviziunile organizației sociale și clasifică faptele naturale, sociale și culturale în societățile australiene într-un sistem struc-

³²³ H. Kühn, *Das Symbol in Vorzeit Europas*, *Atti del VI Congresso Intern. delle Scienze Preist. e Protoist. Roma 1962*, III, p. 416—17, pl. CLXXXVI/2, 4.

³²⁴ Cl. Lévi-Strauss, *op. cit.*, p. 183—84, 207, 282, 300—01, 318.

³²⁵ L. Lévy-Bruhl, *La Mythologie primitive*, „Travaux de l'Année sociologique”, Paris, 1935, p. 62.

³²⁶ Cl. Lévi-Strauss, *op. cit.*, p. 297 și urm.

³²⁷ *Ibidem*, p. 288, 298, 300, 305, 387.

³²⁸ *Ibidem*, p. 293.

³²⁹ *Ibidem*, p. 222—23, 289, 301, 313, 317, 321, 323, 381.

³³⁰ *Ibidem*, p. 289—290, 304, 309.

³³¹ *Ibidem*, p. 266, 393, 399.

³³² *Ibidem*, nota de la p. 304.

³³³ *Ibidem*, p. 388.

³³⁴ *Ibidem*, p. 239, 263, 399.

³³⁵ *Ibidem*, p. 399 și urm.

tural și funcțional al universului fizic și uman ³³⁶, după cum speciile animale ale faunei Nilului definesc ca „embleme” grupările umane separate ale Egiptului predinastic, iar emblema „șoimului”, *Horus*, simbolizează unificarea Egiptului dinastic ³³⁷.

La fel ca în Orientul antic, în societățile primitive de asemenea ordinea naturii este concepută ca o ordine supranaturală ³³⁸, forțele cosmice fiind manifestarea unor forțe divine antropomorfizate ³³⁹, divinități supreme care încarnează forțele naturale și care au creat lumea, sau divinități cosmice cu nume umane care păstrează aspectul zoomorf ca totemuri ale diviziunilor societății, sau strămoși cu aspect semiuman și semianimal care au instituit la origini relieful teritoriului, organizația socială și invențiile tehnice. Simbolismul zoomorf se integrează și acestui plan al corespondențelor dintre ordinea supranaturală a lumii și viața socială, religioasă sau politică a societăților ³⁴⁰, prin caracterul sacru al entităților divine pe care o semnifică simbolul animalului sau al unei perechi de animale opuse și al imagini lor ³⁴¹. Simbolismul zoomorf este astfel integrat, ca funcție semnificantă, sistemelor conceptuale ale *miturilor* cosmogonice, cosmologice sau civilizatoare, mediatoare între realitățile percepute în structura ordinii naturale sau sociale și conceptele unui sistem inteligibil al corelației lor ³⁴². În miturile australiene, lupta dintre *Baiam* și *Daramulun*, ipostaze antropomorfe ale divinităților cosmice și totodată ipostaze zoomorfe, *vulturul-șoim*, *corbul* sau *casoarul*, ale totemurilor tribale sau de frătrie, explică atât unitatea tribală sau opoziția și colaborarea frațiilor în planul organizației sociale și al vieții religioase, cât și ascendentul lui *Baiam* ca zeu tribal față de *Daramulun* rămas zeu al uneia din frății ³⁴³. În arta australiană, grupul „vulturului pe spatele cangurului” ³⁴⁴, specii antagoniste frecvente ca „totemuri” sociale, trebuie interpretat ca reprezentare figurată a concepției despre polaritatea cosmică, divină și umană. În Egiptul antic, grupul „șoimului pe spatele gazelei” figurează mitul lui *Horus* și *Seth*, descris în textele Piramidelor (2500 î.e.n.) cu termenul de „lupte din cer” între cei doi frați dușmani, divinități antagoniste ale cerului luminos și desertului arid, care întretin viața și echilibrul universului ³⁴⁵. În perioada dinastică arhaică a Mesopotamiei, „vulturul leontocefal deasupra a două cornute sau a doi lei” are în texte numele divin *Imgi (g)* și este *shurinnu* „emblema” zeului *Ningirsu*, divinitate a forțelor naturale, uraganul, furtuna, potopul și inundația, devenită divinitate a războiului ³⁴⁶. Pe *stela vulturilor* emblema este purtată de însăși divinitatea, ca simbol al ipostazei zeului victorios, dar pe *placa lui Dudu*, mare preot al lui *Ningirsu*, emblema suplinește prezența zeului și apare deasupra „bovideului culcat”, ca simboluri ale celor două ipostaze ale divinității supreme ³⁴⁷. Simbolismul grupărilor de animale înțeleștate în luptă, transpuse de pe cilindrii mesopotamieni pe vasele de metal prețios, realizează adevărate „viziuni apocaliptice ale lumii” pe patera asiriană de la Nimrud sau pe patera de aur scitică de la Solocha ³⁴⁸, exprimând deopotrivă violența cuceririlor asiriene în numele lui *Asur* sau epopeea scrisă în imagini a cuceririi scitice în numele lui *Ahura Mazda*.

Speciile de animale și plante în culturile primitive sînt întrebuințate ca factor logic al clasificării ³⁴⁹ și ca simbol al corelației în sistemele de opoziții binare cu axe multiple în sisteme ter-nare, în pătrat, în cinci, etc., pentru antiteza elementelor sau fenomenelor naturale (cer-pămînt, uscat-apă, zi-noapte, vară-iarnă), indicarea direcțiilor cardinale sau de orientare sud-nord, est-vest, stînga-dreapta), specificarea dimorfismului sexual (mascul-femelă, plante sau unelte masculine și feminine), alternanța întregului și a părții (animal-cap, picior, organ), corelarea comportărilor religioase, politice sau morale (sacru-profane, război-pace, bine-rău), clasificarea viețuitoarelor după manifestările caracteristice și mediul natural (animale și păsări terestre sau acvatice, alergătoare, tiritoare sau zburătoare, călătoare pe uscat sau pe apă, călătoare de zi sau de noapte), implicînd corelații cu elementele cosmice și manifestările sociale ³⁵⁰. Aceeași funcție clasificatoare și simbolică, indiferent de axele corespondențelor, ale căror echivalențe explicite numai formulele textelor le-ar putea stabili, după exemplul sistemelor de reprezentări conceptuale și orale, numai rareori însoțite de reprezentările figurate zoomorfe, ale societăților australiene sau amerindiene, transpuse cu acuitate în modalitățile multiple ale reprezentărilor zoomorfe pe ceramica pictată orientală și este transmisă

³³⁶ F. Durkheim, *Les formes élémentaires de la vie religieuse, Le système totémique en Australie*, „Bibl. de Philos. contemp”, Paris, 1937, p. 200 și urm.

³³⁷ A. Moret—G. Davy, *Des clans aux empires*, „L'Évolution de l'Humanité”, 6, Paris, 1923, p. 142 și urm., 148 și urm., 156 și urm., 162 și urm.

³³⁸ Cl. Lévi-Strauss, *op. cit.*, p. 399.

³³⁹ *Ibidem*, p. 386.

³⁴⁰ *Ibidem*, p. 328.

³⁴¹ *Ibidem*, p. 192, 408.

³⁴² *Ibidem*, p. 158—59, 163, 168, 394, 397—98.

³⁴³ E. Durkheim, *op. cit.*, p. 409 și urm.

³⁴⁴ O. Leroy, *La raison primitive. Essai de réfutation de la théorie du prélogisme*, Paris, 1927, fig. 5 c.

³⁴⁵ A. Moret, *op. cit.*, p. 74 și urm., 92 și urm.

³⁴⁶ E. Dhorme, *op. cit.* p. 103, 129; G. Contenau, *Manuel...*, II, p. 593 și urm., 604 și urm. La fel, „vulturul cu cap de elefant” în arta Egiptului protodinastic (pe placa de fildeș a mînerului de cuțit de la Abu-Zedan, J. de Morgan, *L'Humanité préhistorique*, p. 230, fig. 124; E. Faumgartel, *op. cit.*, I, p. 77 urm.) și în arta Indiei poartă în mitologia hindusă numele de *Bherunda*, A. K. Coomarswamy, *Pour comprendre l'art hindou*, Paris, 1926, p. 103.

³⁴⁷ G. Contenau, *op. cit.*, I, p. 479 și urm., 486 și urm., fig. 351, 357; II, p. 605 și urm.

³⁴⁸ *Ibidem*, III, p. 1344, fig. 842; M. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford, 1922, pl. XX/3.

³⁴⁹ Cl. Lévi-Strauss, *op. cit.*, p. 289—90, 321.

³⁵⁰ *Ibidem*, p. 182, 204, 214, 254, 296, 298—99, 326—28, 333.

glicpticii mesopotamice, prin alternarea orientării şirurilor de animale sau păsări terestre, aeriene sau acvatice, mergînd, înotînd sau zburînd pe ceramica Halaf, Susa I şi Sialk III, prin asocierea lor cu motivele vegetale sau cu astrele pe ceramica Halaf şi Sialk III, prin variaţia asocierii speciilor diferite pe ceramica Susa I şi Sialk III sau prin alternarea perechilor de bovidee sau feline (mascul şi femelă) şi asocierea animalelor cu părţi decupate (cap sau picior) în glicptica Uruk IV şi III, toate reductibile la opoziţii şi corelaţii binare (vultur, leu-cornut, pasăre acvatică; uranichtonice). Teoriile de animale, în care defilează fauna Nilului în şiruri orientate în sens contrar, în gravurile rupestre sau pe plăcile de fildes ale Egiptului protodinastic încep totdeauna cu elefantul ³⁵¹, deci în ordinea emblemelor sociale şi religioase ale nomelor egiptene ³⁵². Aceste embleme protoistorice conduc grupările umane la vînătoare sau război şi sînt păstrate ca embleme divine în epoca istorică ³⁵³. În epoca tebană, cuceririle lui Tutmes al III-lea şi pacificarea Orientului asiatic pe stela triumfală din templul de la Karnak (1460 î.e.n.) sînt descrise în termenii şi interpretate în funcţie de simbolismul mitului lui „Horus şi Seth” ³⁵⁴. Pe ceramica Cucuteni—Tripolie, modalităţile multiple ale reprezentărilor zoomorfe de stil natural sau heraldic axate pe dualitatea tematică a grupului de luptă pot fi determinate de modalităţile integrării celor două teme, grupul de luptă sau alternanţa speciilor antagoniste, în decorul geometric de stil liber sau metopic, dar în acelaşi timp ele pot corespunde, formal şi funcţional, unor axe de referinţe cu semnificaţii polivalente.

Evident, miturile implicate în reprezentările zoomorfe pictate pe ceramica Cucuteni—Tripolie vor rămîne pentru totdeauna anonime. Însă tematica figurată şi funcţia simbolică a acestor reprezentări exprimă direct existenţa unui sistem clasificator şi corelativ al ordinii cosmice, divine şi umane, axat pe structura şi simbolismul stilului zoomorf, în concordanţă cu sistemele din culturile primitive etnologice şi din civilizaţiile Orientului mediteranean antic.

Ancorarea acestor sisteme conceptuale şi figurative în cele două realităţi, structura concretă a naturii şi a societăţii şi funcţia simbolică în gîndirea primitivă ³⁵⁵, explică alternanţa şi semnificaţia temelor zoomorfe axate pe reprezentarea grupului de luptă animalier. Dualitatea temelor zoomorfe defineşte structura stilului zoomorf prin alternarea temei complete, grupul de luptă a două specii antagoniste, şi a celor doi termeni izolaţi, fiecare din cele două specii antagoniste în atitudinea tematică respectivă, pentru a fixa corelaţia celor două teme. Tema completă a „grupului de luptă” exprimă totalitatea ordinii realităţii, iar tema animalelor separate exprimă dualitatea ordinii realităţii şi posibilitatea totalizării sau retotalizării acestei ordini din perspectiva unităţii ei antitactice. Prin funcţia de „semnificant”, cele două teme figurate sînt semnele ³⁵⁶ sensibile ale unei „semnificaţii”, pe care o implică prin asocierea sau opoziţia lor. Dualitatea tematică a reprezentărilor zoomorfe se integrează aceluşi fenomen general în arta şi gîndirea primitivă, definit formal *pars pro toto* ³⁵⁷, în care „coincidenţa termenilor corelativi” se explică prin participarea întregului şi a părţii la termenul terţ al unei „semnificaţii” ³⁵⁸, dar a cărui explicaţie ultimă rezidă în corelaţiile polivalente ale sistemelor clasificatoare şi explicative ale universului fizic, divin şi uman.

ANTON NIŢU

LE DÉCOR ZOOMORPHE PEINT SUR LA CÉRAMIQUE CUCUTENI—TRIPOLIE

RÉSUMÉ

1. INTRODUCTION

Le décor zoomorphe peint sur la céramique Cucuteni—Tripolie synthétise le style animalier de la céramique néo-énéolithique de l'Europe sud-orientale et de l'Orient méditerranéen et celui de la glyptique mésopotamienne, achevant l'évolution du style zoomorphe de la céramique néo-énéolithique balkano-carpatique par la création du style Cucuteni des représentations zoomorphes, en parallélisme parfait avec l'évolution du style animalier oriental de la conception de la céramique à celle de la glyptique. Le style zoomorphe cucutenien manifeste une structure propre, qui définit son originalité comme phénomène d'art décoratif.

³⁵¹ J. de Morgan, *op. cit.*, p. 230, fig. 124; A. Varnagac, *L'Homme avant l'écriture*, „Destins du monde”, 1, Paris, 1959, p. 242, fig. 68.

³⁵² A. Varnagac, *op. cit.*, p. 260.

³⁵³ A. Moret-G. Davy, *op. cit.*, p. 142, 151.

³⁵⁴ *Ibidem*, p. 323—24.

³⁵⁵ Cl. Lévi-Strauss, *op. cit.*, p. 384, 387—88.

³⁵⁶ *Ibidem*, p. 159, 161, 284.

³⁵⁷ E. Durkheim, *op. cit.*, p. 18, 145—46, 328; G. Glotz, *op. cit.*, p. 266; R. Kreglinger, *L'Évolution religieuse de l'humanité*, Paris, 1926, p. 16—7, 39.

³⁵⁸ L. Blaga, *Trilogia cunoaşterii*, „Bibl. de Filoz. rom.”, Bucureşti, 1943, p. 84, 87.

La céramique Cucuteni—Tripolie n'a pas adopté le décor zoomorphe pur, comme la céramique et la glyptique orientale. Le décor zoomorphe peint accompagne toujours le décor géométrique, sans être simplement juxtaposé, mais *intégré* à la structure du décor de la céramique. Mais le décor zoomorphe cucutéenien n'est pas intégré dès le début à la composition concentrique du décor géométrique à l'intérieur des vases (fig. 1/2,5), comme sur la céramique orientale, ou à l'extérieur des vases (fig. 1/1), comme sur la céramique Vinča—Turdaș. Le décor zoomorphe peint est intégré initialement au décor géométrique disposé en zones décoratives superposées sur la paroi des vases et diversifié sur les formes différentes de la céramique Cucuteni—Tripolie. L'intégration du décor zoomorphe peint sur la céramique cucutéenienne n'est point rapportée seulement au contexte de la composition du décor géométrique, comme sur la céramique orientale, mais directement à la structure et à l'évolution du décor géométrique, en déterminant le caractère propre au style cucutéenien. Les aspects du décor zoomorphe cucutéenien sont conditionnés par les aspects du décor géométrique, les motifs zoomorphes imitant la facture des motifs géométriques et étant entraînés dans les variations des aspects décoratifs d'après les règles de stylisation du décor géométrique. Mais, les compositions du décor zoomorphe adoptent la disposition antithétique du style héraldique oriental et le canon original de la stylisation des motifs zoomorphes implique aussi les attitudes thématiques du « groupe de lutte animalier » de l'art oriental. Les aspects du décor géométrique créés dans les zones superposées sur la paroi des formes céramiques sont projetés concentriquement à l'extérieur des couvercles (fig. 28/4) ou à l'intérieur des écuelles (fig. 28/1—2), ramenant les aspects décoratifs à la composition géométrique et symbolique de la représentation conceptuelle originelle (fig. 1/1—2). A la fin de l'évolution du décor zoomorphe peint, les aspects du décor zoomorphe créés à l'extérieur des vases sont aussi projetés à l'intérieur des écuelles (fig. 16), ramenant le décor zoomorphe à la composition cruciforme et symbolique du décor géométrique, d'après la conception originelle de la céramique orientale. Ce circuit dans le cadre de la céramique Cucuteni—Tripolie renferme toute l'évolution du style zoomorphe sur la céramique néo-énéolithique carpatobalkanique et insère l'évolution du style animalier du décor céramique à la glyptique orientale.

Le décor zoomorphe peint est limité aux deux groupes céramiques ϵ et ζ de la période *Cucuteni B* et comporte pour chaque groupe les deux aspects, libre et métopique, du décor géométrique. Les styles libre ou métopique du décor zoomorphe sont répartis sur des formes différentes de la céramique et se répètent dans les deux groupes, mais deviennent alternativement représentatifs pour les deux phases *B1* et *B2* de la céramique : le style libre sur les amphores ϵ de la phase *B1* et le style métopique sur les cratères ζ de la phase *B2*.

De même, dans le cadre de l'unité fondamentale de l'ornementation de la céramique peinte dans son espace géographique, entre les bassins de l'Olt transylvain et du Dniepr et de la Galicie au Bărăgan, des particularités et des préférences dans l'ornementation céramique se différencient entre les grandes aires, cucutéenienne, tripolienne et galicienne. La céramique tripolienne présente constamment des variantes pour tous les aspects décoratifs de la céramique cucutéenienne, sous le rapport du décor géométrique et zoomorphe, de l'intégration du décor zoomorphe au décor géométrique et de leur répartition sur les formes céramiques. Les stations limitrophes, comme Petreni ou Varvarovca, présentent les éléments des aires voisines, mais les contaminations des aspects décoratifs peuvent s'établir directement entre les grandes aires de la céramique peinte.

2. LE GROUPE ϵ : LE STYLE ZOOMORPHE LIBRE

Les modalités du décor zoomorphe de *style libre* sont déterminées par l'intégration du décor zoomorphe à la structure du décor géométrique d'aspect libre, elliptique ou spiraliforme, et par la répartition des zones décoratives sur les *vases piriformes* et les *amphores* :

1. *Décor zoomorphe intégré et compact*, à motifs zoomorphes intégrés dans les espaces libres du décor géométrique, sur les vases piriformes (fig. 2/1—5 ; 4/4) et les amphores à une seule zone décorative (fig. 5/1—2,5) ;

2. *Décor zoomorphe intégré et réparti dans la zone principale et secondaire*, à motifs zoomorphes intégrés au décor spiral de l'épaule et à décor zoomorphe réservé dans la zone libre du cou, sur les amphores à deux zones décoratives et le décor principal dans la zone de l'épaule (fig. 5/4) ;

3. *Décor zoomorphe intégré et réparti dans les zones secondaires*, à décor zoomorphe intégré au décor géométrique secondaire de la zone du corps et à décor zoomorphe réservé dans la zone libre du cou, sur les amphores à trois zones décoratives et le décor principal dans la zone de l'épaule (fig. 6/5) ;

4. *Décor zoomorphe intégré et réparti dans la zone de l'épaule*, à motifs zoomorphes intégrés au décor géométrique principal sur l'épaule des amphores à deux zones décoratives (fig. 6/2—3) ;

5. *Décor zoomorphe intégré et réparti dans la zone du cou*, à motifs zoomorphes intégrés au décor géométrique secondaire sur le cou des amphores à deux zones décoratives (fig. 2/5 ; 3/1—3 ; 4/2,5—6) ;

6. *Décor zoomorphe réservé dans la zone du cou*, à motifs zoomorphes associés aux motifs végétaux (fig. 3/4 ; 6/1) ou seulement à motifs zoomorphes (fig. 4/3 ; 5/3 ; 6/4), sur les amphores à deux zones décoratives et le décor principal dans la zone de l'épaule.

Les aspects décoratifs du style zoomorphe libre du groupe ϵ se développent sur la *frise* de la zone unique ou des zones superposées sur les formes céramiques. Dans les aires extrêmes de la céramique Cucuteni—Tripolie, on observe la préférence des amphores cucuténiennes pour le décor zoomorphe libre dans la zone du cou et des amphores tripoliennes pour le décor zoomorphe dans la zone de l'épaule.

Le décor zoomorphe comporte des *silhouettes noires*, intégrées aux séries décoratives déterminées par les deux motifs principaux sur les formes de la céramique ϵ : les « spirales accrochées » sur l'épaule des amphores et les « ellipses à tangentes » sur l'épaule des vases piriformes et sur l'épaule ou le cou des amphores. Quelques-uns des aspects du décor géométrique et zoomorphe de style libre sont déterminés par les modalités de l'intégration du décor zoomorphe aux deux motifs principaux et pourvus de motifs annexes. Le décor zoomorphe est intégré aux « spirales accrochées » sur l'épaule des amphores cucuténiennes (fig. 5/4) et tripoliennes (fig. 6/2), aux « ellipses à tangente serpentiforme » sur les vases piriformes cucuténiens (fig. 2/1—4) et de la Galicie (fig. 4/4), aux « ellipses à tangentes horizontales » sur les amphores cucuténiennes (fig. 5/5) ou tripoliennes (fig. 5/1—2) et aux « ellipses à tangentes (normales) » sur l'épaule ou le corps des amphores tripoliennes (fig. 6/3,5).

De même, le décor zoomorphe est intégré aux formes simplifiées, sans motifs annexes, des deux motifs principaux, les « lentilles aux guirlandes » sur le cou des amphores cucuténiennes décorées de spirales sur l'épaule (fig. 2/5 ; 3/1—3), les « ellipses sans tangentes » sur le cou des amphores cucuténiennes à spirales sur l'épaule (fig. 4/6), les « guirlandes » sur le cou des amphores tripoliennes décorées d'ellipses sur l'épaule (fig. 4/2), les « guirlandes aux yeux opaques » sur le cou des amphores galiciennes décorées de spirales sur l'épaule (fig. 4/5). Ces motifs de la zone secondaire sont des formes simplifiées des « ellipses à tangentes » (fig. 11/4) ou des « spirales accrochées à l'œil opaque » (fig. 32/10—12).

D'autres aspects du décor géométrique et zoomorphe de style libre sont déterminés par le remplacement du décor géométrique secondaire, dissous dans la zone du cou des amphores cucuténiennes décorées de spirales (fig. 10/1—7) et des amphores tripoliennes décorées d'ellipses (fig. 14/5,9), par un décor végétal (fig. 10/8 ; 14/7a) ou zoomorphe (fig. 4/3 ; 5/3—4 ; 6/4—5), ou par un décor végétal et zoomorphe (fig. 3/4 ; 6/1).

Dans le décor spiral des amphores, le décor zoomorphe est introduit sur la forme initiale du motif principal de l'épaule, dans l'*œil* des spirales (fig. 5/4 ; 6/2). Dans le décor elliptique des vases piriformes, le décor zoomorphe est introduit aussi sur la forme initiale du motif principal, mais dans les *perles* des entonnoirs inférieurs ou supérieurs (fig. 2/1—3). Dans le décor elliptique sur l'épaule des amphores, le décor zoomorphe est introduit sur la forme initiale du motif principal, à l'intérieur de l'*ellipse* (fig. 5/1 ; 6/3), mais il est entraîné dans la série dérivative d'aspect libre du motif elliptique, dans l'*entonnoir supérieur* au-dessus de la tangente disparue et à côté des motifs géométriques annexes (fig. 5/2,5). Dans le décor elliptique simplifié sur le cou des amphores, le décor zoomorphe est introduit dans l'espace des *entonnoirs inférieurs* sur la forme initiale et les formes dérivées sans motifs annexes (fig. 2/5 ; 3/1—3 ; 4/2), ou dans l'espace des *entonnoirs fondus* sur la forme finale du décor dérivé, en remplaçant les motifs annexes géométriques (fig. 4/6 ; 11/3).

En effet, la série dérivative d'aspect libre des « ellipses à tangentes » sur le cou des amphores cucuténiennes (fig. 11/1—4) ou des « ellipses à tangente horizontale » sur l'épaule des amphores cucuténiennes (fig. 11/6—10) et tripoliennes (fig. 12/1—4,6) comporte la disparition de la tangente (fig. 11/12) et la fusion des motifs annexes dans les entonnoirs supérieurs et inférieurs (fig. 11/2—3,8 ; 12/4,6), puis la disparition des motifs annexes (fig. 11/13). Les motifs zoomorphes, entraînés dans l'évolution du décor elliptique d'aspect libre, restent à côté des motifs géométriques annexes (fig. 5/2,5), puis remplacent les motifs annexes synthétisés (fig. 4/6).

Le décor libre à spirales ou ellipses entraîne dans les annexes aussi des motifs géométriques hétérogènes, de fonction symbolique, spécialement des motifs « cruciformes », introduits sur la forme initiale (fig. 12/12 ; 27/5 ; 28/4) et gardés sur les formes dérivées après la disparition de la tangente (fig. 11/2). Les motifs zoomorphes sont introduits comme de motifs hétérogènes auprès des motifs annexes (fig. 2/1 ; 5/1,5 ; 6/2—3) ou au lieu des motifs annexes du décor géométrique initial (fig. 3/1 ; 4/2), puis ils sont maintenus à côté ou au lieu et place des motifs annexes sur les formes dérivées du décor géométrique (fig. 3/2 ; 5/2,5), de même que les motifs hétérogènes géométriques (fig. 11/2 ; 13/3).

L'intégration du décor zoomorphe au décor géométrique de style libre du groupe ϵ est réalisée par l'introduction des motifs zoomorphes d'après les règles de stylisation qui régissent les motifs annexes du décor spiral ou elliptique, donc par la « décoration identique des deux annexes », l'œil ou l'ellipse et l'entonnoir, et par le « passage au premier plan des motifs annexes et hétérogènes » à la suite de la disparition du motif spiral ou elliptique au cours de l'évolution d'aspect libre du décor géométrique. Dans l'ensemble de l'ornementation du vase, le *décor zoomorphe* de la zone secondaire du col ou du corps *reste subordonné au décor géométrique* ou au décor géométrique et zoomorphe de la zone principale de l'épaule (fig. 5/3—4; 6/4—5).

3. LE GROUPE ϵ : LE STYLE ZOOMORPHE MÉTOPIQUE

Les modalités du décor zoomorphe de *style métopique* sont définies en fonction de la structure du cadre métopique et de la répartition du décor zoomorphe dans l'espace décoré des métopes ou de sa réservation dans l'espace épuré des zones intermédiaires, sur les formes céramiques à profil caréné et à une seule ou à deux zones décoratives, les *cratères* et les *verres* :

1. *Décor zoomorphe en métopes contiguës à tangente*, sur les cratères et les verres cucuténiens (fig. 7/1—3);
2. *Décor zoomorphe en métopes contiguës sans tangente*, sur les verres cucuténiens (fig. 7/4; 8/1,4);
3. *Décor zoomorphe en métopes contiguës superposées*, sur les verres cucuténiens (fig. 9/11);
4. *Décor zoomorphe en métopes séparées sans tangente*, sur les verres cucuténiens (fig. 8/3);
5. *Décor zoomorphe dans la zone intermédiaire des métopes séparées*, sur les verres tripoliens (fig. 8/2).

Les quatre aspects du décor zoomorphe métopique sont déterminés par les trois aspects métopiques du décor géométrique, à « métopes contiguës » en une seule rangée, à « métopes contiguës superposées » au-dessus de la zone libre de l'épaule ou à « métopes séparées », et comportent les deux modalités de la dérivation du décor zoomorphe au cours de l'évolution du décor géométrique, de même que dans le style libre, c'est-à-dire par l'intégration du décor zoomorphe au décor géométrique des métopes, ou par le remplacement du décor géométrique par un décor zoomorphe dans les zones intermédiaires. Les deux aspects du décor géométrique à métopes contiguës ou séparées ne sont pas déterminés par l'organisation préalable de la surface décorée du vase, mais par la structure du motif principal du décor géométrique, les « ellipses à tangentes », au cours de l'évolution du motif elliptique par deux séries dichotomiques d'aspect métopique. Les deux aspects métopiques du décor géométrique ne sont pas créés sur les formes caractéristiques pour le décor zoomorphe de style métopique, les cratères et les verres, mais sont initiés sur les formes céramiques à décor géométrique de style libre, les vases piriformes ou les amphores, puis sont continués sur les cratères et adoptés sur les verres. Les quatre aspects métopiques du décor zoomorphe sont créés sur les verres, mais c'est seulement l'aspect du décor zoomorphe en métopes contiguës qui passe sur les cratères, parce que l'aspect à métopes séparées ou superposées n'est pas adopté par le décor géométrique des cratères cucuténiens et tripoliens.

L'aspect à *métopes contiguës* est initié par le décor elliptique sur les vases piriformes (fig. 12/7—11) ou sur l'épaule des amphores cucuténiennes (fig. 10/9—12; 12/12—14) et continué sur les cratères (fig. 13/1—5). La série dérivative comporte des formes d'aspect métopique, par la disparition du contour des ellipses (fig. 12/10—11,13; 13/2) suivie par la chute des tangentes (fig. 12/14; 13/3—4), et des formes finales d'aspect libre, par la disparition de la bande verticale des ellipses, qui délimitait les métopes (fig. 13/5). Les formes dérivées d'aspect métopique ou libre conservent les motifs annexes originels, des volutes à œil d'accrochement (fig. 12/11), des perles doubles ou fusionnées (fig. 12/10; 13/2—4), des arcs et segments (fig. 10/12) ou des arcs (fig. 13/5). Les formes finales d'aspect métopique ou libre, mais décorées de volutes simplifiées, sont transposées dans la zone secondaire sur l'épaule des amphores (fig. 14/1—2). L'aspect à métopes contiguës, à tangente ou sans tangente, des verres (fig. 13/7—9) s'inscrit dans la série dérivative d'aspect métopique des cratères, mais sélectionne l'« arc négatif » pour motif décoratif à la base des métopes. Les métopes sont décorées de motifs géométriques étrangers ou de motifs végétaux aux coins. Dans les annexes du décor elliptique on introduit aussi les motifs « cruciformes », comme motifs hétérogènes entraînés dans la dérivation de l'aspect métopique (fig. 11/1—2; 12/12; 13/3—4). Le décor zoomorphe est intégré évidemment sur les formes d'aspect métopique, mais pas au décor perlé (fig. 13/3—4), seulement après la résorption de la couleur noire dans le champ des métopes (fig. 7/1), avant la chute des tangentes (fig. 7/1—3) et persistant après la chute des tangentes (fig. 7/4; 8/1,4). C'est de cette manière que les motifs zoomorphes sont disposés au coin droit inférieur (fig. 7/1—3) ou au coin gauche supérieur (fig. 7/4) ou aux coins opposés (fig. 8/1; 9/11) des métopes. Dans le champ des métopes sans tangente se développe la composition libre de la file des silhouettes en disposition

naturelle (fig. 8/4). L'inversion de l'orientation et la combinaison des positions assurent la disposition antithétique des deux silhouettes (fig. 8/1). L'aspect métopique du décor zoomorphe est créé sur les verres et transmis aux cratères (fig. 7/1), comme l'indique le motif de l'« arc » à la base des métopes. Le décor zoomorphe intégré aux annexes du décor elliptique initial (fig. 2/1 ; 6/3) est entraîné sur les formes dérivées d'aspect métopique, dans l'espace des *entonnoirs* supérieurs ou inférieurs, dessus et dessous la tangente, et accompagne l'évolution des aspects métopiques du décor après la disparition de la tangente. Les motifs zoomorphes sont entraînés comme des motifs annexes hétérogènes dans l'évolution d'aspect métopique, de même que dans l'évolution d'aspect libre du décor elliptique sur les amphores (fig. 3/1—3 ; 4/6).

L'aspect à *metopes contiguës superposées à la zone libre de l'épaule* des verres a pu être créé par des procédés *ad hoc*, suggérés par l'introduction d'un décor spiral à la base des métopes (fig. 32/10—11) et sa séparation en des métopes inférieures (fig. 32/12), ou en partant du modèle offert par les amphores décorées de spirales sur l'épaule et de métopes multiples sur le cou (fig. 12/15), mais adapté au cadre à deux métopes et au décor des verres (fig. 9/11). Cet aspect du décor zoomorphe métopique n'est pas transmis aux cratères ε.

La dérivation de l'aspect à *métopes séparées* n'est pas documentée sur les verres et les cratères cucuténiens et tripoliens. Les verres cucuténiens à décor géométrique et zoomorphe (fig. 8/3) ont adopté directement l'aspect à métopes séparées de la zone unique des vases piriformes à décor géométrique (fig. 13/12), de même que les verres tripoliens (fig. 8/2 ; 13/10) avaient pour modèle les métopes séparées de la zone principale sur l'épaule des amphores (fig. 14/6—7). La série dérivative de l'aspect à métopes séparées apparaît sur les vases piriformes (fig. 13/11—12) et continue sur le cou ou l'épaule des amphores cucuténiennes (fig. 13/13—15 ; 14/1—4) et sur l'épaule des amphores tripoliennes (fig. 14/5—8). La dérivation comporte l'isolement préalable des ellipses par deux bandes verticales (fig. 13/11—14 ; 14/2—3) et puis la disparition des ellipses dans les zones intermédiaires (fig. 13/15 ; 14/4). Sur l'épaule des amphores tripoliennes, la série dérivative d'aspect métopique est continuée par une forme finale d'aspect libre (fig. 14/9), comme dans la série dérivative à métopes contiguës sur les cratères cucuténiens (fig. 13/5—6). Le décor zoomorphe dans les métopes séparées des verres cucuténiens (fig. 8/3) est intégré à l'évolution du décor elliptique d'après le procédé du décor zoomorphe sur les verres à métopes contiguës (fig. 7/2—4). Le décor géométrique des métopes séparées reproduit aussi le décor des métopes contiguës des verres. Le décor zoomorphe dans les zones intermédiaires des métopes séparées sur les verres tripoliens (fig. 8/2) remplace le décor végétal introduit dans les zones intermédiaires après la dissolution des ellipses et la résorption de la couleur noire (fig. 13/10), d'après le procédé de la série rectiligne dans la succession du décor géométrique, végétal et zoomorphe de style libre dans la zone secondaire sur le cou des amphores cucuténiennes (fig. 10/7—8 ; 3/4 ; 5/3), pas du tout de la série alternante du décor géométrique, végétal ou zoomorphe sur le cou des amphores tripoliennes (fig. 6/4 ; 14/7a, 9a). L'association du décor « végétal et zoomorphe » est réalisée seulement dans le style libre des amphores cucuténiennes et tripoliennes (fig. 3/4 ; 6/1) ou dans le style à métopes contiguës des verres cucuténiens (fig. 7/3).

Sur la céramique du groupe ε, l'aspect métopique du décor géométrique et zoomorphe présente un cadre *pseudo-métopique*, parce que réductible à la structure du motif décoratif et transitoire dans l'évolution d'aspect métopique du décor elliptique. Sur la céramique cucuténienne, la *métope* s'annonce comme un cadre destiné au décor zoomorphe, mais conserve les rudiments du décor géométrique. Sur la céramique tripolienne, le décor zoomorphe de la zone libre intermédiaire reste dominé par le décor surchargé des métopes. Dans les deux cas, le *décor zoomorphe* de style métopique reste *subordonné au décor géométrique* du vase, tout comme le décor zoomorphe de style libre.

4. LE GROUPE ζ : LE STYLE ZOOMORPHE LIBRE

Les modalités du décor zoomorphe de *style libre*, caractéristique aux *écuelles* et aux *amphores* au décor principal dans la zone de l'épaule ou à deux zones égales, comportent des aspects variés de décor géométrique et zoomorphe :

1. *Décor zoomorphe intégré et réparti dans la zone de l'épaule* :

- a) Décor à silhouettes et motifs serpentiformes ou croissants intégré au décor spiral de la zone principale sur l'épaule des amphores cucuténiennes (fig. 15/1 ; 18/3) ;
- b) Décor à silhouettes sans motifs serpentiformes ou croissants intégré au décor spiral de la zone principale de l'épaule sur les amphores galiciennes (fig. 18/2) ;
- c) Décor à silhouettes intégrées au décor elliptique à motifs en zigzag dans la zone égale de l'épaule sur les amphores galiciennes (fig. 18/1) ;

- d) Décor à silhouettes intégrées au décor elliptique sans motifs serpentiformes ou en zigzag dans la zone principale sur l'épaule des amphores tripoliennes (fig. 20/1);
2. Décor zoomorphe intégré et réparti dans la zone du cou, à silhouettes et croissant intégrées au décor géométrique secondaire sur le cou des amphores tripoliennes à décor elliptique (fig. 20/2);
3. Décor zoomorphe réservé à la zone du cou, à silhouettes sans motifs serpentiformes dans la zone secondaire du cou sur les amphores cucuténiennes à décor elliptique (fig. 19/2);
4. Décor zoomorphe intégré à la composition concentrique du décor spiral, à silhouettes et motifs serpentiformes en disposition cruciforme sur les écuelles cucuténiennes (fig. 16);
5. Décor zoomorphe réservé dans la composition concentrique du décor spiral, à silhouettes serpentiformes en disposition quinconciale sur les écuelles cucuténiennes (fig. 17).

Le motif des « ellipses à tangentes » disparaît du décor des amphores et des cratères ϵ et ζ de la phase Cucuteni B2, les deux motifs principaux du décor géométrique étant constitués par les « spirales accrochées » (fig. 30/1,4–6) et les « spirales à diagonales (tangentes) » (fig. 30/2–3,7). Le décor zoomorphe de style libre est toujours intégré au décor à « spirales accrochées ». Mais les amphores tripoliennes de la même phase conservent les « ellipses à tangentes » et le décor zoomorphe est intégré de préférence au décor elliptique. De même, le décor à « spirales accrochées » du groupe ζ cucuténienn présente deux catégories spécifiques de motifs annexes, les « bandes serpentiformes » réduites aux « croissants » (fig. 26–27/1) et les motifs en « zigzag » réduits aux motifs en N , V , W ou des lignes en zigzag (fig. 27/3–7; 30/4,8; 31/4,8; 33/1). Les motifs annexes ont la forme de bandes au contour noir et remplies de couleur rouge, qui se résorbe graduellement et à la fin disparaît. Les bandes qui ont seulement le contour noir ou sont réduites aux motifs linéaires apparaissent aussi sur la céramique du groupe ζ tripolien (fig. 27/2) et sur la céramique Gorodsk-Usatovo (fig. 28/9). Les deux catégories de motifs annexes peuvent être associées sur le même vase (fig. 27/6) et leur facture double, à ou sans couleur rouge, se comporte de la même manière (fig. 26/4). Le décor serpentiforme est dérivé du décor en zigzag, qui a remplacé la nervure rectiligne des spirales, en réalisant la *synthèse des deux motifs primordiaux du décor géométrique* (fig. 27/5). Ces motifs annexes passent du corps des spirales dans les annexes, la perle des entonnoirs (fig. 26/1–3) ou les ellipses fréquentes sur les écuelles et très rares sur les cratères tronconiques (fig. 26/5), en se conformant ainsi aux règles des motifs annexes sur la céramique du groupe ϵ . C'est la prolifération de ces motifs annexes qui détermine le caractère *baroque* du décor géométrique sur la céramique Cucuteni B.

Le décor zoomorphe de style ζ libre est intégré au décor spiral des amphores et des écuelles cucuténiennes ou au décor elliptique des amphores tripoliennes. Les deux groupes d'amphores continuent les modalités de la création des aspects du décor géométrique et zoomorphe à l'extérieur des vases, par l'intégration du décor zoomorphe au décor spiral et elliptique ou par le remplacement du décor géométrique dans la zone secondaire, d'après les modèles du groupe ϵ , mais en les complétant avec des modalités propres au groupe ζ .

La série dérivative du décor zoomorphe de style libre caractéristique au groupe ζ est documentée seulement pour le décor spiral sur l'épaule des amphores cucuténiennes (fig. 15/1; 18/3). Le décor zoomorphe est introduit sur la forme initiale des « spirales accrochées », sur le *corps de la spirale* à côté de la nervure serpentiforme (fig. 18/3), puis il est entraîné dans l'évolution du décor spiral par son intégration dans l'espace unifié des *entonnoirs*, à côté des motifs annexes géométriques, en déterminant une association de décor géométrique et zoomorphe à « silhouettes et croissants » (fig. 15/1), comme modalité propre et unique du décor zoomorphe sur la céramique ζ . L'aspect final du décor géométrique et zoomorphe des amphores, conservant seulement les « yeux » des spirales disparues (fig. 15/1), est parallèle à l'évolution du décor zoomorphe dans les entonnoirs du décor à « ellipses » des amphores ϵ (fig. 4/6). Le fait s'explique par la disparition des « ellipses à tangentes » sur les amphores ζ . La discursivité des séries évolutives d'aspect libre ou métopique du décor elliptique sur la céramique ϵ (fig. 11/1–5; 13/1–6) est reprise par la série évolutive d'aspect libre des « spirales accrochées » sur les amphores ζ (fig. 26/1–3) et comporte aussi la disparition des spirales et le « passage des motifs annexes au premier plan », les yeux flanqués d'entonnoirs et les motifs serpentiformes dans les perles ou l'espace fondu des entonnoirs.

Le décor zoomorphe intégré au décor spiral pourvu de motifs serpentiformes est projeté à l'intérieur des écuelles (fig. 16), même sur la forme presque initiale du décor spiral, aux silhouettes introduites dans l'*œil* et sur le *corps* des spirales, reconstituant à rebours la filière du passage des motifs serpentiformes et zoomorphes du corps des spirales dans les entonnoirs (fig. 26/2; 15/1) par l'entraînement des motifs zoomorphes des entonnoirs sur le corps de la spirale à côté des motifs serpentiformes (fig. 16). La projection du décor spiral des amphores (fig. 26/3) à l'intérieur de l'écuelle est réalisée par la combinaison des différents procédés du sectionnement des « spirales accrochées » sur les écuelles ϵ (fig. 28/3,5–8) et ζ (fig. 29/1), c'est-à-dire en gardant une spirale à deux yeux d'accrochement aux bouts et en disposant les motifs en S au centre de la composition (fig. 28/5; 29/1). La disposition en croix des silhouettes refait en même temps la composition cruciforme origi-

nelle du décor géométrique des écuelles cucuténiennes (fig. 1/1—2), conformément à la conception du décor zoomorphe sur la céramique peinte orientale de style Samarra. Le décor zoomorphe intégré à l'œil des spirales initiales, comme sur les amphores ϵ (fig. 5/4 ; 6/2), est entraîné par l'évolution du décor spiral sur les écuelles ζ (fig. 17), aux silhouettes serpentiformes en leur lieu et place après la disparition du décor spiral et des motifs annexes. Les silhouettes serpentiformes de couleur noire au lieu du rouge peuvent rendre le motif du *serpent* des amphores ϵ tripoliennes (fig. 6/5), mais en disposition quinconciale, donc réductible à la composition cruciforme du décor géométrique originel, le motif serpentiforme central suppléant aussi la bande serpentiforme sur le fond du vase (fig. 16).

La céramique ζ dans l'aire d'interférence connaît aussi la modalité de la réservation du décor zoomorphe de style tripolien sur les amphores à décor elliptique de style cucuténienn (fig. 19/2), par suite la disparition du décor géométrique secondaire de la zone du cou (fig. 19/3). Le décor elliptique sur l'épaule de l'amphore (fig. 19/2) est dérivé par la contamination du décor à « ellipses et tangentes horizontales » sur les amphores ζ cucuténiennes (fig. 19/1) et du décor à « ellipses à tangentes (normales) » pourvues de « ligatures médianes » sur les amphores ϵ (fig. 4/2).

Les amphores du groupe ζ tripolien comportent deux modalités d'intégration du décor zoomorphe de style libre, soit au décor elliptique de la zone de l'épaule (fig. 20/1), soit au décor en guirlande dans la zone secondaire du cou (fig. 20/2), d'après les modèles des amphores ϵ (fig. 4/2 ; 6/3). Sur les amphores galiciennes, le décor zoomorphe est intégré d'après les modalités des amphores tripoliennes ou cucuténiennes, soit au décor elliptique, mais pourvu de motifs en zigzag, de la zone égale de l'épaule (fig. 18/1), soit au décor spiral de la zone principale de l'épaule, mais aux silhouettes sans motifs serpentiformes (fig. 18/2). L'intégration du décor zoomorphe seulement sur les formes initiales du décor elliptique ne peut pas déterminer l'association des motifs zoomorphes et des motifs annexes, en zigzag ou serpentiformes. Le décor à « silhouettes et croissant » sur le cou de l'amphore tripolienne (fig. 20/2) est adopté du décor spiral des amphores cucuténiennes, où il a été dérivé (fig. 15/1).

L'intégration du décor zoomorphe au décor spiral ou elliptique et l'entraînement du décor zoomorphe par l'évolution du décor spiral sur la céramique ζ se conforment aux mêmes règles de stylisation que sur la céramique ϵ : la « décoration identique des deux annexes », l'œil ou l'ellipse et l'entonnoir, par le passage des motifs zoomorphes du corps des spirales aux annexes (fig. 18/3 ; 16 ; 18/1 ; 20/1 ; 15/1), et le « passage au premier plan des motifs annexes et hétérogènes », par l'entraînement des motifs zoomorphes dans l'évolution du décor spiral à côté des motifs serpentiformes (fig. 15/1 ; 18/2) et par la survivance des motifs zoomorphes comme motifs hétérogènes après la dissolution du décor spiral (fig. 17). Le comportement identique des motifs zoomorphes d'après les règles des motifs serpentiformes annexes du décor spiral détermine leur facture en forme de *silhouettes rouges à contour noir* sur la céramique ζ cucuténienn et galicienn (fig. 15/1 ; 18/2) ou de *silhouettes à contour noir ou brun* sur la céramique ζ galicienn et tripolienne (fig. 18/1 ; 19/2 ; 20). L'évolution du décor spiral et zoomorphe sur la céramique ζ remplace l'évolution du décor elliptique et zoomorphe de style libre sur la céramique ϵ (fig. 2/1 ; 3/1—3 ; 4/6 ; 5/1—2,5), mais englobe aussi la dérivation du décor zoomorphe réservé dans la zone libre du cou (fig. 4/3 ; 5/3 ; 6/4 ; 19/2) par la survivance des motifs zoomorphes sur la forme finale de l'évolution du décor spiral et zoomorphe (fig. 17). Par la « concordance des plans évolutifs du décor spiral et elliptique » (fig. 4/6 ; 15/1), l'intégration du décor zoomorphe de style ζ au décor géométrique de style ϵ (fig. 4/2 ; 20/2) et l'intégration du décor zoomorphe réservé (fig. 5/3 ; 19/2) dans l'évolution du décor spiral et zoomorphe (fig. 17), le décor zoomorphe de la céramique ζ réalise la *synthèse du style zoomorphe libre des groupes ϵ et ζ* .

Dans l'ensemble de toutes les modalités d'intégration et de dérivation du décor zoomorphe dans le décor spiral, elliptique ou secondaire, le *décor zoomorphe* de style ζ libre reste *subordonné au décor géométrique* principal de la zone de l'épaule.

5. LE GROUPE ζ : LE STYLE ZOOMORPHE MÉTOPIQUE

Les aspects du décor zoomorphe de *style métopique* sur les verres et les cratères du groupe ζ se différencient dans les limites de la modalité unique du *décor zoomorphe en métopes séparées sans tangente*, en fonction de la structure du cadre métopique sur les verres et les cratères et de l'évolution du décor zoomorphe dans le cadre métopique sur les cratères :

1. *Décor zoomorphe réparti en deux métopes séparées* à un seul animal et le croissant introduits dans le décor géométrique de style ϵ des métopes, sur les verres (fig. 15/2) ;
2. *Décor zoomorphe réparti en trois métopes supérieures*, à un seul animal et des motifs serpentiformes introduits dans le décor géométrique de style ϵ et ζ des métopes, sur les cratères (fig. 21) ;
3. *Décor zoomorphe réparti en deux métopes supérieures*, à groupes héraldiques d'animaux avec ou sans le croissant introduits dans le décor géométrique et végétal de style ϵ et le décor géométrique de style ζ des métopes, sur les cratères (fig. 22—23/1) ;

4. *Décor zoomorphe réparti en deux métopes supérieures*, à files d'animaux sans le croissant introduites dans le décor géométrique et végétal de style ϵ des métopes, sur les cratères (fig. 23/3—4) ;

5. *Décor zoomorphe réservé en deux métopes supérieures*, à files d'animaux sans le croissant introduites en métopes sans décor géométrique et végétal, sur les cratères (fig. 23/2).

Le style métopique du décor zoomorphe du groupe ζ continue les procédés du groupe ϵ , mais seulement sous le rapport du décor géométrique, par l'adoption du cadre et du décor métopique de la céramique ϵ de la phase B1 (fig. 15/2 ; 22—23/3) et par l'introduction du décor spiral dans le cadre métopique (fig. 33/2—4) à l'exemple de la céramique ϵ des phases B1 et B2 (fig. 32/10—12), établissant ainsi la filière de l'introduction du décor zoomorphe dans le cadre à métopes superposées des cratères ζ . En effet, le décor zoomorphe introduit dans le cadre à métopes superposées des cratères (fig. 22) ou à métopes séparées des verres (fig. 15/2) est le décor zoomorphe de style libre dérivé dans le décor spiral sur les amphores ζ (fig. 15/1). La dérivation du cadre à métopes séparées superposées et du décor à « silhouettes et motifs serpentiformes » par l'évolution du décor elliptique à motifs serpentiformes des cratères (fig. 26/5) n'est pas documentée sur la céramique ζ cucuténienne et tripolienne.

Le cadre métopique est adopté directement du décor à *métopes séparées* des verres ϵ (fig. 32/9) pour les verres ζ (fig. 15/2) et du décor à *métopes séparées superposées* des amphores ϵ (fig. 14/4) pour les cratères ζ à décor géométrique (fig. 33) ou zoomorphe (fig. 21—23). Donc le cadre *métopique authentique* est préétabli de même que sur la céramique de la phase Cucuteni A et destiné au décor zoomorphe. Le décor zoomorphe de style métopique du groupe ζ est intégré au décor géométrique des métopes, non pas à la structure du cadre métopique comme sur la céramique ϵ (fig. 7—8). C'est seulement dans le cadre à métopes séparées sur les verres (fig. 15/2) que le décor zoomorphe de style libre prend en apparence une disposition conforme à la dérivation du décor zoomorphe dans les métopes des verres (fig. 8/1,3), par l'inversion de la silhouette à droite et du croissant à gauche, en suggérant leur introduction dessus et dessous la tangente disparue, comme sur les verres ϵ . Le décor géométrique des métopes sur les verres ζ à décor zoomorphe conserve aussi le motif de l'« arc négatif » des métopes contiguës ou séparées des verres ϵ (fig. 32/8—9). Le style classique du décor zoomorphe métopique a été créé par les verres ϵ à deux métopes contiguës (fig. 7/2—4) et donc s'impose, par la forme du cadre et le décor géométrique des métopes, au style zoomorphe à deux métopes séparées sur les verres ϵ et ζ (fig. 8/3 ; 15/2) ou à deux métopes superposées sur les cratères ζ (fig. 22—23/1). Dans les métopes supérieures des cratères le motif de l'« arc » disparaît, tout comme sur les verres ϵ à métopes superposées (fig. 9/11), parce que l'arc disparaît aussi des métopes supérieures sur les verres ϵ (fig. 32/12) ou est simplement suppléé par la boucle de la limite qui sépare les métopes superposées sur les verres et les cratères ϵ et ζ à décor géométrique (fig. 32/4—6).

Le cadre à métopes séparées superposées des cratères raccorde la zone intermédiaire des métopes séparées dérivées indépendamment dans les deux zones décoratives des amphores ϵ (fig. 14/4) et ensuite est diversifié sur les deux types des cratères. Sur les cratères à l'épaule proéminente, le cadre présente deux métopes plus hautes sur l'épaule (fig. 32/1—5 ; 33/1—2) et la zone intermédiaire est parfois divisée à la limite des zones décoratives (fig. 32/2). Cet aspect métopique est transmis aux verres ϵ et ζ (fig. 32/6—7). Sur les cratères amphoroïdes, à l'épaule étroite, le cadre présente deux métopes plus hautes sur le cou (fig. 33/3—4), d'accord avec la hiérarchie des zones décoratives sur les amphores (fig. 14/4). La zone intermédiaire reste d'abord divisée entre le cou et l'épaule (fig. 21), comme sur les amphores, puis est unifiée (fig. 22—23/1—2), comme sur tous les cratères à décor géométrique (fig. 31/8 ; 33/3). Les cratères à décor zoomorphe multiplient les métopes séparées (fig. 21), comme les cratères ϵ (fig. 13/2), ou les réduisent à deux d'après le modèle des amphores (fig. 14/4) et des verres ϵ à décor zoomorphe (fig. 8/3 ; 9/11).

Dans le cadre à métopes séparées superposées des deux formes de cratères on introduit les séries évolutives des deux motifs principaux du décor géométrique de style libre, dont l'association détermine deux séries décoratives pour les amphores ϵ et ζ (fig. 30/1—2), adoptées aussi par les cratères (fig. 31/3,5) : les « spirales accrochées » dans les zones de l'épaule et du cou ou des « spirales à diagonales (tangentes) » dans la zone de l'épaule et des « spirales accrochées » dans la zone du cou. Sur les *cratères à l'épaule proéminente*, les formes initiales des deux séries décoratives font naître des formes d'aspect libre, par la dissolution des « spirales accrochées » sur l'épaule et le cou (fig. 30/8 ; 31/4) ou la disparition des « spirales à diagonales » sur l'épaule (fig. 31/6—7). Les deux séries décoratives sont introduites aussi dans le cadre métopique dans leur forme initiale (fig. 31/8—9) et produisent les mêmes formes dérivées dans la zone de l'épaule, correspondantes aux « spirales à diagonales » (fig. 32/2—5) ou aux « spirales accrochées » (fig. 33/1—2). Dans les deux séries décoratives, les « spirales accrochées » décorent constamment la zone du cou et déterminent un motif stéréotypé en « bande angulaire aux yeux terminaux » (fig. 32/4—5 ; 33/1—2). Les spirales accrochées entraînent dans les métopes de l'épaule les motifs annexes en « zigzag » (fig. 31/8 ; 33/1). Les aspects décoratifs des cratères sont adoptés aussi par les verres ζ (fig. 32/7), la série dérivative des spirales à diagonales entraînant les « bandes serpentiformes » du décor des cratères (fig. 30/7). Dans le cadre à métopes renversées des *cratères amphoroïdes* à décor géométrique, on introduit seulement la série décorative à « spi-

rales accrochées » pourvues de motifs serpentiformes (fig. 33/3—4). Dans les hautes métopes de la zone du cou, les « spirales accrochées » sont introduites comme motif principal, dont l'évolution projette graduellement au premier plan les motifs annexes, les yeux liés par les « bandes angulaires » des entonnoirs et les motifs serpentiformes (fig. 33/4) ou seulement les motifs serpentiformes (fig. 33/3). Dans les métopes étroites de l'épaule, le motifs spiral apparaît dans la forme initiale (fig. 33/3) ou produit des formes dérivées à motifs annexes et serpentiformes (fig. 33/4). Les zones intermédiaires sont décorées par les formes simplifiées ou dérivées du décor spiral des métopes de l'épaule. Le décor géométrique des métopes inférieures et des zones intermédiaires forme l'encadrement des métopes supérieures, destinées au décor zoomorphe. L'introduction du décor à « spirales accrochées » et à bandes serpentiformes dans les métopes supérieures précède l'introduction du décor à « silhouettes et bandes serpentiformes » sur les cratères amphoroïdes, parce que le décor zoomorphe est dérivé dans le décor libre à spirales accrochées et à bandes serpentiformes des amphores ζ (fig. 15/1). Dans les métopes inférieures des cratères à décor zoomorphe, les « spirales accrochées » peuvent alterner avec les « spirales à diagonales » (fig. 21), en suggérant la dérivation du décor zoomorphe dans les métopes supérieures à partir du décor spiral des métopes de l'épaule. Mais les « spirales à diagonales » ne sont jamais introduites dans les métopes supérieures des cratères à décor géométrique et la dérivation du décor zoomorphe par l'évolution des « spirales à diagonales » n'est point documentée sur la céramique ζ. D'ailleurs, la facture serrée des « spirales à diagonales », aux entonnoirs remplis de bandes linéaires ou angulaires, ne permet pas l'entraînement des motifs serpentiformes dans les entonnoirs du décor, mais seulement sur le corps des spirales initiales (fig. 30/7).

Le cratère amphoroïde apparaît comme la forme préférencielle pour le décor zoomorphe de style métopique. Le cadre métopique comporte trois modalités réparties aux deux aspects du décor géométrique et zoomorphe. L'aspect à « trois métopes séparées par une zone intermédiaire divisée » (fig. 21) a les métopes supérieures décorées par une seule silhouette à motifs serpentiformes variés, les métopes inférieures décorées par les formes dérivées des « spirales à diagonales » et la zone intermédiaire décorée sur le cou d'une bande serpentiforme du décor spiral disparu et sur l'épaule par des hachures croisées. L'aspect à « deux métopes séparées par une zone intermédiaire unique » (fig. 22—23/1—2,4) a les métopes supérieures décorées de groupes d'animaux associés ou non au croissant, les métopes inférieures décorées par la forme initiale des « spirales accrochées » pourvues de motifs serpentiformes et la zone intermédiaire décorée par la forme simplifiée du décor de l'épaule. L'aspect à « deux métopes séparées sur le cou au-dessus de la zone libre de l'épaule » (fig. 23/3) se rattache aux aspects du décor géométrique et zoomorphe des cratères à deux métopes séparées sur l'épaule, mais dans la zone libre de l'épaule le décor spiral est pourvu de bande rhomboïdales dérivées du zigzag. Cet aspect du cadre métopique n'est pas documenté entre les séries décoratives à métopes séparées des cratères ou des verres ε et ζ cucuténiens, mais apparaît comme une variante créée strictement dans le groupe des cratères à décor zoomorphe, d'après le modèle de la variante à « métopes contiguës au-dessus de la zone libre de l'épaule » sur les verres ε (fig. 9/11). Sur les cratères à décor zoomorphe le procédé est facilité par la division initiale de la zone intermédiaire des métopes superposées (fig. 21) et par le caractère imperceptible du développement du décor spiral dans la frise ou les métopes de la zone étroite de l'épaule (fig. 23/3).

Le décor géométrique des métopes supérieures à décor zoomorphe comporte trois catégories de motifs géométriques et végétaux, d'origine différente. Le décor zoomorphe est associé aux « bandes serpentiformes » (fig. 21) réduites aux « croissants » (fig. 22), comme *motifs annexes* dérivés ensemble dans l'évolution du décor spiral et zoomorphe (fig. 15—16). Les bandes serpentiformes entraînent dans les métopes à une silhouette les motifs apparentés, les « paires de lentilles » (fig. 21/1) du corps des spirales de l'épaule (fig. 21/2), dont la dérivation comporte le même circuit dans les annexes du décor spiral (fig. 29/3 ; 30/5) ou elliptique (fig. 5/2 ; 20/2). Le champ des métopes est décoré de *motifs de remplissage*, des « groupes de trois lignes » de couleur noire parsemés dans les métopes triples (fig. 21) ou des « lignes ponctuées » de couleur rouge irradiées dans les métopes doubles (fig. 22—23/1), tous dérivés dans l'évolution du décor spiral sur les écuelles (fig. 29/1—2), à partir du décor spiral des amphores et des cratères (fig. 21/1 ; 30/4,7), et introduits par le décor zoomorphe dans les métopes des cratères amphoroïdes. Mais les métopes sont décorées dès le début de motifs géométriques et végétaux *liés au cadre métopique*, dans les métopes triples la « bande linéaire horizontale », les « dents de loup », les « arcs » et « segments » (fig. 21), dans les métopes doubles des « bandes linéaires horizontales » et des motifs végétaux (fig. 22—23/1,3). Ces motifs décorent les métopes ou sont dérivés en même temps que l'aspect métopique dans le style classique du décor zoomorphe métopique sur les verres ε et sont adoptés par les cratères ζ à décor zoomorphe. Les métopes des cratères éliminent graduellement les trois catégories de motifs géométriques, dans l'ordre inverse à leur introduction. D'abord sont écartés les « motifs de remplissage », laissant seulement les « motifs du cadre » (fig. 23/3), ensuite les bandes horizontales réduisent par degré le nombre des lignes (fig. 23/1,4), épurant le champ des métopes (fig. 23/2). La disparition des motifs géométriques est accompagnée ou suivie par celle des croissants, qui sont déplacés comme motifs serpentiformes uniques dans les annexes du décor

spiral de l'épaule, en suggérant leur association indirecte au décor zoomorphe (fig. 23/2). Le décor géométrique dans la frise des amphores conservait aussi les « yeux » des spirales disparues (fig. 15/1). Sur les cratères, ce motif a été initialement éliminé des métopes à décor zoomorphe, parce que l'identité de facture des « yeux » et des « ellipses » sur la céramique ϵ et ζ (fig. 10/11 ; 12/3,12 ; 26/1—3) et la disparition des ellipses pendant l'évolution de l'aspect métopique sur la céramique ϵ (fig. 13/11—15) rendent incompatible la présence des yeux dans le cadre métopique préétabli du décor zoomorphe sur les cratères ζ . Le décor zoomorphe réparti (fig. 21—23/1,3—4) et ensuite réservé (fig. 23/2) dans les métopes devient le *décor principal* du vase. Dans l'ensemble de l'ornementation du vase, le *décor géométrique est subordonné au décor zoomorphe*.

Le style zoomorphe libre du groupe ζ a effectué la synthèse du style zoomorphe libre de la céramique ϵ et ζ en fonction du décor spiral fondamental de la céramique Cucuteni — Tripolie (fig. 15/1—17), réduit même au symbole de la *spirale en S* (fig. 16), synthèse réalisée par l'unification des plans évolutifs du décor zoomorphe et géométrique de style libre, spiral, elliptique ou secondaire, de la céramique ϵ . Le style zoomorphe métopique du groupe ζ réalise la *synthèse des deux styles zoomorphes, libre et métopique, de la céramique ϵ et ζ* , par l'engrenage de la synthèse du style zoomorphe libre accomplie par les amphores ζ (fig. 15/1) et des aspects décoratifs du style zoomorphe métopique des verres ϵ (fig. 7—8) dans le cadre métopique des cratères amphoroïdes (fig. 21—23) et des verres ζ (fig. 15/2). Cette synthèse est initiée par les verres ϵ tripoliens (fig. 8/2). La règle de la « concordance des aspects décoratifs dans l'évolution du décor libre et métopique », qui se développent en plans parallèles ou se succèdent alternativement dans le même plan évolutif sur la céramique ϵ , atteint son amplitude maximum sur la céramique ζ , par l'*unification du plan évolutif du décor géométrique et zoomorphe de style libre et métopique*. La forme synthétique du cratère amphoroïde (fig. 33/3—4) participe à la synthèse finale du décor spiral et zoomorphe dans le cadre métopique (fig. 23/2). Le cadre métopique est dérivé du décor des amphores ϵ (fig. 14/4) et dans ce cadre est entraînée l'évolution du décor spiral des amphores (fig. 30/1—2) et puis est sélectionnée l'évolution du décor à « spirales accrochées et motifs serpentiformes » (fig. 33/3—4), qui précède l'intégration de la synthèse du style zoomorphe libre (fig. 15/1) à la synthèse finale du style zoomorphe métopique (fig. 23/2). La synthèse des deux styles zoomorphes annule l'évolution du style zoomorphe métopique en fonction de l'évolution du décor elliptique et intègre l'évolution des deux styles en fonction du décor à « spirales accrochées », donc du décor primordial de la céramique Cucuteni — Tripolie.

La céramique ζ tripolienne est caractérisée par l'exclusivité du style zoomorphe libre (fig. 20), qui survit au style métopique sur la céramique cucuténiennne finale (fig. 24) et sur la céramique peinte Gorodsk-Usatovo (fig. 25).

6. LE STYLE ZOOMORPHE SUR LA CÉRAMIQUE DE LA VARIANTE MONTÉORU

Dans la céramique de la *variante Montéoru*, caractéristique à l'étape finale de la phase Cucuteni B2, le décor zoomorphe peint en *silhouettes blanches* sur la surface lustrée noire apparaît sur une *amphore* (fig. 24) à profil de vase piriforme et à décor peint du blanc en deux zones comme sur les amphores cucuténiennes (fig. 10/6). La forme dérivée du décor spiral et zoomorphe conserve les « yeux à tache blanche », comme sur les amphores ζ à décor zoomorphe (fig. 15/1). Mais les croissants sont remplacés par des « lignes serpentiformes » ou en « zigzag », comme sur les cratères ζ (fig. 21/2), et par le motif en ω , caractéristique à la céramique de la phase B2 (fig. 30/2—4). Le rapprochement et l'agrandissement des yeux déterminent l'intégration du décor zoomorphe et serpentiforme sur la bande des yeux des spirales, comme sur la céramique ζ (fig. 16 ; 18/3). Le décor zoomorphe de *style libre* rend la « file » de capridés et cervidés suivis par un carnassier des amphores ζ tripoliennes (fig. 20/2), mais comporte la modalité du *décor zoomorphe intégré et réparti dans la zone principale de l'épaule* des amphores cucuténiennes (fig. 15/1).

7. LE STYLE ZOOMORPHE PEINT SUR LA CÉRAMIQUE GORODSK-USATOVO

Les modalités du *style libre* du décor zoomorphe sur les *amphores* Gorodsk-Usatovo se définissent clairement par rapport à celles des amphores tripoliennes du groupe ζ :

1. *Décor zoomorphe intégré et réparti dans la zone de l'épaule*, à silhouettes intégrées au décor elliptique principal de l'épaule (fig. 25/3—4) ;

2. *Décor zoomorphe réparti ou réservé dans la zone du cou*, à silhouettes intégrées au décor géométrique secondaire ou réservées dans la zone libre du cou des amphores à décor elliptique ou spiral sur l'épaule (fig. 25/1) ;

3. *Décor zoomorphe réparti ou réservé dans la zone du cou*, à silhouettes et croissant sur le cou des amphores à décor elliptique ou spiral sur l'épaule (fig. 25/2).

La céramique Gorodsk-Usatovo représente la dernière phase du style ornemental de la céramique peinte Cucutenii—Tripolie, définie par le caractère *expressionniste* du décor géométrique (fig. 34/6—7). Le décor zoomorphe introduit la nouveauté du décor ornithomorphe et présente la facture des « silhouettes à contour noir » du groupe ζ, mais retourne aussi aux « silhouettes noires ou brunes » du groupe ε.

Le décor zoomorphe est intégré de préférence à l'évolution d'aspect libre du décor elliptique (fig. 34/1,3) et diversifié sur les deux zones décoratives en fonction des deux modalités d'intégration sur les amphores ζ tripoliennes. Le décor zoomorphe est intégré aux deux annexes du décor elliptique de la zone principale de l'épaule, l'*ellipse* et l'*entonnoir* (fig. 25/3—4), ou est réparti à la zone du cou (fig. 25/1—2), donc d'après les procédés du groupe ε gardés sur les amphores ζ tripoliennes (fig. 20). Sur les amphores tripoliennes et galiciennes, le décor zoomorphe reste fixé sur la forme initiale du décor elliptique (fig. 18/1; 20/1), mais sur les amphores Gorodsk-Usatovo le décor zoomorphe est entraîné par l'évolution du décor elliptique (fig. 25/3) comme sur les amphores ε cucuténiennes (fig. 4/6). Dans l'aspect final du décor géométrique et zoomorphe, le décor à « ellipses » et à bandes angulaires unifiées en « guirlandes » est caractéristique aux amphores Gorodsk-Usatovo (fig. 34/3). La répartition du décor à « silhouettes et croissant » dans la zone du cou (fig. 25/2) répète le procédé des amphores ζ tripoliennes (fig. 20/2). Le décor zoomorphe réparti ou réservé reste indéfini, à cause de l'état fragmentaire des vases, qui ne permet pas de préciser le caractère libre ou décoré de la zone du cou.

8. STYLISATION ET THÉMATIQUE. ORIGINE ET SIGNIFICATION

La silhouette classique de l'animal est peinte sur la céramique ε (fig. 9/1—10), mais elle est gardée et simplifiée sur la céramique ζ. La silhouette apparaît comme l'expression *élémentaire et organique* de l'animal observé dans son mouvement et réduit aux caractères essentiels de sa nature. Ce modèle de l'animal réduit à un *stoicheion* dans le style zoomorphe cucuténiens se définit clairement par rapport au géométrisme du style animalier sur la céramique peinte orientale, au naturalisme du style animalier de la glyptique crétoise ou au réalisme et le thériomorphisme du style animalier de la glyptique mésopotamienne. La stylisation picturale accentue les détails spécifiques, la position au *corps arqué*, la queue touffue à *point terminal* (fig. 7/4; 9/2,8 11; 25/3) et les *griffes* en patte d'oiseau (fig. 9/3—4,10), qui indiquent la manifestation typique du *félin*. Intégrée au décor spiral de la céramique ε et ζ, la silhouette en boucle est facilement adaptée à une fonction *décorative*, qui souligne le caractère organique de sa stylisation et détermine l'*unité du style* du décor géométrique et zoomorphe pour chacune des deux groupes céramiques. L'intégration des silhouettes au décor géométrique se conforme aux *règles de stylisation des motifs annexes* et détermine la facture identique des motifs zoomorphes et géométriques annexes : les *silhouettes noires* et les *entonnoirs triangulaires noirs* sur la céramique ε (fig. 3), les *silhouettes* et les *croissants* en bandes à contour noir et remplies ou non de couleur rouge sur la céramique ζ (fig. 15/1; 20/1—2). Mais les éléments de stylisation impliquent aussi les valeurs de contenu d'une thématique d'ordre conceptuel et figuratif, l'attitude stéréotypée du *carnassier aux aguets* (fig. 9), l'animal à *tête retournée en arrière* (fig. 20/1), la *disposition héraldique* des animaux (fig. 4/2; 5/2,4; 22—23/1), propres au style animalier de l'art oriental. Le cycle des représentations zoomorphes plastiques et incisées sur la céramique néolithique ancienne, Criș, Vinča-Turdaș et Prêcucuteni, se caractérise par le *style libre*, basé sur le groupement naturel des animaux, comme sur la céramique peinte orientale, Samarra, Halaf, Obeid et Suse I. Le cycle des représentations zoomorphes peintes sur la céramique Cucuteni—Tripolie se caractérise par le *style héraldique*, fondé sur le groupement symétrique des animaux, tout comme dans la glyptique mésopotamienne. Les deux cycles correspondent à deux étapes de formation du style zoomorphe carpatodanubien, par un processus d'assimilation des représentations conceptuelles et figurées réalisées par l'évolution du style animalier dans l'art oriental, à partir de la céramique peinte de l'époque préhistorique pour aboutir à la glyptique de l'époque protohistorique et historique.

La *glyptique mésopotamienne* continue les thèmes du style libre comme dans le décor de la céramique peinte, mais, parallèlement à la céramique peinte, le décor zoomorphe est gravé en dispositions héraldiques sur les *cachets plats* Gaura XV, XIII des périodes Halaf et Obeid, sur les cachets Gaura XI et les *cylindres* Uruk IV de la période Uruk, sur les cachets Gaura VIII B et les cylindres Uruk III—II de la période Djemdet-Nasr et sur les cylindres de la période dynastique archaïque. La *thématique* des représentations zoomorphes dans la glyptique mésopotamienne démontre la participation du groupement naturel ou de la disposition héraldique des espèces antagonistes ou seulement de l'une des espèces à la structure d'un thème central : le *groupe de lutte animalier*, par deux modalités thématiques : le *groupe complet*, le carnassier et le cornu ou l'oiseau rapace et l'oiseau aquatique, et l'*alternance des deux termes*, le carnassier ou l'oiseau rapace, le cornu ou l'oiseau aquatique. Les modalités de stylisation du groupement naturel ou héraldique sont parfaitement corrélatives dans les séries figuratives des deux thèmes. Les modalités thématiques et leur figuration accentuent moins l'attitude

thématique des animaux que leurs groupements naturels ou héraldiques, qui s'intègrent directement au « groupe de lutte » par le parallélisme du groupement des espèces isolées ou associées et qui déterminent en général l'alternance rythmique du groupement des deux espèces ou sexes, disposé en file ou en files superposées. Dans la composition roulée des cylindres on observe une préférence pour le groupement binaire sur les cylindres Uruk et Djemdet-Nasr ou pour le groupement ternaire sur les cylindres dynastiques archaïques. Les thèmes figurés du « groupe de lutte » classent les espèces antagonistes en deux catégories d'animaux ou d'oiseaux d'essences différentes, le carnassier et l'oiseau rapace ou l'animal cornu et l'oiseau aquatique, dont le symbolisme cosmologique correspond aux deux catégories cosmiques et divines, l'*uranien* et le *chtonien*, formulées en concepts par le système de la cosmogonie mésopotamienne, *an-shár* et *ki-shár*. L'unité des ordres naturel, surnaturel et social de l'univers se résout en catégories antithétiques et peut être embrassée dans la totalité des deux catégories, uranienne et chtonienne, ou de la perspective d'une seule catégorie, uranienne ou chtonienne. La totalité de la réalité peut être détotalisée et retotalisée par l'intégration du « groupe de lutte animalier » et par l'alternance des espèces antagonistes ». Le thème de l'« aigle léontocéphale aux ailes éployées » porte dans les textes le nom divin d'*Imgi(g)* et devient l'« emblème » *shurinnu* du dieu suprême de Lagash, *Nin-Girsu*.

La multiplication des dispositions héraldiques dans la glyptique des cachets et des cylindres démontre clairement la diffusion du style héraldique mésopotamien dans les cultures du bassin oriental de la Méditerranée. La circulation des cachets et des cylindres mésopotamiens dans l'Élam, l'Égypte, l'Égée et l'Asie Mineure hittite a déterminé l'imitation des cylindres mésopotamiens dans le style de l'art local et la reproduction de toutes les dispositions héraldiques par les cachets et les cylindres élamites aux périodes Djemdet-Nasr et dynastique archaïque ou sur les cachets et les gemmes crétoises des périodes M.M. III et M.R. I—II. L'influence de la glyptique Djemdet-Nasr explique la mutation du style zoomorphe à thèmes héraldiques sur la céramique peinte Suse II et le style animalier héraldique dans l'art de l'Égypte protodynastique. Le thème du « vautour à tête d'éléphant » sur le manche du couteau gézéen d'Abou-Zédan porte dans la mythologie hindoue le nom de *Bherunda*. Dans les théories d'animaux de l'art protodynastique les espèces de la faune du Nil défilent dans l'ordre des emblèmes « totémiques » des nomes égyptiens. L'art classique de l'Égypte dynastique élimine le style héraldique asiatique et fixe le thème du groupe de lutte sous la forme du « faucon sur le dos de la gazelle », *Horus et Seth*, comme synthèse de l'unité antithétique de l'univers.

Ce phénomène général dans l'art des civilisations de la Méditerranée orientale et la formation ultérieure, à l'époque du bronze, du style animalier héraldique dans l'art créto-mycénien expliquent la genèse et précisent l'*origine orientale* directe du style zoomorphe antithétique sur la céramique Cucuteni—Tripolie. La tablette à décor zoomorphe de Tărtăria (fig. 35/1) et l'empreinte de cylindre de Turdaș (fig. 35/2) montrent que le complexe des cylindres et des tablettes pictographiques de type Djemdet-Nasr a circulé jusqu'au Danube et a déterminé l'adoption de la *disposition antithétique* par le décor zoomorphe incisé sur la céramique Rössen ou peint sur la céramique Cucuteni—Tripolie. Le modèle du félin de style naturaliste de la glyptique mésopotamienne, la queue levée et au bout grossi, attaquant par derrière sur l'empreinte de Turdaș (fig. 35/2), explique la silhouette à queue terminée en point et l'accentuation de l'attitude aux aguets en fonction du pied postérieur sur la céramique Cucuteni—Tripolie et Gorodsk-Usatovo (fig. 9/4, 6 ; 25/3). Les modalités *thématiques* du style zoomorphe cucutéen expriment la corrélation des espèces antagonistes au thème central du *groupe de lutte*, soit par les attitudes thématiques (fig. 9 ; 20/1 ; 25/3) et le groupement naturel (fig. 2/1 ; 15/1) ou héraldique (fig. 2/3 ; 5/2,4 ; 22) des animaux, soit par l'*alternance* des espèces isolées (fig. 2—3 ; 5/3,5 ; 18—19/2) et du « groupe de lutte » (fig. 4/1—2 ; 5/1 ; 20/2 ; 24), et comportent deux modalités de composition, la *file* (fig. 2—3 ; 5 ; 20/2 ; 24) et le *groupe* (fig. 4/2 ; 23/1), tout comme dans la glyptique mésopotamienne. Le décor zoomorphe maintient son parallélisme au décor zoomorphe de la céramique peinte orientale par la stylisation des capridés à queue longue et touffue (fig. 20/2) et de l'animal myriapode (fig. 5/1 ; 9/5) comme sur la céramique Suse I et Tell-i-Gap I, par le groupe de l'oiseau sur le dos de l'animal au double protome (fig. 5/1) comme sur la céramique Tépé-Giyan IV, enfin par la projection du décor géométrique et zoomorphe à l'intérieur des écuelles (fig. 16) comme les « images paradisiaques du monde » sur les écuelles Suse I à décor géométrique, végétal et zoomorphe. Les modalités du groupement en file ou en groupe des dispositions naturelle ou héraldique des thèmes zoomorphes se superposent aux deux styles du décor zoomorphe cucutéen, libre (fig. 2/1,3 ; 4/2) ou métopique (fig. 8/1,4 ; 23/1). Les modalités du groupement naturel ou héraldique se combinent comme dans la glyptique mésopotamienne et accentuent de même la division binaire de la file en groupes de deux animaux, les groupes gardant aussi la disposition naturelle ou héraldique dans les deux styles, libre (fig. 2/3 ; 20/2) ou métopique (fig. 22 ; 23/2). La distribution ternaire se rencontre aussi et comporte la même combinaison des groupements naturels ou héraldiques du style libre ou métopique de la file (fig. 3/2—4/6 ; 8/4 ; 21) ou du groupe (fig. 4/2 ; 23/1). Les thèmes zoomorphes de style libre ou métopique sont corrélatifs aussi dans le cadre des associations du décor zoomorphe

au décor végétal (fig. 3/4 ; 23/3) et au décor géométrique à croissants (fig. 20/2 ; 22) ou à guirlandes (fig. 4/2 ; 20/2), etc. La combinaison et la corrélation des thèmes et des styles zoomorphes démontrent, d'une part, que la division de la file et du groupe en groupements antithétiques (fig. 2/3 ; 4/2) s'explique par l'introduction du style héraldique dans le groupement naturel des animaux et, d'autre part, que la division binaire ou ternaire du groupe de lutte (fig. 4/2 ; 20/2) explique la préférence pour les groupes naturels ou héraldiques de deux animaux (fig. 22 ; 23/2) ou de trois animaux (fig. 8/4 ; 23/1) par leur participation au thème du « groupe de lutte animalier » (fig. 4/2 ; 20/2), d'après la conception du style animalier de la glyptique mésopotamienne. Sur la céramique Cucuteni — Tripolie le thème préféré reste le *carnassier aux aguets*, comme symbole largement ouvert vers les forces cosmiques, considérées surtout de la perspective *uranienne et solaire*, comme dans l'art et la pensée de l'Orient antique.

Les modalités *thématiques* du décor zoomorphe peint sur la céramique Cucuteni — Tripolie et Usatovo, déterminées par les modalités thématiques et stylistiques du décor zoomorphe de la glyptique orientale et par les modalités stylistiques du décor géométrique et zoomorphe de la céramique cucuténiennne, synthétisent les thèmes suivants :

1. *La file naturelle de carnassiers* :
 - a) La file simple, à deux, trois ou quatre animaux, dans le décor libre de la céramique ϵ (fig. 2/1—2, 4—5 ; 3 ; 4/3—6 ; 5/3—5 ; 6/1—4), ζ (fig. 15/1) et Usatovo (fig. 25/3) ;
 - b) La file simple dans le décor métopique, à deux animaux sur la céramique ϵ (fig. 7 ; 8/2—3) et à deux ou trois animaux sur la céramique ζ (fig. 15/2 ; 21) ;
 - c) La file simple en disposition cruciforme ou quinconciale sur la céramique ζ (fig. 16—17) ;
2. *La file de groupes naturels de carnassiers* :
 - a) La file à deux groupes binaires, dans le décor métopique de la céramique ζ (fig. 23/2—4) ;
 - b) La file à deux groupes ternaires, dans le décor métopique de la céramique ϵ (fig. 8/4) ;
3. *La file de groupes antithétiques de carnassiers* :
 - a) La file à deux groupes binaires, dans le décor libre de la céramique ϵ (fig. 2/3 ; 5/2,4) ;
 - b) La file à deux groupes binaires, dans le décor métopique de la céramique ζ (fig. 22) ;
4. *Le groupe antithétique du carnassier* :
 - a) Le groupe simple à deux carnassiers, dans le décor métopique de la céramique ϵ (fig. 8/1) ;
 - b) Le groupe ternaire à deux groupes ternaires de carnassiers, dans le décor métopique de la céramique ζ (fig. 23/1) ;
5. *La file naturelle simple de bovidés*, dans le décor libre de la céramique ζ (fig. 18/1—3 ; 19/2) ;
6. *La file naturelle simple d'oiseaux*, dans le décor libre de la céramique Usatovo (fig. 25/1—2) ;
7. *La file de groupes antithétiques binaires d'oiseaux*, dans le décor libre de la céramique Usatovo (fig. 25/4) ;
8. *La file naturelle simple du groupe de lutte*, dans le décor libre de la céramique de la variante Montéoru (fig. 24) ;
9. *La file du groupe de lutte à deux groupes naturels binaires*, dans le décor libre de la céramique ζ (fig. 20/2) ;
10. *La file naturelle à groupes de lutte binaires*, dans le décor libre de la céramique ϵ (fig. 5/1) ;
11. *Le groupe de lutte ternaire deux groupes antithétiques binaires de carnassiers*, dans le décor libre de la céramique ϵ (fig. 4/2).

La structure thématique et stylistique du décor zoomorphe peint sur la céramique Cucuteni — Tripolie est axée directement dans celle de la glyptique mésopotamienne. De même que dans la glyptique des cylindres, la corrélation constante des modalités thématiques du décor zoomorphe sur la céramique Cucuteni — Tripolie montre clairement les lacunes actuelles des thèmes figurés, mais aussi les possibilités virtuelles des découvertes futures.

Le symbolisme cosmologique des représentations zoomorphes, basé sur la structure des « paires d'oppositions » des espèces antagonistes et sur leur corrélation aux éléments de la nature et de la société, devient de facteur classificateur et explicatif des systèmes physico-sociologiques dans toutes les cultures primitives et antiques. L'antithèse *kuragulu-kurabanna* des « choses terrestres et aquatiques » chez les Australiens, l'opposition binaire ou ternaire *Tsi'-zhu* « ciel » et *Hon'-ga* « terre (et eau) » chez les Amérindiens, etc., sont parfaitement parallèles aux deux principes relatifs, *yin* et *yang*, qui intègrent la réalité absolue *Tao* dans le système de la pensée chinoise, ou aux deux principes « uranien et chtonien » *anshár-kishár* de la cosmogonie mésopotamienne. Les espèces animales sont pour les Amérindiens des *wa-wi'-ki-ska'-ye*, les « symboles » *signifiants* qui véhiculent le contenu *signifié* des systèmes de classification et de corrélation de la nature et de la société.

La thématique figurée et la fonction symbolique des représentations zoomorphes sur la céramique Cucuteni — Tripolie expriment directement l'existence d'un *système classificateur et corrélatif des ordres naturel, surnaturel et social, axé sur la structure et le symbolisme du décor zoomorphe*, en concordance avec les systèmes des cultures ethnologiques et des civilisations de l'Orient antique. Les contenus significatifs des axes de référence aux deux catégories cosmiques et leurs implications mythiques restent évidemment anonymes.

LÉGENDE DES FIGURES

- Fig. 1. — Ecuellen Cucuteni — Tripolie à décor géométrique de la phase Cucuteni A (1) et B1 (2–5): 1, Trușești; 2, Ghelăiești (Piatra Neamț); 3, Petreni (R. S. S. de Moldavie); 4, Podolie (R. S. S. d'Ukraine); 5, Drăgușeni (Fălțiceni).
- Fig. 2. — Vases piriformes et amphore (5) à décor zoomorphe de Șipeniți (R. S. S. d'Ukraine) de la phase Cucuteni B1.
- Fig. 3. — Amphores à décor zoomorphe de Șipeniți de la phase B1.
- Fig. 4. — Vase piriforme (4) et amphores à décor zoomorphe de la phase Cucuteni B1: 1, 4, 5, Bilce-Zlote (R. S. S. d'Ukraine); 2, Varvarovka (R. S. S. de Moldavie); 3, Găurenii (Iași); 6, Valea Lupului.
- Fig. 5. — Amphores Cucuteni — Tripolie à décor zoomorphe de la phase Cucuteni B1: 1, 2, Stena (R. S. S. d'Ukraine); 3–5, Petreni.
- Fig. 6. — Amphores tripoliennes à décor zoomorphe de la phase Cucuteni B1: 1–3, Tripolie; 4, Tomașevka (R. S. S. d'Ukraine); 5, Luka — Vrubleveckaja (R. S. S. d'Ukraine).
- Fig. 7. — Cratère (1) et verres (2–4) cucuténiens à décor zoomorphe de la phase B1: 1–3, Șipeniți; 4, Ghelăiești.
- Fig. 8. — Verres Cucuteni — Tripolie à décor zoomorphe de la phase Cucuteni B1: 1, Petreni (R. S. S. de Moldavie); 2, Tripolie; 3, Vălenii (Piatra Neamț); 4, Frumușica.
- Fig. 9. — La stylisation du carnassier sur la céramique Cucuteni — Tripolie de la phase B1: 1, 4, Petreni; 2, Bilce-Zlote; 3, Tripolie; 5, Tomașevka; 6–10, Șipeniți.
- Fig. 10. — Amphores Cucuteni — Tripolie à décor spiral ou elliptique de la phase B1: 1–8, 14, Șipeniți; 9–12, Petreni; 13, Staraja Buda (R. S. S. d'Ukraine).
- Fig. 11. — L'évolution du décor elliptique de style libre sur les amphores et les vases piriformes (5) Cucuteni — Tripolie de la phase B1: 1–3, 5–8, 11, Șipeniți; 4, Valea Lupului; 9, 10, 13, Petreni; 12, Kasenovka (R. S. S. d'Ukraine).
- Fig. 12. — L'évolution du décor elliptique de style libre sur les amphores tripoliennes (1–6) et du décor elliptique à métopes contiguës sur les vases piriformes (7–11) et les amphores (12–15) cucuténiennes de la phase B1: 1, 5, Staraja Buda; 2, 3, Tomașevka; 4, Podolie; 6, Krutoborodincy (R. S. S. d'Ukraine); 7–15 Șipeniți.
- Fig. 13. — L'évolution du décor elliptique à métopes contiguës sur les cratères (1–6) et les verres (7–9) et à métopes séparées sur les vases piriformes (11, 12), les amphores (13–15) et les verres (10) de la phase B1: 1–9, 11–15, Șipeniți; 10, Tomașevka.
- Fig. 14. — L'évolution du décor elliptique à métopes séparées sur les amphores cucuténiennes (1–4) et tripoliennes (5–9) de la phase Cucuteni B1: 1–4, Șipeniți; 5, 6, Staraja Buda; 7–9, Tomașevka.
- Fig. 15. — Amphore et verre à décor zoomorphe de la phase Cucuteni B2: 1, Trușești; 2, Frumușica.
- Fig. 16. — Ecuelle à décor zoomorphe de Cucuteni de la phase B2.
- Fig. 17. — Ecuelle à décor serpentiforme de Valea Lupului de la phase B2.
- Fig. 18. — Amphores cucuténiennes et galiciennes à décor zoomorphe de la phase B2: 1, 2, Bilce-Zlote; 3, Valea Lupului.
- Fig. 19. — Amphores à décor géométrique ou zoomorphe de la phase Cucuteni B2: 1, Trușești; 2, 3, Varvarovca.
- Fig. 20. — Amphores tripoliennes à décor zoomorphe de la phase Cucuteni B2: 1, Tripolié; 2, Krutoborodincy.
- Fig. 21. — Cratère à décor zoomorphe de Valea Lupului de la phase Cucuteni B2.
- Fig. 22. — Cratère à décor zoomorphe de la phase B2 de Valea Lupului.
- Fig. 23. — Cratères à décor zoomorphe de la phase B2: 1–3, Valea Lupului; 4, Cucuteni.
- Fig. 24. — Amphore à décor zoomorphe de Sărata-Monteoru (Buzău), appartenant à la variante Monteoru de la céramique cucuténienne de la phase B2.
- Fig. 25. — Amphores à décor zoomorphe et ornithomorphe appartenant à la céramique Gorodsk-Usatovo du bassin du Dniestr; 1, Stari Karakușani; 2, 4, Žvance (R. S. S. d'Ukraine); 3, Sușkivka (R. S. S. d'Ukraine).
- Fig. 26. — L'évolution du décor spiral sur les amphores et les cratères (5) de Valea Lupului de la phase B2.
- Fig. 27. — Céramique Cucuteni — Tripolie de la phase B2 à décor serpentiforme et en zigzag: 1, 5, Cucuteni; 2, Kasenovka; 3–4, Darabani; 6, Valea Lupului; 7, Vlădenii (Iași).
- Fig. 28. — Ecuellen et couvercles (4) à décor géométrique des phases Cucuteni A (1, 2), Cucuteni B1 (3–8), Cucuteni B2 (10) et Gorodsk-Usatovo (9): 1, 2, Hăbășești; 3, 5, Podolie; 4, 6, 8, Șipeniți; 7, Staraja Buda; 9, Vychvatincy (R. S. S. de Moldavie); 10, Podei.
- Fig. 29. — Ecuellen et bols à décor spiral et serpentiforme de la phase B2: 1–2, Valea Lupului; 3, Iași.
- Fig. 30. — Amphores (1–5) et cratères (6–8) cucuténiens à décor spiral de la phase B2: 1–4, Podei; 5, 6, Valea Lupului; 7, 8, Cucuteni.
- Fig. 31. — Cratères cucuténiens à décor spiral libre ou en métopes de la phase B2: 1–5, Podei; 6–8, Cucuteni; 9, Costișa (Fălțiceni).
- Fig. 32. — Cratères (1–5) et verres (6–12) cucuténiens à décor métopique et spiral des phases B1 (10, 11) et B2 (1–9, 12); 1, 4–6, Podei; 2–3, 11, Cucuteni; 7, 8, Valea Lupului; 9, 12, Frumușica.
- Fig. 33. — Cratères cucuténiens à décor métopique et spiral de la phase B2: 1, Gura Văii (ville Gh. Gheorghiu-Dej); 2–3, Cucuteni; 4, Valea Lupului.
- Fig. 34. — L'évolution du décor elliptique de style libre et métopique sur les amphores Gorodsk-Usatovo: 1, 6, 7, Tudorovo (R. S. S. d'Ukraine); 2, Kasenovka (R. S. S. d'Ukraine); 3, Vychvatincy (R. S. S. de Moldavie); 4, Tiraspol (R. S. S. de Moldavie); 5, loc. inconnue.
- Fig. 35. — Tablette et empreinte de cylindre à décor zoomorphe de style Uruk III de la période Djemdet-Nasr de Mésopotamie: 1, Tărtăria; 2, Turdaș.

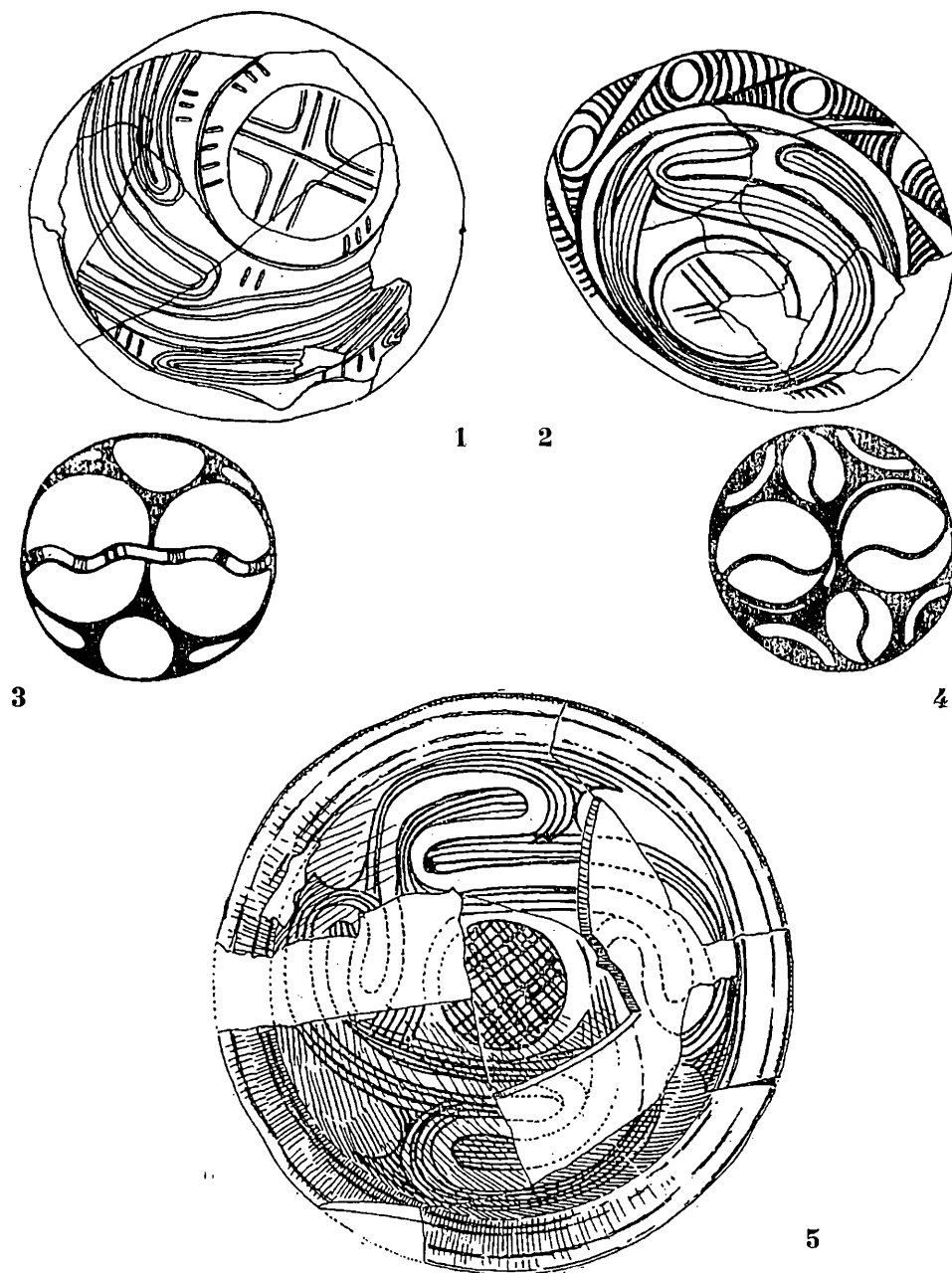

Fig. 1. — Străchini Cucuteni — Tripolie cu decor geometric din fazele Cucuteni A (1) și B1 (2–5):
 1, Truşeşti; 2, Ghelăieşti (Piatra Neamţ); 3, Petreni (R. S. S. Moldovenească); 4, Podolia
 (R. S. S. Ucraineană); 5, Drăguşeni (Fălcieni).

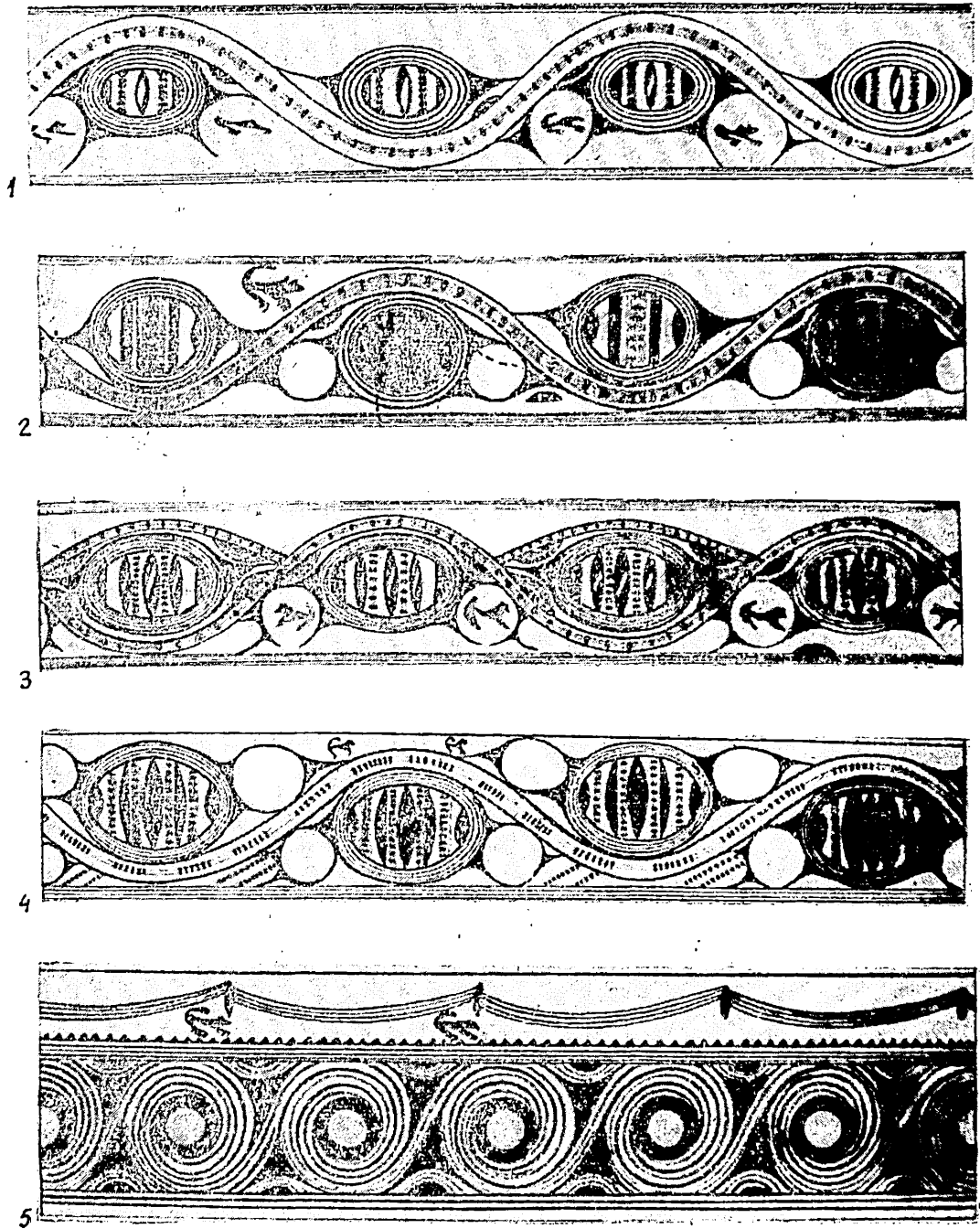

Fig. 2. — Vase piriforme (1–4) și amfore (5) cu decor zoomorf de la Șipeniți (R. S. S. Ucraineană) din faza B1.

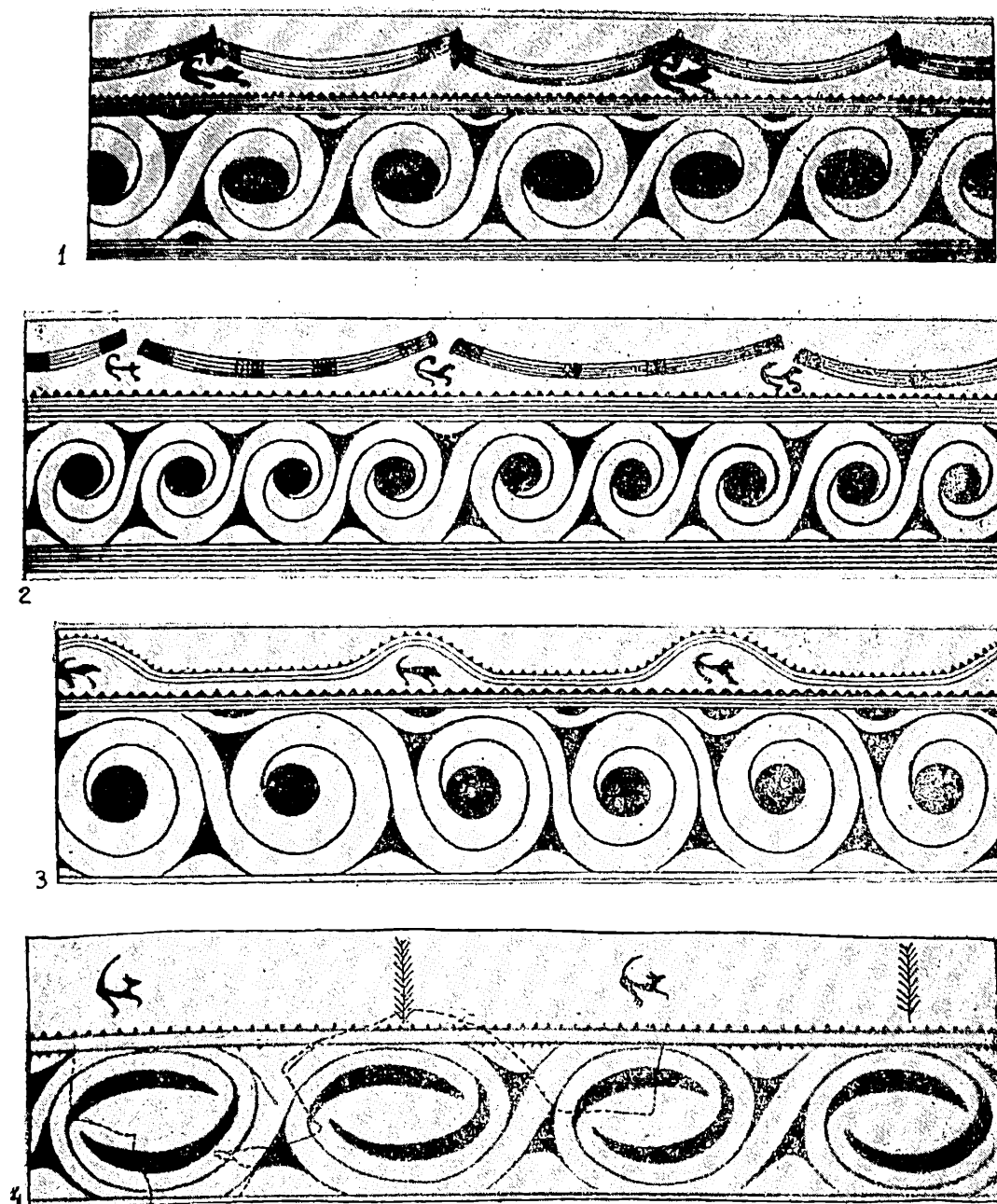

Fig. 3. — Amfore cu decor zoomorf de la Șipeniți din faza B1.

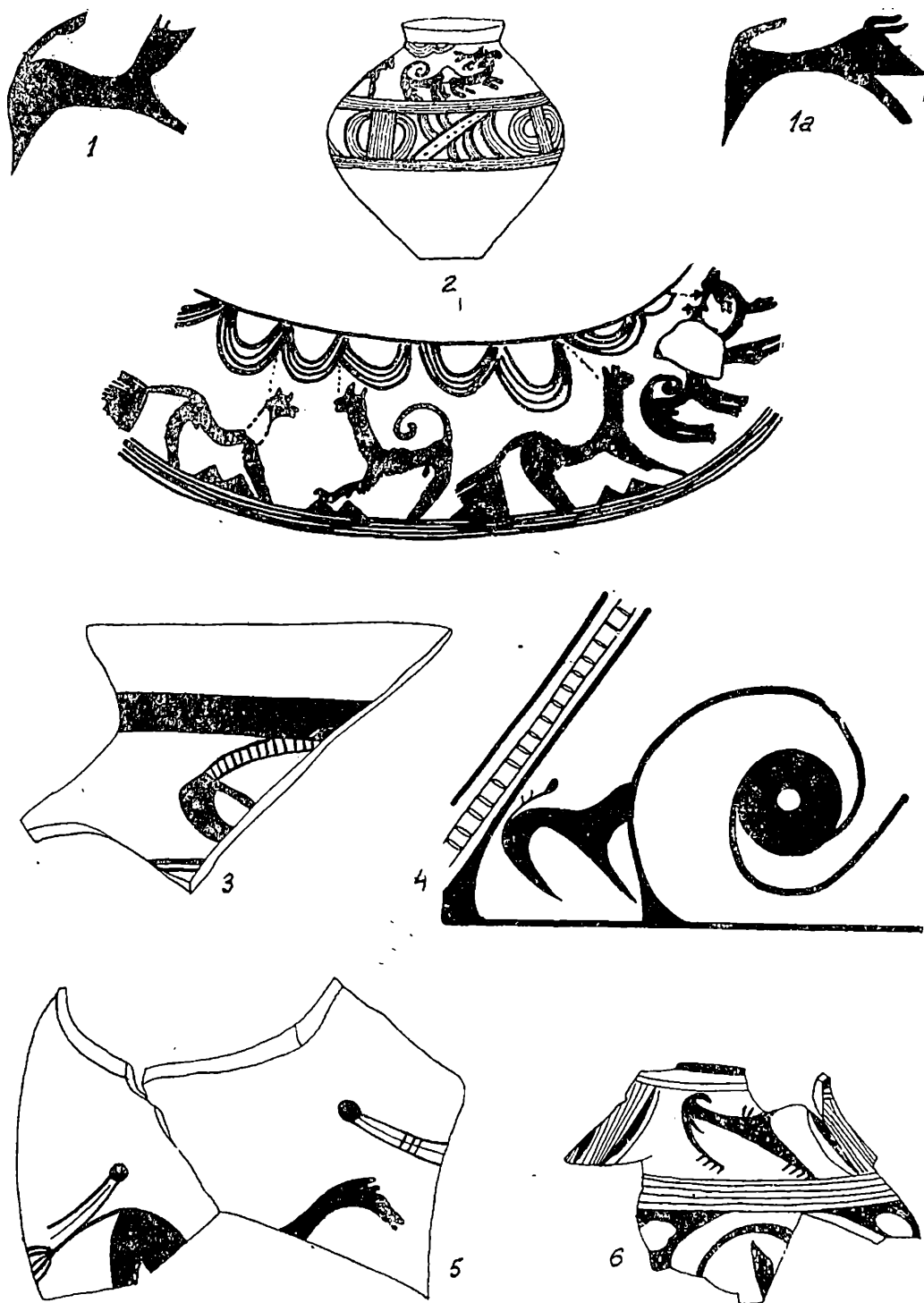

Fig. 4. — Vase piriforme (4) și amfore cu decor zoomorf din faza Cucuteni B1: 1, 4, 5, Bilec-Zlote (R. S. S. Ucraineană); 2, Varvarovca (R. S. S. Moldovenească); 3, Găureni (Iași); 6, Valea Lupului.

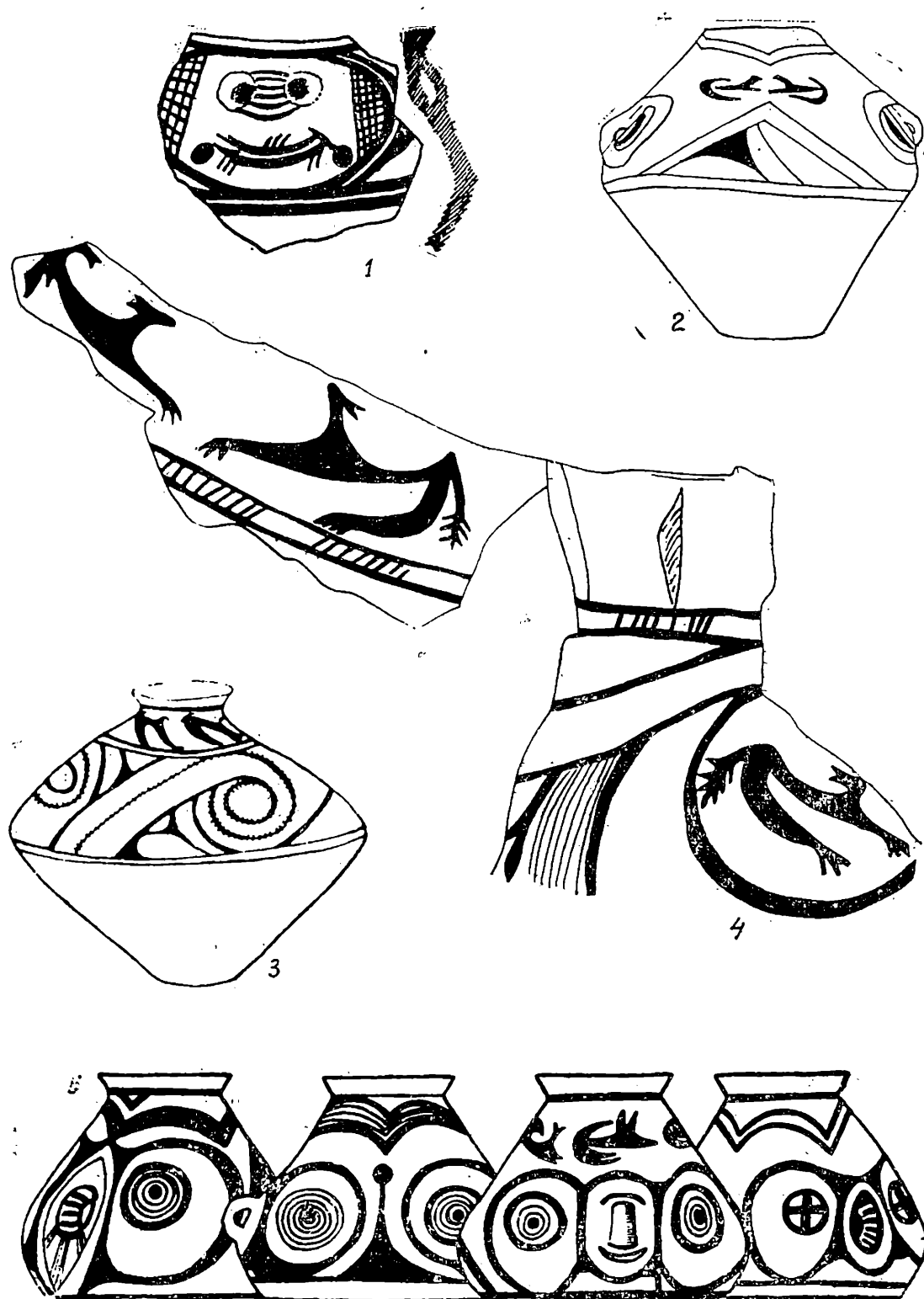

Fig. 5. — Amfore Cucuteni — Tripolie cu decor zoomorf din faza Cucuteni B1 : 1, 2, Stena (R.S.S. Ucraineană); 3 — 5, Petreni.

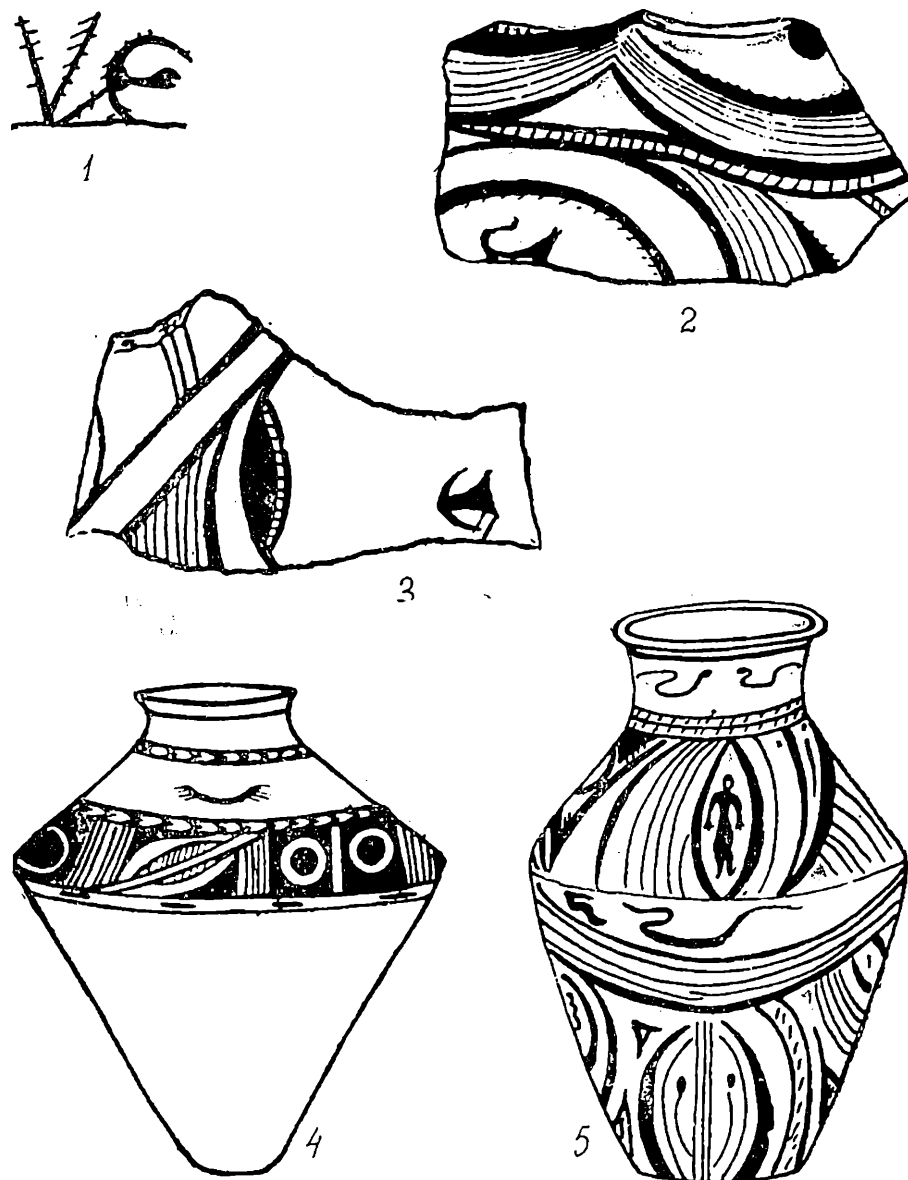

Fig. 6.—Amfore tripoliene cu decor zoomorf din faza Cucuteni B1 : 1—3, Tripolie ; 4, Tomașevka (R. S. S. Ucraineană) ; 5, Luka-Vrublevskaia (R. S. S. Ucraineană).

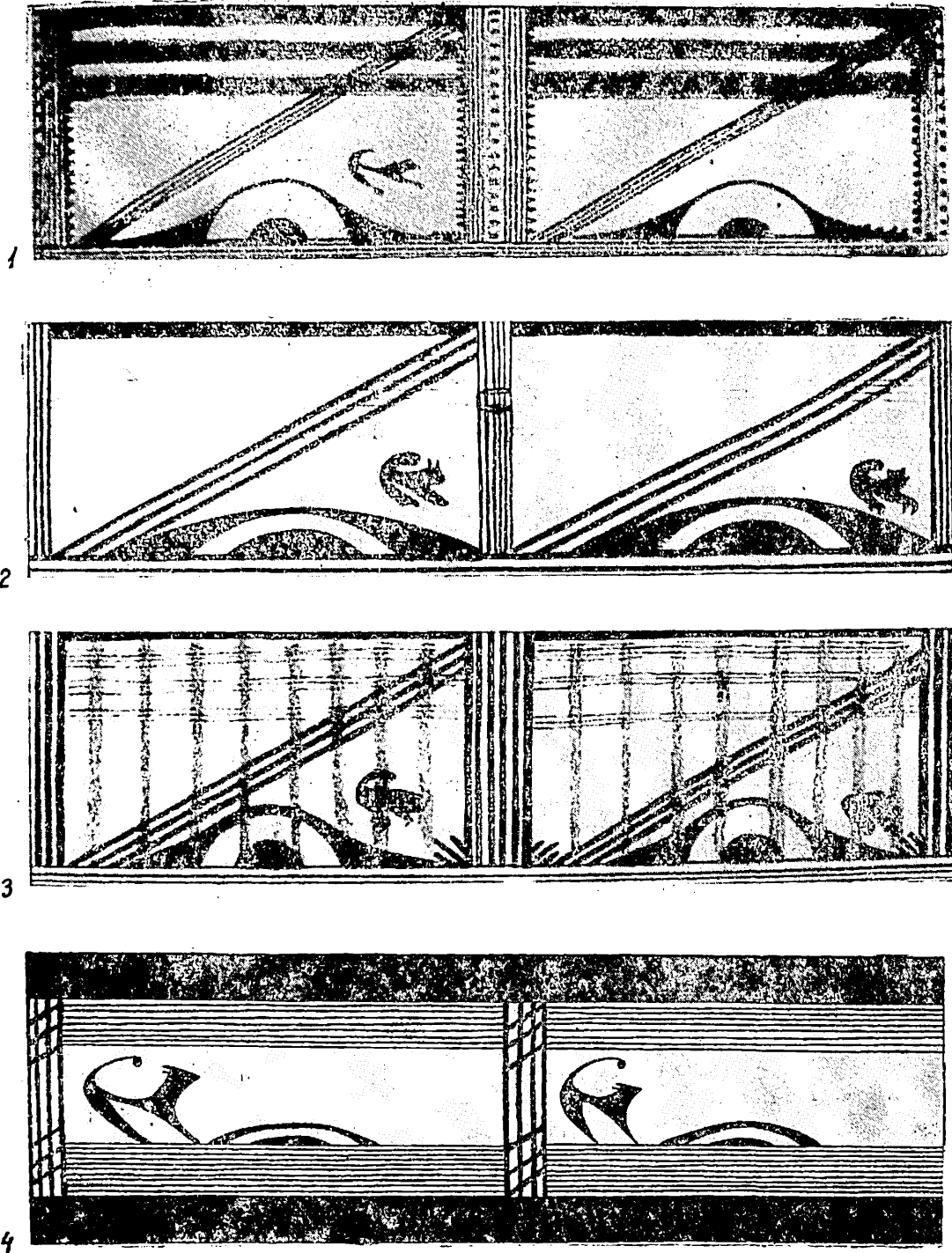

Fig. 7. — Crater (1) și pahare (2—4) eucuteniene cu decor zoomorf din faza B1 : 1—3, Șipeniți ; 4, Ghelăiești.

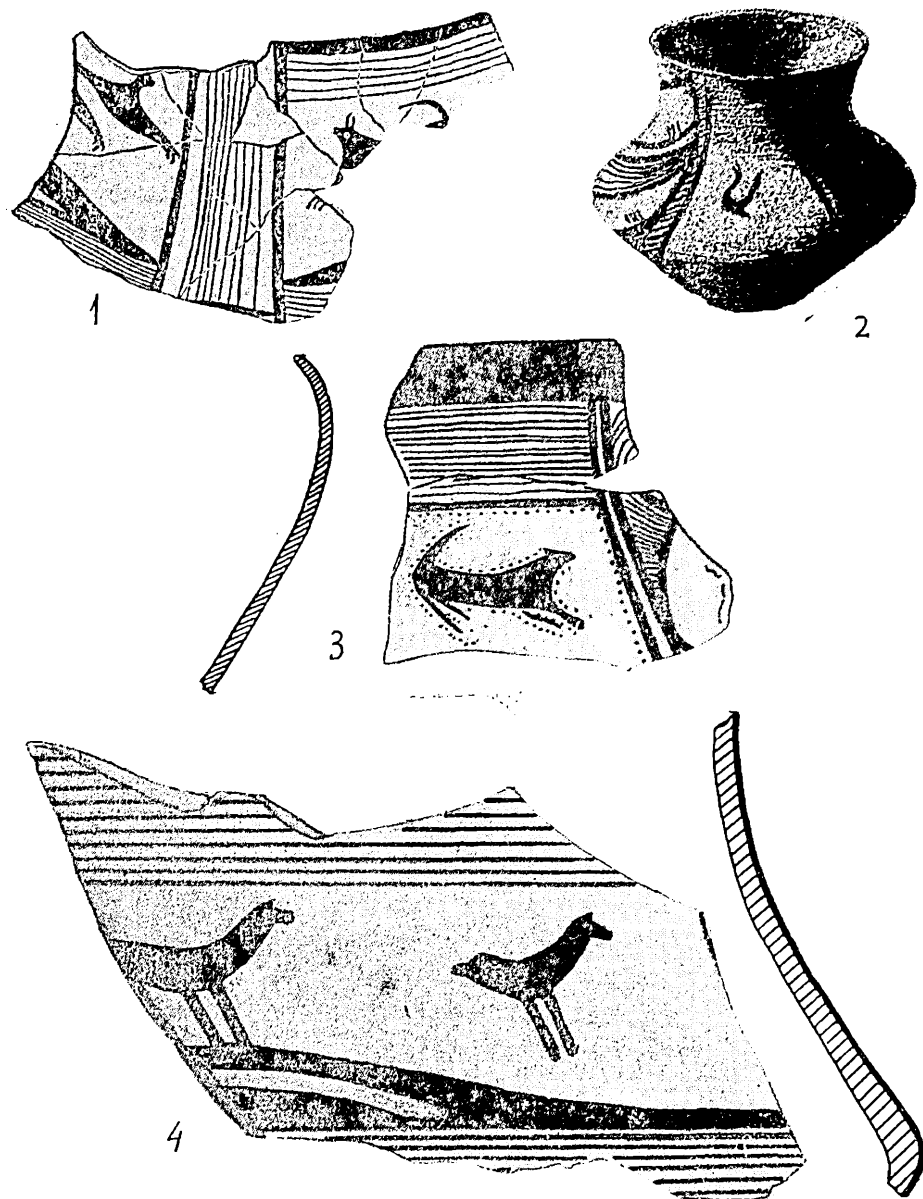

Fig. 8. — Pahare Cucuteni — Tripolie cu decor zoomorf din faza Cucuteni B1 : 1, Petreni ;
2, Tripolie ; 3, Văleni (Piatra Neamț) ; 4, Frumușica.

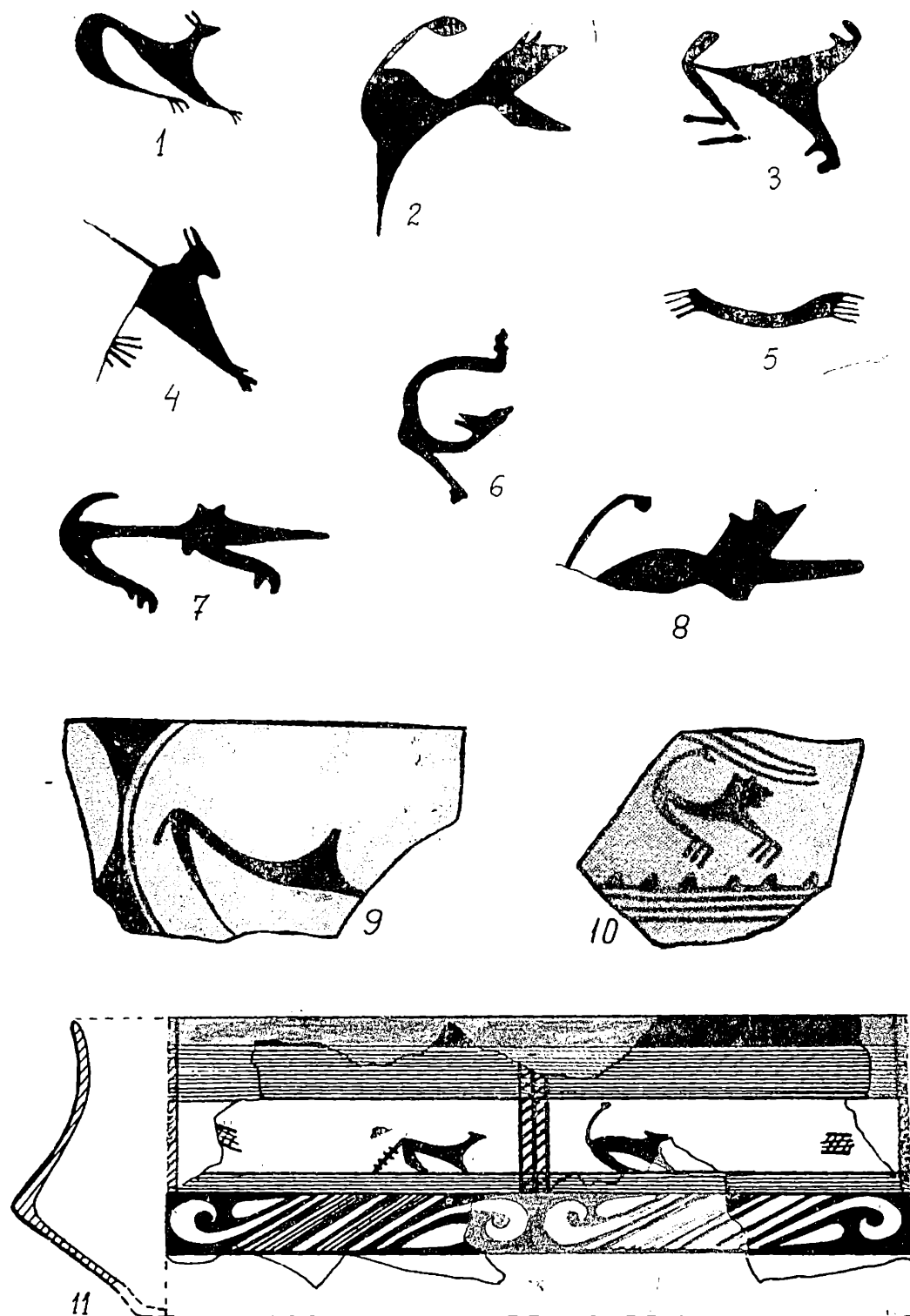

Fig. 9. — Stilizarea carnasierului pe ceramica Cucuteni—Tripolie din faza B1 : 1,4 Petreni; 2, Bilce-Zlote; 3, Tripolie; 5, Tomaševka; 6—10, Șipeniți.

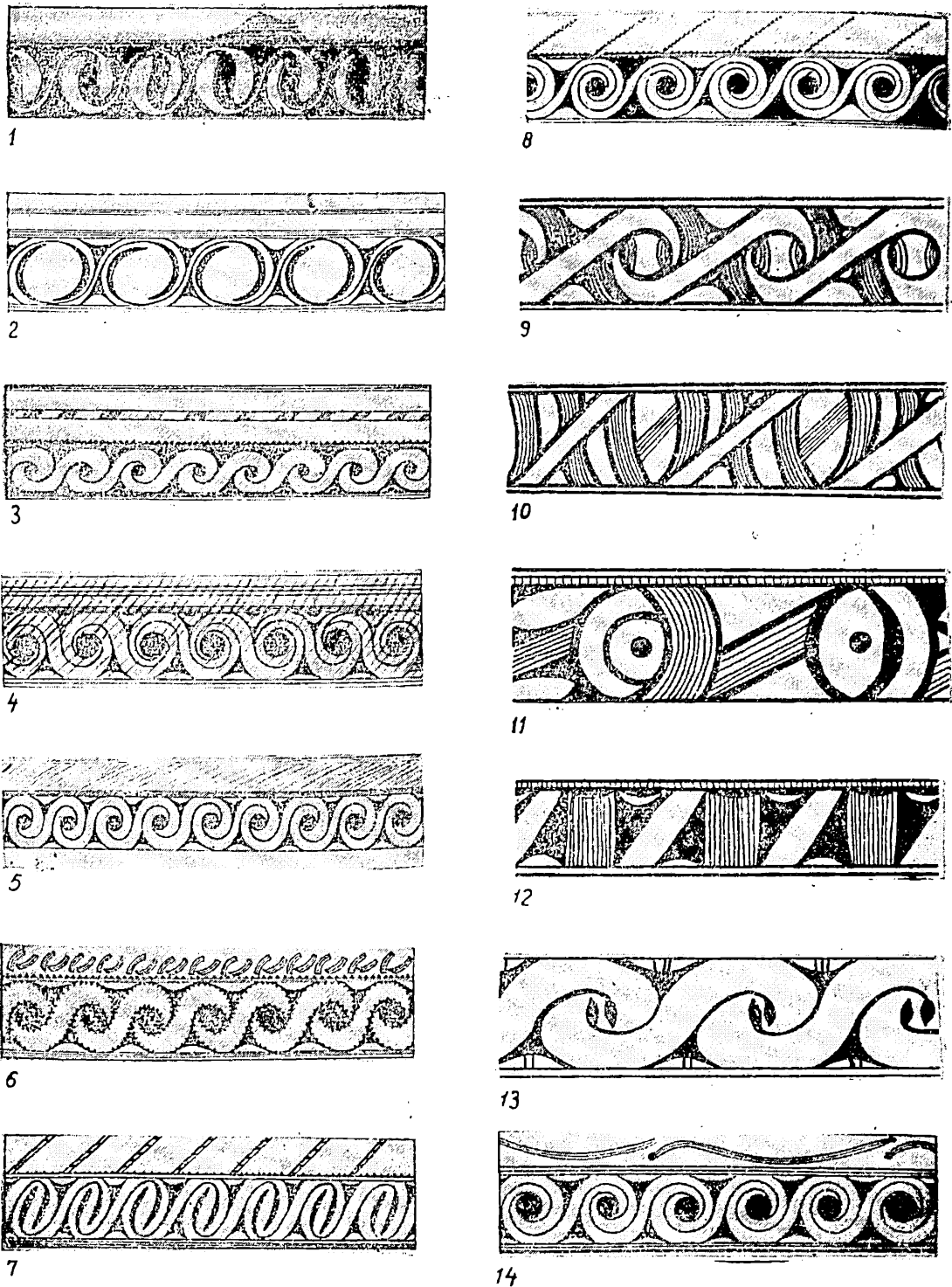

Fig. 10. — Amfore Cucuteni — Tripolie cu decor spiralic sau eliptic din faza B1: 1 — 8, 14, Șipeniți; 9 — 12, Petreni; 13, Straja Buda (R.S.S. Ucraineană).

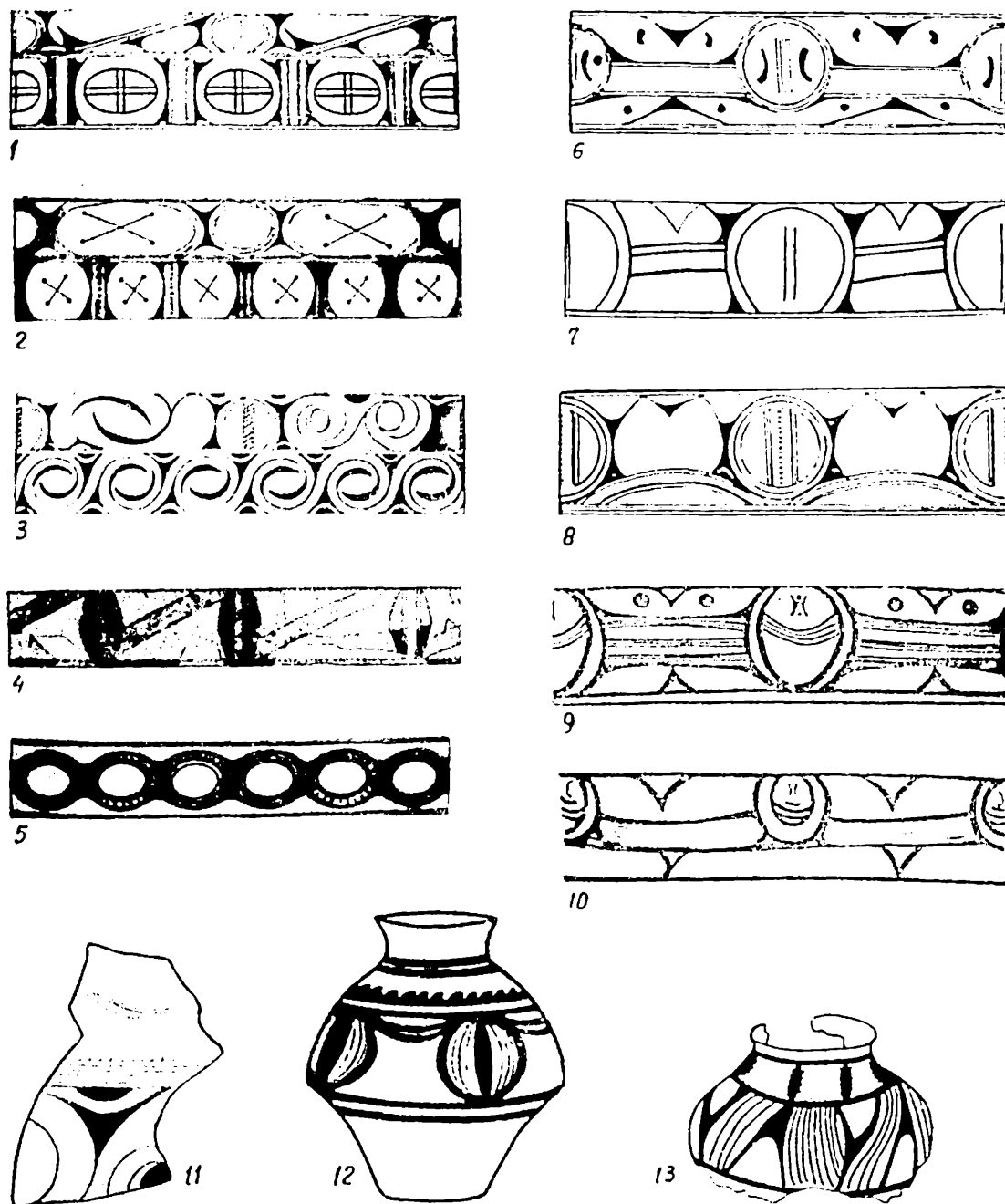

Fig. 11. — Evoluția decorului eliptic de stil liber pe amforele și vasele piriforme (5) Cucuteni — Tripolie din faza B1 : 1-3, 5-8, 11, Șipeniți; 4, Valca Lupului; 9-10, 13, Petreni; 12, Kasenovka (R.S.S. Ucraineană).

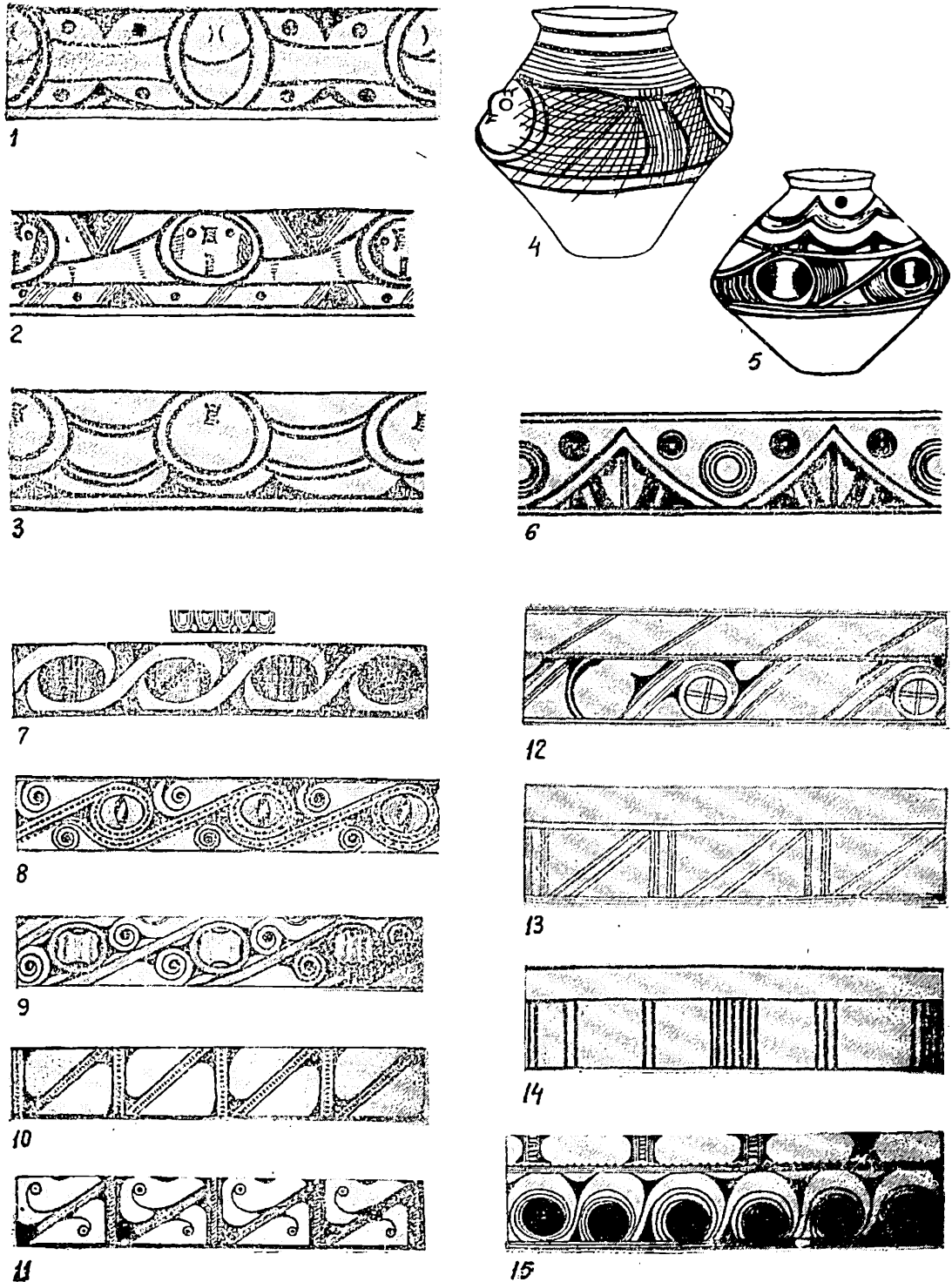

Fig. 12. — Evoluția decorului eliptic de stil liber pe amforele tripoliene (1 — 6) și a decorului eliptic cu melope contigui pe vasele piriforme (7 — 11) și amforele (12—15) cucuteniene din faza B1 : 1, 5, Staraja Buda ; 2 — 3, Tomașevka ; 4, Podolia ; 6, Krutoborodintși (R.S.S. Ucraineană) ; 7—15, Șipeniți.

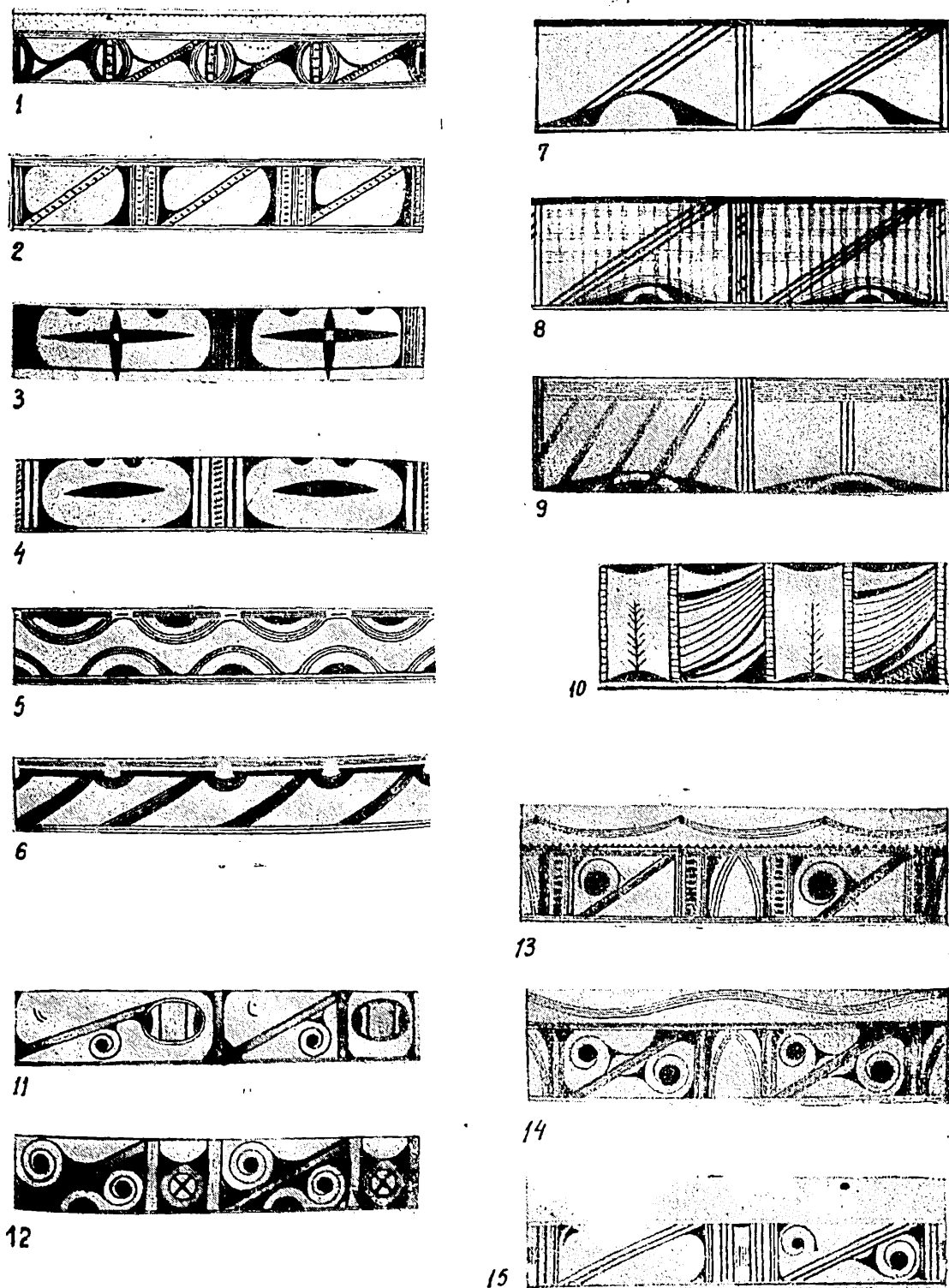

Fig. 13. — Evoluția decorului eliptic cu metope contigui pe cratere (1—6) și pahare (7—9) și cu metope separate pe vasele piriforme (11, 12), amforele (13—15) și paharele (10) din faza B1 : 1—9, 11—15, Șipeniți ; 10, Tomașevka.

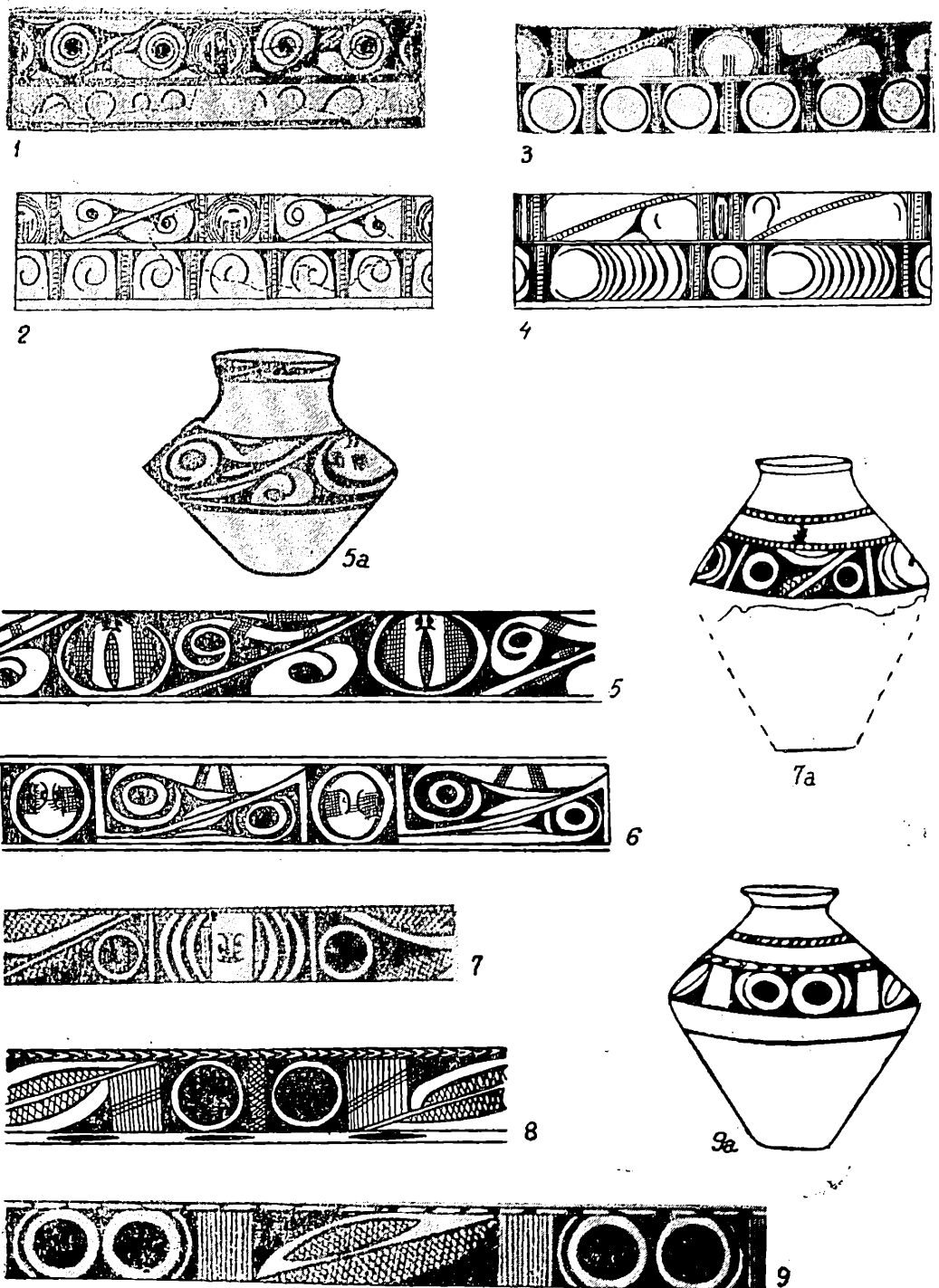
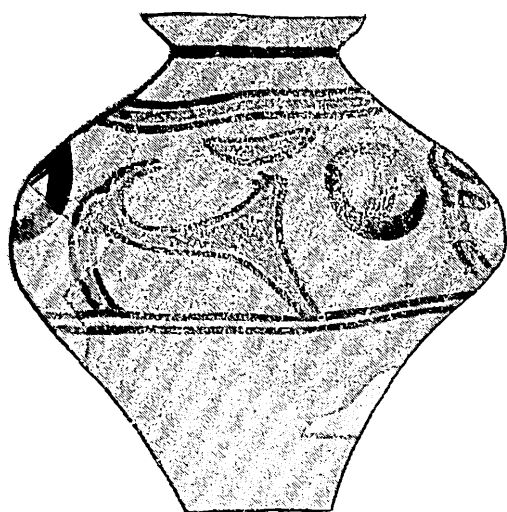
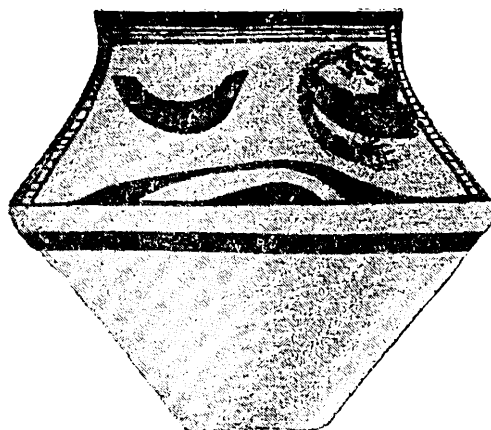

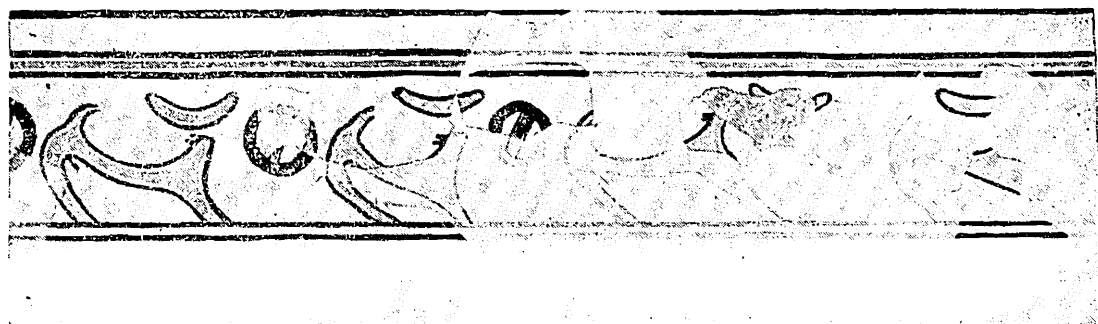
Fig. 14. — Evoluția decorului eliptic cu metope separate pe amforele cucuteniene (1-4) și tripoliene (5-9) din faza Cucuteni B1 : 1-4, Șipeniți ; 5-6, Staraja Buda ; 7-9, Tomaševka.

1

2

2a

Fig. 15. — Amforă și pahar cu decor zoomorf din faza Cucuteni B2 : 1, Trușești ; 2, Frumușica.

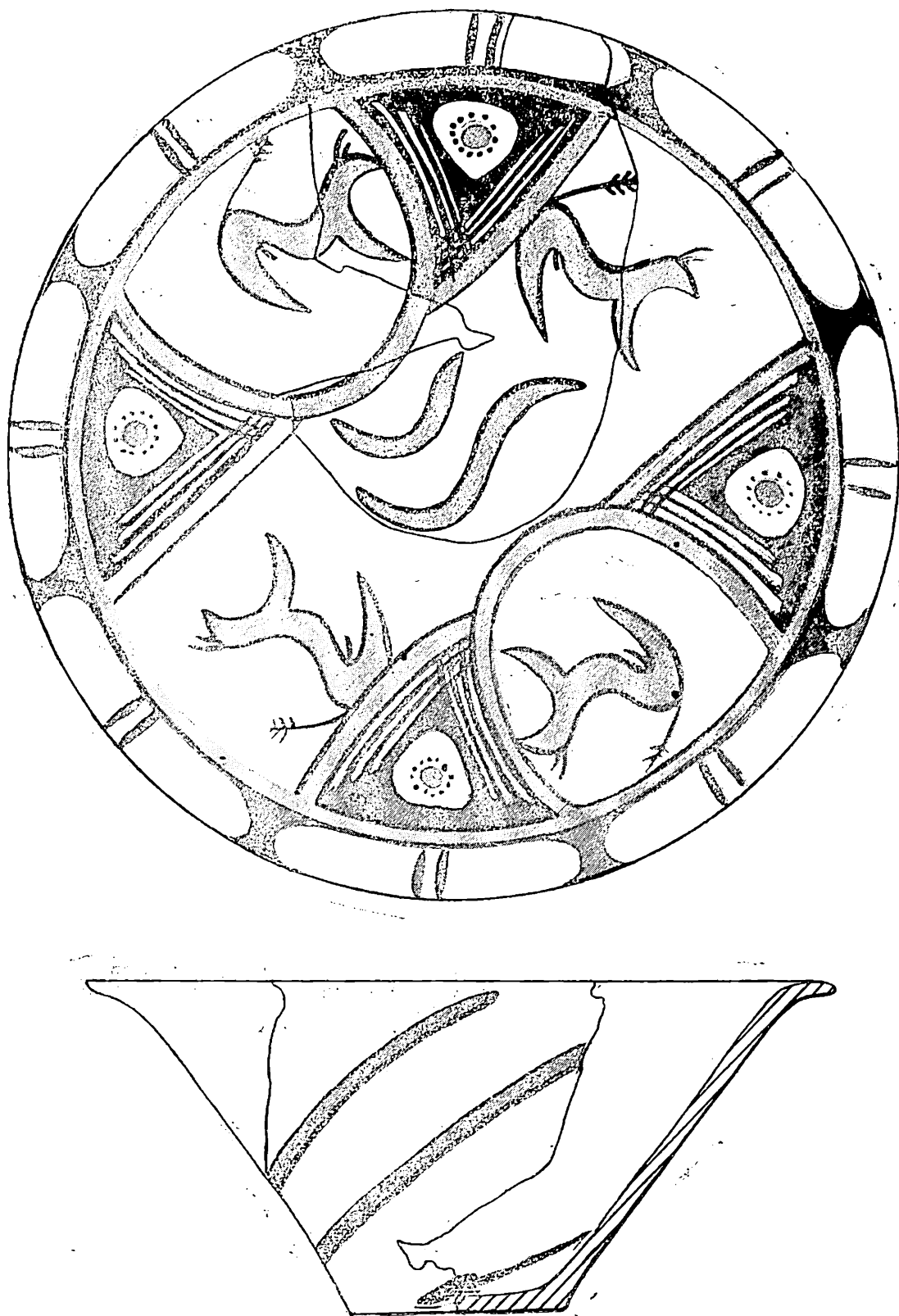

Fig. 16. — Strachină cu decor zoomorf de la Cucuteni din faza B2.

Fig. 17. — Strachină cu decor serpentiform de la Valea Lupului din faza B2.

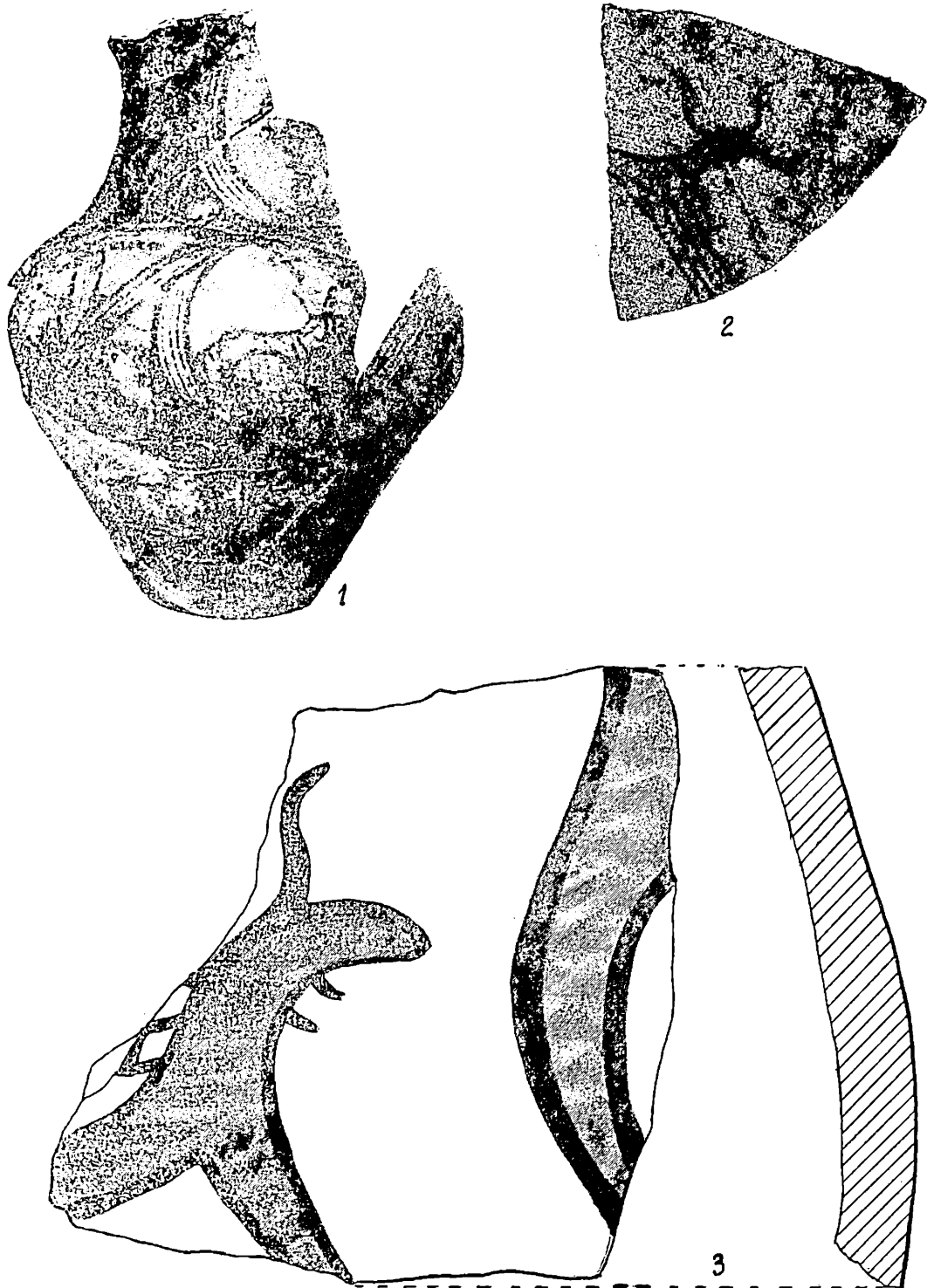

Fig. 18. — Amfore cucuteniene și galițiene cu decor zoomorf din faza B2 : 1, 2, Bilce-Zlote ; 3, Valca Lupului.

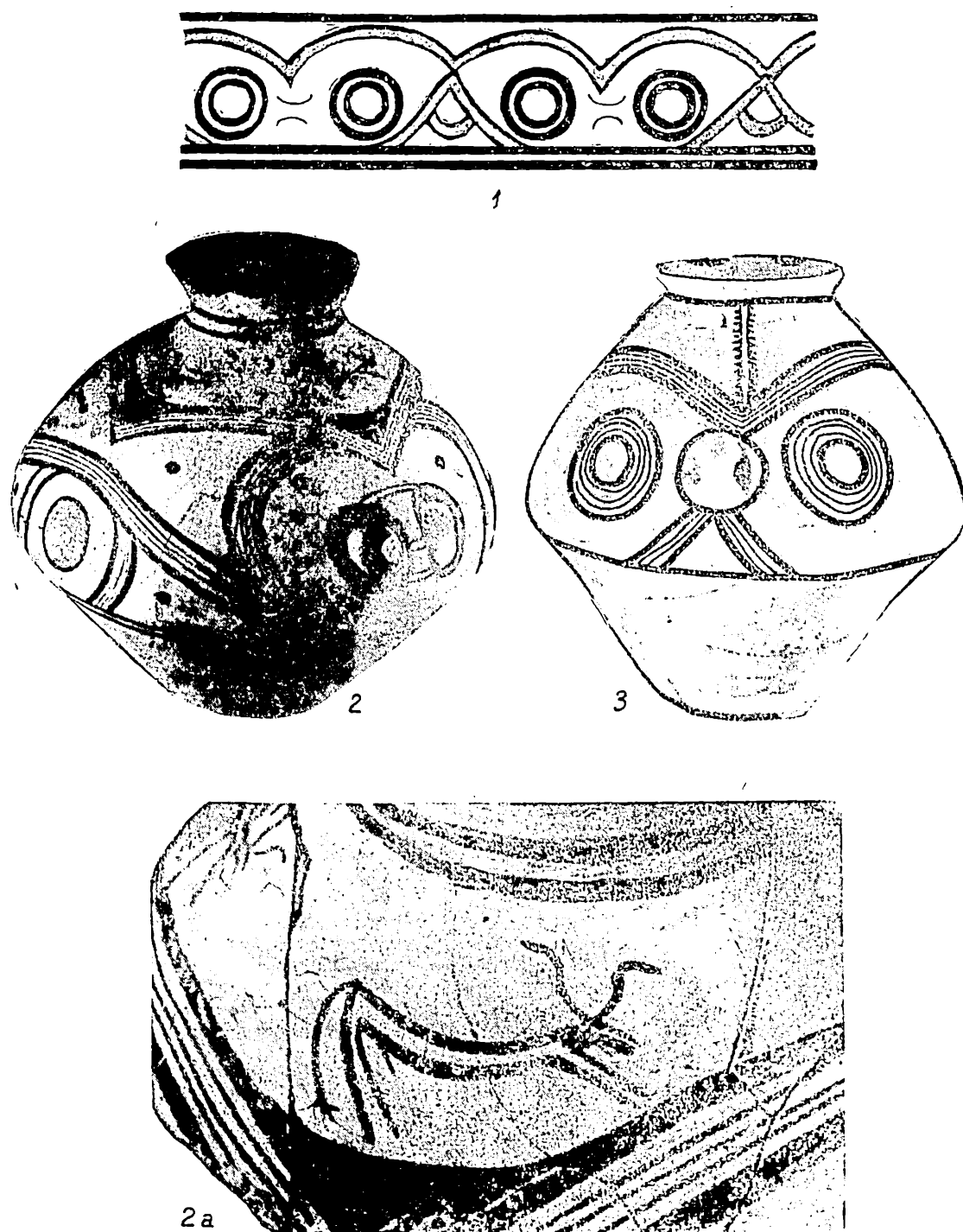

Fig. 19. — Amfore cu decor geometric sau zoomorf din faza Cucuteni B2 : 1, Trusești ; 2, 3, Varvarovca..

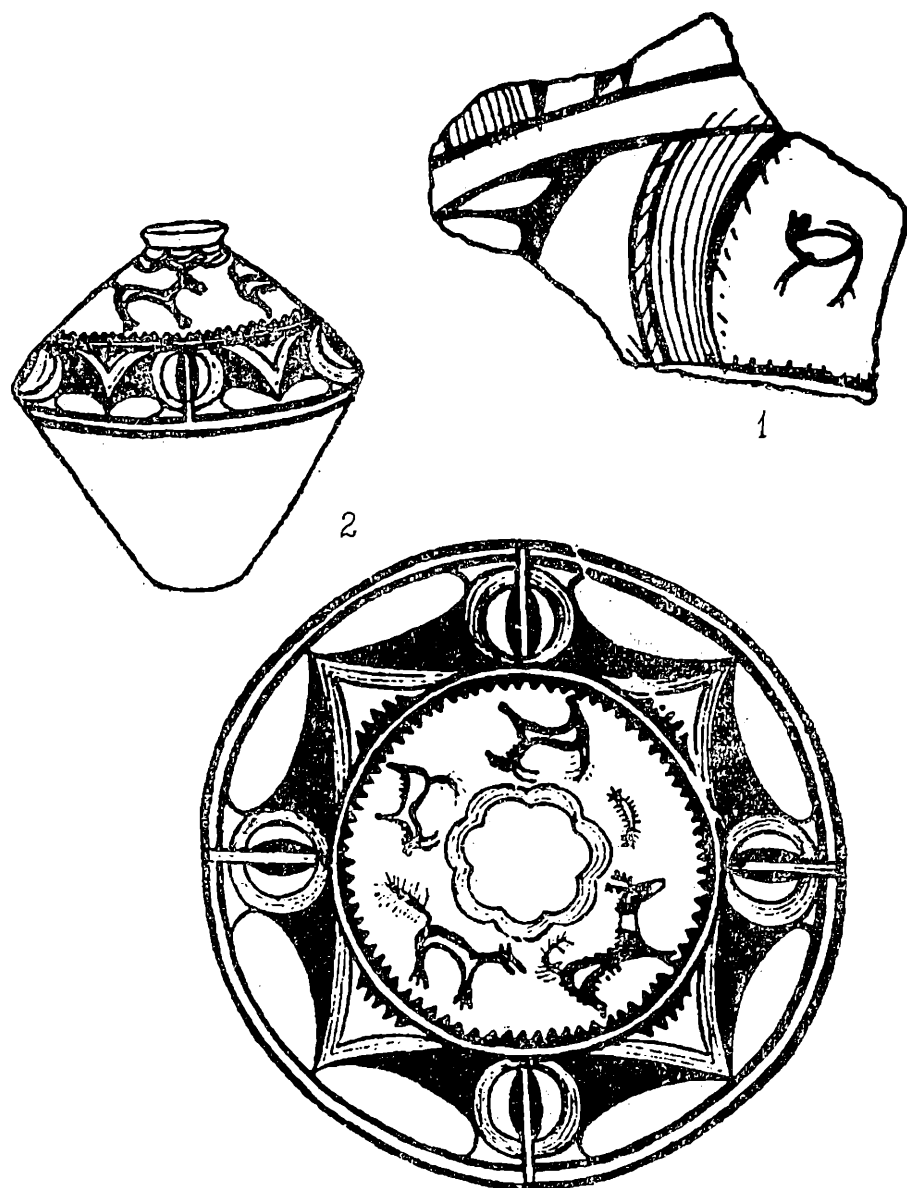
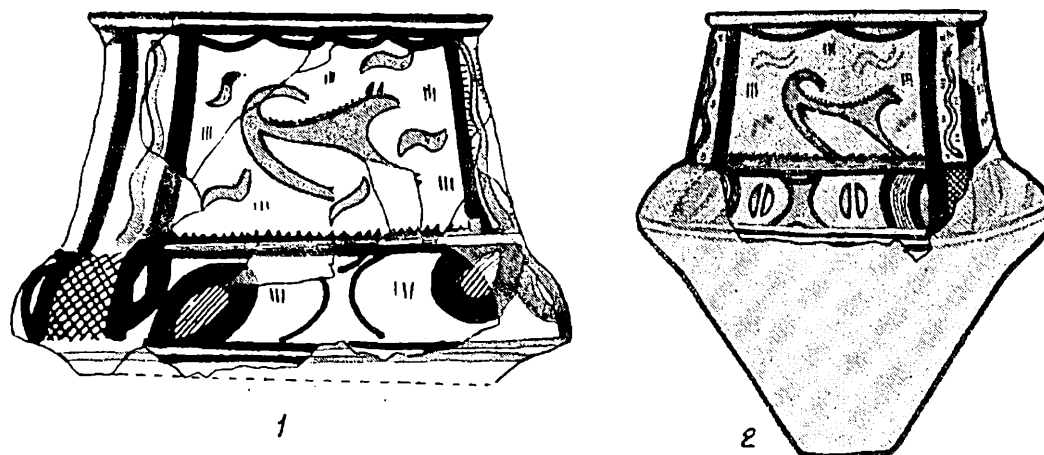

Fig. 20. — Amfore tripoliene cu decor zoomorf din faza Cucuteni B2 : 1, Tripolie ; 2, Krutoborodînți.

1a

2a

Fig. 21. — Cratere cu decor zoomorf de la Valea Lupului din faza Cucuteni B2.

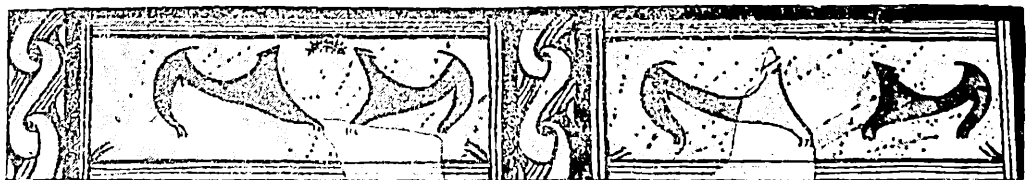
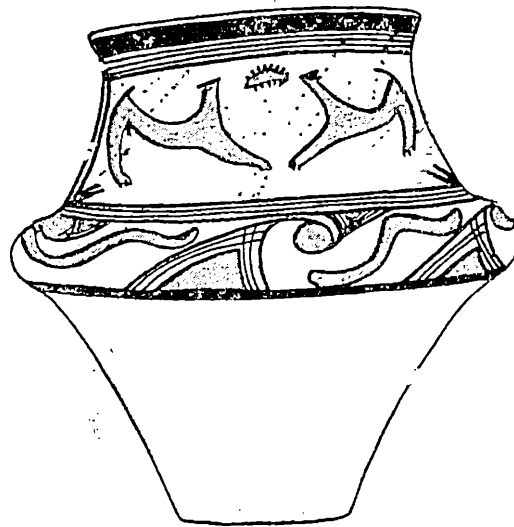

Fig. 22. — Crater cu decor zoomorf din faza B2 de la Valea Lupului.

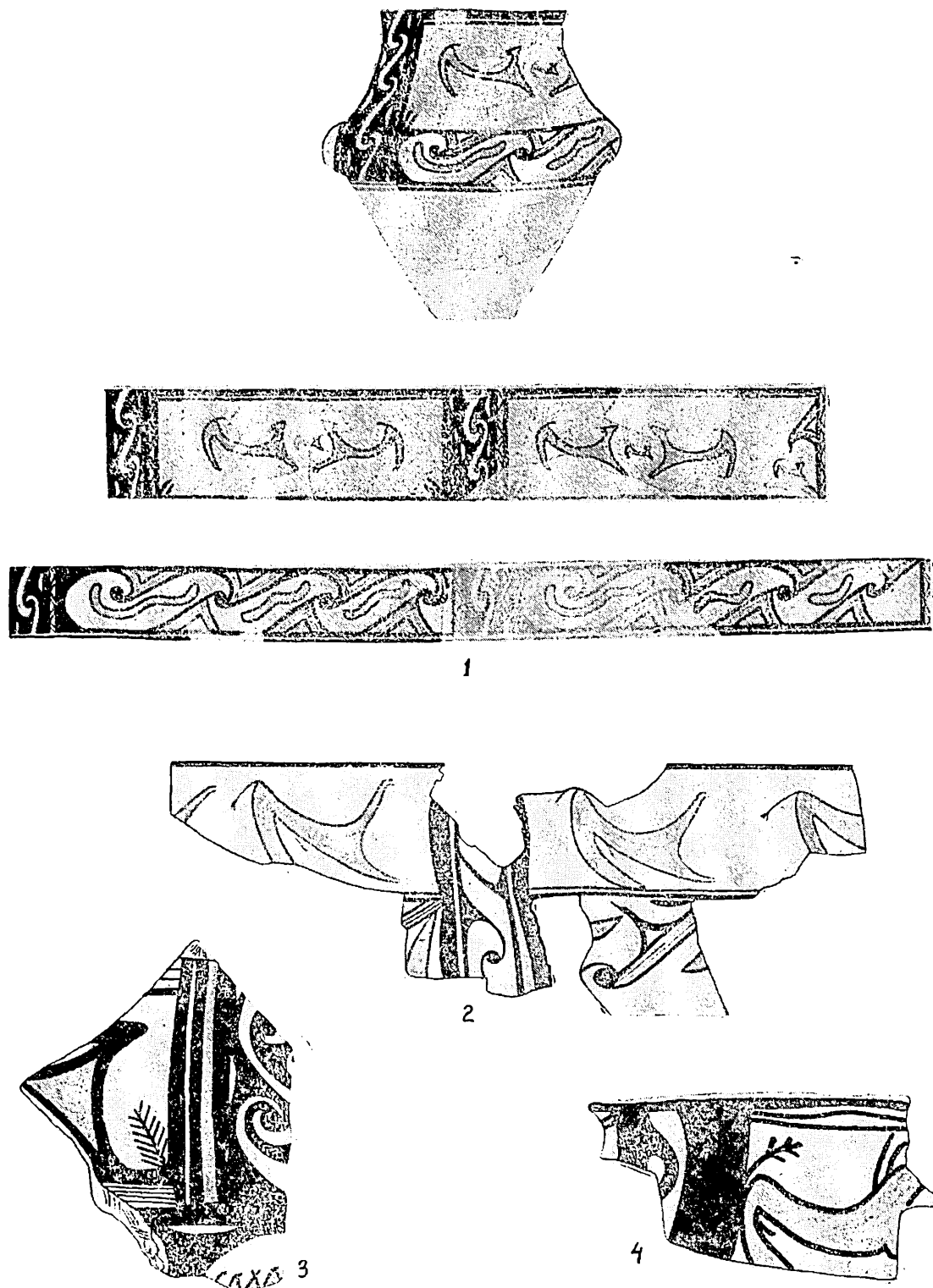

Fig. 23. — Cratere cu decor zoomorf din faza B2 : 1~3, Valea Lupului ; 4, Cucuteni.

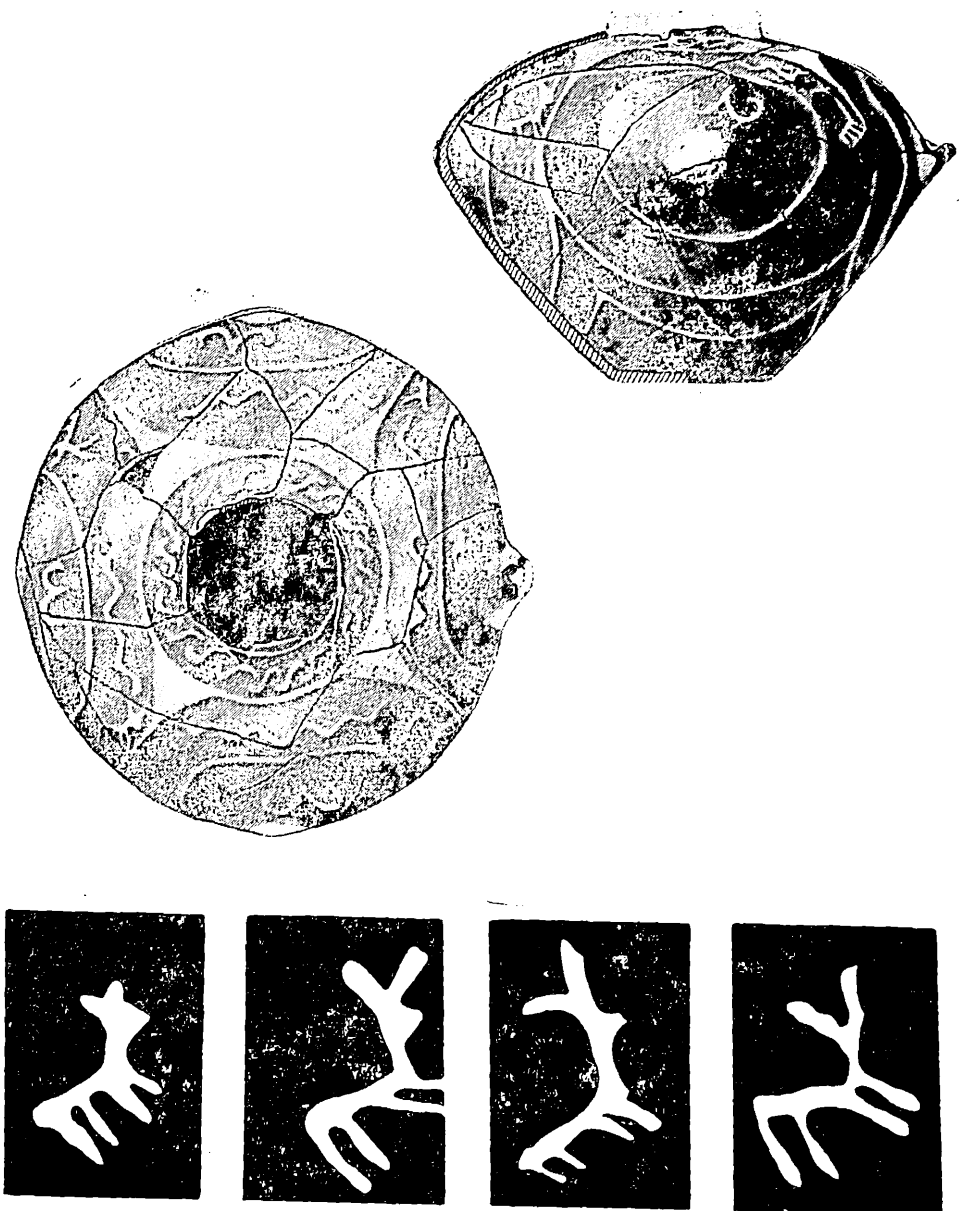

Fig. 24. — Amforă cu decor zoomorf de la Săraia Monteoru (Buzău), aparținind variantei Monteoru a ceramicii cucuteniene din faza B2.

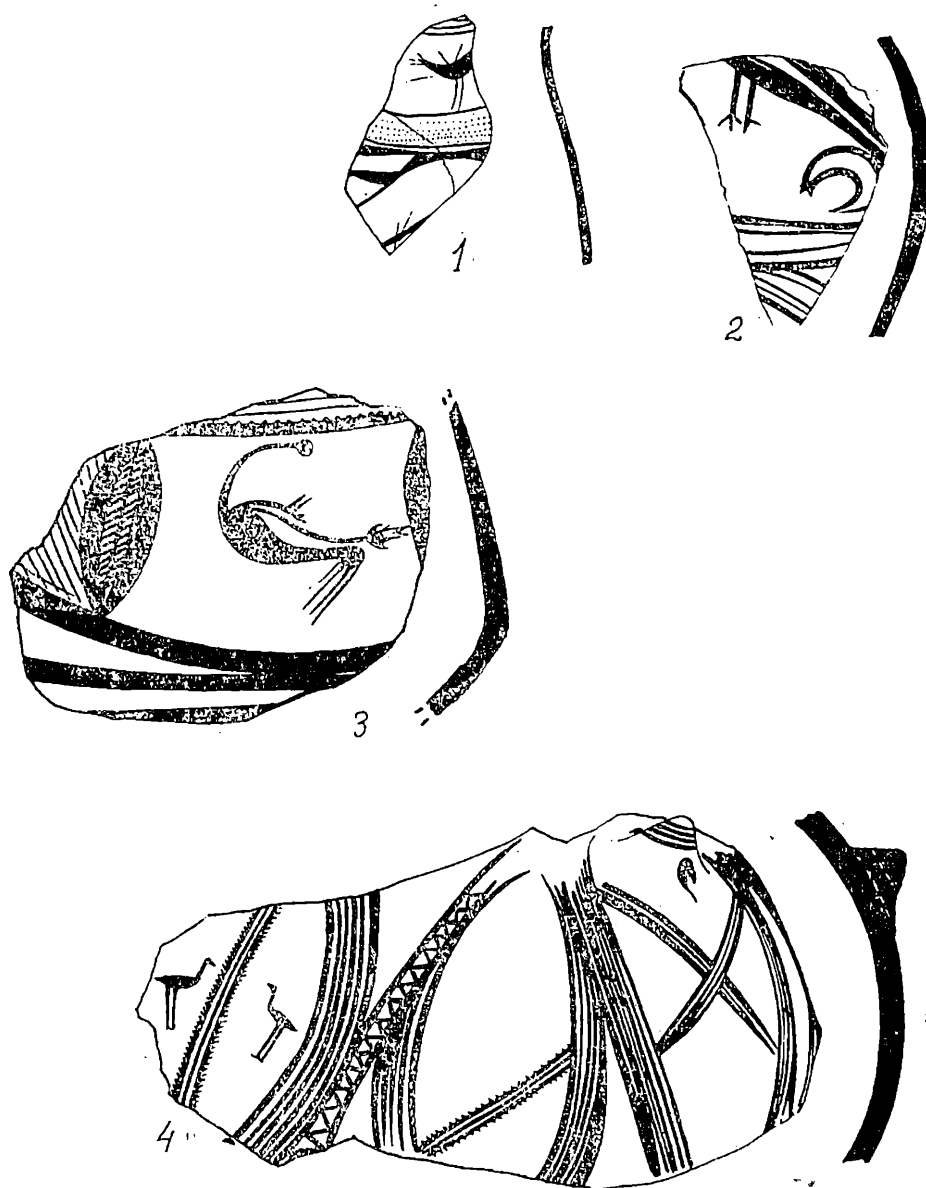

Fig. 25. — Amfore cu decor zoomorf și ornitomorf aparținând ceramicii Gorodsk-Usatovo din bazinul Nistruhi : 1, Stari Karakușani ; 2, 4, Jvaneț (R.S.S. Ucraineană) ; 3, Sușkivka (R.S.S. Ucraineană).

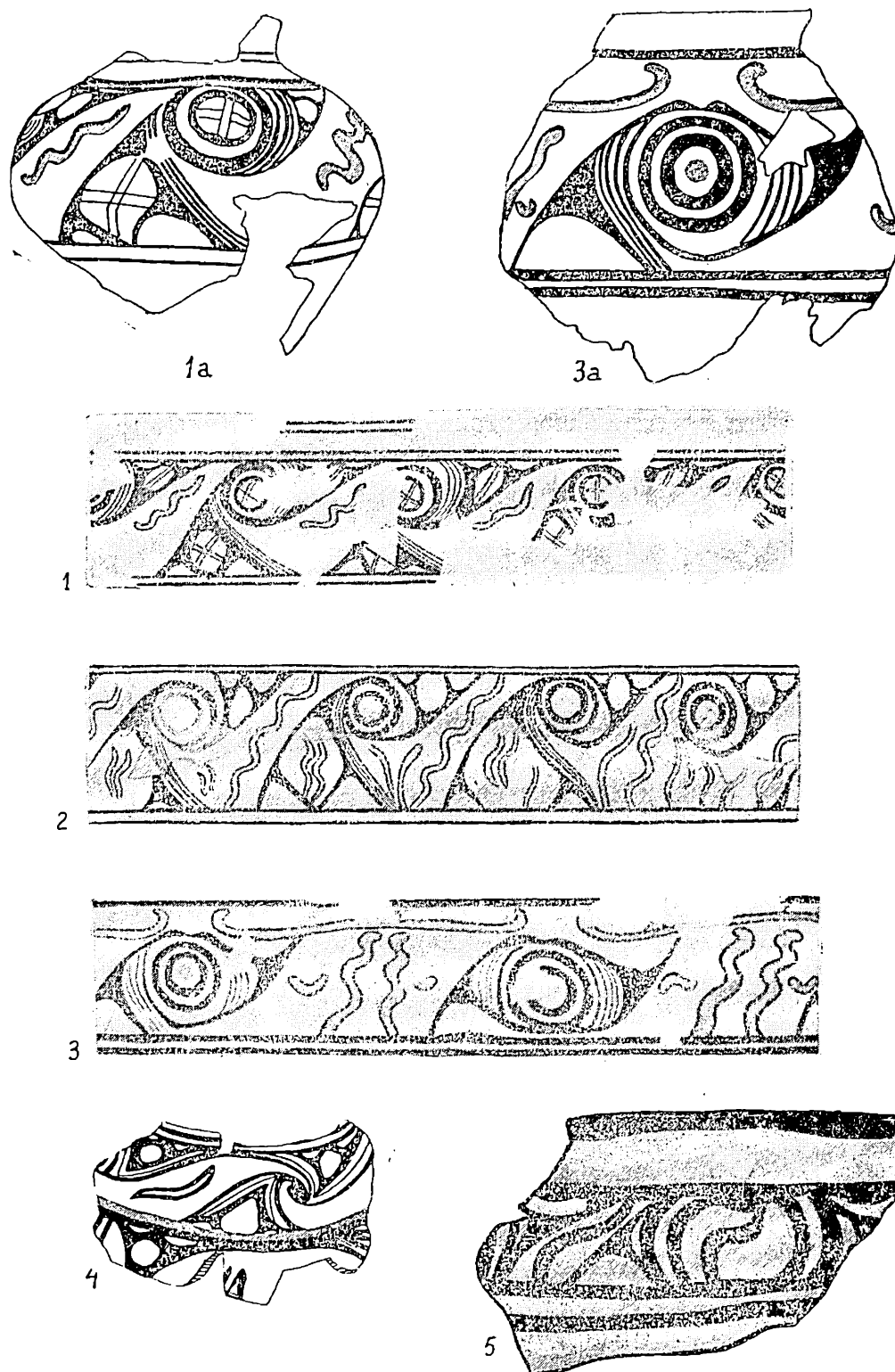

Fig. 26. — Evoluția decorului spiralic pe amforele (1—4) și crateretele (5) de la Valca Lupului din faza B2.

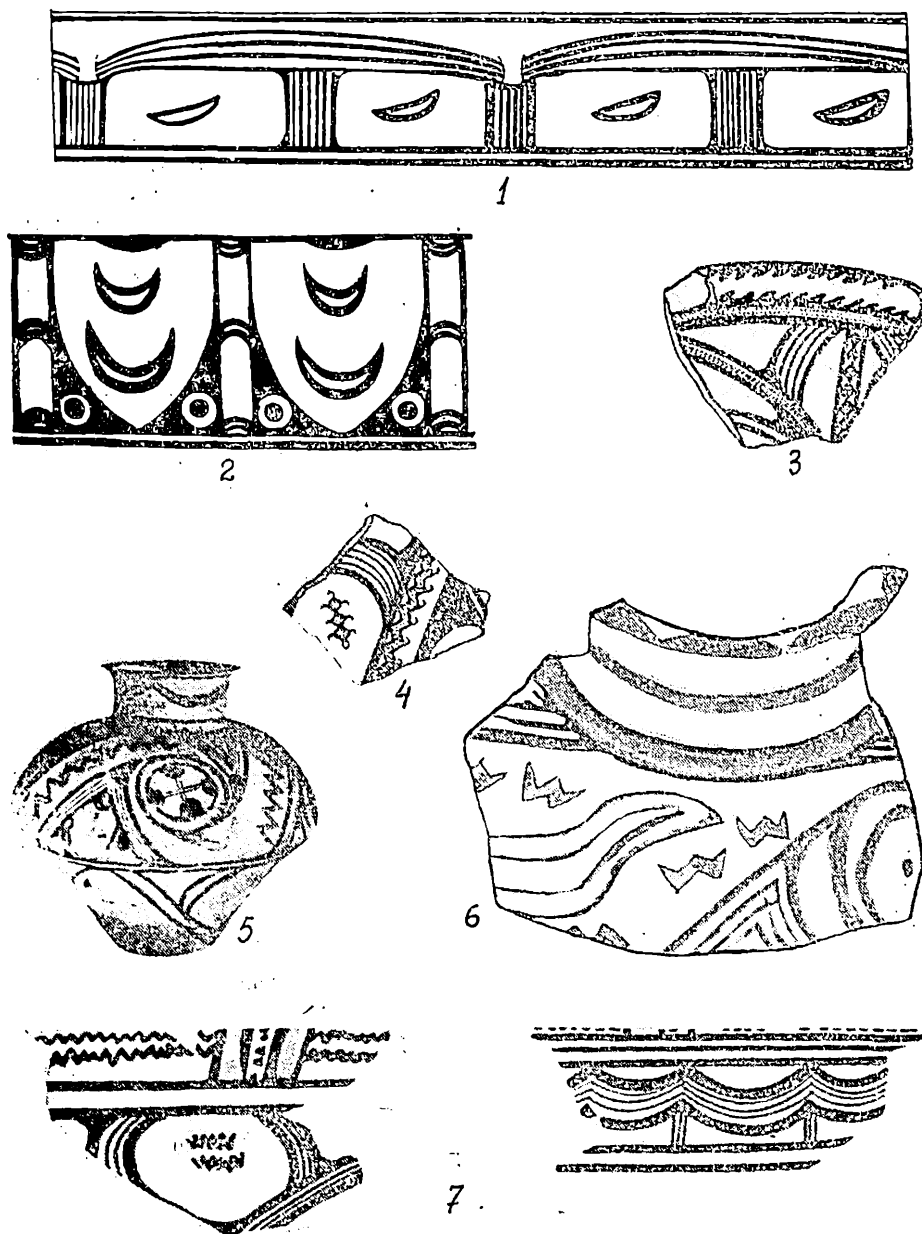

Fig. 27. — Ceramică Cucuteni — Tripolic din faza B2 cu decor serpentiform și în zigzag : 1,5, Cucuteni ; 2, Kasenovka (R.S.S. Ucraineană) ; 3, 4, Darabani ; 6, Valea Lupului ; 7, Vlădeni (Iași).

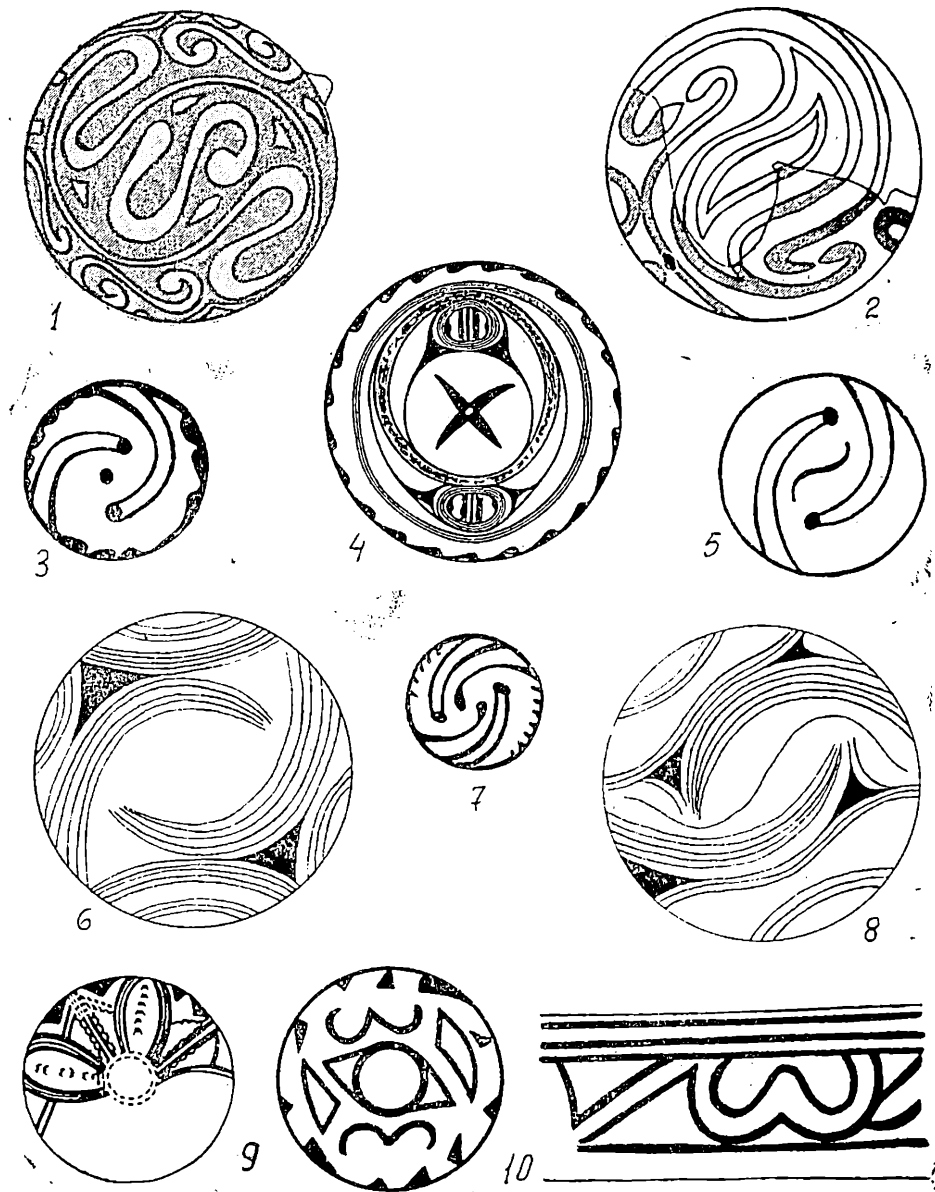

Fig. 28. — Străchini și capace (4) cu decor geometric din fazele Cucuteni A (1 — 2), Cucuteni B1 (3 — 8), Cucuteni B2 (10) Gorodsk-Usatovo (9): 1 — 2, Hăbășești; 3, 5, Podolia; 4, 6, 8, Șipeniți; 7, Staraja Buda; 9, Vihvatiniți (R.S.S. Moldovenească); 10, Podei.

Fig. 29. — Străchini și boluri cu decor spiralic și serpentiform din faza Cucuteni B2 : 1—2, Valea Lupului ; 3, Iași.

Fig. 30. — Amfore (1–5) și cratere (6–8) cucuteniene cu decor spiralic din faza B2 : 1–4, Podei ; 5, 6, Valca Lupului ; 7, 8, Cucuteni.

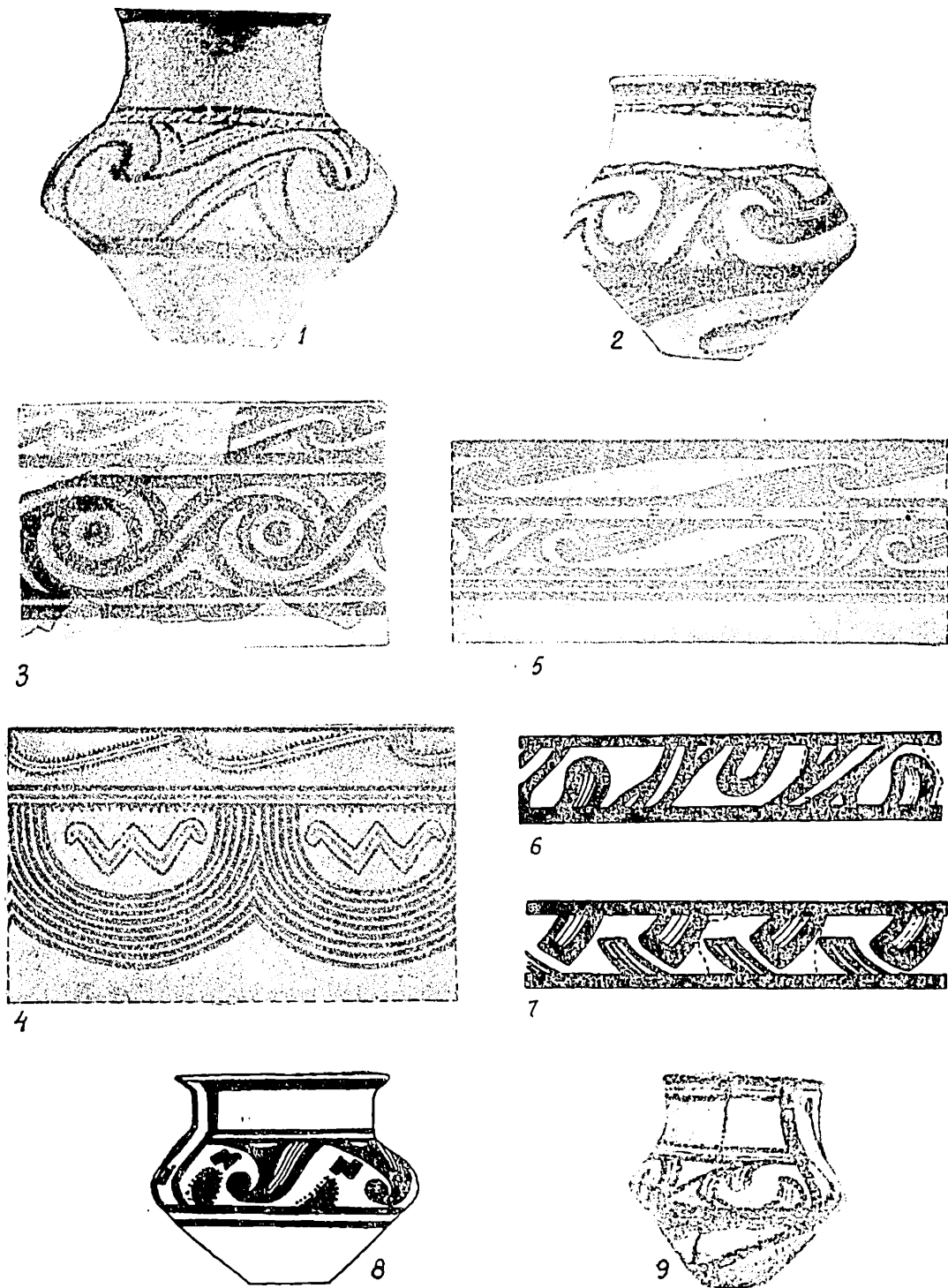

Fig. 31. — Cratere cucuteniene cu decor spiralic liber sau in melope din faza B2 : 1—5, Podei; 6—8, Cucuteni; 9, Costișa (Fălticeni).

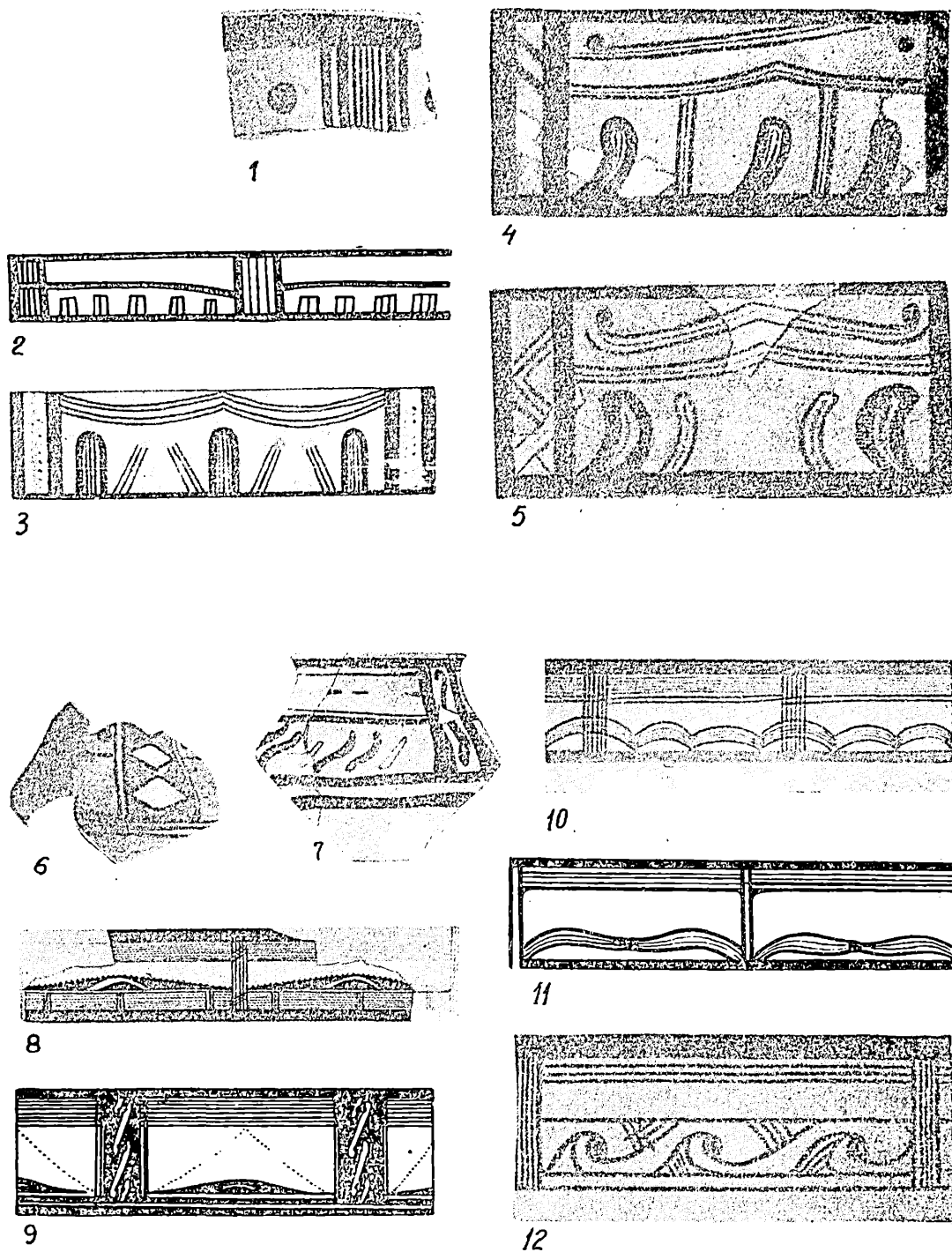

Fig. 32. — Cratere (1—5) și pahare (6—12) cucuteniene cu decor metopic și spiralic din faza B1 (10, 11) și B2 (1—9, 12): 1,4—6, Podei; 2, 3, 11, Cucuteni; 7, 8, Valea Lupului; 9, 12, Frumușica.

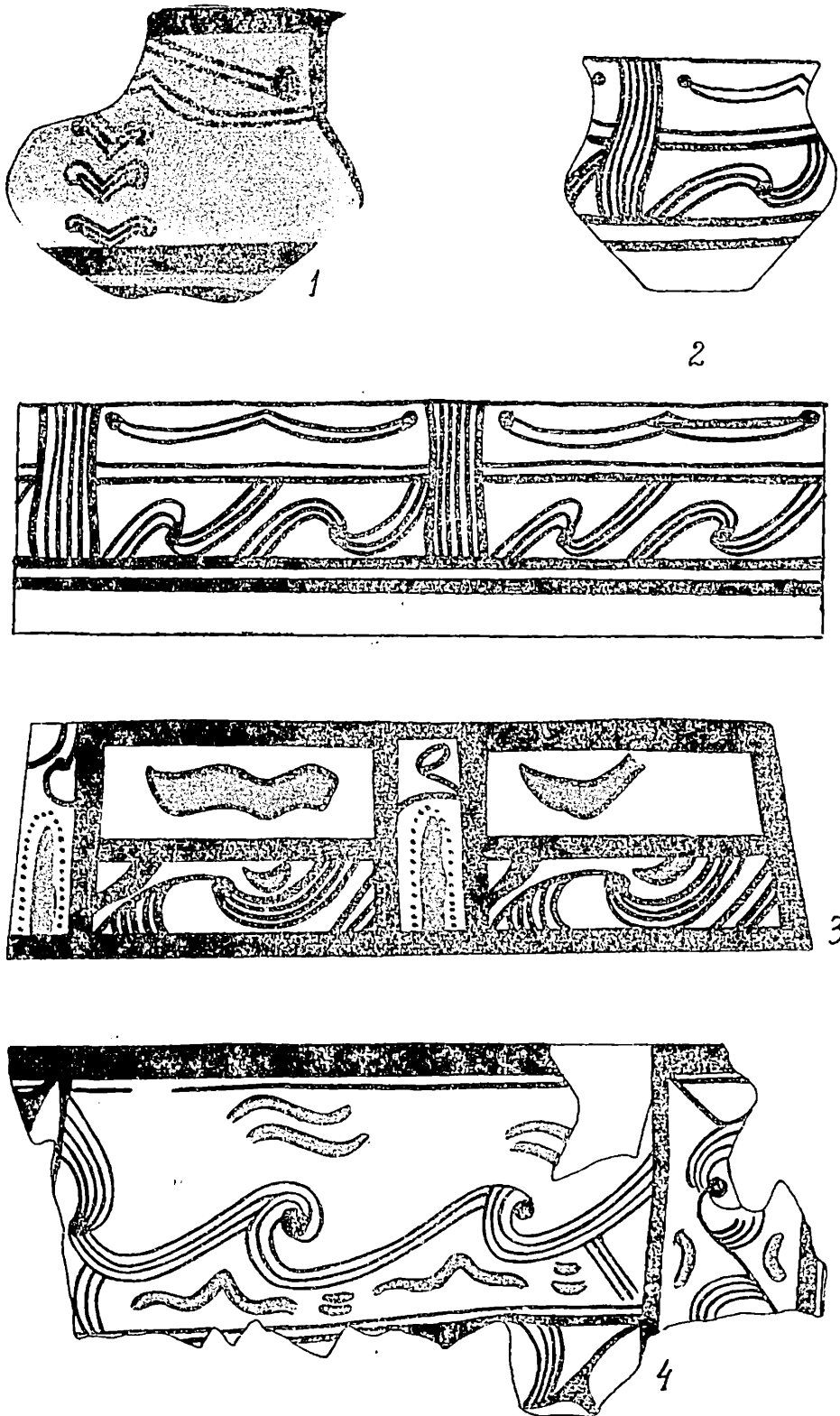

Fig. 33. — Cratere cucuteniene cu decor metopie și spirale din faza B2: 1. Gura Văii (orașul Gh. Gheorghiu-Dej); 2, 3. Cucuteni; 4. Valea Lupului.

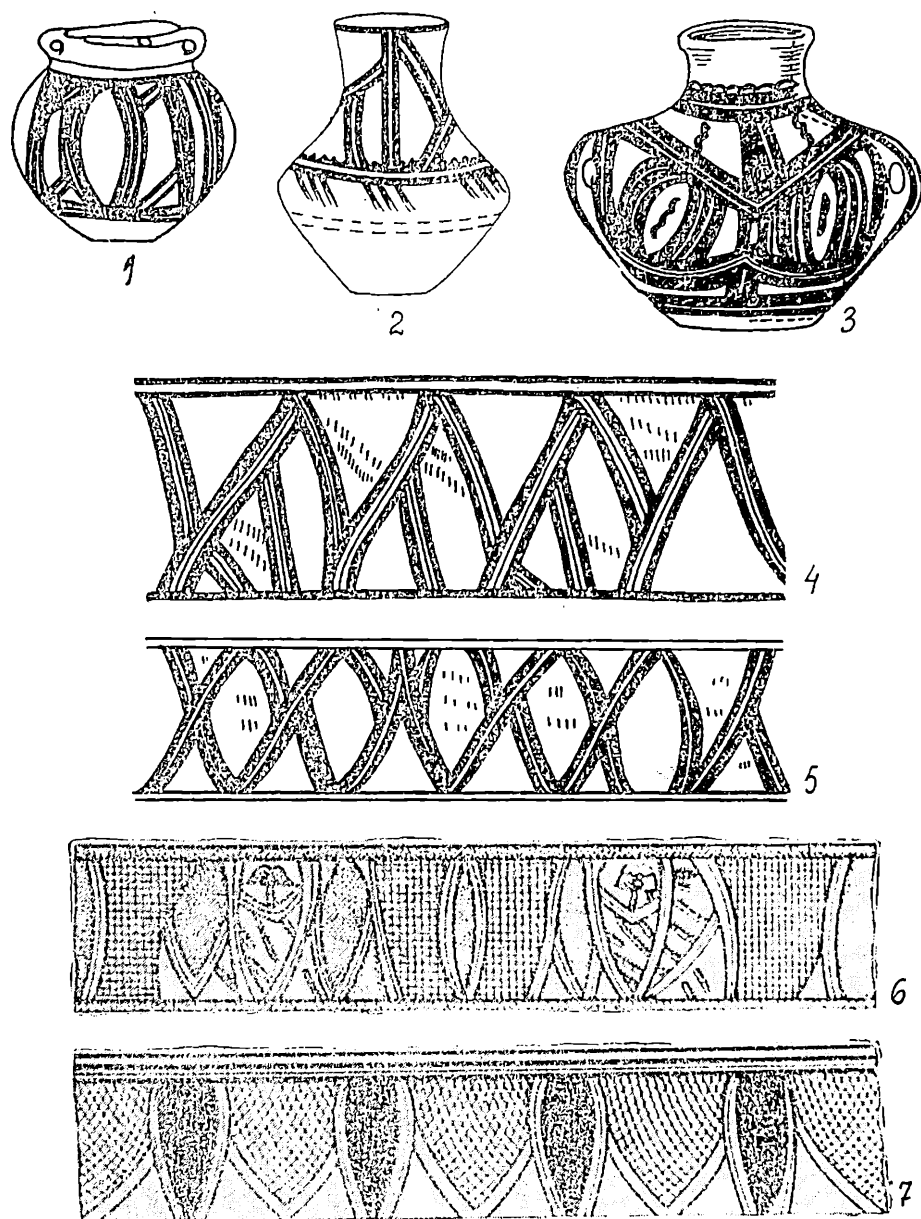

Fig. 3.1. — Evoluția decorului eliptic de stil liber și melopic pe amforele Gorodsk-Usatovo : 1, 6, 7, Tudorovo (R.S.S. Ucraineană); 2, Kasenovka (R.S.S. Ucraineană); 3, Vihvalinți (R.S.S. Moldovenească); 4, Tiraspol (R.S.S. Moldovenească); 5, loc. necunoscută.

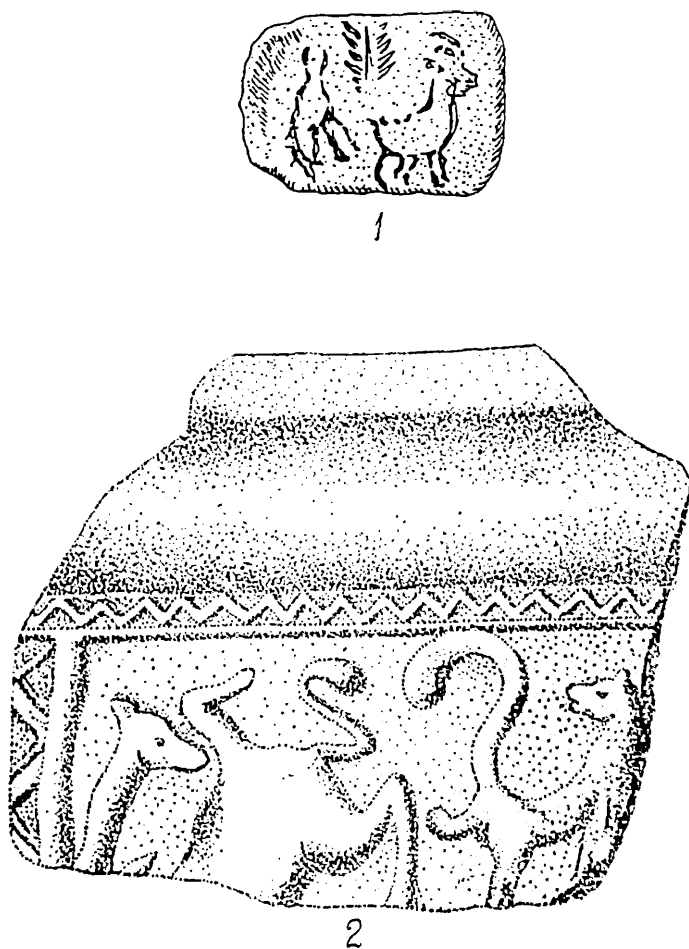

Fig. 35. — Tabletă și amprentă de cilindru cu decor zoomorf de stil Uruk III din perioada Djemdet-Nasr a Mesopotamiei : 1, Tărtăria ; 2, Turdaș.